DEMOKRATİKLEŞME AÇISINDAN GAZETELERİN YENİ ANAYASA ÇALIŞMALARINA YAKLAŞIMI
(Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Zaman ve Tercüman Gazeteleri Özelinde)

Kürşat ÖZMEN
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-2009

DEMOKRATİKLEŞME AÇISINDAN GAZETELERİN YENİ ANAYASA ÇALIŞMALARINA YAKLAŞIMI

Kürşat ÖZMEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Basın Yayın Anabilim Dalı
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haluk Birsen

Eskişehir
Anadolu Üniversıtesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Şubat 2009

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

GAZETELERİN DEMOKRATİKLEŞME AÇISINDAN YENİ ANAYASA ÇALIŞMALARINA YAKLAŞIMI

Kürşat ÖZMEN

Basın Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2008

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Haluk Birsen

Anayasa bir toplumun en temel kurallar bütünüdür. Toplumu şekillendiren ve onu oluşturan tüm parçaların nasıl ahenkle işleyeceğini belirleyen bir manifestodur. Bir kurallar bütünüdür ancak çıkış noktası toplumun ihtiyaçlarıdır. Türkiye'deki Anayasa örneklerine bakıldığında ise çıkış noktasının bir istisna ile hep devletin ihtiyaçları olduğu görülür. Varoluş savaşını güçlüklerle kazanarak kurulan yeni devletin dönemsel ihtiyaçlarıyla hazırlanan ilk anayasayı özgürlükçü ve bugün bile özlemle anılan bir anayasa izlemiştir. Ancak ardından gelen anayasa özgürlüklerin Türk halkına fazla geldiği düşüncesiyle kısıtlamalardan oluşan devletçi bir metne dönüşmüştür. Bu yüzden de yürürlüğe girdiğinden beri defalarca değiştirilmiştir. Bu kadar çok değişiklik yapılması aslında onun ne kadar yetersiz olduğunu göstermeye yeterlidir. Dönemsel değişimler yerine yeni bir anayasa yapılması gerektiği düşüncesi uzun yıllardır politikacılar, STK'lar, yargı erki, akademisyenler tarafından farklı zamanlarda bir çok kez gündeme getirilmiştir. Ancak 2002 yılında tek başına iktidara gelen AKP, bu değişiklik için kolları sıvadığında tartışmalar, yaparsın-yapamazsın eksenine sıkışmıştır. Elbette AKP iktidarına yönelik itirazların haklı tarafları da yok değil. Bu yüzden ülkenin en temel yapısal taşlarında bile köklü değişiklikler yapacak bu adım ortaya atıldığı ilk günden itibaren aylarca tartışıldı. Gündemin önemli bir maddesi haline gelmesiyle gazetelerde tuttuğu yer de giderek arttı. Gazeteler siyasi ve ekonomik konumlarından yola çıkarak bu tartışmaları kendi açılarından yorumladı ve kimi zaman iyi kimi zaman kötü yönde katkıda bulundu. İşte bu çalışma da gazetelerin yeni anayasa çalışmalarına demokrasi açısından yaklaşımlarını ortaya koymaya analiz etmeye çalıştı. Beş gazete 1 Ağustos 2007 ile 31 Aralık 2007 tarihleri arasında taranmış ve ulaşılan haberler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda gazetelerin sayfalarına taşıdığı haberlerin büyük çoğunluğunun laiklik ve yetki tartışması hakkında olduğu tespit edilmiştir. Diğer yandan, Temel Haklar ve Özgürlükler konusu ise çok arka planda kalmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında Türk basınının yeni anayasa çalışmalarına demokratikleşme açısından çok fazla katkı yapmadığı görülmüştür.

ABSTRACT

Constitution is the most fundamental complement of rules of the society and the manifesto that determines the functional harmony of all parts which structure and constitute the society. It is a complement of rules, but the starting point of it is the needs of society. Looking at examples in Turkey, the starting point is always the governmental needs except one example. The first constitution which was made by periodical needs of the new state that won the war of existence with difficulty preceded a constitution that was supporting freedom and remembered with yearning even today. However, the following constitution transformed into a restrictive pro-government text due to thoughts which claimed that freedoms were too much for Turkish people. For this reason it has been changed for many times since its validation. Those so many changes are enough to reveal how insufficient it is indeed. Politicians, non-governmental organizations, legislative power and academicians have pointed out a new constitution was needed instead of periodical changes for many times. However, when AKP came into power by oneself and attempted for these changes, debates took place by the axis of AKP's capability to make these changes. Of course, there are legitimate aspects of objections that are against AKP. Therefore, steps which would eventually make important changes on the most fundamental structural stones of the country have been discussed for months since the very first day that they were declared. Becoming a crucial topic of agenda, changes gained more and more spaces at newspapers. Newspapers interpreted these changes through their political and economical positions and by their own perspectives. Therefore, they contributed that process either in the positive way or in the negative way. This study has attempted to analyze approaches of newspapers from the viewpoint of democracy towards new constitution efforts. Five newspapers scanned between 1st August, 2007 and 31st December, 2007 and news about the subject and content analysis was applied. .As consequence of the study, it was determined that most of the news was about secularism and conflict of authority. On the other hand, topics of fundamental rights and freedom remained on the back side excessively. In the light of data obtained, it was concluded that from the viewpoint of democratization Turkish Press did not contribute very much to efforts of new constitution.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Kürşat Özmen'in "Gazetelerin demokratikleşme açısından yeni anayasa çalışmalarına yaklaşımı'" başlıklı tezi ...../...../..... tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Basın Yayın Anabilim dalında Yüksek Lisans-Doktora / Sanatta Yeterlik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı) :	Yrd. Doç. Dr. Haluk Birsen	
Üye :	Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Feyyaz Bodur	

Prof.Dr. Ramazan GEYLAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün neredeyse 10 yıllık bir öğrencisi olarak geçen bu uzun süre içinde birçok denememe rağmen hep kendime yenildim ve danışmanlarımı hayal kırıklığına uğrattım. Elime geçen son şansı değerlendirmek için bana verdiği destekten dolayı en başta eşim Didem Yıldırım Özmen minnet borçluyum, o olmasaydı başaramazdım. Beni başarılı olma konusunda her zaman yüreklendiren ve destekleyen aileme de teşekkür borçluyum. Özellikle ağabeyim Müjdat Özmen'e. Bu çalışma için her türlü desteği veren yeri geldiğinde özel hayatından bile ödün veren danışmanım Haluk Birsen'in hakkı asla ödenmez. Bugün bir iletişimciysem bunda Prof. Dr. Uğur Demiray'ın katkısı tartışılamazdır. Kendisine minnet borçluyum.

Profesyonel kariyerime yön vermem için bana bir fırsat sunan ve okullarının kapılarını bana açarak yeni bir bilim dalını tanımam için şans veren Bilgi Üniversitesi Hukuk bölümü öğretim üyeleri Prof. Dr. Turgut Tarhanlı, Prof. Dr. Rona Aybay ve Doç. Dr. Serap Yazıcı'ya da teşekkür ederim. Bu çalışma onların bende açtıkları ufuk sayesinde ortaya çıkmıştır.

Son olarak yıllardır her türlü sıkıntıda yanımda olan ve yardımlarını esirgemeyen başta Hasan Akın olmak üzere tüm Sosyal Bilimler Enstitüsü personeline şükranlarımı sunuyorum.

ÖZGEÇMİŞ

Kürşat Özmen

Basın Yayın Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

2002-2004 Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Yüksek Lisans

1995-1999 Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi

1991- 1994 Eskişehir Anadolu Lisesi

İş

2006 - ...	Hürriyet Gazetesi, İnternet Servisi Editör
2004 – 2006	Akşam Gazetesi Politika- Gündem Editör
1999- 2004	Hürriyet Gazetesi, İnternet Servisi Editör

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri ve Yılı: Balıkesir, 29 Haziran 1976, Cinsiyeti: Erkek, Yabancı Dil: İngilizce

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI iv
ÖNSÖZ v
ÖZGEÇMİŞ vi
TABLOLAR LİSTESİ x

1. GİRİŞ 1
1.1 PROBLEM 2
1.2 AMAÇ 6
1.3 ÖNEM 7
1.4 VARSAYIMLAR 7
1.5 SINIRLILIKLAR 9
1.6 TANIMLAR 10

2. YÖNTEM 17
2.1 ARAŞTIRMA MODELİ 17
2.2 EVREN VE ÖRNEKLEM 17
2.3 VERİLERİN TOPLANMASI 17
2.4 VERİLEN ÇÖZÜMÜ VE YORUMLANMASI 18

3. LİTERATÜR TARAMASI 20
3.1 TÜRK DEMOKRASİNİN GELİŞİMİ 20
3.1.1. Osmanlı dönemi 20
3.1.1.1 Sened-i İttifak 20
3.1.1.2 Tanzimat Fermanı 22
3.1.1.3 Islahat Fermanı 23
3.1.1.4 Birinci Meşrutiyet 25
3.1.1.5 İkinci Meşrutiyet 26
3.1.2 Cumhuriyet dönemi 28
3.1.2.1 Cumhuriyetin kuruluşu ve tek partili dönem 28
3.1.2.2 Çok partili hayata geçiş 32
3.1.3 Askeri darbeler ve demokrasiye dönüş 36
3.1.3.1 1960 darbesi 36
3.1.3.2 1971 Muhtırası 42
3.1.3.3 1980 darbesi 47
3.1.3.4 28 Şubat Post Modern Darbe 52
3.1.3.5 27 Nisan E-Muhtıra 60
3.2 SİYASET VE DEMOKRASİ 68
3.2.1 Türk Siyasi Tarihinde Devletçi/Seçkinci – Gelenekçi/Liberal çatışması 68
3.2.2 Siyasette İslami akımın etkileri 81
3.2.3 Türk siyasi kültürü ve kendine has ilkeleri 93
3.2.3.1 Ordunun siyaset üzerindeki etkisi 93
3.2.3.2 Türk siyasi kültüründe etik ve çatışma eğilimi 98
3.2.3.3 Türk halkının siyasete ve siyasetçilere bakışı ve yaklaşımı 104
3.4 MEDYA VE DEMOKRASİ 109
3.4.1 Normatif Medya kuramları 109

3.4.1.1 Yetkeci kuram 110
3.4.1.2 Sosyalist kuram 111
3.4.1.3 Liberal kuram 112
3.4.1.4 Toplumsal kuram 114
3.4.2 Demokrasi 116
3.4.3 Medyanın demokratik sistemlerdeki rolü 120
3.4.4 Medyanın demokratik rollerini belirleyen kuramlar 123
3.4.4.1 Katılımcı demokratik medya kuramı 123
3.4.4.2 Demokratik medya kuramı 125
3.4.4.3 Radikal medya kuramı 126
3.4.5 Medyanın toplumsal gücü 128
3.4.6 Medya ve Gündem Belirleme 130
3.4.6.1 Medya Gündemini Belirleyen Etkenler 130
3.4.6.1.1 Suskunluk sarmalı 131
3.4.6.1.2 Bilgi gediği 132
3.4.6.1.3 Bağımlılık Modeli 133
3.4.6.1.4 Kullanımlar doyumlar 134
3.4.6.1.5 Gündem belirleme 135
3.4.6.2 Haber üretim sürecine etki eden etmenler 139
3.4.6.2.1 Medya Sahipliği 141
3.4.6.2.2 Rekabetçi yapı 142
3.4.6.2.3 İşgören niteliği 143
3.4.6.2.4 Örgütsel yapı 144
3.4.6.2.5 Zaman faktörü 145
3.4.6.3 Politika Gündemi 146
3.5 TÜRKİYE'NİN ANAYASAL TARİHİ 148
3.5.1 Anayasa Nedir 148
3.5.2 Anayasa ve Siyaset 149
3.5.3 Anayasa ve ideoloji 150
3.5.4 Türkiye'de anayasa girişimleri 150
3.5.4.1 Anayasaların özellikleri 151
3.5.4.1.1 Tepki anayasaları 151
3.5.4.1.2 Esneklik ve değişime açıklık 151
3.5.4.1.3 Siyasal irade 151
3.5.4.2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları 152
3.5.4.2.1 1924 Anayasası 152
3.5.4.2.2 1960 Anayasası 153
3.5.4.2.3 1982 Anayasası 154
3.5.4.2.4 Yeni Anayasa çalışmaları 154

4. BULGULAR VE YORUM 156

4. 1 HABERLERİN GAZETELERE GÖRE DAĞILIMI 156
4.2 HABERİN YER ALDIĞI SAYFA 157
4.3 HABERLERİN KAPLADIĞI ALAN 157
4.4 HABERLERİN KAYNAĞI 158
4.5 HABERLERİN KONUYA YAKLAŞIMI 159
4.6 HABERLERİN KONULARA GÖRE DAĞILIMI 160
4. 6.1 Konu 1: Laiklik 164
4.6.2 Konu 4: Yetki tartışması 169
4.6.3 Temel Hak ve Özgürlükler 174

4.6.4 Anayasanın değiştirilemez maddeleri.....175
4.6.5 Anayasanın niteliği tartışmaları 178
4.6.6 Değerlendirme dışı kalan başlıklar.....181

5. SONUÇ.....183

5.1 SONUÇ.....183
5.2 ÖNERİLER.....188
KAYNAKÇA…...……192

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO – 1: Gazetelere göre haberlerin dağılımı.....156
TABLO – 2: Haberin Yer Aldığı Sayfa.....157
TABLO – 3: Haberin Kapladığı Alan.....158
TABLO – 4: Haberin Kaynağı.....159
TABLO – 5: Haberin Konuya Yaklaşımı.....160
TABLO – 6: Konuyu Tanımlayan Sözcükler -1.....162
TABLO – 7: Konuyu Tanımlayan Sözcükler – 2.....163
TABLO – 8: Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-1.....165
TABLO – 9: Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-2.....167
TABLO – 10: Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-3.....169
TABLO – 11: Yetki Tartışması – 1.....170
TABLO – 12: Yetki Tartışması – 2.....171
TABLO – 13: Yetki Tartışması – 3.....173
TABLO – 14: Temel hak ve özgürlükler.....175
TABLO – 15: Anayasanın değiştirilemez maddeleri – 1.....176
TABLO – 16: Anayasanın değiştirilemez maddeleri – 2.....176
TABLO – 17: Anayasanın değiştirilemez maddeleri – 3.....177
TABLO – 18: Anayasanın Niteliği Tartışmaları -1.....179
TABLO – 19: Anayasanın Niteliği Tartışmaları -2.....180
TABLO – 20: Anayasanın Niteliği Tartışmaları – 3.....180

1. GİRİŞ

Toplumun çeşitli kesimlerinde farklı yansımalar bulan yeni Anayasa çalışmaları gerek basında, gerekse siyaset ve sivil toplum çevrelerinde büyük tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmaların Anayasa çalışmalarının basındaki sunumunu incelemek, çalışmanın temel hedefidir. Yazılı basında haberlerin yer alış biçimini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, temsili demokrasilerde karar alma süreçlerinde kamuoyu kavramını ve kamuoyunun gücünü temel alarak basının bu süreçte kamuoyunu bilgilendirme biçimini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır. Çağdaş demokrasilerde geniş halk kitlelerinin ana bilgilenme kaynağı olarak gördüğü medyanın, çeşitli tartışmalı durumlar karşısında aldığı pozisyonları ortaya koymayı da amaçlayan bu çalışma bu yönüyle demokratikleşme sürecinde bilgi kaynağı olarak basının işlevini sorgulamaktadır. Yeni Anayasa çalışmaları üzerinden kamuoyu gündeminin oluşturulmasını, gündemin belirlenmesinde yazılı basının rolünü öne çıkaran bu çalışmada, gündem belirleme kuramından yola çıkılmıştır.

İlk kez Cohen'in dile getirdiği "Medya ne düşüneceğimizi söylemekte başarılı olamayabilir, ama ne hakkında düşüneceğimizi söylemekte fevkalade başarılıdır…" ifadesi, gündem belirleme yaklaşımının esasını açıklamaktadır. Bu yaklaşım, McCombs ve Shaw'ın tanımladığı gündem belirleme kavramı, çalışmanın ana ekseni olarak belirlenmiştir.

Ülkenin yeni bir Anayasa ihtiyacı her kesim tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Ancak mevcut siyasi iktidara yönelik toplumun bazı kesimlerindeki yaklaşım yeni Anayasa çalışmalarına şüpheyle bakılmasına neden olmuştur. Özellikle iktidar-muhalefet ekseninde yaşanan tartışmalara yargı da dahil olmuş daha sonra toplumun geneline yayılmıştır. Böylece yeni Anayasa çalışmaları medyanın da gündeminin ön sıralarına yükselmiştir. Ancak gazeteler, ortada bir metin olmasına rağmen farklı yorumlar yapmış ve birbirine zıt konuları gündeme getirmiştir. Çatışmacı bir geleneğe sahip Türk siyasetinde yaşanan tartışmaların gölgesinde kalan yeni Anayasa ihtiyacı, bu gerilimden beslenen medyada farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu yüzden basının yeni Anayasa çalışmalarını hangi yönlerden ele aldığını ve nasıl bir yaklaşım sergilediğini araştırma ihtiyacı duyulmuştur.

1.1 Problem

İnsanoğlunun yüzyıllar süren arayışı sonunda halkın kendi kendini yönetme anlayışına dönüşle sonuçlanmıştır. Ancak artık günümüz demokrasi anlayışı antik dönemin çok ilerisinde ve tamamen insan odaklı bir yönetim şekline dönüşmüştür. Çağdaş demokrasi anlayışının odağında birey vardır. Özgürlüklerin olağanüstü durumlar dışında kısıtlanması tepki görmektedir. Hatta günümüz siyasi çatışmalarının odağında da bu vardır. Devletçi diye adlandırılabilecek bazı çevreler, ülkelerini koruma güdüsüyle bazı özgürlüklerin fazlalığından şikayet ederken daha liberal felsefeden beslenen diğer taraf ise, kısıtlamaların ancak bireylerin yararı durumunda söz edilebileceğini savunur.

Bu çatışmanın kendisini en fazla gösterdiği alan ise medyadır. Çünkü demokrasinin en önemli saç ayaklarından biri şüphesiz basındır. Günümüzde Yasama-Yürütme-Yargı erklerinin birbirini kontrolü sayesinde ortaya çıkan ideal yönetim anlayışının dördüncü ayak olan medya olmadan sağlıklı çalışması mümkün değildir.

Demokrasinin ideal işlemesi için medyaya düşen sorumluluk ortadadır. Bu sorumluluğu en iyi şekilde yerine getirebilmesi için bazı standartları yakalaması gerekmektedir. Medyanın görev ve sorumluluklarını tanımlayan birçok iletişim çalışması yapılmıştır. Siebert, Peterson ve Schramm iletişim sistemlerinin normatif temellerini yetkeci, liberal, sosyalist ve toplumsal sorumluluk ana başlıkları altında gruplandırmış ve bu ayrım medyanın görev ve sorumluluklarını belirlemede önemli bir klavuzluk yapmıştır. Yetkeci ve sosyalist kuramlar, otoriter devlet anlayışları içinde ele alındığı için demokratik sistemler içinde değerlendirelemez. Liberal kuram ise özgürlükleri ölçü aldığı için demokratik sistemler içinde medyaya daha yararcı rol biçmiştir. Ancak liberal kuramın bireylerin geriye itilmesini ve sermaye yararına oluşumu görmezden geldiği eleştirileri üzerine yeni bir arayış ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda çalışan Hutching Komisyonu'nun bulguları ortaya yeni bir yaklaşımın çıkmasına neden oldu. Toplumsal sorumluluk kuramı, demokratik kurallar çerçevesinde çalışması gereken medyaya topluma karşı olan sorumluluklarını hatırlattı. Kuram toplumsal görev ile basın özgürlüğünü bağdaştırma temeli üzerine kurulmuştur. Bu kuram doğrultusunda medyanın topluma, toplum ve yönetimin de basına karşı görev ve sorumlulukları daha ideal bir şekilde belirlenmiştir.

Medya sistemin demokratik değerler doğrultusunda işlemesini ve demokrasinin korunmasını sağlayan en önemli araçtır. Medya, siyaset dünyasında yaşanan

anlaşmazlık ve çatışmaları halka yansıtarak, halkın da katılımıyla toplumsal amaçların gerçekleştirilmesi yönünde siyasilere yol gösterir. Medyanın üstlendiği bu rol, yönetimin tek bir grubun ya da kişinin görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmesini engeller. Özgür bir basının varlığı, iktidarı elinde bulunduranların toplumdaki bireylere karşı siyasal sorumluluklarını hatırlatan demokratik anlayışı da pekiştirir. Medyanın demokratik rolleri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda ortaya önemli kuramlar çıkmıştır. Bunlardan biri de Katılımcı Demokratik Medya Kuramıdır. Demokratik bir toplumun özünün halkın yönetime katılması mantığından hareketle medyaya kendi özgürlüğü noktasından değil toplumun ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda çalışma görevi yüklenmiştir. Ancak bu görevin yerine getirilebilmesi için toplumun geniş kesimlerinin de ihtiyaçları medya tarafından göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca devletin medyaya müdahalesi olmamalıdır. Medyanın demokratik rollerini inceleyen diğer bir kuram olan Demokratik Medya Kuramı ise demokrasinin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için halkın ortak siyasal, toplumsal ve ekonomik konuları tartışabileceği bir kamusal alanın bulunması gerektiğini vurgular. Ancak kuram demokrasinin gereğinin salt tartışma olmadığını da hatırlatarak, bilgili etkili ve akılcı bir tartışmanın önemli olduğunu işaret eder. Bu nedenle tartışmanın kişisel tercih ve kanıların ötesine geçmesi için medyaya, halka dünyada olup bitenler hakkında bilgi verici nitelikte yayın yapma zorunluluğunu koyar. Radikal Medya Kuramı ise medyanın rolünün klasik liberalizmde tanımlanandan daha geniş kapsamlı olduğu görüşünü savunur. Kurama göre medya, çatışan görüşler arasında bir mücadele alanıdır. Radikal demokratik medya kuramı, medyanın temel görevlerini, demokratik kurallar içinde yarışan çıkar gruplarına hakemlik etmek ve demokratik tartışmaları desteklemek şeklinde tanımlamaktadır.

Medyanın en önemli görevi insanların toplumsal davranışlarına ve beklentilerine yön vermesini sağlayan kamusal tartışmaların yapıldığı ortamlar hazırlamaktır.

Demokratik toplumdaki görevleri bu kuramlarla da ortaya konan medyanın bu güce sahip olduğu ortadadır. Gerçekten de medya bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyebilme ve bunları değiştirebilme gücüne sahiptir. Hatta medyanın bu şekillendirme ve değiştirme etkisi toplumsal ve siyasi yapı içinde etkin bir konuma sahip olan siyasi liderleri ve meşru hükümetin politikalarını da kapsayacak boyutlara ulaşabilmektedir

Medyanın toplum üzerindeki etkilerinin farklı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan

biri Suskunluk Sarmalı'dır. Yaygın bir görüşe katılmayan bireyler dışlanma korkusuyla dışlanmayı seçerler. Bunun başlangıç noktası kişiler arası iletişimdir ancak işin içine medya girince durum boyut değiştirir. Bir görüş, medya tarafından ağırlıklı olarak seslendiriliyorsa azınlığın sesini kesmesi hızlanır. Bu yaklaşıma göre baskın görüş, bireylerde yalnızca yakın çevresi sayesinde değil, medyanın tanımlamalarıyla da oluşur. Medyanın toplum üzerindeki etkilerinden biri de bilgi gediği kuramı ile açıklanır. Eğer bir toplumda farklı grupların iletişim potansiyelleri ve bilgiye ulaşma hızları farklı ise, söz konusu grupların değer yargılarına ulaşmalarında da farklılıklar oluşacak ve ortaya "bilgi gediği" çıkacaktır.

Medyanın toplum üzerindeki bir etkisi bağımlılıktır. Bağımlılık modeline göre, günümüz toplumlarındaki izleyiciler, haber kaynaklarından bilgilenmek, kendi toplumlarına uyabilmek ve neler olduğunu öğrenebilmek için kitle iletişim araçlarına bağımlılık duymaktadırlar.

Ancak medyanın hedef kitlesi sanıldığı gibi pasif ve etkisiz değildir. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramına göre kitle iletişim araçlarının insanlara ne yaptığı değil; insanların bu araçlarla ne yaptığı önemlidir.

İzleyicinin de rolü olmasına rağmen medya elindeki materyali nasıl kullanacağına kendisi karar verir. Bu da ona gündeme müdahale etme gücü sağlar. Gündem oluşturma kitle iletişim araçlarının halk üzerinde etkili olabileceğinin olası yollarından biridir. Gündem oluşturma, medyanın haberleri sunuş yoluyla, halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği düşüncesine dayanmaktadır.

Medya halkın hangi konular üzerine yoğunlaşacağını etkilemekte, politik figürlerin kamusal imajlarını yaratmaktadır. Kitle içindeki bireye, üzerinde düşünecekleri, hakkında bir şeyler bilecekleri ve hakkında bazı duyulara sahip olacakları objeler sunarlar.

Norton Long, Kurt Lang ile Gladys E. Lang ve Bernard Cohen, izleyicilerin gündem sınırını oluşturmada kitle iletişim araçlarının oynadığı rolü belirterek, genel olarak onların hangi konulara dikkat edeceklerini, hangi konu hakkında düşüneceklerini ve ne hakkında konuşacaklarını belirlediğine dikkat çekmişlerdir.

Ancak medyanın sunduğu içerik her zaman bir yönlendirme amacı taşımaz. Çünkü medyanın da kendi koşulları içinde kısıtlamaları vardır. Örneğin meydana gelen her olay bir haber malzemesi değildir. Esasen zaman ve yer bakımından her olayın duyurulması da zaten mümkün değildir. Medyada haberlerde bir öncelik sırası

oluştururken, aynı zamanda daha önemsiz görülenler de elenecektir. Bu noktada medyanın kendisini zaman ve/veya yer bakımından sınırlayan bir zorunluluğu da bulunmaktadır. Ayrıca haber niteliği taşıyan bir olay aynı zamanda reyting unsuru taşımayabilir. Bu durumda da önemli bir içerik olmaktan çıkar.

Medyanın gündem oluşturma sürecine etki eden ve aslında medya etiği açısından sorgulanan yönleri de vardır. Bunlardan biri de sahiplik yapısıdır. Medya sahibi holdingler, değişik anlardaki yatırımları nedeniyle medya içeriğine müdahale edebilmektedirler. Bu müdahale çoğu zaman medya sahiplerinin siyasal iktidarla ilişkilerini düzenlemede kullanması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Medyadaki rekabetçi yapı da medya içeriğini etkilemektedir. Gelirini tirajın dışında reklamlarla elde eden medya, bu yüzden karar alma aşamasında bazen etik dışı davranabilmektedir. Ayrıca aynı rekabetçi yapı nedeniyle medya bazen çarpıcı haber ve içerik yarışına girmekte ve izlerkitleyi yanıltma yoluna gidebilmektedir. Çarpıtmanın dışında medya içeriğini etkileyen diğer faktör de zaman sınırıdır. Zamana karşı yarışta bazı etik standartların gözardı edilmesi söz konusudur. Medya kuruluşlarının yönetim yapısı da haber üretim sürecinde aksaklıklar yaşanmasına neden olabilmektedir. Patron-çalışan çatışması ve haberci-kaynak ilişkisinin etik sınırların dışına taşması sık sık karşılaşılan bir durumdur. Bu durum işgören niteliğinden de kaynaklanmaktadır.

Medyanın içeriğini etkilen unsurlardan biri de politika gündemidir. Medya demokratik rejimlerde, siyasal çevreyi izler, kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunur ve böylece kamunun talepleri doğrultusunda farklı politikaların uygulanmasına yardımcı olur Linsky'e göre, "Kitle iletişim araçları bir konu hakkında olumlu ya da destekleyici yayın yapıyorsa o konudaki siyasal karar alma süreci hızlanmakta, olumsuz ya da engelleyici yayın yapıyorsa karar alma süreci yavaşlamaktadır.

Çok partili hayatın üzerinden uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen Türk siyasi kültürü hala uzlaşma kültüründen uzak, sonuca değil sürece odaklanmış bir anlayışla hayatını sürdürmektedir. Çıkar çatışmaları içinde kaybolan politikacılar, oy isterken verdikleri sözleri koltuğa oturduklarında unutması sıradan bir olay haline gelmiştir. Bu gidişatın sonucunda ülkenin temel sorunları giderek kronikleşmiş ve halkın hem ekonomik hem de sosyal hayatı günden güne gerilemiştir. Bu geri kalmışlık toplumun en önemli unsurların biri olan ve yasama yürütme yargıdan sonra dördüncü güç olarak kabul edilen medyayı da etkilemektedir. Bugün teknolojik ve ekonomik güç anlamında dünyadaki benzerleri ile rekabet edecek güce sahip durumda olan Türk Medyası bu

gelişimini tüm unsurlarıyla yakalayabilmiş değildir. Buna bir de medya patronlarının kar odaklı yaklaşımı ve başka sektörlere el atması eklenince basın kronik sorunlarla günden güne kan kaybetmeye başlamıştır. Bunların başında en az maliyetle çalışan istihdam etme politikası eklenince gazetecilerin mesleki kalitesi düşmüştür. Ayrıca patronların başka sektörlerdeki işleri için ellerindeki medya gücünü kullanma yönelimi eklenince bir de basın özgürlüğü tehlikeye girmiştir. Aslında tüm liberal ekonomilerde yukarıda bahsedilen sorunlar yaşanmaktadır. Ancak bu ülkeler, demokrasiye geçiş sürecini yüzyıllara yayarak yaşaması ve her aksaklıktan bir ders çıkarması sonucunda köklü bir demokrasi kültürü elde etmişlerdir. Türk basınının da en temel sorunu budur. Basın aslında köklü bir demokrasi kültürü içinde gelişmediği için türlü aksaklıklar içinde hayatını sürdürmektedir.

Bu durumu tespit için birçok konudan yola çıkarak milyonlarca çalışma yapmak mümkün ama bu çalışmada yakın tarihte yaşanan yeni Anayasa ihtiyacı çalışmaları ekseninde yaşananlar tarihi gerçekler ışığında beş gazete özelinde analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın problemi demokratik sistemin sacayaklarından biri olan Türk basınının yeni Anayasa çalışmalarına karşı tutunduğu tavır ve konuyu nasıl gündeme getirdiğini ortaya koymaktır.

1.2 Amaç

Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Zaman ve Tercüman gazetelerinin yeni Anayasa tartışmalarını nasıl gündeme taşıdığı sorunsalı üzerinde duran bu çalışma konunun açıklığa kavuşması ve sağlıklı bir durum saptaması yapabilmek için şu soruların yanıtlarını bulmayı amaçlamaktadır:

1. Gazeteler, demokratikleşme açısından önem taşıyan yeni Anayasa çalışmalarına yeterince yer verdi mi?

2. Gazeteler, yeni Anayasa çalışmalarını hangi açılardan gündeme getirdi?

3. Gazeteler, kurumsal kimliklerine göre yeni Anayasa çalışmalarına nasıl yaklaştı?

4. Gazeteler, yeni Anayasa çalışmalarını ele aldıkları haberlerinde demokrasinin en önemli unsurlarından biri olan çok sesliliğe önem verdi mi?

5. Temel habercilik kriterleri açısından bakıldığında gazeteler, yeni Anayasa çalışmalarını gündeme getirdikleri haberleriyle kamuoyunu yeterince bilgilendirdi mi, haberlerin sunumunda çok yönlülük kriterleri yerine getirildi mi?

6. Yeni Anayasa çalışmaları sırasında gündemi hangi gazeteler belirledi?

7. Yeni Anayasa çalışmaları tartışmalarına taraf olan kesimlerin hangileri gündemi belirledi?

8. Çalışmada araştırılması planlanan ancak gündemin gerisinde kalan konular oldu mu?

9. Gazetelerin ideolojik alt yapısı gündemi belirlemede ne oranda etkili oldu? Hangi gazete neleri ön plana çıkardı?

1.3 Önem

Bu çalışma yeni Anayasa çalışmaları bağlamında incelenecek gazetelerin demokrasiye yönelik yaklaşımını güncel bilgilerle ortaya koyması açından önemli bulgular ortaya koyacaktır.

Çok seslilik demokrasinin en temel ilkelerinden biridir. Gerçeği yakalamak ancak aykırı ve farklı seslerin bir araya gelmesiyle mümkündür. Bu çalışma yeni Anayasa çalışmaları bağlamında gazetelerin ne kadar çok sesli olduğunu belirleyecek, bu da basını oluşturan anlayış farklılıklarına yönelik önemli bilgiler elde edilmesini sağlayacaktır.

Ham bir haberin hedef kitleye sunumu onun hazırlanması süreci kadar önemlidir. Hatta eğer konu özünden uzaklaştırılarak yayına verilirse etik standartların dışına çıkılabilir. Etik kurallara sadık kalındığı sürece basın, en temel insan haklarından biri olan haberleşme ve ifade özgürlüğü kavramlarına hizmet etmiş olacaktır. Ancak basın kuruluşlarını her zaman bu şekilde çalışmadığı bilinen bir gerçektir. İşte bu çalışma yeni Anayasa çalışmaları bağlamında yapacağı karşılaştırmalarla, bir konunun farklı bakış açılarıyla ne kadar başkalaştırılabildiğini de göstermeyi hedeflediğini için önemli veriler sunacaktır.

1.4 Varsayımlar

Araştırmada Türkiye basınını 5 gazete özelinde örnekleme dahil edilmiştir:

Cumhuriyet, Hürriyet, Tercüman, Akşam ve Zaman.

Gazetelerin seçiminde iki ölçüte başvurulmuştur:

Birincisi; örnekleme dahil edilen gazetelerin sahiplik yapısından hareketle her birinin (Akşam ve Tercüman aynı gruba ait) ayrı bir sermaye grubundan olmasına dikkat edilmiştir.

İkincisi; Örnekleme dahil edilen gazetelerden, Cumhuriyet, kendisini siyasal yelpazenin solunda konumlandıran ve ağırlıklı olarak Kemalist sol görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir gazetedir.

Zaman, kendisini siyasal yelpazenin sağında konumlandıran ve ağırlıklı olarak İslami sağ/muhafazakar görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir gazetedir

Tercüman ise kendisini siyasal yelpazenin sağında konumlandıran ve ağırlıklı olarak milliyetçi görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercin edilen bir gazetedir.[1]

Hürriyet ve Akşam gazeteleri ise, kendilerini siyasal anlamda merkezde konumlandıran ve popüler görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir gazetelerdir. Ayrıca her iki gazetenin rakip medya grubuna ait olması seçilmelerini etkilemiştir.

Uygulama tekniği olan içerik çözümleme için seçilen anahtar kelimelerin belirlenen başlıkları karşıladığı da varsayılmıştır. Bu noktadan hareketle Konuyu Tanımlayan Kelimeler başlığının şu bölümlerden oluştuğu varsayılmıştır. Aynı zamanda bölümleri tanımlayan alt başlıklar şöyle varsayılmıştır:

1- Laiklik: Türban, Şeriat, Din dersi, Cumhuriyet Kazanımları, İnanç Özgürlüğü.

2- 12 Eylül Kurumları: YÖK, YAŞ, HSYK, Darbecilerin yargılanması.

3- Asker Sivil İlişkisi: Genelkurmay Başkanı yetki, MGK, Atama ve terfiler, Askeri Yargı, Hepsi.

4- Yetki Tartışması: Kurucu Meclis, Mevcut Meclis, Tarafsızlık, AKP Anayasası, Uzlaşma, Heyet, AB, Referandum, Diğer Anayasa çalışmaları.

5- Temel Haklar ve Özgürlükler: İfade Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü, Kadın Hakları, Çocuk Hakları, Yaşam Hakkı, Siyasal Haklar, Özel Hayatın Korunması, Kültürel Haklar, Eğitim Hakkı, Çevre ve Hayvan Hakları.

[1] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası ilişkiler Anabilim dalı Türkiye Basınında Avrupa Birliği'ne Adaylık süreci Yüksek lisans tezi Taylan koç Ankara-2004, s.20

6- Güçler Ayrılığı: Cumhurbaşkanı'nın Yetkileri, Hükümetin Yetkileri, Yargı Bağımsızlığı, Dokunulmazlıklar, Hepsi.

7- Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri: Atatürkçülük, Laiklik, Hukuk Devleti, Üniter Devlet, Sosyal Devlet, Ana Dil, Vatandaşlık Tanımı, Hepsi

8- Anayasanın Niteliği Tartışmaları: Özgürlükçü, Birey odaklı, İnsan Haklarına saygılı, Evrensel hukuka uygun, Laik, Sivil Anayasa

9- Azınlık Hakları: Lozan, Sevr, Vakıflar, Dil Hakkı, Kültürel Haklar.

10- Anayasanın özellikleri: Sade, Kısa, Bilimsel.

1.5 Sınırlılıklar

Araştırma yapılırken sonuçların ve çalışmanın en iyi sonucu yakalaması için iki önemli sınırlılığa başvurulmuştur: Zaman ve İçerik.

2007 yılı Türk Siyasi Tarihi'nin en yoğun gündem maddelerine tanıklık etmiş dönemlerinden biridir. Bu dönemde yılın ilk aylarından itibaren Çankaya seçimleri tartışılmaya başlanmış, devamında askerden sert bir açıklama gelmiş (E- Muhtıra), seçimlerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptalinin ardından Genel Seçimlere gidilmiş, ardından geciken Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiş hemen ardından ise yeni bir Anayasa ihtiyacı ve iktidar partisinin hazırlattığı taslak konuşulmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar sona ermeden artan bölücü saldırılar nedeniyle Irak'ın Kuzeyindeki terör odaklarına sınır ötesi bir operasyon gündeme gelmiş, TBMM'nin hükümete bu yetkiyi vermesinin ardından ABD ile pazarlıklar yapılmış ve yılın son ayına gelindiğinde terör örgütüne yönelik sınır ötesi operasyonlar başlamıştır. Ancak bu çalışmanın gündemi sadece Anayasa çalışmalarıyla sınırlıdır. Bu konuyla ilgili haberlerin yoğunlaşma dönemleri incelendiğinde tartışmaların temmuzun son aylarında AKP'li Milletvekili Zafer Üskül'ün "Kemalizm de dahil her türlü ideoloji Anayasa'dan çıkarılmalıdır" açıklamalarıyla bir tartışma başladığı görülmüştür. Bu açıklamanın ardından eleştiri okları üzerine çevrilen hükümet önce el altından, zaman ilerledikçe ise doğrudan yeni bir Anayasa hazırladığını kamuoyuna duyurmuştur. Bu konuyla ilgili haberlerin ağustos ayında ortaya çıkmasından hareketle çalışmanın zaman sınırlılığının başlangıç noktası Ağustos 2007 olmuştur. Tartışmalar eylül ve ekimde yoğun olarak devam etmiş ancak önce 7 Ekim'de Şırnak'ta aynı birlikten 13 askerin daha sonra 21 Ekim'de Hakkari Dağlıca'da 12 askerin şehit edilmesi ve 8'inin de kaçırılarak Irak'ın Kuzeyi'ne

götürülmesi, gündemin birinci maddesi haline gelmiştir. Kasım'da ABD ile sınır ötesi operasyona yönelik pazarlıkların yürütülmesi ve aralıkta operasyonların başlaması ile Anayasa tartışmaları gündemin alt sıralarına gerilemiştir. Ocak ayına gelindiğinde ise Başbakan'ın türbanla ilgili açıklamalarıyla birlikte yeni Anayasa unutulmuş mevcut Anayasa üzerinde değişiklikler konuşulmaya başlanmıştır. Bu yüzden araştırmanın zaman sınırlaması Aralık 2007'de sona ermektedir.

Çalışma için incelenen gazetelerin sadece haber metinleri değerlendirmeye alınmıştır. Yorumlar, yazarlar ve fotoğraflar analiz dışı tutulmuştur.

Elde edilen verilerin sınıflandırılmasının ardından ise analiz için % 10'luk (61 haber) bir sınırlama getirildi. Bu yüzdenin altında kalan kategoriler değerlendirmeye katkı sağlamayacağı düşüncesi ile analiz dışı bırakıldı. Yapılan ayrıntılı analizlerde ise en fazla tekrarlanan üç başlık değerlendirildi.

Laiklik: Türban – Şeriat – Din dersi

Yetki tartışması: Tarafsızlık – AKP Anayasası – Uzlaşma

Değiştirilemez maddeler: Atatürk – Üniter devlet – Hepsi

Nitelik tartışmaları: Özgür – Sivil - Hepsi

1.6 Tanımlar

Basın: Gazete, dergi gibi belirli zamanlarda çıkan yazılı yayınların bütünü, matbuat.

Araştırmanın uygulama bölümünde konunun daha ayrıntılı analiz edilebilmesi için bazı anahtar kelimeler belirlenmiştir. Ancak çoğu zaman bu anahtar kelimeler sözlük anlamlarını değil bazen bir anlayışı bazen birçok unsurun bir arada tartışılmasını kapsamaktadır. Araştırmada söz konusu başlıklar şöyle tanımlanmıştır:

Laiklik: Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması.[2]

Türban: İnce kumaştan yapılmış, başı sıkıca kavrayan bir tür başörtüsü.[3] Türban konusu aslında tesettür tartışmasının bütünü temsil eden bir kavramdır. Eğitim kurumlarına türbanla girilmesi Anayasa Mahkemesi ve devamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararlarıyla yasaklanmıştır. İslami kesimler dini bir gereklilik

[2] **Türkçe Sözlük Cilt 2** (Ankara: Türk Dil Kurumu, 1932), s. 1449
[3] **Aynı**, s. 2265

olduğu için türbanın dini ve inanç özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini savunurken, karşıtları türbanı laik cumhuriyeti din kurallarıyla yönetilen bir devlet haline getirme çabasının bir ürünü olarak görmektedir.

Şeriat: Kuran'daki ayetlerden ve Peygamberin sözlerinden çıkarılan, dini temellere dayanan İslam kanunları, İslam hukuku.[4]

Din dersi: Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlet olması nedeniyle okullarda verilen dini eğitim her zaman tartışma konusu olmuştur. Din dersinde ağırlıklı olarak İslam'ın konu edilmesi, diğer dinlere yeterince yer verilmemesi ve İslam'ın altında bulunan mezheplere yer verilmemesi eleştirilmiştir.

Cumhuriyet Kazanımları: Atatürk yeni kurduğu cumhuriyette egemenliğin kayıtsız şartsız halkta olduğunu vurgulamış ve gelişmiş devletler seviyesine çıkabilmesi için bir takım kriterler ortaya koymuştur. Demokrasi ve laiklik bunların en önemlisiyken diğer devrimlerle birlikte bunların tümü çalışmada Cumhuriyet kazanımları başlığı altında incelenmiştir.

İnanç Özgürlüğü: Türban ve dini eğitim başlıklarında değinilen tartışmaların zaman zaman inanç özgürlüğü altında sürdürüldüğü gözlenmiştir. Bu yüzden laiklik başlığı altında bir de böyle bir başlık oluşturma ihtiyacı hissedilmiştir.

12 Eylül Kurumları: 12 Eylül 1980'de Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'ndan aldığı yetki ile yönetime el koydu ve parlamentoyu feshetti. Daha sonra devlet kurumlarını kendi anlayışına göre yeniden dizayn etti ve yeni bir Anayasa metni hazırlattı. Bugün halen işlevleri tartışılan ve karşıtları tarafından demokrasinin önündeki engeller olarak görülen bu kurumlar bu başlık altında incelendi. Bunlardan en çok gündeme gelmesi beklenen üçü araştırma başlıkları altında tanımlandı.

- YÖK: Yüksek Öğretim Kurulu. Üniversite yönetimleri üzerinde merkezi bir kontrol gücü olan bu kurumun üyelerinin Cumhurbaşkanı tarafından seçilmesi bilimsel çalışmaların doğası gereği özgür bir yapı ihtiyacı olan akademinin gelişimi önünde bir engel olarak görülmektedir. Bu tartışmalar ışığında YÖK'ün araştırmada değerlendirilmesi ihtiyacı duyulmuştur.

[4] **a.g.e.,** s. 2087

- YAŞ: Yüksek Askeri Şura. Literatür taraması bölümünün alt başlıklarından biri olan Sivil-Asker ilişkileri bölümünde de değinileceği gibi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülkede önemli bir özerklik alanı bulunmaktadır. Ordu bu konumunu siyasete yaptığı her müdahale sonra daha da güçlendirmiştir. Bu özerklik alanlarından biri de terfi kararlarını kendi içinde alabilmesidir. Bu işlemlerin yapıldığı kurum YAŞ'tır. Başbakan'ın başkanlığında toplanmasına rağmen Hükümet'in bu kararlara karşı çıkma hakkı yoktur. Ancak kararlara şerh koyabilir. Ayrıca oluşturulan sistem gereği karaların onayına sunulduğu Cumhurbaşkanı'nın da alınan kararlara karşı çıkması için bir mekanizma bulunmamaktadır. Ayrıca bu şurada alınan kararlara karşı yargı yolu kapalıdır ve nihaidir.

- HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu. Adalet Bakanı'nın başkanlığında ve Adalet Bakanlığı Müsteşarı'nın da tabii üyesi olduğu Danıştay ve Yargıtay üyelerinin arasından Cumhurbaşkanı'nın atama yaptığı kurul. Hakim ve savcıların mesleğe alınması, ataması ve cezalandırılmasına yönelik tüm işlemleri bu kurul karara bağlamaktadır. Kurul üyelerinin seçimi, üyeler arasından hükümet kanadından iki yetkilinin bulunması ve kararlarının yargıya kapalı olması her zaman eleştirilmiştir. 1982 Anayasası'nda otoritesi daha genişletildiği için 12 Eylül Kurumları başlığı altında incelendi.

- Darbecilerin yargılanması: 12 Eylül müdahalesinin ardından yapılan Anayasaya eklenen geçici maddeler bu müdahale ve sonrasında yaşananlar açısından darbecilere dokunulmazlık sağlamıştır. 1982 Anayasası yürürlülükten kaldırıldığı takdirde bu dokunulmazlıklar temelini kaybedeceği için her Anayasa değişikliği tartışması sırasında darbecilerin yargılanması gündeme gelmektedir.

Asker Sivil İlişkisi: Türk siyasi hayatını şekillendiren Asker sivil ilişkisi ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ancak yeni Anayasa söz konusu olduğunda askerin halen yürürlülükte olan geniş yetkileri hep tartışma konusu olmaktadır. Askerin siyaset üzerinde etkisini artıran yetkilerin kısıtlanmasını savunanlar, karşılarında hep Cumhuriyetin temel ilkelerinin koruyucusu olarak tanımlanan orduyu yıpratma suçlamasıyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle söz konusu başlık oluşturulmuş ve alt başlıkları da şöyle belirlenmiştir.

- Genelkurmay Başkanı'nın yetkileri: Türk Silahlı Kuvvetleri'ni komuta eden ve yönlendiren Türkiye'deki en üst düzey askeri yetkili Genelkurmay Başkanı'dır. Milli

Güvenlik Kurulu üyesi olup, doğrudan Başbakanlık'a karşı sorumludur. Bu durum demokratik açıdan bazı eleştirilere hedef olmaktadır. Önceki Anayasalarda Genelkurmay Başkanı Savunma Bakanı'na bağlı iken 1982 Anayasası ile bakanların üzerine çıkarılarak doğrudan Başbakan'a bağlanmıştır. Dolayısıyla bu üst düzey konumu ve yetkileri Anayasal tartışmalar sürecinde önemli bir yer tutmaktadır.

- MGK: 1933-1949 yılları arasında Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Katipliği, 1949-1962 yılları arasında Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği, 1961 Anayasası'na göre Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği isimleri ile faaliyet göstermiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası'nın 118. maddesiyle bugünkü haline gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınmasını ve gerekli kurumlar arası eşgüdümün sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmekle görevlidir. MGK, gerekli haller dışında iki ayda bir defa cumhurbaşkanı başkanlığında toplanır. Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur. Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir. Millî Güvenlik Kurulu'nun yürütme ve yasama üzerindeki etkileri ilerleyen bölümlerde ele alınmıştır.

- Atama ve terfiler: Türk Silahlı Kuvvetleri'nin atama terfi işlemleri Askeri Kanun ve teamüller doğrultusunda belirlenir ve Yüksek Askeri Şura'da karara bağlanır. Ancak bu atama ve terfilere yönelik yargı yolu kapalıdır. Ayrıca yürütme ve yasama da söz sahibi değildir.

- Askeri Yargı: Askeri mahkemeler, 353 sayılı Yasanın 9'uncu maddesinde değinilen, asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler. Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'na göre, bir askerin yargılanabilmesi için idari amirinin buna izin vermesi ve yargılayacak heyette kendisinin astı olmayan bir askerin subay üye olarak bulunması gerekir. Askeri yargının da en çok eleştiri aldığı nokta budur. Yargılama yapacak heyette hukukçu olmayan bir üyenin olmasının yargı bağımsızlığı ilkesini ihlal ettiği belirtilmektedir. İkinci bir nokta ise bir askerin yargılanabilmesi için amirinin izninin

gerekli olduğu şartıdır. Mevzuatta belirtilmemesi nedeniyle bu durumda Genelkurmay Başkanı'nın her hangi bir suçtan yargılanması mümkün değildir.

- Hepsi: Bu başlıkta Asker Sivil İlişkileri başlığının alt başlıklarının tümüne değinen tartışmalar ele alınmıştır.

Yetki Tartışması: Anayasanın yapılması sürecinde tartışılan en önemli konulardan biri de nasıl yapılacağı olmuştur. Bu doğrultuda, bazı alt başlıklar belirlenmiş ve konu analiz edilmeye çalışılmıştır.

- Kurucu Meclis: Askeri müdahaleler sonrası demokrasiye geçiş sürecinde görevlendirilen teknokratların oluşturduğu kurula Kurucu Meclis denmektedir. 27 Mayıs müdahalesinin ardından yeni Anayasa tasarısı ve seçim kanununu hazırlamak üzere oluşturulmuştur. Kurucu Meclis, belirli bir süre içinde vazifesini yaptıktan sonra dağılmıştır. Daha sonra gelecek sivil yönetim Anayasada değişiklik yapmak istediğinde kurucu meclisin Anayasaya koyduğu kurallara bağlı kalmak zorunda kalmıştır.

Yeni bir Anayasa yapılması gündeme geldiğinde askeri müdahalenin oluşturduğu bu kurum tekrar gündeme gelmiş ve meclisin yetkisi olmadığı savunulmuştur.

- Mevcut Meclis: Yukarıda bahsedilen tartışma sırasında bir kesim de Meclis'in yeni bir Anayasa yapma yetkisine sahip olduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda ortaya çıkan tartışmalar söz konusu başlık altında işlenmiştir.

- Tarafsızlık: Hükümetin hazırladığı Anayasanın kendi görüşlerini yansıtacağı eleştirileri doğrultusunda ortaya bir tarafsız Anayasa kavramı çıkmıştır. Ayrıca Anayasayı hükümetin değil tarafsız bir kurulun hazırlaması gerektiği de dile getirilmiş, bu görüşler söz konusu başlık altında incelenmiştir.

- AKP Anayasası: Hazırlanacak Anayasaya yönelik önemli eleştirilerden biri de yapılacak Anayasanın Türkiye Cumhuriyeti değil iktidar Anayasası olacağı yönünde tespit edilmiştir.

- Uzlaşma: Anayasanın yapımı sırasında tüm siyasi partiler, STK'lar, yargı ve üniversitelerden gelen üyelerden oluşan bir kurul oluşturulması ya da buralardan gelecek önerilerin de göz önünde bulundurulması eleştirileri yapılmıştır. Bu yöndeki tartışmalar bu başlık altında incelenmiştir.

- Heyet: Hükümetin Anayasa taslağını hazırlamak için görevlendirdiği bilim heyetine yönelik haberler bu başlık altında ele alınmıştır.

- AB: Hükümetin ülkenin değil de AB'nin istekleri doğrultusunda bir Anayasa hazırladığı eleştirileri yetki tartışmasına AB alt başlığını açma ihtiyacı doğurmuştur.

- Referandum: Anayasanın bitirilmesinin ardından nasıl kabul edileceği tartışmaları bu başlıkta incelenmiştir. Ayrıca hükümetin uzlaşma eleştirilerine karşı kendisini savunmak için "En büyük uzlaşmayı halkla yapacağız, Anayasa onların oyuna sunulacak" yönündeki açılımları da bu başlık altında değerlendirildi.

- Diğer Anayasa çalışmaları: Başka STK'lar olmak üzere yargı ve üniversiteler de yetki tartışmasına kendi hazırladıkları Anayasa taslakları ile katıldı. Bu başlıkta söz konusu çalışmalar ele alındı.

Temel Haklar ve Özgürlükler: Anayasanın başlangıçtan sonraki en önemli bölümü temel haklar ve özgürlüklerdir. 1982 Anayasası'nın 12'nci Maddesi Temel haklar ve özgürlükleri şöyle sıralamıştır: Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.

Güçler Ayrılığı: Güçler ayrılığı ilkesi yasama, yürütme ve yargı kurumlarının, devletin farklı organlarında bulundurularak iktidarın tek elde toplanmasını engellemek ve bu üç kurumun birbirlerini denetleyebilmesini sağlamak için oluşturulmuştur.

Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri: Anayasanın 4'üncü Maddesi'ne göre "Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez."

Birinci madde Türkiye Devleti'nin bir Cumhuriyet olduğunu, ikinci madde ise "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir" diyerek nitelikleri ortaya koymaktadır. Üçüncü maddede ise Türkiye Devleti'nin dilinin Türkçe olduğu belirtilmektedir.

Anayasanın Niteliği Tartışmaları: Yapılacak yeni Anayasanın nasıl bir metin olacağı tartışmaları bu başlık altında incelendi. Bu başlık ise şu alt başlıklarla tanımlandı. Özgürlükçü yani özgürlükleri genişleten, birey odaklı yani devletin ihtiyaçlarını değil de bireylerin ihtiyaçlarını önceleyen, İnsan Haklarına saygılı, Evrensel Hukuka uygun, laik ve sivil Anayasa. Sivil Anayasa kavramının kullanan taraflar açısından farklı anlamlar taşıdığı belirlendi. Yeni taslağın karşısında olanların bu kavramın laikliğin güvencesi olarak gördükleri orduyu yıpratmak için seçildiğini savunurken iktidar yanlıları ise sivil kavramını modern bir Anayasa olarak tanımlamıştır. Çalışmada her iki tarafın görüşleri de bu başlık altında toplandı.

Azınlık Hakları: Uluslararası sözleşmeler dil, din ve ırk farklılıklarını azınlık tanımlaması için kullanırken Türkiye Cumhuriyeti, azınlık kavramını Lozan Anlaşması'nda belirlenen gayri müslimler için tercih etmektedir. Bu noktadan hareketle azınlık haklarıyla ilgili haberler şu başlıklar altında tanımlandı: Lozan Anlaşması, Sevr Anlaşması, Vakıflar, Dil Hakkı, Kültürel Haklar.

Anayasanın özellikleri: Metnin teknik özellikleri bu başlıkla tanımlandı. 'Sade'den kasıt anlaşılır ve yorum sapmasına yol açmayacak, 'Kısa'dan kasıt gereksiz uzun cümlelerden uzak durulması olmuştur.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırma Modeli

"Yeni Anayasa çalışmalarına basının demokratikleşme açısından yaklaşımı" konulu çalışma bir durum saptama çalışmasıdır. Çalışmada içerik çözümlemesi yöntemi uygulanmıştır. "İçeriklerin, metinlerin sosyal gerçekliği yansıttığı ya da temsil ettiği varsayımından hareket edilebilir ve sosyal gerçekliğin söz konusu boyutlarına yönelik çıkarımlar yapılabilir." [5]

Yeni bir Anayasa hazırlığı çok kapsamlı bir çalışma olduğu için toplumsal hayatı kökten etkileyecektir. Bu değişimde kamuoyunu bilgilendirme görevi önce siyasilere daha sonra medyaya düşmektedir. Bu noktadan hareketle gazetelerin bu konuyu demokratikleşme açısından nasıl işlediği ve gündeme getirdiği tespit edilmiştir.

Araştırma; Laiklik, 12 Eylül Kurumları, Asker Sivil İlişkisi, Yetki Tartışması, Temel Haklar ve Özgürlükler, Güçler Ayrılığı, Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri, Anayasanın Niteliği Tartışmaları, Azınlık Hakları, Anayasanın Özellikleri başlıkları altında gerçekleştirilmiştir.

2.2 Evren ve Örneklem

Yapılan ön araştırma neticesinde yeni Anayasa tartışmalarının 22 Temmuz Genel Seçimleri'nin sonuçlandığı günleri izleyen hafta olduğu tespit edilmiştir. Bu noktadan hareketle çalışmanın evreni tartışmaların başladığı 1 Ağustos 2007 ile taslağın rafa kalktığı izleniminin oluştuğu Aralık 2007 arası olmuştur. Daha sonra 5 gazete (Hürriyet, Cumhuriyet, Akşam, Zaman ve Tercüman) seçilmiş bu gazetelerin yukarıda zaman aralığı verilen 153 günlük periyodu içindeki tüm sayfaları taranmıştır. Sonuçta konuyla ilgili 613 haber elde edilmiş ve bu haberler toplamı çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

2.3 Verilerin Toplanması

Belirlenen zaman aralığı içinde seçilen gazetelerin tüm sayfaları elektronik ortamda toplanmış ve konuyla ilgili haberler tespit edilmiştir. Daha sonra haberler oluşturulan konu başlıklarına göre sınıflandırılmıştır. Ön okumanın ardından seçilen başlıklar doğrultusunda bir kılavuz oluşturulmuş ve bunların ne sıklıkla hangi gazetede yer bulduğu belirlenmiştir. Bu başlıklar şöyledir:

---

[5] Orhan Gökçe, **İçerik Çözümlemesi Sosyal Bilimlerde Bir Araştırma Yöntemi**. (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995), s.8

1- Laiklik: Türban, Şeriat, Din dersi, Cumhuriyet Kazanımları, İnanç Özgürlüğü.

2- 12 Eylül Kurumları: YÖK, YAŞ, HSYK, Darbecilerin yargılanması.

3- Asker Sivil İlişkisi: Genelkurmay Başkanı yetki, MGK, Atama ve terfiler, Askeri Yargı, Hepsi.

4- Yetki Tartışması: Kurucu Meclis, Mevcut Meclis, Tarafsızlık, AKP Anayasası, Uzlaşma, Heyet, AB, Referandum, Diğer Anayasa çalışmaları.

5- Temel Haklar ve Özgürlükler: İfade Özgürlüğü, Örgütlenme Özgürlüğü, Kadın Hakları, Çocuk Hakları, Yaşam Hakkı, Siyasal Haklar, Özel Hayatın Korunması, Kültürel Haklar, Eğitim Hakkı, Çevre ve Hayvan Hakları.

6- Güçler Ayrılığı: Cumhurbaşkanı'nın Yetkileri, Hükümetin Yetkileri, Yargı Bağımsızlığı, Dokunulmazlıklar, Hepsi.

7- Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri: Atatürkçülük, Laiklik, Hukuk Devleti, Üniter Devlet, Sosyal Devlet, Ana Dil, Vatandaşlık Tanımı, Hepsi

8- Anayasanın Niteliği Tartışmaları: Özgürlükçü, Birey odaklı, İnsan Haklarına saygılı, Evrensel hukuka uygun, Laik, Sivil Anayasa.

9- Azınlık Hakları: Lozan, Sevr, Vakıflar, Dil Hakkı, Kültürel Haklar.

10- Anayasanın özellikleri: Sade, Kısa, Bilimsel.

Bu başlıklara ve alt başlıklarına verilen kodlar oluşturulan formlara işlendikten çözümlemeye hazır hale gelmiştir.

2.4 Verilen Çözümü ve Yorumlanması

Verilerin elde edilmesinin ardından oluşturulan tablolardaki kodlar SPSS 16.00 programında tablo haline getirilmiştir. Programın özelliklerin yararlanarak bazı çapraz karşılaştırmalar da yapılmıştır.

Seçilen beş gazetenin konuya hangi sayfalarında yer verdiği belirlenmiş, bu da konuya ne kadar önem verildiği açısından araştırmaya katkıda bulunmuştur.

Belirlenen haberlerin sayfalarda kapladığı alanla ilgili tarama da yine önem açısından yönelimleri ortaya çıkarmıştır.

Haberlerin kaynakları da tespit edilerek tartışmalara taraf olan kesimlere ne kadar söz hakkı tanındığı ve demokrasinin vazgeçilmezlerinden biri olan çok sesliliğin gazete sayfalarına ne kadar yansıdığı belirlenmiştir.

Ayrıca gazetelerin haberlere yaklaşım yönü de belirlenmiştir. Bu doğrultuda Olumlu, Olumsuz ve Tarafsız olmak üzere üç kategori oluşturulmuştur.

Belirlenen sınırlılık doğrultusunda çapraz karşılaştırma için dört başlık ortaya çıkmıştır. Bu başlıkların ise en çok tekrarlanan üçü yorumlanmak üzere haberin yönü açısından bir kez daha çapraz değerlendirmeye alınmıştır. Bu başlıklar ise şöyledir:

Laiklik: Türban – Şeriat – Din dersi

Yetki tartışması: Tarafsızlık – AKP Anayasası – Uzlaşma

Değiştirilemez maddeler: Atatürk – Üniter devlet – Hepsi

Nitelik tartışmaları: Özgür – Sivil – Hepsi

3. LİTERATÜR TARAMASI

3.1 Türk demokrasinin gelişimi

Türk basının Anayasal çalışmaları demokratikleşme açısından nasıl gündeme getirdiğinin incelendiği bir çalışmada incelenmesi gereken konulardan biri de Türk demokrasi tarihidir. Dünyadaki örneklerine nazaran uzun bir geçmişi olmayan Türk demokrasisinin inişli çıkışlı bir tarihi vardır. Yeni Anayasa çalışmalarını şekillendiren siyasi tartışmaların özünde tarihten gelen bazı kodlar vardır. Bugün gelinen noktayı anlayabilmek için bu sürecin iyi bilinmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden başlangıçtan günümüze demokrasinin gelişimi ve Türk siyasetine yön veren bazı özel durumlar bu bölümde ortaya konulmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Osmanlı dönemi

Türk demokrasi tarihi denildiğinde aslında uzun bir dönemden bahsetmek mümkün değildir. Modern demokrasi tarihinin başlangıcı olarak sayılan Magna Carta Libertatum'un (Büyük Özgürlükler Sözleşmesi) 1215 yılında Britanya'da imzalandığı dönemde Türkler, henüz yeni bir devlet kurmanın sancılarını yaşamaktadır.

Vatandaşların özgürlüklerini belirlemekten çok, toplum güçleri arasında bir denge kuran ve kralın sonsuz yetkilerini halk adına sınırlayan Magna Carta'daki koşulların Anadolu topraklarında hayata geçmesi için daha 624 yıl geçmesi gerekmiştir. 1299 yılında yeni bir devlet kuran ve ilerleyen dönemde çağın en büyük imparatorluklarından biri haline gelen Osmanlı Hanedanlığı, halkına haklar tanımayı ancak yıkılış döneminde hayata geçirebilmiştir. Bu hakların ne kadar kısıtlı olduğu ise önümüzdeki bölümlerde görülecektir.

3.1.1.1 Sened-i İttifak

Padişahın mutlak hakimiyetini halkla paylaşma kararını verdiği dönemlerde Avrupa ülkeleri, uzun bir yol katetmiş ve demokrasi ilkeleri sağlam temellere bağlanmıştır.

1800'lerin ortalarında eski gücünü kaybetmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, Fransız ihtilalinin yarattığı milliyetçilik akımına kapılan etnik unsurlarını bir arada tutmakta zorlanmaya başlamış, askeri gücü zayıfladığı için sınır bölgelerindeki valilerinin tehdidinden bile zarar görür hale gelmiştir. Buna bir de güçlü Avrupa devletlerinin iç işlerine karışmaya başlaması eklenince imparatorluk yönetimi, kontrolünü kaybetmiştir.

Osmanlı sarayı, dıştan gelen tehditlerle baş edebilmesi için önce içeride düzeni sağlamak zorunda olduğunun farkına varmıştır.

1807'de İstanbul'da III. Selim'e karşı bir ayaklanma olmuştur. III. Selim tahtan indirilmiş ve yerine IV. Mustafa geçirilmiştir. III. Selim'i tekrar tahta oturtmak için Rusçuk ayanı[6] Alemdar Mustafa Paşa İstanbul'a yürümüş, bunun üzerine III. Selim öldürülmüştür. Ardından Alemdar Mustafa Paşa tahta İkinci Mahmut'u geçirmiş, kendisi de Sadrazam olmuştur.

Alemdar Mustafa Paşa, devletin otoritesini İstanbul'da tekrar kurmuştur. Ancak bu dönemde, merkezi otorite taşrada etkisizdir. Ayan Rumeli ve Anadolu'da adeta bağımsız idareler kurmuş ve merkezin otoritesini tanımamaya başlamıştır. Alemdar Mustafa Paşa, merkezi otoriteyi taşrada hakim kılmak için, Rumeli ile Anadolu ayanını İstanbul'a davet etmiş ve onlarla Sened-i İttifak adında bir anlaşmaya varmıştır. Bu belge ile ikna edilen ayanlar, hükümet emirlerini dinleyeceklerine söz vermiştir.

Bu anlaşma Osmanlı tarihi açısından merkezi yönetimin yeniden güçlendirilmesinin yanı sıra Anayasal tarih açısından da önemli bir belgedir. Her ne kadar saray ile seçkinler arasında imzalansa bile halkın bazı haklarını da güvence altına almıştır.

Sened-i İttifak ile ayanların idareleri altındaki fakirlerin vergilendirilmesinde adaletli davranması ve şeriata aykırı şekilde zulüm eden olursa, o ayanın görevden alınacağı hükme bağlanmıştır.

Kimilerine göre Sened-i İttifak, Türk tarihinin Magna Carta'sıdır. Bilindiği üzere Magra Carta, İngiliz Kralı John ile feodal beyler arasında yapılmış, karşılıklı hakları düzenleyen bir sözleşmedir. İçinde halkı fazla ilgilendiren fazla bir şey olmamakla birlikte, İngiliz Anayasa hukukunun hatta demokrasinin onunla başladığı söylene gelmiştir. Feodal kavramı, en azından isim olarak belirli bir yörede köylü nüfusu üzerinde demokrasi dışı yollardan nüfuz sahibi olan kimse anlamını içeriyorsa o zaman ayanlar da feodal olarak tanımlanabilir. Bu yüzden Sened-i İttifak'ın tam olarak içerik bakımından olmasa bile şeklen Magna Carta'dan farkı olmadığı yorumu yapılabilir.[7]

3.1.1.2 Tanzimat Fermanı

[6] Ayan: Memleketin ileri gelenleri, taşradaki yönetici sınıf

[7] Bülent Tanör, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 5. Cilt, Bugünkü Türkiye 1980-2003** (Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s.95

Saray, 1800'lerin ortalarında ülke içindeki ayrılıkları önemli oranda halletmiş olmasına rağmen dışarıdan gelen baskıların ardı arkası kesilmiyordur. İşte tam bu sırada yani 1839'da Padişah Abdülmecit, babası II. Mahmut'tan kendisine fikir olarak miras kalan Tanzimat Fermanı'nı ilan etmiştir. Amaç halkı imparatorluğa biraz daha bağlamak ve Avrupa devletlerinin baskısını azaltmaktır.

Avrupa devletlerinin özelikle azınlık haklarını merkez alan açılımlar için Osmanlı'ya yaptığı baskıların nedenleri ayrı bir çalışma konusudur bu yüzden bu çalışmada ele alınmayacaktır.

Tanzimat Fermanı sayesinde padişahların yetkileri meclislere ya da kişilere devredilmiştir. Fermanın amacı, iktidarı saraydan alıp bürokrasiye vermek ve devlet yönetiminde merkezileşmeyi sağlamaktır. Fermanda verilen bütün sözler tamamen yerine getirilememesine rağmen bu çabalar, çağdaşlaşmaya ve cumhuriyet fikrine önayak olmuştur.

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı vatandaşları yeni temel hak ve özgürlüklere kavuşmuştur. Ferman ile yargılama usulüne açıklık getirilmiş ve kimsenin yargılanmadan idam edilmemesi esası hükme bağlanmıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu hukuk devleti olma yolunda küçük de olsa bir adım daha atmıştır. Dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda bunun önemli bir gelişme olduğu yorumu yapılabilir.

Ayrıca bu fermanla koşulsuz şartsız padişahın tasarrufu altında olan halkın, bugün İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin en önemli maddelerinden biri olan Yaşam Hakkı güvence altına alınmıştır.[8]

Bu hakların sadece Müslümanlara değil Müslüman olmayan tebaya da tanınmış olması, yasalar önünde eşitlik ilkesinin eksik de olsa Osmanlı hukukuna giriş noktasıdır.[9]

Yine vergide adalet, herkesin mal ve mülk sahibi olabilmesi, hatta bunu miras olarak bırakabilmesi hakkı, geç de olsa halka tanınmıştır. Böylece evrensel hukukun esaslarından biri olan ve en temel insan haklarından sayılan özel mülkiyet edinme hakkı güvence altına alınmıştır. [10]

---

[8] Tanör, Cilt 5, **a.g.e**., s. 124
[9] **Aynı**, s. 125
[10] Fatma Acun, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, "Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne: Değişme ve Süreklilik", Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılı Özel Sayısı Ekim 1999, s. 155-167

Fikir ve yapı bakımından ferman, Fransız Devrimi'nin İnsan ve Vatandaş Hakları bildirgesinden esinlenmiştir. Osmanlı hukuku tarihinde ilk kez "vatandaşlık" kavramı ve vatandaşlıktan doğan haklar tanımlanmış, bu hakların korunması için yapılması gereken bazı işler sayılmıştır. Buna karşılık ferman, getirdiği yenilikleri Kuran'a ve Şer-i şerife ve Osmanlı Devletinin eski töre ve kanunlarına dayandırmaya özen göstermiştir.[11]

3.1.1.3 Islahat Fermanı

Yetkilerini en azından şekil bakımından seçilmişlerle paylaşan padişahın yaptığı reformlar Avrupa devletlerini tatmin etmemiştir. Tanzimat Fermanı'ndan 17 yıl sonra Kırım Savaşı'nı bitirmek isteyen Osmanlı bu kez yeni bir reform şartı ile karşı karşıya kalmıştır.

İngiltere, Fransa ve Avusturya Kırım Savaşı sonlarına doğru Hıristiyanlarla Müslümanlar arasındaki farklılıkların her alanda ortadan kaldırılmasını öngören bir fermanı sultanın yayınlamasını barışa önkoşul olarak sunmuştur. [12]

18 Şubat 1856'da yayınlanan Islahat Fermanı, temel olarak Tanzimat Fermanı hükümlerini tekrarlamış ama hakları tanımlayan hükümler bu kez daha açık yazılmış ve genişletilmiştir. Islahat Fermanı'nın Tanzimat Fermanı'ndan en önemli farkı ise yabancı devletler tarafından hazırlanmasıdır.[13] Burada durup Türkiye'nin içinden geçtiği dönemle Osmanlı'nın o dönemdeki şartlarının taşıdığı benzerlik arasında bir tespit yapmakta yarar var. Türkiye, Avrupa Birliği üyelik sürecini yaşadığı şu günlerde benzer baskılarla karşılaşmaktadır. Bu baskıların zaman zaman ulusal egemenliği zedeleyecek boyuta ulaştığı gözlense de demokratikleşme açısından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına getirdiği haklar yadsınamaz.

Islahat Fermanı'nın ana hedefi, Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında her yönden tam bir eşitlik sağlamaktır. Din, vergi, askerlik, yargılama, eğitim, devlet memurluğu ve temsil alanında o zamana kadar olan farklar kaldırılmıştır. Din bakımından ayrımcılık kaldırılmış, dini dolayısıyla kimsenin aşağılanmaması

---

[11] Halil İnalcık, **Mehmet Seyitdanlıoğlu, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Phoenix Yayınları, 2006) s. 246 sayfa
[12] Tanör, Cilt 5 , **a.g.e.**, s. 147
[13] Der: M. Türköne - T. Önder, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, (Sekizinci basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) , s.14

öngörülmüş, din değiştirme hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca İslam'dan çıkmanın ölüm cezasıyla cezalandırılması usulüne son verilmiştir.

Vergi bakımından olan eşitsizlikler de kaldırılmıştır. Askerlik bakımından da eşitlik sağlanmıştır. Tanzimat'a kadar Hıristiyan tebaa askere alınmamaktaydı. Islahat Fermanı gayrimüslimlerin de askerlik hizmeti yapmaları prensibini açıkça kabul etmiştir. Ancak askerlik hizmetini yapmak istemeyenler için ise "bedel-i nakdi" formülü bulunmuştur. Bu bir derece haraç vergisinin devamı demektir; ama böylece artık Müslümanların da bedel-i nakdi vererek askere gitmeme hakları tanınmıştır. Mahkemelerde gayrimüslimler aleyhine olan eşitsizlikler kaldırılmıştır. Gayrimüslimlerin, Rumlar hariç, devlet memurluklarına geçme hakları bulunmamaktaydı. Islahat Fermanı bu eşitsizliği de kaldırmıştır. Gerek askerlik, gerek memurluk, bunları hazırlayan okullarla ilgili olduğundan gayrimüslimlerin de askeri ve mülki okullara girebilmesi esası hükme bağlanmıştır. Gayrimüslimlere mecliste temsil olanağı sağlanarak siyasal hakları güvence altına alınmıştır.[14]

Müslümanlarla Müslüman olmayanlar arasındaki ceza ve ticaret davalarının şeri değil laik mahkemelerde görülmeye başlanması Islahat Fermanı'yla sağlanmıştır. Bu gelişme laiklik ilkesinin sınırlı koşullarda da olsa Osmanlı Hukuku'na giriş yaptığı önemli bir gelişmedir. [15]

Sonuç olarak, Islahat Fermanı, Sened-i İttifak ile başlayan, Tanzimat Fermanı ile devam eden Osmanlı Anayasacılık hareketleri içinde atılmış önemli bir adımdır. Ayrıca batılı anlamda demokrasinin bazı unsurlarının Osmanlı topraklarına giriş yaptığı kilometre taşlarından biridir.[16] Öte yandan padişahın kullarıyla sözleşme yapması veya onlara haklar tanıması, kulların kul olmaktan çıkması Osmanlı'da daha önce görülmemiştir. Sarayın bunu bir kan kaybı olarak gördüğü o dönemlerde bu tür hakların zorla da olsa yazılı belgelere geçirilmesi olağanüstü gelişmelerdir.[17]

3.1.1.4 Birinci Meşrutiyet

1860'larda bir aydın hareketi olarak Yeni Osmanlılar ortaya çıkmıştır. Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi aydınlar, Avrupa ülkelerindeki Anayasal monarşilerden etkilenerek

---

[14] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, (İkinci Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998) s. 95-96
[15] Tanör, Cilt 5, **a.g.e**., s. 132
[16] **Aynı**., s. 103
[17] **Aynı.**, s. 93

Osmanlı Devleti'nin meşrutiyetle yönetilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti, 1850'lerden itibaren dış borç almaya başlamış ve 1870'lere gelindiğinde devlet hem ekonomik hem de siyasal bunalıma sürüklenmiştir. Bu bunalım sırasında Mithat Paşa ve arkadaşları 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz'i tahttan indirerek yerine V. Murat'ı geçirdiler. Ne var ki, V. Murat aydınların ve ilerici devlet adamlarının istediği reformları yapabilecek biri olmasına rağmen ruh sağlığı bozulduğu için tahtan indirilmiştir. Yerine II. Abdülhamid Meşrutiyeti ilan edeceği sözünü vererek padişah olmuştur.[18]

Abdülhamid tahta çıktığında Balkanlar'da ayaklanmalar başlamış, Çarlık Rusya'sı Osmanlılara bir ültimatom vermiştir. Büyük Avrupa devletlerinin İstanbul'da toplanan bir konferansta Balkan sorununu tartıştıkları ve Osmanlı Devleti'nden reformlar yapmasını istedikleri sırada, II. Abdülhamid siyasal bir manevrayla 23 Aralık 1876'da Kanun-i Esasi'yi (Anayasa) ilan etmiştir. Böylece meşruti yönetime geçilmiştir.

1876 Anayasası olarak da bilinen Kanun-i Esasi, aslında padişahın egemenlik haklarına bir kısıtlama getirmiyordur. Yürütme yetkisini tümüyle elinde tutan padişah, sadrazam (başbakan) ve vekilleri (bakanları) istediği gibi atayıp görevden alabiliyordu. Meclisin vekiller üzerinde denetim yetkisi yoktur. Padişah, istediğinde meclisi kapatma ve yeniden seçimlere götürme yetkisine de sahiptir. Ayrıca padişah, "kamu yararı için" gerekli gördüğü kişileri sürgüne gönderebilmektedir.

Kanun-i Esasi uyarınca iki kanatlı bir parlamento oluşturulmuştur. Üyeleri seçim yoluyla belirlenen meclise Meclis-i Mebusan, üyeleri atama yoluyla belirlenen meclise de Ayan Meclisi denilmektedir. İki meclisin oluşturduğu parlamento Meclis-i Umumi (Genel Meclis) olarak adlandırılmıştır. Ayan Meclisi'nin başkan ve üyeleri doğrudan padişah tarafından atanıyordur. Anayasaya göre Genel Meclis padişahın buyruğuyla kasım ayında açılıyor, mart ayının başında çalışmalarını tamamlamaktadır.[19]

İlk Anayasa olmasına rağmen Kanun-i Esasi ile padişahın sınırsız yetkileri devam etmiştir. Sıkıyönetim ilanı ve yurtdışı sürgün cezası gibi kararların padişaha ait olması, din ayırımının kaldırılması çabalarına karşılık, devletin dinin İslam olduğunun belirtilmesi, bu dönemde köklü reform beklentilerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde, 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanı, köklü bir reform değil,

---

[18] **Aynı.**, s. 154

[19] **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt : 10 "Birinci ve İkinci Meşrutiyet devirlerinde çift meclis sistemi tecrübesi", Sayı:1-4, 1953, s. 194

Osmanlı Saltanatının Tanzimat ve Islahat Fermanlarında olduğu gibi, dış baskılara karşı, bir geçiştirme operasyonudur.[20]

II. Abdülhamid iç ve dış baskılar yüzünden meşrutiyeti ilan etmiş ve Mithat Paşa'yı sadrazam yapmıştır. Bu gelişmelerin ardından ilk işi ise, meşrutiyetin mimarı Mithat Paşa'yı sürgüne göndermek olmuştur.[21] Daha sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe göstererek Haziran 1877'de Meclis-i Mebusan'ın çalışmalarını durdurmuştur. Ocak 1878'de meclisi yeniden topladıysa da kendisine mecliste yöneltilen eleştiriler üzerine 13 Şubat 1878'de meclisi kapatmıştır. Ama hiçbir işlevi olmayan Ayan Meclisi'ne dokunmamıştır. Birinci Meşrutiyet böylece sona ermiştir.

Türk Parlamento tarihi Birinci Meşrutiyet'le başlamıştır. Ancak siyasal partilerin kurulamaması siyasette çok sesliliğe geçilmesini engellemiş ve bu devrin işlevsiz kalmasına neden olmuştur.

3.1.1.5 İkinci Meşrutiyet

İlan edilen Anayasa ve meclislerin ortadan kaldırılmasından sonra Osmanlı içinde aydın diyebileceğimiz akımlar oluşmaya başlamıştır. Bunlardan en önemlisi "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" ya da diğer bir adıyla "Jön Türkler"dir. Bunlar Osmanlı'nın tüm tebaasına sesleniyor, herkesi "Osmanlı Milleti" kavramı altına davet ediyordur. İttihat Terakki daha çok basınla sesini duyurmaya çalışmış, hem asker kanadından hem de aydın kesiminden taraftar kazanmıştır.

1800'lü yılların sonunda İttihat ve Terakki'nin iki darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısız girişimlerden sonra İttihat ve Terakki sesini daha da yükseltmeye başlamıştır.

İttihat ve Terakki'ye bağlı subayların Manastır ve Selanik'te isyan çıkarmaları üzerine II. Abdülhamid Temmuz 1908′de II. Meşrutiyeti ilan etmiş, Anayasa tekrar yürürlüğe girmiştir.

Yapılan seçimlerde Ittihat ve Terakki' nin adayları çoğunluğu sağlamıştır. Ancak bu kez de onların baskı dönemi başlamıştır. İktidarda ve özellikle askerler arasında hızla kadrolaşan İttihat ve Terakki her geçen gün muhalefet üzerindeki baskılarını artırmıştır. İttihat ve Terakki' nin baskılarına karşı 13 Nisan 1909′da 31 Mart Vakası gerçekleşmiş ve muhalefet kısa sürede yayılmıştır İttihatçıların etkin olduğu Selanik'ten gelen

---

[20] Muharrem Balcı; Birinci Tanzimat'tan İkinci Tanzimat'a, Birinci Basım. İstanbul: Danışman Yayınları, 2003 s. 22-23)

[21] Tanör, , Cilt 5, **a.g.e**., s. 166

Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu ayaklanmayı güçlükle bastırmıştır. İttihatçıların çoğunluk olduğu meclis padişahı "Halk seni istemiyor" diye indirmiş ve yerine V. Mehmet Reşat'ı geçirmiştir. 1876 Anayasası'nda değişiklik yapılarak padişahın yetkileri sınırlandırılmış, meclisin yetkileri artırılmıştır. İttihat ve Terakki "Meşrutiyet, hürriyet…" sloganlarına rağmen giderek padişahtan daha mutlakıyetçi bir yönetim oluşturmuştur. 31 Mart Vakasi bahane edilerek muhalefet sindirilmiş ve sürgün edilmiştir. Her türlü muhalif örgütler, "gerici, irticacı ve halk düşmanı" ilan edilmiştir. İttihat ve Terakki'ye karşı kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası seçimlerde çoğunluğu sağlamasına rağmen meclise sokulmamıştır.

Ocak 1913'teki Bab-ı Ali Baskını ile hükümet değiştirilmiş ve 1918′e kadar ülkeyi Enver, Talat ve Cemal Paşa yönetmiştir. Meclisi de hiçe sayarak kararları kendi aralarında alan bu üç kişi imparatorluğu sona erdiren süreçteki son kararın altına imza atarak Almanya'nın saflarında 1. Dünya Savaşı'na girmiştir.

Osmanlı modernleşmesi otokratik bir modernleşmedir. İç ve dış gelişmeler, imparatorluğu otokratik modernleşmeden Anayasal modernleşmeye kadar sürüklemiştir. İmparatorluk genç cumhuriyete, parlamentarizm, siyasal parti ve basın gibi siyasal kurumları gelenek bırakmıştır. Cumhuriyetin tabibleri, fen adamları, hukukçu, tarihçi ve filologları bu son devrin Osmanlı aydın kadrolarından çıkmıştır. Cumhuriyet ilk anda eğitim sistemini, üniversiteyi, yönetim örgüsünü, mali sistemini imparatorluktan miras almıştır. Cumhuriyet devrimcileri, bir ortaçağ toplumuyla değil son asrını modernleşme sancıları ile geçiren imparatorluğun kalıntısı bir toplumla yola çıkmıştır.

Cumhuriyetin radikalizmini kamçılayan öğelerden biri de yeterince radikal olmayan Osmanlı modernleşmesidir. Bugünkü Türkiye'nin siyasal-sosyal kurumlarındaki sağlamlık ve zaafın belirlenmesi, son devir Osmanlı modernleşme tarihini iyi anlamakla mümkündür.[22]

3.1.2 Cumhuriyet dönemi

3.1.2.1 Cumhuriyetin kuruluşu ve tek partili dönem

Cumhuriyetin ilanıyla Cumhuriyetin kurulması aynı şeyi ifade etmemektedir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edildiğinde yeni bir devlet ortaya çıkmıştır gerçi, ancak, o akşam, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yapılan birkaç değişiklikten başka bir şey de

[22] İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı** (İstanbul: Hil Yayınları, 1983), s.14

olmamıştır. Yeni devlet, Anayasasını ertesi yıl kabul edecektir. Öte yandan, Cumhuriyetin ilanı fiili bir durumun tescili olarak da görülebilir. Nitekim TBMM, padişah iradesinin dışında ve büyük çapta söz konusu iradeye karşı toplanmaya çağrılmış, 20 Ocak 1921'de egemenliğin "kayıtsız ve şartsız milletin" olduğunu söyleyen bir Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çıkarılmış, son olarak da 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılmıştır. Hatta saltanatın kaldırılmasına ilişkin TBMM kararını yeterli görmeyen Gazi Mustafa Kemal ve yakın arkadaşları 15 Nisan 1923'te Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nda bir değişiklik yaptırmış ve saltanat yönetimine geri dönmek istemenin vatana ihanet suçu sayılmasını sağlamışlardır.[23]

I. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan işgal döneminin Anadolu'da yeni bir Türk devletinin ortaya çıkmasında büyük etkisi olmuştur. [24]

Yenilginin ardından etkisini kaybeden İttihat ve Terakki'nin baskısı muhaliflerin üzerinden kalkınca tekrar örgütlenmeye başlamışlardır. Ancak şaşırtıcı bir şekilde bu siyasi örgütlenme meclis dışında gerçekleşmiştir. Sayıları 33'e ulaşan siyasi örgütlenmelerin çoğunluğu paşidah yanlısıdır. Fakat ortak yanları kurtuluştur.[25]

İşgale karşı ayaklanmak için örgütlenen bu cemiyetler Sivas Kongresi'ne kadar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti altında birleşmiştir. İşgalcilerden yana tavır sergileyen Damat Ferit Paşa hükümetinin indirilerek yerine Kuvva-i Milliye'ye sempati duyan Ali Rıza Paşa hükümetinin kurulmasını sağlaması cemiyetin ne kadar etkili olduğunu gösteren önemli bir örnektir.

Kurtuluş mücadelesine liderlik eden Mustafa Kemal ve arkadaşları, kısa sürede iki düşmanla karşı karşıya kalmıştır. Bir yanda işgal kuvvetleri diğer yanda padişah yanlıları. Ancak toprak sahibi eşraf çıkarlarını savunma konusunda isteklidir. Gerekli örgütlenmeyi de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde otaya çıkan Müdafaa-i Hukuk gruplarıyla oluşturmuştur. Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin ardından tüm örgütler tutarlı bir program dahilinde hareket etmeye başlamıştır.[26]

İşgalcilerin Meclis-i Mebusan'ı kapatmasının ardından Mustafa Kemal Anadolu'da yeni bir Meclis kurma çalışmalarına başlamıştır. Meclis'i kuran Mustafa Kemal'in ilk

---

[23] Tanör, Cilt 5, **a.g.e.**, s. 10

[24] Tarik Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, (İlk basım İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000), s.399

[25] **a.g.e**., s. 404

[26] Bülent Tanör, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 1. Cilt, Bugünkü Türkiye 1980-2003** (Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s.6

işi; barışın sağlanması, istiklalin elde edilmesi için halkçılığa dayanan bir siyasi parti kuracağını açıklamak olmuştur.

Çünkü İstanbul hükümeti Ağustos 1920'de toprakların tamamının paylaşılmasını kabul eden Sevr Anlaşması'nı imzalamıştır. Mustafa Kemal için bu dönemde en önemli şey halkın desteğini almaktır .

Seferberlik hemen meyvesini vermiş Ocak 1921'de Birinci İnönü, Nisan 1921'de İkinci İnönü ve Ağustos 1921'de Sakarya Savaşları kazanılarak Yunanlılar Ege kıyılarına kadar sürülmüştür. Ertesi yıl ağustosta başlayan Büyük Taarruz 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşu ile sona ermiştir.

Mustafa Kemal Nisan 1923'te dokuz maddelik bir program yayınlayarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin siyasi partiye dönüştüreceğini açıklamıştır.[27]

Savaşın kazanılmasının ve Saltanatın kaldırılmasının ardından Mustafa Kemal Aralık 1922'de Meclis'in yenileceğini ve yeni inkılapları yeni Meclisin yapacağını açıklamıştır. Çünkü Meclis içinde derin çatışmalar yaşanmaktaydı. Birinci Meclis'in içinde bazı icraatlara karşı çıkan İkinci Grup isimli bir muhalif kitlesi oluşmuştu. Bu grup, Mustafa Kemal'e olağanüstü yetkiler verilmesine, İstiklal Mahkemeleri'nin Meclis denetimi dışında çalışmasına, bakan seçimini sadece Meclis Başkanı'nın yapmasına karşı çıkmaktaydı.

Lozan Barış Görüşmeleri'nde verilmesi gereken tavizlere bu muhalif grubun karşı çıkması ve önderlerinden Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin ardından gerilen ortamı ortadan kaldırmak için seçim yapılması kararı alınmıştır. Ancak Hıyanet-i Vatanniye Kanunu'nda yapılan değişikliklerle merkezden belirlenen Halk Fırkası adayları dışındaki aday ve grupların seçimlere girmesi teknik olarak zorlaştırılmıştır. Bunun üzerine İkinci grup seçimleri protesto etmiştir.

Ağustos 1923'te sonuçlanan seçimler Halk Fırkası'nın kesin zaferi ile sonuçlanmış ve İkinci Meclis Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan etmiştir. Seçimlerden önce kurulan Halk Fırkası'nın hayata geçirilmesinin ardından devrimler hızlandırılmıştır. Önce Hilafet kaldırılmış aynı gün şeriat hükümlerine dayalı Osmanlı Hukuk düzeninin yeni Türk toplumunda uyarlanamayacağını öngören Şeriye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmıştır. [28]

Arkasından mektep ve medrese ayrılığını ortadan kaldıran ve eğitim sistemine laik öğretim ilkesini getiren Tevhidi Tedrisat Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu gelişmeler

---

[27] Kemâl H.Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi** (İlk Basım, İstanbul: Afa Yayınları, 1996) s.42

[28] Tanör, Cilt 1, **a.g.e**., s. 40 - 41

devrimlere sıcak bakmayanlar arasında rahatsızlık yaratmıştır. Aynı dönemde ekonominin iyi gitmemesi halk arasında hoşnutsuzluk doğurmuştur. Ülke içinde bu iki rahatsızlıktan güç alan yeni bir muhalefet doğmuştur. Devrimlerin fikir babası Mustafa Kemal olmasına rağmen halk arasındaki sevgi ve saygısından çekinen muhalifler, suçlamalarını direk yöneltememiştir. Bunun için hedef olarak Halk Partisi ve yöneticileri seçilmiştir. Rahatsızlıklar ayrılığa kadar sürmüş ve yeni bir parti kurulmuştur. Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Refet Paşa, Adnan Adıvar, İsmail Canbulat Halk Partisi'nden ayrıldıktan sonra Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında birleşti.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İnönü Hükümeti'ne karşı çok sert bir muhalefet yürütmüştür. Ancak tam bu sırada Şeyh Sait İsyanı patlak vermiştir.[29]

Bunun üzerine Takrir-i Sükun Kanunu çıkarıldı ve hükümete olağanüstü yetkiler verilmiştir. Doğu'da çıkan gerici isyanı bastırmak için gerekli olan bu kanun, muhalefetin susturulması için araç olarak kullanılmıştır. İsyan üç ayda bastırılmasına rağmen kanun dört yıl yürürlükte kalmıştır. Kanunla tekrar kurulan İstiklal Mahkemeleri ülkedeki tüm muhalifleri rejim karşıtı olmakla suçlayarak soruşturmuştur. Aynı dönemde çıkarılan Şapka İktisası ve Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddi kanunlarına karşı ortaya atılan fikirler de soruşturulmuştur. Takriri Sükun Kanunu uzun bir döneme damgasını vurmuştur. 1945'e kadar süren uzun bir egemenliğin ilk evresi olmuştur. Hatta sonraki dönemlerde bile her an ona dönülebileceği korkusu siyasal duyarlılıktan eksik olmamıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Takriri Sükun'la 1925'te kapatılmasının ardından yeni inkılaplar yapılmıştır. İslami takvim kaldırılmış yerine Miladi takvim getirilmiştir. Türk köylüsünün sırtındaki aşar yükü kaldırılmıştır. 1926'da İsviçre Medeni Kanunu aynen kabul edilmiş, onu yeni ceza ve ticaret kanunları izlemiştir. Arap alfabesinin yerine latin alfabesi getirilmiştir. Ayrıca laiklik açısından önemli bir adım atılmış ve Nisan 1928'de Anayasa'dan "Devletin dini İslamdır" maddesi kaldırılmıştır.[30]

1929'a gelindiğinde ülkedeki derin ekonomik bunalım ve Halk Partisi içindeki bazı kişilerin yetkilerini kişisel çıkarları için kullandığı iddiaları üzerine yeni bir muhalif

[29] Tanör, Cilt 1, **a.g.e**., s. 61
[30] Karpat, **a.g.e**., s. 56

hareket doğmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası demokratik şartlar altında ve bizzat Mustafa Kemal'in isteği ile kurulmuştur.[31]

Parti ilkeleri, cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laikliktir. Ana amaçlarından biri yabancı sermayenin ülkeye girmesinin kolaylaştırılması ve devletin ekonomiye yönelik sürekli müdahalesinin kaldırılmasıdır. Bu ilkelerle yerel seçimlere giren parti büyük başarı sağlamıştır. Ancak Halk Fırkası'nın seçimlerde hile yaptığı iddiası üzerine iki parti arasında derin bir çatışma başlamıştır. Fethi bey bu çatışmada Mustafa Kemal'e güvendi. Ancak bazı Halk Fırkalıların etkilemesi ve onun da partiye yönelik bazı şüphelere kapılması Fethi beyi derinden etkilemiştir. İktidar için onunla karşı karşıya gelmek istememiştir. Mustafa Kemal'e yönelik İzmir suikastı girişimiyle ilgili de bazı partililerin gözaltına alınmasının ardından partiyi kapatma kararı almıştır. Böylece ikinci 'Çok Partili Siyaset' girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. [32]

Ardından Avrupa'da esen tek parti hakimiyeti Türkiye'yi de sardı. 1931 Kurultayı'nda kabul edilen 6 prensip (Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Milliyetçilik ve İnkılapçılık) 1935'te devletin ilkeleri haline getirilmiştir. Bu noktadan sonra tek parti iktidarı totaliter bir rejim güçlendirerek kendisini rejimin sahibi haline getirmiştir. Parti genel sekreteri içişleri bakanı il parti başkanları ise bulundukları kentin valisi olmuştur. Sonunda da tüm millet Cumhuriyet Halk Partisi'nin üyesi kabul edildi. Atatürk'ün ölümünden sonra yönetim daha da radikalleşmiştir. Hükümet parti hükümeti haline getirilmiştir. Partinin daimi başkanı İsmet İnönü, Milli Şef ilan edilmiş ve ülkenin sloganı "Tek Parti, Tek Millet, Tek Lider" olmuştur.[33]

İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik koşullarına bir de bu totaliter anlayış eklenince partinin kendi içinde bile tepkiler doğurmuştur. CHP tartışmaları yatıştırmak için yöneldiği Meclis içi girişimlerde ortaya çıkan tepkileri görünce paniğe kapılmıştır. İstiklal Mahkemeleri'ni tekrar kurmayı teklif edenler bile olmuştur. Siyasi krizi aşmanın tek yolunun tek parti yönetimine son vermeden geçtiği artık yüksek sesle konuşulmaya başlanmıştır. [34]

CHP, 1923'ten itibaren 20 yıl boyunca tepeden devrimci değişimler yapmıştır. Bu değişimler ölü bir imparatorluğu canlı bir ulus devlete dönüştürmek için önemli görülmüştür. Fakat bu değişimler halkın yaşamında önemli bir değişikliğe yol

---

[31] **Aynı**, s. 58
[32] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 1** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.116.
[33] Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)** (İstanbul: Hil Yayınları, 1992), s.20.
[34] **Aynı**, s. 20

açmamıştır ve bir kesimi Kemalist rejimden uzaklaştırmaya başlamıştır.[35] CHP'nin çağdaş bir devlet ve hukuk düzeni kurma üzere yürüttüğü modernleştirici politikalar, halkın tüm kesimlerinde özümsenememiştir. Onun değerleri şehirlerdeki aydın kesime hitap etmektedir. Özellikle taşraya hakim olan esnaf köylüler arasında içten bir kabul görmemiştir. Halkın bu kesimleri dini inanç ile beslenen geleneksel değerlerine bağlılığını sürdürmektedir. Maddi ve fiziksel sıkıntılarla uğraşan halkın yaşadığı yabancılaşma artık kırılma noktasına gelmiştir.[36]

CHP'nin 500 dönümden büyük arazilere devletin el koyarak toprağı olmayanlara dağıtma girişimi; Kurtuluş Savaşı'ndan beri devletin icraatlarını destekleyen toprak ağalarını rahatsız etmiştir. Tartışmalar sonucunda CHP'den kopmalar olmuştur. Bu kopmalara önayak olan Celal Bayar ve arkadaşları Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuştur. Böylece Türkiye yeni bir demokrasi deneyimine daha adım atmıştır.[37]

3.1.2.2 Çok partili hayata geçiş

1 Kasım 1945 tarihli konuşmasında İsmet İnönü, günün değişen koşullarına uygun hale getirmek için tek partili sistemde önemli siyasi düzeltmeler yapmaya hazırlandığını ima etmiştir. Konuşmasının esası, genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi adına bir özür dilemektir. Sistemdeki temel eksikliğin, bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu kabul etmiş ve "Memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır" diye ilan etmiştir.[38]

Aslında Türkiye'de çok parti düzenine geçişin ilk adımı, iş çevrelerinden gelen talepler üzerine Nuri Demirağ tarafından 7 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi'nin kurulması ile atılmıştır. Böyle olmakla birlikte, Türkiye'de çok parti düzenine geçişin başlangıcı olarak Demokrat Parti'nin kurulduğu 1946 yılı esas alınmaktadır. Bunun nedeni, Türk siyasi hayatına hakim olan Devletçi ve monist anlayışın Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra bu partinin savunduğu liberal anlayışla değişmeye başlaması ve DP'nin kısa zamanda elde ettiği halk desteğiyle de güçlü bir toplumsal zemine oturmasıdır.[39]

---

[35] **Aynı**, s. 23
[36] Serap Yazıcı, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri** (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997), s.52
[37] Ahmad, **a.g.e**, s. 27
[38] **Aynı**, s. 22
[39] Yazıcı, **a.g.e**., 51-52

CHP'den ayrılan muhalifler Ocak 1946'da Celal Bayar başkanlığında Demokrat Parti'yi kurmuştur. Başlangıçta DP'nin önemli bir muhalefet sergileyemeyeceği düşüncesi başta CHP'lilerde olmak üzere tüm kamuoyunda hakim olmuştur. Daha önce kurulan iki partide yaşananların tekrar edeceği düşünülmektedir.[40]

Beklenenin aksine DP kuruluşundan birkaç ay sonra hızla örgütlenmeye başlamış ve geniş bir halk desteği elde etmiştir. Bu durumdan endişelenen CHP 1947'deki seçimleri bir yıl öne çekmiştir. Seçim Meclis'teki 465 sandalyenin 390'ını alan CHP'nin ezici zaferiyle sonuçlanmıştır. Ancak seçimlere hile karıştırıldığı kanısı toplumda geniş bir kabul görmüştür. CHP'nin kendi içindeki muhalifleri partilerini dürüst olmamakla suçlayarak uzaklaşmıştır. Ordu içindeki subaylar arasında bile CHP'den soğuyup DP'ye sempati duymaya başlayanlar olmuştur.[41]

DP'liler, halkta ve bürokraside yakaladıkları desteğe güvenerek muhalefetini sertleştirmiştir. Bunun üzerine CHP Seçim Kanunu değiştirme yolunu seçmiştir. Gizli oy, açık sayım sistemi getirilmiş ve Yüksek Seçim Kurulu hayata geçirilmiştir. CHP tüm açılımlarla yine büyük bir zafer kazanmayı planlamaktadır.[42]

İyimser olmak için CHP'lilerin belki de haklı nedenleri vardı. Çok partili siyasi yaşamı başarıyla kurmuş ve halkın bazı ruhsal özlemlerini ve maddi gereksinimlerini karşılamaya da başlamıştılar. İki seçim bildirgesinin karşılaştırmasının gösterdiği gibi, iki partinin programları arasında hemen hemen hiçbir fark yoktu. CHP, yeniden seçilirse altı ilkeyi Anayasadan çıkarmaya istekliydi ve DP'lilerle ve Millet Partisi'yle rekabet etmek için özel sektörü ve dincileri yatıştıracak her şeyi yapmaktadır. Bu iyimser ruh hali elitist, tek parti zihniyetini simgelemekte ve seçmenlerin yukardan bağışlanan reformlara minnet duyacağı ve bunlara eşlik eden baskıları unutturacağı görüşünü yansıtmaktaydı.[43]

Rekor seçmenin (Yüzde 89,3) katılım gösterdiği seçimlerin galibi bu kez ezici çoğunlukla DP olmuştur. Meclis'te 408 sandalyeye hak kazanan DP, CHP'yi muhalefet sıralarına göndermiştir. Çeyrek asrı aşkın süredir ülkeyi yöneten CHP, yeni iktidar sahiplerinin deyimiyle 'Beyaz İhtilal'in kurbanı olmuştur. Dört ay sonra yapılan yerel seçimlerde ise 600 belediyeden 560'ını kazanmıştır. Başbakan Adnan Menderes, bu

---

[40] **Aynı**, 54-54
[41] Ahmad, **a.g.e.**, s. 33
[42] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 52
[43] Ahmad, **a.g.e.** s. 44

zaferi şu meşhur sözüyle değerlendirdi: "Türk Milleti Halk Partisi'ni Mayıs'ta iktidardan tasfiye etmişti, eylülde de muhalefetten tasfiye etti."[44]

Hükümetin seçimlerden sonra ilk işi, Genelkurmay Başkanı ve diğer yüksek subayları görevden alıp yerlerine CHP'yle ilişkisi olmamış ve dolayısıyla siyasi olarak daha güvenilir kişileri getirerek Türk silahlı kuvvetlerinin yüksek komuta merkezinde tasfiyeye girişmiş, DP'liler orduyla ilişkilerinde çok duyarlıydılar; İsmet İnönü muhalefet lideri olduğu sürece, komutanların hükümete bütünüyle sadık olmayacaklarına inanmaktaydılar.[45]

DP'nin çok partili hayata geçiş tamamlandıktan sonra pek çok farklı parti kurulmuş olsa bile en önemli rakibi güçlü CHP'dir. Daha sonra bu muhalefette ikinci sırada kendi içinden çıkan müstakil demokratlar grubunun kurduğu Millet Partisi gelmiştir. DP kendi icraatlarını anlatırken "öteki" haline getirdiği eski iktidar sahibi CHP'nin yanlışlıklarına vurgu yapmış, cepheleşmeyi teşvik ederek, diğerini "soyguncu, onursuz, hırsız" olarak nitelerken kendisinin bunun tezatı olarak "dürüst, yeni, vatandaş yanlısı" özelliklerini tanımlamış ve halkın oyunda inşa etmiştir.[46]

Demokrat Parti, iktidara gelmeden önce daha demokratik bir siyasi düzen kuracağını vaat etmiştir. Ancak iktidara geldikten sonra demokratikleşmeye yönelik girişimleri, genel bir af kanunuyla liberal bir basın kanunu yürürlüğe koymak gibi uygulamalarla sınırlı kalmıştır. Demokrat Parti, iktidara geldikten kısa bir süre sonra muhalefetteki vaatlerinin aksine baskıcı bir tutum içine girmiştir. Mayıs 1951'de basın özgürlüğünü kısıtlayan bir kararnameyi yürürlüğe koymuş, Aralık 1951'de Türk Ceza Kanunu'nda bazı suçlar için öngörülen cezaları artıran bir değişiklik yapmıştır. Nihayet, muhalefeti sınırlamak üzere Aralık 1953'te çıkardığı bir zoralım kanunuyla CHP'nin tüm mal varlığını hazineye devretmiştir.[47]

1954 genel seçimlerine gelinceye kadar yürütülen ekonomik politikalarla tek parti düzenine hakim olan devletçilikten, özel girişimin desteklendiği liberal düzene geçilmiştir. Aynı süre içinde izlenen siyasi politikalarla da, tek parti yönetiminin

---

[44] Bülent Tanör, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 2. Cilt, Bugünkü Türkiye 1980-2003** (Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s.164
[45] Amad, **a.g.e.**, s.48
[46] Esra Keloğlu-İşler, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, Sayı 24 Kış-Bahar 2007, s. 8
[47] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 58

otoriter laik anlayışından önemli ölçüde vazgeçilmiş, hatta bir takım çevreleri memnun etmek maksadıyla dini temalar siyasete malzeme olmaya başlamıştır. [48]

İktidarın siyasi ve toplumsal muhalefet üzerindeki baskıları bunlarla sınırlı kalmamıştır. Gazeteciler tutuklandı, CHP'nin yayın organı Ulus Gazetesi'yle birlikte dört gazete daha kapatılmıştır. CHP Genel Sekreteri de 1955'te yaptığı bir konuşmasında hükümete hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklanmıştır. Bundan başka, hükümetin iktisadi politikalarını eleştiren bir yazı yazması nedeniyle İstanbul Üniversitesi'nden bir profesörün görevine son verilmiştir.[49]

1950'lerin ikinci yarısında toplumun genişçe bir kesiminde huzursuzluk yaratan etkenlerden biri de izlenmekte olan ekonomik politikaların sabit gelirliler üzerinde yarattığı enflasyonist baskılardır. Kalkınmaya yönelik yatırım planlarının ağırlık taşıdığı ekonomik programlar çerçevesinde toplumun sınıfsal dengeleri altüst olmuş, sermaye çevreleriyle toprak sahipleri aşırı biçimde zenginleşirken kentlerde yaşayan aydınlar, askerler ve sivil bürokratlarla işçi ve memur kesimleri sahip oldukları yaşam standardını büyük ölçüde kaybetmişlerdir.[50]

Demokratlar başlangıçta kırsal kesim kadar, kendilerinden basın ve üniversiteler için geniş çaplı özgürlükler ümit eden şehirli entelektüel çevrelerin de büyük bir bölümünün desteğini almıştır. Ancak bu beklentiler 10 yıl yönetim süresince karşılıksız kalmıştır. Zamanla parti içinden kopmalar olmuştur. DP, durum daha da kötüleşince ekonominin zamanla iyileşeceği inançlarını yitiren çevrelere karşı sertleşmiştir. Zaman kazanmak için muhaliflere karşı tek parti döneminkine benzeyen sert tedbirler almaya başlamıştır. Bu tedbirler siyasi gerginliği artırmaya başlamıştır.

Darbe söylentileri artmaya başlayınca hükümetin askere karşı tavrı iki kurum arasında kopmalara yol açmıştır. Artmayan maaşları enflasyondan kötü etkilene küçük rütbeli subaylar arasındaki kızgınlık DP'lilerin laiklik ve devletçilik ilkelerini çiğnedikleri gerekçesiyle darbe yapılanmasına yol açmıştır. Üniversite çevreleri, aydınlar ve bazı topluluklar da sokağa dökülmeye başlamıştır. Önce sıkıyönetim ilan edilmiş. Sıkıyönetime rağmen gerginlik yatışmayınca askerler harekete geçmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan ordu 27 Mayıs'ta İç Hizmet Kanunu'nu öne sürerek yönetime el koymuştur.

---

[48] **Aynı**, s. 59
[49] **Aynı**, s. 60
[50] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 61

3.1.3 Askeri darbeler ve demokrasiye dönüş

3.1.3.1 1960 darbesi

Darbenin İsmet İnönü taraftarları tarafından yapıldığı korkusu radyoda Milli Birlik Komitesi'nin bildirisini okuyan sesi duyunca yok olmuştur Çünkü Albay Türkeş'in İnönü yanlısı olamayacağını bilinmektedir.[51]

Darbenin ardından askerler arasında yönetimin ne zaman sivillere bırakılacağına dair tartışmalar başlamıştır. Radikallerden oluşan bir bölüm, yönetimin Atatürk zamanında başlanan reformlar tamamlanana kadar, gerekirse dört yıl ya da daha uzun bir süre yönetimde kalmayı savunmuştur. Bu grup siyasal hayatta kriz çıkaran tüm yapısal aksaklıkları gideren köklü bir Anayasal değişiklik istemektedir. Aralarında Cemal Gürsel'in de bulunduğu diğer grup daha ılımlıdır. Ordunun rolünü olabildiğince kısıtlı tutup en kısa zamanda görevi sivillere devretmeyi planlamaktaydılar. Bu iki grup arasındaki diğer görüş ayrılığı ise sivil yönetime geçerken iktidarın kime bırakılacağıydı. Ilımlılar iktidarı CHP'ye radikaller ise seçimlerde çoğunluğu kim elde ederse ona bırakmayı savunmaktadır.

Görüş ayrılığı aralarında 27 Mayıs'ın kudretli albayı Alparslan Türkeş'in de içinde bulunduğu Ondörtler denilen radikallerin tasfiyesiyle sonuçlanmıştır.[52]

Bu tasfiyenin ardından Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'da 1924 Anayasası'nın birçok hükümünü değiştiren geçici bir Anayasa düzeni kurmuştur. Milli Birlik Komitesi (MBK), TBMM tekrar göreve başlayana kadar tüm hakimiyet hakkını kendisinde toplamıştır. MBK'nin ilk işi yeni bir Anayasa hazırlamak olmuştur. Bu görevi de üniversite öğretim üyelerinden oluşan "İstanbul Komisyonu"na vermiştir.

Ardından seçimler yapılana kadar bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Bu meclis, MBK üyelerinden ve Temsilciler Meclisi'nden (Temsilciler Meclisi üyeleri; iller temsilcileri, siyasi partilerin temsilcileri, çeşitli kuruluşların temsilcileri ve MBK'nin seçtiği üyelerden bir araya getirildi) oluşmaktadır. Seçimlerin ardından Kurucu Meclis'in görevi sona erecektir. [53]

Yeni hazırlanan Anayasa 9 Temmuz 1961'de yapılan referandumla kabul edilmiştir. Ancak evet oyu verenlerin yüzde 61.7'de kalması Anayasa'nın hazırlanmasında devre dışı bırakılan Demokrat Parti'nin seçmenleri ve taraftarlarının yeni Anayasa düzenine

---

[51] Ahmad. **a.g.e.**, s. 163
[52] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 3** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 384-385
[53] Yazıcı, **a.g.e**., s. 68

muhalefet ettiğini göstermekteydi. Ortaya çıkan bu tablo askeri yönetimi endişelendirmiştir.[54]

Demokrat Parti liderlerini yargılayan Yassıada Mahkemesi kararlarını 15 Eylül'de açıklamıştır. Milli Birlik Komitesi verilen 15 ölüm cezasından sadece Başbakan Adnan Menderes ve bakanlar Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamını onaylamıştır. Zorlu ve Polatkan 16 Eylül'de Menderes ise ertesi gün idam edilmişlerdir.[55]

Halk bir ay sonra sandığa idamların gölgesinde gitmiştir. Seçimler askerlerin beklediği gibi sonuçlanmamıştır. Sonuçlar siyasi ve toplumsal yapıyı değiştirmeden yönetimi sivillere bırakmanın sakıncalarını savunanları haklı çıkarmıştır. Sandıklardan çıkan oy, hiçbir partinin tek başına iktidar olacağı çoğunlukta değildir. CHP toplam oyların yüzde 36.7'sini alırken, DP'nin mirasçısı olarak görülen Adalet Partisi (yüzde 34,8), Yeni Türkiye Partisi (13,7) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (13,4) ondan daha fazla seçmenin tercihi olmuştur. Seçim sonuçları Milli Birlik Komitesi'ne olan tepkiyi ortaya koymaktaydı.

CHP'nin tek başına seçimleri kazanamaması asker için ciddi bir kriz doğurmuştur. DP'yi iktidardan deviren ve liderlerini asan ordu, iktidarı onun mirasçılarına bırakmaya niyetli değildir. Seçimlerin üzerinden çok geçmeden kendilerine "Silahlı Kuvvetler Birliği" adını veren bir grup subay, yönetime tekrar el koyma kararı almıştır. Darbecilerin görünen lideri ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal gürsel siyasi parti liderlerini bir araya getirerek onlara "Çankaya Protokolü" adı verilen bir belge imzalatmıştır. Buna göre siyasal partiler 27 Mayıs'a karşı çıkmayacak, Anayasa'ya aykırı bir tutum içine girmeyecek, Yassıada'da çeşitli cezalara çarptırılanların affı için girişimde bulunmayacak ve Cemal Gürsel'i cumhurbaşkanı seçeceklerdi. Bu gelişme tekrar darbe kararı alan askerleri yatıştırmıştır. Ekim sonunda TBMM tekrar açılmış ve Cemal Gürsel cumhurbaşkanı seçilmiştir. Milli Birlik Komitesi görevi sivillere devrederken yeni açılan Cumhuriyet Senatosu'nun doğal üyesi kabul edilmiştir. Böylece siyasi hayatta faaliyet göstermeye devam etmişlerdir. Artık sıra yeni hükümetin kurulmasına gelmiştir.

Cemal Gürsel bu görevi CHP lideri İsmet İnönü'ye vermiştir. Aslında çoğunluk oldukları için görev AP, YTP ve CKMP'ye verilmeliydi. Ancak asker bunu yapmamıştır.

---

[54] **Aynı**, s. 70
[55] Ahmed, **a.g.e**., 173

YTP ve CKMP İnönü'nün koalisyon teklifini reddetmiştir. AP içinde CHP'nin teklifi uzun uzadıya tartışılmıştır. Eski genelkurmay başkanı ve partinin lideri olan Ragıp Gümüşpala'nın ağırlığını koymasıyla koalisyon kararı alınmıştır. Bakanlar iki parti arasında eşit olarak paylaşılmıştır. Böylece İsmet İnönü, 24 yıl aradan sonra tekrar Başbakan olurken Türkiye'nin siyasi hayatında da yeni bir sayfa açılmıştır: Koalisyonlar dönemi...[56]

Seçimlerin üzerinden 4 ay geçmişti ki Talat Aydemir liderliğinde bir grup subay yine darbe girişiminde bulunmuştur. İnönü, darbeci subayların affedilmesini teklif etmiştir. AP ise buna karşılık DP'lilerin affını istemiştir. Bu anlaşmazlık koalisyon içindeki ilk derin anlaşmazlıktır. Ancak ordudan gelen baskılar AP'yi geri adım atmak zorunda bırakmıştır.[57]

Koalisyon halkın gerçek sorunu olan ekonomi ile uğraşmak yerine DP ve asker arasında gidip gelen küçük siyasi oyunlarla zaman geçirmeye başlamıştır. Bu dönemde hem CHP hem de AP içindeki muhalifler bu durumdan şikayet etmeye başlamıştır. Bunun üzerine koalisyon bir yıl sonra bozulmuştur. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini bir kez daha İnönü'ye vermiştir. Bir yıl önce İnönü'ye arkasını dönen YTP ve CKMP şaşırtıcı bir şekilde bu kez koalisyon ortağı olmuştur. [58]

Milli Birlik Komitesi Türkiye'nin doğusundaki feodal toprak ağaların gücünü kırmak için 254 ağayı tutukladı ve 55 tanesini batıya sürdürmüştür. Bu ülkenin toprak reformunu gerçekleştirmek için yapılmıştır. Ancak yeni koalisyon ortakları YTP ve CKMP ağaların dönüşü için CHP'ye bastırmıştır. İnönü de buna karşı çıkmamış ve reformu bir kalemde silmiştir. Devlet bürokrasisinde ve basında bu gelişmeye karşı büyük tepki gösterilmiştir. Hatta Devlet Planlama Teşkilatı'nın önemli teknik danışmanları hükümeti etkisiz bırakacak şekilde topluca istifa etmiştir. Ankara'da Hükümet karşıtı büyük gösteriler düzenlenmiştir. Bu protestoları AP organize etmiştir. Seçmen arasında sağa büyük bir kayış ortaya çıkmıştır. Ancak aynı anda sola da yönelim olmuş ve sol partiler seçim sisteminin de sağladığı kolaylıkla politika arenasında boy göstermeye başlamıştır.

Hükümetin bu dönemde reform niteliğinde ortaya koyduğu tek icraat Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in ön ayak olmasıyla sendikalara sağlanan toplu sözleşme ve grev

---

[56] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 3** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 14

[57] Ahmad, a.g.e., s. 181-182

[58] Ahmad, **a.g.e**., s. 182

hakkıdır.

Bu gelişmeler yaşanırken Talat Aydemir ikinci kez darbe girişiminde bulunmuştur. TSK darbe girişiminden önceden haberdar olduğu için tedbir almıştır. Kısa sürede darbeciler yakalanmıştır. Sonuçta Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiş, 29 kişi müebbet hapisle cezalandırılmış ve tüm harp okulu öğrencileri atılmıştır.[59]

Bu olayların gölgesinde 1963 yerel seçimleri yapılmıştır. Adalet Partisi oylarını yüzde 46'ya yükseltirken koalisyon ortaklarının oyları düşmüştür: CHP (yüzde 37.5), YTP (yüzde 6,4), CKMP (2.6) Başarısızlık hem CHP içinde hem de YTP ve CKMP içinde koalisyon ortaklığına bağlanmıştır. Üç partinin içinde de hükümetten çekilme kararı ciddi ciddi konuşulmaya başlanmıştır. Koalisyondan ilk çekilenler YTP ve CKMP olmuştur.[60]

Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini bir kez daha İnönü'ye vermiştir. Ancak Meclis içindeki diğer partiler koalisyona yanaşmayınca İnönü görevi iade etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Gürsel hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'ya vermiştir. O da hükümeti kurmayı başaramamıştır. Çaresiz kalan Gürsel bir kez daha denemesi için yine İnönü'nün kapısını çalmıştır. İnönü bu kez şansını 33 bağımsız milletvekilinden yana kullanmıştır. Ancak bağımsızlarla CHP'nin oyları, güvenoyu alınmasına yetmemektedir. İnönü'nün imdadına Kıbrıs sorunu yetişmiştir. Bu tür bir kriz ortamını ülkenin kaldıramayacağı düşünen YTP destek olmuş ve Üçüncü İnönü Hükümeti Aralık 1963'te güvenoyu almıştır.[61]

Bu arada Adalet Partisi'nin lideri Ragıp Gümüşpala'nın ani ölümüyle Türkiye yeni bir siyasi aktörle tanışmıştır. Kasım 1964'te toplanan AP 2'nci Büyük Kongresi'nde ezici çoğunlukla daha önce kamuoyu tarafından bilinmeyen bir kişi yeni genel başkan oldu: Süleyman Demirel.[62]

Kıbrıs'ta Rumların giriştiği etnik temizlik nedeniyle İnönü Hükümeti askeri tedbirler almaya başlayınca ABD Başkanı Johnson, İnönü'ye zehir zemberek bir mektup göndermiştir. ABD açıkça Türkiye'ye ambargo uygulamakla ve SSCB karşısında yalnız bırakmakla tehdit ediyordur. Mektubun içeriğinin basına sızmasının ardından Demirel hükümeti istifaya çağırmıştır. İnönü bu teklifi kabul etmeyince ilk fırsatta onu

---

[59] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 68
[60] Ahmad, **a.g.e**. s. 217
[61] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 69
[62] **Aynı,** s. 97

devirme sözü verdi. Demirel aradığı fırsatı 1965'teki bütçe görüşmelerinde yakalamıştır. Bütçe güvenoyu alamayınca İnönü son kez Başbakanlık koltuğundan inmiştir. Milliyetçiler ve sol, Demirel'in başarısının ardından 'ABD hilesi' olduğunu iddia etmiştir. Bu olayın ardından 'ABD faktörü' Türk siyasi hayatının önemli bir argümanı haline gelmiştir.[63]

1965 yılının yazında Türk Siyaseti hayatına yeni bir aktör girmiştir. 27 Mayıs Darbesi'nin kudretli generallerinden Alparslan Türkeş, yönetimi sivillere bırakma konusunda askerlerin kendi içlerinde çıkan fikir ayrılıklarının ardından 'Ondörtler'le birlikte sürgüne gönderilmiştir. 1963'te Türkiye'ye dönen Türkeş'in AP'ye girme isteği reddedilmiştir. Bunun üzerine Türkeş, CKMP'ye el atmış ve 'Ondörtler'den kendisi ile aynı fikirdeki arkadaşlarıyla birlikte partinin yönetimini el geçirmiştir. Daha sonra milliyetçilik tandanslı '9 Işık'ı partinin ilkeleri haline getirmiştir.[64]

İnönü hükümetinin düşürülmesinin ardından Cumhurbaşkanı Gürsel, CHP'nin muhalefette kalacağı bir hükümet kurma teklifinde bulunmuştur. Bağımsız milletvekili Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında AP, YTP, CKMP ve MP ortak hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet yapılacak seçimlere kadar görevde kalmıştır.[65]

Bu koalisyon döneminde Demirel, hükümet işlerinden çok seçime kadar istediği ortamı hazırlamakla meşgul olmuştur. Hedefi CHP'yi de içinde gördüğü 'komünizm tehlikesi'dir. AP'nin kışkırtmasıyla Türkiye İşçi Partisi'ne yönelik saldırılar başlamıştır. Hedef gösterilen TİP'e işçiler ve aydınlar destek vermeye başlamıştır. Bu koşullar altında yeni bir seçime gidilmiştir.[66]

Ekim 1965'te yapılan milletvekilliği seçimleri AP'nin ezici zaferiyle sonuçlanmıştır. AP, oyların yüzde 52,9'unu almış, CHP ise DP ile rekabete giriştiği 1950'den bu yana ilk kez bu kadar düşük bir seviyeye ulaşarak yüzde 28,7'ye gerilemiştir. Bu seçimlerin en önemli gelişmesi seçim sistemi sayesinde bölgesinde çoğunluğu yakalayamamasına rağmen yüzde 3'lük oy oranıyla Meclis'te 15 sandalye ile temsil edilme hakkı kazanan Türkiye İşçi Partisi olmuştur.[67]

Demirel 11 Kasım'da Meclis'ten güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Rakiplerinin 'Çoban Sülo' olarak dalga geçtiği, Menderes'in "Su müdürümüz" diye tanıttığı

---

[63] Ahmad, **a.g.e.**, s. 227
[64] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, S. 114
[65] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 115
[66] Ahmad, **a.g.e.**, s. 221
[67] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 117

Süleyman Demirel Başbakan olmuştur. Yeni Hükümetin ilk ciddi sınavlarından biri Cumhurbaşkanı Gürsel'in hastalanması olmuştur. Gürsel tedavi için gönderildiği ABD'de iyileşmeyeceği kanaati oluştuğu için Bakanlar Kurulu kararıyla geri getirilmiştir. 38 kişilik bir sağlık kurulunun kararıyla da görev devam edemeyeceği karar bağlanmıştır. Bunun üzerine yeni Cumhurbaşkanı arayışı başlamıştır.[68]

Basının ve CHP'nin önerisiyle Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve İsmet İnönü'nün adları ortaya atılmıştır. İnönü AP'nin çoğunlukta olduğu bir Meclis'te seçilmesinin imkansız olduğunu biliyordur. Bu yüzden Gürsel'i yoklamış ve onun da istekli olduğunu görmüştür. Bu gözlemini aracılarla Demirel'e iletmiştir. Demirel Sunay'ın Cumhurbaşkanı olması için ikna olmuştur ancak yeni Genelkurmay Başkanı kim olacaktır. Sunay, Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Tutal'ın uygun olduğu görüşünü dile getirmiştir. Demirel'in endişesi ise yeni bir darbeci cunta ile karşı karşıya kalmamaktır. Sunay, Tutal için kefil oldu. Böylece Sunay Türkiye'nin 5'inci Cumhurbaşkanı olmuştur.[69]

Meclis'teki oylamada cezaevindeki Celal Bayar'a 5 oy çıkması uzun zamandır bazı rahatsızlıkları bulunan Milli Birlik Komitesi üyelerini harekete geçirmiştir. MBK, Demirel'le 4,5 saat süren bir toplantı yapmıştır. Toplantıda, cumhurbaşkanlığı sorunu, komünizmle mücadele sırasında bazı sanatçılara baskı yapıldığı, bunun 27 Mayıs ilkeleri ile ters düştüğü, gerici faaliyetlerin arttığı, enflasyonun kontrol edilmesi gerektiği, Milli Eğitim'deki atamaların rahatsız edici olduğunu dile getirilmiştir. Ayrıca seçim kanununda değişiklik yapılmasını öngören tasarı ile af düşüncesinden vazgeçilmesi uyarısında bulunulmuştur.[70]

Ancak AP aynı yıl Celal Bayar'ın affını sağlamış ve Yassıada'daki DP'lilerin affından hiç vazgeçmemiştir. 1969 yılında CHP'nin desteğiyle de kanun bir kanun çıkarıldıysa da ordunun baskısıyla hayata geçirilememiştir. AP, 1969'da yapılan seçimlerden de galip çıkmıştır ama bu başarısı 1960'ların sonlarında başlayan gençlik hareketleri, terör ve şiddet olaylarını engelleyememiştir. Sıkı yönetim ilanıyla askerler de yönetime bir anlamda ortak olmuştur. 1960 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerden rahatsız olan ve çıkan olayların sorumlusu olarak onu gören askerler uzun süredir bir değişiklik peşindedir. Orgeneral Cemal Tutal'ın darbe girişimi Cumhurbaşkanı Sunay'ın

---

[68] **a.g.e**., s. 136
[69] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s.24-25.
[70] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 136

desteğiyle engellenmiştir. Ancak bu kez Cumhurbaşkanı da askerlerle ittifak içindedir. [71]

12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet Komutanları, Cumhurbaşkanı aracığıyla Meclis ve Senato'ya muhtıra vermiştir. Muhtıra sonucunda Demirel hükümeti istifa etmiş ve iki yıl boyunca ülkeyi teknokratlardan kurulu bir ara rejim yönetmiştir.[72]

12 Ocak 1971 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, MBK'nın 1966'da hükümeti uyardığını yazdı ve darbeyi haklı bulan ifadeler kullanmıştır. [73]

Muhtıra ile demokrasiye ara verildiği günlerde yaşanan başka bir olay da Türk Siyasi hayatında önemlidir. Çünkü siyasal İslam aynı dönemde Türk halkının hayatına girmiştir. Odalar Birliği Sekreteri Prof. Dr. Necmettin Erbakan AP'den siyasete girme isteği iki kez reddedilince bağımsız olarak Konya'dan Meclis'e girmiştir. Daha sonra AP'den ayrılan iki arkadaşı ile Milli Nizam Partisi'ni kurmuştur. İslamcı bir söylemi olan parti, serbest ve rekabetçi ticarete karşı çıkarak faizin kaldırılmasını istemiş ve devlet eliyle bir 'nizam' kurulmasını hedeflemiştir. Savcılık 5 Mart 1971'de "laikliğe aykırı çalışmalar yürüttüğü" gerekçesiyle parti hakkında soruşturma başlatmıştır. 21 Mayıs'ta partinin kapatılmasına karar verilmiştir.

3.1.3.2 1971 Muhtırası

12 Mart'la başlayan ara dönem 1973 genel seçimlerine kadar devam etmiştir. Bu dönemde partiler üstü dört hükümet kurulmuştur. İlk ikisi Prof. Nihat Erim tarafından diğer ikisi ise Ferit Melen ve Naim Talu tarafından kurulmuştur.

Ara dönem hükümetlerinin bu kadar kısa sürede değişmesinde en büyük pay halen Meclis çoğunluğu elinde bulunduran Demirel'di. Demirel hükümetle arasındaki ilk krizde kabinedeki bakanlarını çekme kararı almıştır.[74]

12 Mart Muhtırası CHP içinde derin krizlere neden olmuştur. Teknokrat hükümetine üye verilmesi parti içinde kutuplaşmalara neden oldu. Ecevit'in başında olduğu grup destek vermemeyi savunmaktaydı. İnönü ise ülkenin zor günler geçirdiğini söyleyerek destek verme kararı almıştır. Bunun üzerine Ecevit parti genel sekreterliğinden istifa etmiştir. Gerilimin galibi Ecevit olmuş ve genel başkan seçilmiştir. Bunun üzerine

---

[71] Arcayürek, **a.g.e.**, s. 28-29
[72] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 106 - 107
[73] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 136
[74] Ahmad, **a.g.e.**, s. 297-298

kurulduğundan beri CHP'de siyaset yapan İnönü partiden istifa etti. İnönü eski cumhurbaşkanı olduğu için kontenjanı bulunan tabii senatörlükten yararlanarak siyasete bu kanaldan devam ederken, Türk siyaseti yeni bir liderle tanıştı: Bülent Ecevit. [75]

Türkiye 1973'e girerken eski sorunlar çözülmeden yerli yerinde duruyordu. Sıkıyönetim hala yürürlülükteydi ve gidecek gibi de görünmüyordu. Bunlara bir de cumhurbaşkanlığı seçimi eklendi. Sunay'ın görev süresi doluyordu. Başbakan Melen, Demirel'i çağırdı ve askerin Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı süresinin üç yıl daha uzatılmasına ve Genelkurmay Başkanı Gürler'in de bu dönemde görevde kalmasına karar verdiğini iletti. Ancak Demirel bunu reddetti. Bu tür bir girişimin TBMM'yi bir kenara iteceğini ve halk gözünde hükümeti ve orduyu tahrip edeceğini söyleyen Demirel "Bu vebalin altına giremeyiz" diyerek toplantıdan ayrıldı. Melen askerin isteklerinin geri çevrilmesi karşısında şok oldu. Ancak eli kolu bağlıydı çünkü Demirel halen Meclis'teki çoğunluğu elinde tutuyordu. Bunun üzerine Gürler aday olmaya karar verdi. Üniformasını çıkardı ve kendisini destekleme sözü veren milletvekillerine güvenerek cumhurbaşkanlığına aday oldu. Ancak bazı generallerin desteğini çekmesi üzerine Demirel, Gürler'e oy verme sözü veren milletvekillerini bir bir ikna etmesiyle seçilemedi. Bunun üzerine askerler Sunay'ı devreye soktu ve Demirel'e görev süresini uzatması için Anayasa değişikliği hazırlattı. Ancak eşiyle telefonda konuşurken oylamayı kaçıran bir milletvekili yüzünden Anayasa değişikliği geçmedi. Tek umut senatoydu aynı oylama orada yapılacak ve büyük ihtimalle geçecekti. Ancak bu kez sahneye İnönü çıktı ve engel oldu. Böylece Sunay defteri de kapanmış oldu. Demirel ile Ecevit bu kez uzlaşmacı davrandı ve askerin de karşı çıkmayacağı bir cumhurbaşkanı adayı belirledi. Emekli oramiral Fahri Korutürk. Türkiye'nin 6'ncı Cumhurbaşkanı eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Fahri Korutürk oldu.[76]

12 Mart Muhtırası sola büyük bir darbe vurdu. CHP'li Erim'in 'Balyoz Harekatı' adını verdiği bir operasyon sonucunda binlerce solcu tutuklandı, yargılandı, mahkum edildi. Pek çok solcu örgüt üyesi çatışmalarda hayatlarını kaybederken, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edildi.

26 Mart 1971'de kurulan Nihat Erim Hükümeti ile ara rejim dönemi açılmış oldu. Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay oldu. Arkasından Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri de beklenen başarıyı elde edemedi. 12 Mart Hükümetleri

---

[75] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 297
[76] Arcayürek, **a.g.e.**, s. 33 - 41

askerin siyasi sistem içindeki yerini sağlamlaştırmaktan başka bir işlev görmediler. 1969'da Süleyman Demirel tek başına iktidar olmuştu. 12 Mart'tan sonra hiçbir parti tek başına çoğunluk sağlayamadı, Türkiye 1970'lerde siyasal istikrarsızlık sürecine girdi.[77]

1973 yazına gelindiğinde 12 Mart sonrası rejim bütün siyasi değişiklikleri gerçekleştirmişti. Anayasa değiştirilmiş, özel yetkili mahkemeler kurulmuş, üniversiteler arabaya koşulup gözlerine at gözlüğü takılmış ve sendikalar pasifleştirilmişti. Fakat temel sorunlar olan ekonomik ve toplumsal sorunlar yerinde sayıyordu. Örneğin toprak reformu yine halledilememişti.[78]

Teknokrat hükümetlerinin ardından 1973'te genel seçimler yapıldı. İnönü'den liderlik koltuğunu devralan ve partiye yeni bir vizyon getiren Bülent Ecevit seçimlerin galibi oldu. Ancak Yüzde 33'lük oyla Meclis'te ancak 185 sandalye elde edebildi. Güvenoyu içinse 226 gerekiyordu. Ekimdeki seçimlerin ardından Cumhurbaşkanı Korutürk, hükümeti kurma görevini Ecevit'e verdi. Ecevit ilk seferde hükümeti kurmayı başaramayınca bu kez görev Demirel'e verildi. Ancak sırasıyla Demirel ve Talu da yeterli çoğunluğu bulamayınca üç ayın sonunda Ecevit İlk partisinin kapatılmasının ardından Milli Selamet Partisi'ni kuran Erbakan ile görüştü. CHP uzun süredir ilk yakaladığı iktidar şansını kaybetmek istemiyordu. Ayrıca iki partinin tabanları da ortak amaçları olduğunu düşünüyordu. Sonuçta iki siyasi akım da mazlumların haklarını savunduklarını vurguluyordu. Böylece CHP-MSP hükümeti kurulmuş oldu.[79]

İki parti ilk zamanlar uyumlu bir hükümet yürüttüyse de daha sonra ekonomik ve siyasi af konularında anlaşmazlıklara düştüler. Ancak Türkiye'nin önündeki en büyük sorun Kıbrıs nedeniyle hükümeti devam ettirdiler. Sonbaharda ise ipler koptu ve CHP- MSP hükümeti istifa etti.[80]

Korutürk hükümeti kurma görevini önce Ecevit'e verdi. Ardından Demirel ve yine Ecevit hükümet kurmayı denedi ancak başarıya ulaşamadılar. Yeni seçim sistemi nedeniyle partilerin elde ettikleri oy, Meclis'te çoğunluk elde etmelerini engelliyordu. Bu düzenleme nedeniyle koalisyon anlaşmazlıkları 70'li yılların en önemli siyasi klasiklerinden biri oldu. Sonuç alınamayınca Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini daha önce teknokrat hükümeti yönetin Sadi Irmak'a verdi. Ancak Irmak güvenoyunda

---

[77] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 112
[78] **Aynı,** s. 114
[79] Arcayürek **a.g.e.**, s. 42-44
[80] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 290

sadece 17 destek bulabildi. Irmak hükümeti güvenoyu alamayan ilk hükümet olarak cumhuriyet tarihine geçti.[81]

Irmak'a ile CHP'ye karşı oylamada birleşen ve basına verdikleri demeçlerde kendilerini Milliyetçi Cephe olarak tanımlayan partiler AP-MSP-CGP-MHP bir araya gelerek Milliyetçi Cephe hükümetini kurdu. Demirel 4 yıl sonra tekrar başbakan olurken bu işten en karlı çıkan Alparslan Türkeş oldu. Meclis'te üç milletvekili olmasına rağmen 2 bakanlık elde etti.[82]

Yeni bir hükümet kurulmasına rağmen ülkedeki kaos ortamı devam etti ve şiddet giderek arttı. Kıbrıs krizi nedeniyle ABD ile ilişkiler kopma noktasına geldi. Ambargoya misilleme olarak ABD üslerine el konuldu. SSCB ve onun tarafında yer alan Arap ülkeleri özellikle Libya ile ilişkiler bu dönemde gelişmeye başladı. ABD'nin Türkiye'ye yönelik tavrı, ASALA terörünün katlettiği Türk diplomatlar sağın güçlenmesini; 1960'ların sonunda ortaya çıkan global rüzgar ise solun güçlenmesini sağladı. Politikacıların da buna körükle gitmesi üzerine kamplaşma başladı. Sağcılar ve solcular birbirilerine mitinglerde, okullarda, işyerlerinde kahvelerde saldırmaya başladı. Siyasi cinayetler 1976'dan itibaren günlük hayatın bir parçası haline gelmeye başladı.[83]

1976 yılında afiş asma, ters bakma miting yapma gibi sıradan nedenlerle 92 olay yaşandı ve 109 kişi hayatını kaybetti.[84]

Bu ortamda 1977 seçimleri yapıldı. CHP yine birinci parti oldu. Ancak tarih tekerrür etti ve güvenoyu alacak çoğunluğu elde edemedi. Bunun üzerine ikinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kuruldu. Ancak ekonomideki kötü gidişat bu hükümetin kabusu oldu ve gensoru ile düşürülen ilk hükümet oldu. Devalüasyonun ardından Türk Lirası karşısında dolar, yüzde 10, Mark ise yüzde 8,5 değer kazandı. Bu arada alınan ekonomik önlemler paketi halk arasında büyük rahatsızlık yarattı. Demir, çimento, kağıt, elektrik, akaryakıt, PTT'ye büyük zamlar yapıldı.[85]

Sokak ölümleri sürerken Taksim Meydanı'nda yaşanan 'Kanlı 1 Mayıs' ile 37 kişi hayatını kaybetti. Bu olay sol örgütler ve sendikalar arasında büyük bir öfke yarattı. 1977 yılında yaşanan 248 olayda 311 kişi hayatını kaybetti.[86]

---

[81] **Aynı**, s. 343
[82] Arcayürek **a.g.e.**, s. 48
[83] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 366
[84] **Aynı**, s. 399
[85] **Aynı**, s. 420-421
[86] **Aynı**, s.428

Sokaklardaki kaos Meclis'te de kendisini gösteriyordu. Eylül'de Ecevit ancak 11 milletvekilinin AP'den uzaklaşması ile bir hükümet kurabildi. Ancak hükümet kurmak için harcanan enerji ve verilen tavizler ülkenin kritik sorunlarına harcanması geren zamanı harcamaktan başka bir işe yaramıyordu.[87]

Hiçbir hükümetin ömrü ülkenin sorunlarına çözüm bulacak kadar sürmedi. Partiler bir bayrak yarışı yaparcasına birbirilerini iktidardan indirmek için çalıştı. 1979 Senato seçimlerinde partisi oy kaybeden Ecevit istifa etti. Görevi Demirel aldı. İş dünyası ve ordu, güçlü bir AP-CHP hükümeti kurulmasını talep etti. Ancak Demirel, azınlıklarla birleşerek bir hükümet kurdu.[88]

ABD'nin Türkiye'yi SSCB'ye kaptıracağı endişesi 3 yıl sonra ambargoyu kaldırmasına neden oldu. Türkiye'ye ekonomik yardım batının önemli gündem maddelerinden biri haline geldi. Ancak zamlar devam etti. En son OPEC'in petrol fiyatlarına yaptığı zam ile akaryakıt ve tüp gaz kıtlığını getirdi. Sonuçta Türk halkı kuyruklarla tanıştı. Karaborsa ve kaçakçılık sektörü oluştu.[89]

Sokaklarda dökülen kanın ise haddi hesabı yoktu. 16 Mart Katliamını, Bahçelievler Katliamı izledi. Mezhep ayrılığından çıkan Maraş olaylarında 105 kişi hayatını kaybetti. Çorum Katliamı'nı; sağcı lider Gün Sazak'ın öldürülmesi, eski Başbakan Nihat Erim suikastı ve sendikacı Kemal Türkler cinayeti takip etti. İşçiler pahalılıktan ve işverenin keyfi uygulamalarından bıktı ve iş bırakmaya başladı. Onbinlerce çalışan bir anda greve gitti. Bir ara iş bırakanların sayısı aynı anda 80 bin kişiyi aştı.

1978'de bu tür olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısı 1200'e, 1979'da 1500'e ve 1980'de ise 2000'e ulaştı. Günde ortalama 30 kişi hayatını kaybediyordu. İlan edilen sıkıyönetim de bir işe yaramadı.[90]

Aralık 1979'da askerler darbe yapmayı konuştu. Evren'in ön ayak olmasıyla siyasilere bir fırsat verme kararı alındı. Siyasilerden istediklerini sıraladıkları 'Uzlaşma Mektubu' hazırlandı ve altında 5 orgeneralin imzasıyla Cumhurbaşkanı'na verildi. Ancak görev süresinin bitmesine aylar kalan Korutürk, bu işlere bulaşmamayı seçerek mektubu gizledi. Başbakan Demirel mektubun içeriğini gazeteden öğrendi. [91]

---

[87] Yazıcı, **a.g.e.**, 145
[88] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 472
[89] **Aynı**, s.447
[90] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 147
[91] Arcayürek s. 47-48

Bu aşamadan sonra ne ekonomiyi düzeltmek için alınan 24 Ocak kararları ne sıkıyönetim işe yaramadı. 12 Eylül sabahı ordu bir kez daha yönetime el koydu.[92]

3.1.3.3 1980 darbesi

Genelkurmay Başkanı ve dört kuvvet komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi 12 Eylül'de yönetime şu gerekçelerle el koyduğunu duyurdu:

- Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve son 5 yılda 5 kişinin hayatını kaybetmesi.
- Siyasi kutuplaşmanın kronikleşmesi nedeniyle koalisyon bile kurulamayacak duruma gelinmesi ve sonucunda parlamentonun işleyemez hale gelmesi.

Bunun sonucunda bir dizi önlem alındı. Siyasi partiler, dernekler ve sendikaların faaliyetleri durduruldu. Ülke 13 sıkıyönetim bölgesine ayrıldı ve yönetimi askerlere verildi. Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülend Ulusu başkanlığında bir teknokrat hükümeti kuruldu. Liderler tutuklandı ve devamında siyasi yasak getirildi. Uzun süren davalar sonucunda binlerce kişi idamla yargılandı ve 50 kişinin cezası infaz edildi. [93]

Askerler teknokrat hükümeti aracılığıyla 535 kanun, 91 Kanun hükmünde kararname ve sonuç olarak Anayasa'yı değiştirdi.[94]

Askerlerin ilk işi yaşanan kaostan sorumlu tuttukları Anayasayı değiştirmek oldu. Kasım 1982'de Anayasa halkoyuna sunuldu. Ancak Anayasa ile birlikte demokrasiye geçiş de halkın önüne konuldu. Halk onaylansa Evren resmen cumhurbaşkanı olacak ve en kısa zamanda genel seçimler yapılacaktı. Referanduma 18 milyon 885 bin seçmen katıldı. 17 milyon 215 bin seçmen kabul (yüzde 91,37), 1 milyon 626 bin seçmen de ret (yüzde 8,63) oyu kullandı. Böylece Türkiye yeni bir Anayasa ve cumhurbaşkanı sahibi oldu.[95]

Darbenin üzerinden üç yıl geçtikten sonra genel seçimlerin yapılmasına izin verildi. Seçimlere sadece üç partinin girmesine izin verildi. Partiler aday listeleri hazırlamakta zorlandı. Çünkü askerler birçok kez listelerini 'sakıncalı' buldukları için geri çevirdi.

Seçimlerin galibi Demirel'in bürokratlarından, teknokrat hükümetinin bakanlarından ve yeni kurulan Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal oldu. Özal dört görüşü de partisi altında birleştirdiği iddiasıyla seçimlere girdi. Yeni seçim

---

[92] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, 516
[93] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 517-520
[94] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 154
[95] **Türkiye'nin 75 yılı, Gün Gün Cumhuriyet Tarihi** (Ankara: Hürgüç Gazetecilik, 1998), s.308

sisteminin verdiği avantajla ve tabii ki aldığı yüzde 45'lik oy oranıyla Meclis'te ezici bir çoğunluk elde etti.[96]

ANAP kendisini liberal-sağ bir parti olarak tanıtıyordu. Söyleminin önemli bir bölümü serbest piyasa ekonomisiydi. Ancak çağdaş piyasa ekonomisinin en öneli unsurları olan adil bir vergi düzeni ile kurumsal bir rekabet düzeni kurmaya öncelik vermedi. O yüzden zamanla kendisine destek veren liberaller ve iş dünyası desteğini çekti.

Siyasal anlamda İslamcı kesimlere de yakın durdu. Ancak ekonomik anlamda önemli temeller attı. İhracatın desteklenmesi, yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştıran düzenlemeler, modern bir finans piyasasının kurulması onun döneminde kısmen de olsa gerçekleştirildi. En önemli icraatı ise Türk İktisat Tarihi'nde devrim sayılabilecek bir adımdı. Özal, Türk Lirası'nı koruma kanununu kaldırarak döviz piyasasını serbest bıraktı. Böylece Türk ekonomisi küreselleşme kavramı ile ifade edilen uluslararası ekonomik sürece katılmış oldu.[97]

Ülkenin normalleşmeye başladığı konusunda Cumhurbaşkanı Evren'i ikna eden Özal, liderlerin siyasi yasaklarının kalkması için Eylül 1987'de referandum kararı aldı. 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi ile Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan gibi siyasilere getirilen yasakların kalkıp kalkmaması konusunda Eylül 1987'de düzenlendi. Geçerli 23 milyon 347 bin 856 oydan 11 milyon 711 bin 461'i 'evet', 11 milyon 636 bin 395'i 'hayır' çıktı. Böylece, geçici 4. madde yürürlükten kalktı. Böylece 1980 darbesiyle siyasetin dışına itilen Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi liderlerin önü açılmış oldu.[98]

Referandumdaki sonucu hükümetin meşruiyetini sorgulamak için kullanan muhalefet liderlerine meydan okuyan Özal, hemen erken seçim kararı aldı. Önceki seçimlere göre yüzde 9 oy kaybeden Özal sandıktan birinci parti olarak çıktı ve İkinci ANAP hükümetini kurdu. Ancak bu kez muhalefette daha önce yardımcılığını yaptığı Demirel ve babasının izinden giden Erdal İnönü vardı.[99]

Demirel ve İnönü'nün Meclisi girmesiyle siyasi mücadele şiddetlendi. Liderler 1980 öncesini hatırlatan kavgalara ve karşılıklı suçlamalara giriştiler. Özal bu

---

[96] Arcayürek **a.g.e.**, s. 198-201
[97] Bülent Tanör, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 5. Cilt, Bugünkü Türkiye 1980-2003** (Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s. 3 - 4
[98] Cüneyt Arcayürek, **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999), s. 210
[99] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 4** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.194 -195

kavgaların birinin ortasında yerel seçimleri bir yol öne çekmeyi teklif etti. Muhalefet karşı çıkınca iş referanduma kadar gitti. Özal referandumu kaybederse siyaseti bırakacağını açıkladı. Kaybetti ancak bu kez de aldığı oyların seçimlerdekiyle aynı olduğunu öne sürerek geri adım attı.[100]

Bu tartışmalar sürerken Cumhurbaşkanı Evren'in görev süresi doldu. Özal, aday olduğunu açıkladı. Muhalefet son yapılan halk oylamaları ve yerel seçimlerdeki sonuçları öne sürerek Meclis aritmetiğinin halk iradesini yansıtmadığını savundu. Erken seçim yapılmasını isteyen muhalefet cumhurbaşkanını yeni Meclis'in seçmesini talep etti. Özal bu isteğe kulak asmayınca muhalefette kendi adayını göstermedi ve yapılan oylamada TBMM'ye gelmedi. Sonuçta Özal Türkiye'nin 8'inci cumhurbaşkanı olarak Çankaya Köşkü'ne çıktı.[101]

Özal'ın koltuğuna Yıldırım Akbulut oturdu. Böylece hem ANAP Genel Başkanı hem de yeni başbakan oldu. Ancak bu gelişme ANAP içinde liderlik savaşı doğurdu. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz yapılan ilk kongrede Akbulut'u devirdi. Akbulut sonuçtan Özal'ı sorumlu tutsa da Özal ile Yılmaz sık sık anlaşmazlığa düştü. [102]

Mesut Yılmaz hükümetinin en zorlu sınavı Körfez Savaşı oldu. Cumhurbaşkanı Özal ABD ile Irak'ı işgal etmek istediyse de asker ve hükümet buna karşı çıktı. Buna tepki olarak muhalefet liderleri Saddam'la görüştü. Bu hareket Saddam'a destek görüntüsü verirken İslamcı kesimin de ABD'nin yanında bir Müslüman ülkeye karşı savaşa girmek istememesi işi zora soktu. Genelkurmay Başkanı'nın istifasına kadar giden kriz sonunda Türkiye savaşa girmedi ancak ABD uçakları İncirlik üssünü kullandı. [103]

Körfez Savaşı Türkiye'nin ekonomisine ciddi bir darbe vurdu. Hem bu dönemde ortaya çıkan siyasi tartışmalar hem de ekonominin kötü gidişatı nedeniyle Yılmaz hükümeti erken seçim kararı aldı. Ancak bu karar, 8 yıllık ANAP iktidarının sonu oldu.[104]

1991 seçimlerinin galibi Süleyman Demirel oldu. Ancak Demirel ayağının tozuyla birlikte koalisyon hükümetleri dönemini de getirmiş oldu. Seçim sonunda yüzde 27 oy alan DYP 178 sandalye, yüzde 24 oy alan ANAP 115 sandalye, yüzde 20 oy alan SHP 88 sandalye, yüzde 17 oy alan RP 62 ve yüzde 10 oy alan DSP de 7 sandalye ile

---

[100] http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/ayintarihi/1988/eylul1988.htm
[101] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s.272 -273
[102] **a.g.e.**, s. 301
[103] Cüneyt Arcayürek, **Kriz Doğuran Savaş** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), s.137 - 140
[104] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 4** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s. 5

Meclis'te temsil hakkı elde etti. Ancak aldığı oyların tamamının RP'ye mal edilmesi hata olur çünkü MHP ve IDP seçimlere RP çatısı altında girmişti.[105] Demirel, seçim kampanyası boyunca iktidara gelirse meşru bir seçimle göreve gelmemekle suçladığı Turgut Özal'ı Çankaya'dan indirme sözü vermişti. Şimdi seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı ancak hükümeti kimin kuracağına Özal karar verecekti. Kulislerde dolaşan dedikoduya göre en çok oyu alan parti (DYP) tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edemediği için Cumhurbaşkanı görevi istediği partiye verebilirdi. Demirel seçimin sonuçlanmasının ardından Özal'ı indirmek planını uygulamaya girişti ve diğer partilerle pazarlıklara girişti. SHP dünden razıydı RP ise istekli görüyordu. Demirel bu doğrultuda bir Anayasa değişikliği paketi hazırladı. Eğer bu paket yürürlüğe girerse Özal'ın görevi sona erecekti. Ancak bu arada Meclis'te SHP listesinden milletvekili seçilen DEP'lilerin yemin krizi yaşandı. Uzun süredir aynı konuda görüş bildirmeyen Çankaya ve partiler sert tepki gösterdi. Yaşanan hengame sırasında Özal, hükümeti kurma görevini vermek üzere Demirel'i Çankaya'ya davet etti. Bir buçuk saat süren görüşmede ağırlıklı olarak Güneydoğu sorununun konuşulduğu açıklandı. Demirel de bunu doğruladı. Ve gerçekten de SHP ile kurduğu koalisyonun bir numaralı gündemi uzun süre Güneydoğu sorunu oldu. Bir süre sonra Demirel'in Özal'ı Çankaya'dan indirme planına gerek kalmadı. Özal kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti.[106]

1990'dan itibaren Türkiye farklı fakat önceki yıllarda yaşanan puslu havayı aratmayan bir siyasi iklime girdi. Bu kez masada bölücülük ve irtica vardı. 90'ların başında siyasi faili meçhuller devam etti. Eski MİT müsteşar yardımcısı Hiram Abas, laik yazar Muammer Aksoy, Hürriyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Çetin Emeç, irticaya karşı fikirleriyle tanınan Turan Dursun ve Bahriye Üçok faili meçhul cinayetlerle öldürüldü.

1984'te başlayan PKK terörü 1990'ların başında şiddetini artırmıştı. Bölücü teröre karşı silahlı mücadele devam ederken Cumhurbaşkanı Özal'ın bazı önayak olmasıyla bazı kültürel açılımlar gündeme geldi. Bunlar kamuoyunda tepkiyle karşılanırken örgüt ateşkes ilan etti. Bu ateşkese Talabani aracılığıyla Özal'ın sağladığı öne sürüldü ancak bu hiçbir zaman ispatlanamamıştır. MGK'da teröristleri dağdan indirmek için bir

---

[105] Cilt 3, 2002, a**.g.e.**, s 434

[106] Cüneyt Arcayürek, **Kriz Doğuran Savaş** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000), s.437 -487

formül olarak görülen bir çeşit af konuşulduğu sırada yol kesen teröristler 33 askeri şehit etti. Bu olayın ardından devletin tüm kurumları top yekün savaş moduna geçmiştir. Açılımları savunan Cumhurbaşkanı Özal ve bunun asker içindeki taraftarı olan Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis de hayatını kaybedince sert tedbirlerin önüne çıkan olmamıştır.[107]

Yeni Cumhurbaşkanı Demirel ve onun yerine geçen Tansu Çiller askere tam yetki vermiştir. Bu gelişmenin ardından Güneydoğu'da köy boşaltmalar, faili meçhul cinayetler ve büyük operasyonlar başlamıştır. Türk askeri Irak sınırının ötesine geçerek sıcak takip yapmaya başladı. Kürt siyasetçiler ve bölgenin ileri gelenleri faili meçhul cinayetlerle ortadan kaldırıldı. Bu cinayetlerin 1996'da meydana gelen Susurluk Kazası'yla bıçak gibi kesilmesi devletin içinde kurulan bir çetenin varlığını gündeme getirdi. Asker-politikacı-siyasetçi-mafya bağlantılı bu çetenin varlığı uzun süren soruşturmalara rağmen ortaya çıkarılamamıştır. Dönemin Refahyol hükümeti liderleri Erbakan ve Çiller'in "Münferit olay" olarak tanımladığı çetenin bir yanı su yüzüne çıkarılamadı ya da çıkarılmadı. Zaten bölücü terör sorunu 28 Şubat 1997'de tehdit sıralamasında bir basamak aşağı düşerek yerini irticaya bıraktı. Şimdi Türkiye'nin önünde başka bir sorun vardı.[108]

1991 seçimlerinin ardından göreve gelen Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Başbakan Çiller yönetimindeki DYP-SHP koalisyonu, popülist politikalarla ilk yıllarında ekonomide büyümeyi sürdürdü. Ancak bozulan makro dengeler kaşısında Cumhuriyet tarihinin en büyük kriziyle karşı karşıya kaldı. Hiper enflasyonun önüne geçemedi, bunun üzerine 5 Nisan önlemlerini almak zorunda kaldı, tüm kamu yatırımları durduruldu. Devalüasyon yaşandı ve enflasyon yüzde 130'a kadar yükseldi. Bu ekonomik deprem hükümetin sonunu getirdi ve 1995'te genel seçimler yapıldı.

Bu arada İnönü siyaseti bırakınca yerine Murat Karayalçın geçti ve Çiller'in Başbakan Yardımcısı oldu. SHP ile CHP birleşme kararı alınca bu kez Deniz Baykal, Karayılçın'ı liderlik koltuğundan etti. 1995 seçimlerine bu siyasi görünümde girildi. Anketler ANAP'ı birinci parti olarak gösterirken bir sürpriz yaşandı ve Refah Partisi yüzde 21,3 oyla seçimlerin galibi oldu. Türk Siyasi tarihinde ilk kez İslamcı bir lider başbakan oluyordu. Bu gelişme tüm dengeleri değiştirdi.

---

[107] Cüneyt Arcayürek, **Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2001), s. 267 - 281

[108] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 4** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.396 -397

Cumhurbaşkanı Demirel hükümeti kurma görevini önce RP Lideri Erbakan'a verdi. Erbakan görevi iade edince bu kez Çiller'i hükümet kurmakla görevlendirdi. Böylece ANAYOL hükümeti kurulmuş oldu. İki partinin oyları güvenoyu almaya yetmiyordu ancak 80 DSP'li çekimser oy kullanınca salt çoğunluk elde edildi. Erbakan bunun Anayasaya aykırı olduğunu iddia ederek Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Mahkeme oylamayı geçersiz kılarken ANAP ve DYP arasında çıkan gizli ödenek ve Çiller'in malvarlığı anlaşmazlığı koalisyonu bitirdi. Bu kez de gündeme DYP-RP koalisyonu geldi. Taraflar anlaşınca Türkiye'nin 54 Hükümeti kuruldu. Ancak Refahyol hükümeti kurulduğu dönemde ilginç bir olay yaşandı. Propaganda zamanı Erbakan'ı "Uyuşturucu kaçakçısı" olmakla suçlayan Çiller'i mahkeme suçlu buldu ve tazminat ödemeye mahkum etti. Erbakan da koalisyon ortağına bir jest yaptı ve tazminatın faizini almadı.

Böylece kendisini "Laikliğin teminatı" olarak lanse eden Çiller, İslamcı parti ile hükümet ortağı oldu. Seçimlerden önce "Refah hükümete gelirse kaos çıkar" diyen Kilis milletvekili eski Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş de Refahyol hükümeti bünyesinde siyasete devam etti. Yeni dönemin en önemli gündem maddesi laiklik tartışmaları oldu. Bu tartışmalar gölgesinde 28 Şubat 1997'de yapılan Milli Güvenlik Kurulu Toplantısı'nda hükümete verilen uyarı Post-Modern darbe olarak Türk Demokrasi tarihinde yerini aldı.

3.1.3.4 28 Şubat Post Modern Darbe

Refahyol'un göreve gelmesinin ardından bu hükümetin tutum, davranış ve icraatlarının, Anayasa'nın öngördüğü laik devlet anlayışına aykırı olduğu yönündeki itirazlar giderek arttı. Bu eleştiriler sonucunda Hükümetle Anayasal kuruluşlar (ordu, yargı, üniversiteler, bürokrasi) arasındaki gerginlik her geçen gün arttı. Basında sık sık tarikat şeyhleriyle ilgili haberler yayınlanırken Erbakan 12 Ocak'ta Başbakanlıkta 51 tarikat ve cemaat liderine iftar yemeği verdi. Erbakan yemekte bu liderlerden hükümeti desteklemesini istediği açıklanırken çıkışta gazetecilerin sorularını yanıtlayan bir tarikat şeyhi "Allahın emirlerini konuştuk" açıklamasını yaptı. Sarıklı ve cüppeli tarikat liderlerine verilen bu davet büyük tartışmalara yol açtı. [109]

İlerleyen günlerde Bakanlar Kurulu'nun mesai saatlerini iftar saatlerine göre düzenlemeyi kararlaştırınca şeriat devleti tartışmaları yoğunlaştı. Cumhurbaşkanı Demirel'in aynı gün onayladığı bu kararı Danıştay iptal etti. Ancak hükümet, Danıştay

[109] a**.g.e**. s.491

kararlarını 30 gün boyunca uygulamama hakkını kullanarak tartışmaları tırmandırmıştır. [110]

Bu tartışmalar sürerken bu kez Refah Partili Belediye'nin yönetiminde olduğu Sincan İlçesi sakinleri 4 Şubat sabahı tank paletlerinin sesleriyle uyandı. Sabahın erken saatlerinde bir tank konvoyu ilçenin içinden "normal motorlu yürüyüş" yapıyordu. Ancak yürüyüş ilk kez önceden Anadolu Ajansı'na bildirilerek bir mesaj verilmek istenmiştir. Ayrıca "bozulduğu" gerekçesiyle iki tank gün boyunca ilçe merkezinde bekletilmiştir.

Olayın nedeni ilerleyen saatlerde anlaşıldı. Uyarının görünürdeki hedefi "şeriatçı gelişmelere" göz yuman RP'li belediye Başkanı Bekir Yıldız'dı. Asıl hedef ise Refahyol hükümetiydi. Askerin Sincan'ı hedef seçmesinin nedeni ise 31 Ocak akşamı ilçede yapılan "Kudüs Gecesi"nde yaşananlardı. Söz konusu gece, Mescid-i Aksa görünümlü bir çadırda yapılan faaliyetlerde geceye katılan İran Büyükelçisi ve belediye Başkanı Yıldız, şeriat istemli konuşmalar yapmıştır. Şeriatçı Hamas ve Hizbullah liderlerinin posterleri asılmıştır. Koalisyonun büyük ortağı RP'nin türbanı serbest kullanımına destek olması, kara yolu ile hac, kurban derilerinin dini kurumlarca toplanabilmesi ve Taksim Meydanı'na cami çalışmaları nedeniyle büyük tepki toplamaktaydı. Sincan Belediye Başkanı son olarak yılbaşında hindi satışını yasaklamıştı.

Tankların geçişinin ardından birkaç saat sonra Belediye Başkanı Yıldız İçişleri Bakanı tarafından görevden alınmıştır. Daha sonra yargılanan Yıldız ve o gece sahneye çıkan oyuncular hapis cezaları almıştır. Yıllar sonra dönemin güçlü generallerinden Çevik Bir, yaşananlara "Sincan'da demokrasiye balans ayarı yaptık" sözleriyle açıklık getirmiştir.[111]

Geceye katılan İran Büyükelçisi Rıza Bagheri, istenmeyen adam ilan edilmiş ve İstanbul Başkonsolosu'yla birlikte Türkiye'den ayrılmıştır. **[112]**

Ocak ayının sıcak geçmesinin nedenlerinden biri de TÜSİAD'ın yayınladığı 'demokratikleşme paketi' oldu. Raporda seçim barajının indirilmesi, Genelkurmay'ın Savunma Bakanlığı'na bağlanması, Anayasa'nın başlangıç bölümünde değişiklik yapılması, ifade özgürlüğünün sınırlarının genişletilmesi, kamu görevlilerine grev hakkı

---

[110] **Aynı**. s.541
[111] **Aynı**. s. 546
[112] http://www.milliyet.com.tr/1997/02/07/siyaset/bagheri.html

tanınması, Kürt sorununun çözümü için kültürel açılımlar yapılması ve askeri yargının sınırlandırılması talepleri gündeme getirildi. Refah Partisi ve irtica tartışmalarının ortasında açıklanan rapor bu gelişmeler ışığında tartışıldı ve birçok kesim tarafından 'zamansız' bulundu.[113]

Bu gergin ortamda yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında hükümete çeşitli uyarılarda bulunulmuş ve isteklerin ödünsüz uygulanması istenmiştir. MGK bildirisinde imam hatip okullarının orta kısmının lağvedilmesi anlamına gelen temel eğitimin 8 yıla çıkarılması, Kuran kurslarının Diyanet'e devredilmesi, tarikatların faaliyetlerine son verilmesi, TSK'dan atılanların kamu kurumlarında istihdam edilmemesi, kıyafetle ilgili kanunun ödünsüz olarak uygulanması, silahlanmanın dikkatle gözlenmesi gibi 18 maddeyi bulan istek sıralanmıştır. Bu istekleri kabul etmek Erbakan'ın kendisini inkar etmesi anlamına gelmekteydi. Bu arada DİSK. Türk-İş ve TESK MGK kararlarına tam destek verdiklerini açıkladı. Erbakan 5 günün sonunda kararları imzalamıştır. [114]

Genelkurmay, savunma konsepti içinde artık önceliğin iç güvenlikte olduğunu ve birinci sıradaki tehdidin de irtica olduğunu açıkladı. Daha sonra bu görüşüyle ilgili yargı, üniversiteler, medya ve kamu kuruluşlarına brifingler vermiştir.[115]

Genelkurmay daha sonra irticai faaliyetleri izlemek amacıyla tüm subay ve astsubayların aileleriyle birlikte doğal üye sayıldığı 'Batı Çalışma Grubu'nun kurulduğunu açıkladı. BÇG'nin düzenli raporlar hazırladığı, İslami sermayeyi takip ettiği ve bunlara ambargo uygulanması için Genelkurmay'a önerilerde bulunduğu ortaya çıktı.

Bu olaylar yaşanırken Refahyol hükümeti istifa etmiştir. İstifayı açıklarken Çiller Refah ve BBP ile yeni bir hükümet kuracaklarını açıkladı. Ancak Cumhurbaşkanı Demirel, görevi Yılmaz'a vermiştir. DYP, RP ve BBP buna tepki gösterdi ve toplam oyları 278 bulan üç parti yeni hükümete güvenoyu vermeyeceklerini açıkladı. Ancak DYP 21, RP ise 1 fire verdi ve ANAP-DSP-DTP hükümeti resmen kuruldu. [116]

Göreve gelen hükümet, "28 Şubat Kararlarının Uygulanmasını Takip ve Koordinasyon Kurulu" kurmuş ve kurulun çalışmaları MGK'nın da yönlendirmesiyle devam etmiştir.

---

[113] **a.g.e**., Cilt 4, s. 550
[114] Bülent Tanör, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 5. Cilt, Bugünkü Türkiye 1980-2003** (Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007), s 173
[115] **a.g.e**., Cilt 4, s. 542
[116] **Aynı**., s. 544

Hükümet gerekli yasal düzenlemeleri yerine getirmiş. Ayrıca irticayla irtibatlı olmakla suçlanan 328 vali yardımcısı ve kaymakam görevden alınmıştır.

Yargıtay Başsavcılığı da Refah Partisi'nin kapatılması için Mayıs 1997'de dava açmıştır. Sonuçta Refah Partisi kapatıldı. Erbakan ve 6 RP'liye 6 yıl siyaset yasağı konulmuştur.[117]

5 Aralık 1997'de yaptığı konuşma nedeniyle hakkında soruşturma açılan RP'nin yükselen yıldızı Tayyip Erdoğan da mahkum olmuştur. Böylece 28 Şubat süreciyle başlayan tasfiye büyük oranda tamamlanmıştı.[118]

Ancak RP kapatılmadan Fazilet Partisi adıyla yeni bir oluşum içine girdi. Recai Kutan liderliğindeki hareketin içinde yeni nesil politikacılar bulunmaktaydı. O tarihlerde içlerinde Abdullah Gül, Abdüllatif Şener gibi isimlerin bulunduğu politikacıların Türkiye'nin sonraki 10 yılına damga vuracağını kimse hesap edememekteydi. 28 Şubat süreciyle diğer önemli anekdot ise yıllar sonra Genelkurmay'ın bu süreçte manipülasyon yaptığı gerçeğidir. Genelkurmay'ın 28 Şubat sürecine karşı çıkan ya da destek olmayan gazetecileri yıpratmak için sahte belgeler hazırladığı anlaşıldı. Terörist PKK'nın lider kadrosundan Şemdin Sakık'ın yakalanmasından sonra sızan andıç belgesinde, Sakık'ın ifadesi diye sızdırılan bir belgeye atıfta bulunulmaktaydı.

Belgede, aralarında Cengiz Çandar ve M. Ali Birand gibi gazeteci ve yazarların bulunduğu bazı kişilerin PKK'ya hizmet ettiği ima edilmişti. Daha sonra Sakık'ın ifadelerinin gerçeği yansıtmadığı, o dönemin bazı komutanları tarafından bilerek manipüle etmek amacı ile bu yönde bir belgenin sızdırıldığı ortaya çıktı.[119]

28 Şubat'ın ardından kurulan Yılmaz hükümeti ise yolsuzluk iddialarının ardından gensoru ile düşürülmüştür. Basına dağıtılan bant kayıtlarında mafya lideri Alaattin Çakıcı'nın bir kamu bankasını almak için ihale girmesinden Başbakan Yılmaz ve bakanı Taner Güneş'in haberdar olduğu orta çıktı. Bunun üzerine Demirel'den sonra Cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ikinci hükümet 28 Şubat sürecinin hamisi Yılmaz iktidarı oldu. Demirel seçimlere kadar hükümeti kurma görevini DSP'ye verdi. Buna Meclis'teki çoğunluğu elinde tutan FP'den itiraz geldi. Ancak DSP-DYP hükümeti kuruldu**.** Seçimlere giden süreçte Türkiye'nin gündemini PKK terörü meşgul etti. Önce Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş daha sonra Demirel,

---

[117] **Aynı**., s. 579
[118] **Aynı**., s. 585
[119] http://arsiv.sabah.com.tr/2007/03/09/gnd122.html

teröristbaşı Öcalan'ı topraklarında tutmasının savaş nedeni olduğunu ilan etti. Bunun üzerine Öcalan apar topar Suriye'den çıkarıldı. Rusya, İtalya, Yunanistan ve Kenya arasında mekik dokuyan Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirildi. 40 bine yakın insanın kurban verildiği PKK terörünün lideri Öcalan'ın yakalanması DSP'nin popülaritesini artırdı.[120]

Bu rüzgarı arkasına alan DSP seçimlerden galip çıkmıştır. Yüzde 22 oy alan DSP'yi yüzde 18'le sürpriz bir çıkış yapan MHP izledi. Öcalan'ın yakalanmasının ardından yükselen milliyetçilik dalgası uzun zaman sonra bu partinin Meclis'e girmesini sağladı. ANAP yüzde 13, DYP ise 12 oy alabildi. Sonuçta DSP-MHP-ANAP koalisyonu kurulmuştur.

Koalisyonun yaşadığı ilk büyük kriz Marmara Depremi oldu. Depremin Cumhurbaşkanlığı krizi başladı Demirel görev süresinin uzatılmasını istedi. Ancak Yılmaz buna yanaşmayınca yeni aday arayışına girişildi. Ecevit Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in ismini ortaya attı. Cumhuriyet tarihinde bir ilk yaşandı ve tüm parti liderleri ortak bir metne imza atarak Sezer'i aday gösterdi. Ancak siyasi partiler ve özellikle hükümet arasındaki balayı dönemi uzun sürmedi. Sezer'in kanun ve kararnameleri imzalamaktaki titizliği kısa sürede aralarının açılmasına neden oldu. Gerilim giderek tırmandı.

Cumhurbaşkanı Sezer ile Başbakan Ecevit arasında Ağustos 2000'den beri devam eden görüş ayrılıkları, MGK'nın şubat ayı olağan toplantısı öncesinde ciddi tartışmaya dönüştü. Karşılıklı söz düellosuna, Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'ın da dahil olması ve Anayasa kitapçığının karşılıklı "fırlatılması" üzerine başta Başbakan Ecevit olmak üzere hükümet kanadı MGK toplantısını terk etti.

MGK krizinin ardından borsa düşüş trendine girerken, döviz talebi hızlandı, faizler yükselişe geçti. Borsa yüzde 18.11 değer yitirerek tarihi bir rekor kırdı. Türkiye'den 7.6 milyar döviz çıkışı gerçekleşti. Repo piyasasında maksimum faizler yüzde 7.500'e fırladı. Bono bileşik faizleri yüzde 200'ü geçti. 22 Şubat'ta dalgalı kura geçişin ilk günü dolar 1 milyon lirayı aştı. Merkez Bankası'nın kapanış rakamları dolarda 957.879-962.499 oldu. Böylece dolar Çarşamba gününe yüzde 40 artış gösterdi. 21 Şubat 2001 krizi, "Kara Çarşamba" olarak adlandırıldı. Kriz, 14 ay boyunca uygulanan sıkı para politikasında önemli revizyona neden oldu. Tek çare olarak "dalgalı

[120] **a.g.e**., Cilt 5 s. 348

kur" politikasına geçme kararı alındı. Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizinin faturası milyarlarca doları buldu. [121]

Bunun ardından hükümet ekonomi politikalarını yönetmesi için Dünya Bankası'nda görevli Kemal Derviş'i Türkiye'ye getirdi. Başka finans kurumları olmak üzere ekonomik alt yapıda köklü değişiklikler yapıldı. Merkez Bankası özerkleşti, Bankacılık Denetleme Kurulu oluşturuldu. IMF ile uzun vadeli bir program yapıldı. Koalisyon hükümeti, ülke insanını bir gecede yüzde elli fakirleştirmesine rağmen yönetimde kaldığı süre içinde köklü değişikliklere de imza attı. 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsünün kazanılmasının ardından AB yolunda önemli reformlar yapıldı. Birçok tabu yıkıldı. Başta idamın kaldırılması olmak üzere MGK'nın yapısında köklü değişiklikler yapıldı ve düzinelerce Anayasa maddesi AB reformları yönünde değiştirildi.

Koalisyonun Meclis İç Tüzük değişikliğine gitmesi ile parlamentonun hızlı çalışması sağlandı. Sosyal Güvenlik, İşsizlik Sigortası, Bankacılık, Telekom, Gümrük, İhale, RTÜK yasaları zorlu maratonlar sonucu çıkarıldı. Anayasa'nın 37 maddesi değiştirildi. Devlet ve kurumlarına hakaret (TCK 159), düşünce suçu eleştirisine neden olan halkı kin ve düşmanlığa tahrik (TCK 312) ve terör propagandası (TMY 8) ile ilgili maddelerin değişikliğini öngören uyum yasasının TBMM'de oylanmasında ise koalisyon ortaklarından ilk kez farklı onay çıktı. MHP'nin karşı çıkmasına rağmen uyum yasası kabul edildi. Bunun üzerine Mayıs 2002'de MHP lideri Bahçeli erken seçim istedi. Ülkenin 3 Kasım'da sandık başına gitmesi kararlaştırıldı. Artık Türkiye farklı siyasi iklim bekliyordu.[122]

Türkiye 2002 yılındaki seçimlere hazırlanırken Milli Nizam geleneğinden gelen Erbakan'ın dördüncü partisi Fazilet de kapatıldı. Fazilet partisi, 1997'de RP'nin kapatılma olasılığına karşı kurulmuştu ancak aynı nedenle Türk siyasi hayatına veda etti. FP'nin kapatılması üzerine "Milli Görüş" hareketi ikiye bölündü: "Yenilikçiler" ile "Gelenekçiler" Erbakan ve çevresinde yer alan "Gelenekçiler", Malatya milletvekili ve kapatılan FP'nin Genel Başkanı Recai Kutan'ın başkanlığında 20 Temmuz 2001'de "Saadet Partisi"ni kurdu. İstanbul Büyükşehir eski Belediye Başkanı Tayyip Erdoğan

[121] http://dosyalar.hurriyet.com.tr/dosya/cumhurbaskanligi/krizler.htm
[122] http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=74241

ve çevresinde yer alan "Yenilikçiler" ise onun başkanlığında 14 Ağustos 2001'de "Adalet ve Kalkınma Partisi"ni (AKP) kurdu.[123]

Seçimlere iki ay kala siyasi yasaklı Erdoğan ve Erbakan Yüksek Seçim Kurulu'na aday olabilmek için başvurdu ancak verilen karar hem Saadet hem de AKP hem de Saadet Partisinin sandık başına emanetçi liderlerle gitmesine neden oldu. Yüksek Seçim Kurulu, TCK 312'deki değişikliğe rağmen Erbakan ve Erdoğan'ın fiili hâlâ suç olduğuna üçe karşı dört oyla karar verdi. Ancak Erbakan ve Erdoğan'a 2003' ten sonra aday olabilmenin kapısını araladı.[124]

Seçmen DSP-MHP-ANAP koalisyonuna siyaset tarihinde eşine rastlanmayacak cinsten bir tepki verdi. Daha dört yıl önce üç partiye toplam yüzde 53,4 oy veren Türk halkı, 3 Kasım 2002 seçimlerinde üç partinin toplam oylarını yüzde 14,7'lere kadar düşürdü. Enflasyonun yüzde 80 ila 46 arasında seyrettiği o yıllarda büyüme hızı eksi 6'lara kadar gerileyince DSP yüzde 95 oy kaybetti ve yüzde 22,2'lerden 1,2'lere düşerek Meclis dışında kaldı. 3 Kasım 2002'de yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sadece iki parti girebildi. Yüzde 34,43 oy alan AKP 365, yüzde 19,41 oy alan CHP 177 milletvekili çıkardı. Abdullah Gül, Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'den görevi aldı ve 58'inci Hükümeti ilan etti. Başbakan Gül'ün ilk mesajı siyasetteki eski dargınlıklardan ve çekişmelerden uzak bir politika yürüterek Türkiye'nin refahı için çalışmak oldu.[125]

AKP hükümetinin ilk ciddi sınavı ABD'nin Irak'a yönelik harekatı oldu. ABD stratejik ortağı Türkiye'den Irak'a asker göndermesini ve ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılması ve Irak'a geçiş yapması için talepte bulundu.

Hükümetin ABD'nin Türkiye üzerinden 'Kuzey cephesi' açmasına olanak sağlayan tezkere 1 Mart'ta TBMM'de reddedildi. AKP'nin grubunu serbest bırakması nedeniyle çıkan ret kararının ardından Türkiye ile ABD yönetimi arasındaki ilişkiler gerildi. TBMM'nin 20 Mart 2003'te Türk hava sahasının 21 Mart gecesinden itibaren ABD, 24 Mart'tan itibaren de İngiltere kuvvetlerinin üst uçuşlarına açılması kararı da bu tansiyonu düşürmedi.[126]

3 Aralık'ta şans Erdoğan'ın yüzüne güldü. Yüksek Seçim Kurulu, 3 Kasım 2002 tarihinde Siirt'te yapılan milletvekili genel seçimini iptal etti. Seçimlerin yenilenmesi

[123] http://www.belgenet.com/parti/mnp.html
[124] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=50747
[125] http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/1419_turk_elections/page2.shtml
[126] http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay.asp?pid=1045&haberid=101879

kararı üzerine AKP Erdoğan'ın aday olabilmesinin önü açacak kulis çalışmalarına başladı.[127]

CHP'nin de verdiği destekle Erdoğan'ın milletvekili olmasını önleyen Anayasa'nın 76'ıncı maddesi ve TCK'nın 312'inci maddesi ve Siyasi Partiler Kanunu'nun 11'inci maddesi değiştirildi. Paketteki en önemli değişim, AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın seçilmesinin önündeki en büyük engeli oluşturan 76'ncı maddede gerçekleştirildi. Bu maddenin 2'nci fıkrasındaki "ideolojik veya anarşik eylemlere" ibaresi, "terör eylemlerine" şeklinde değiştirildi. Böylece, Erdoğan'ın Siirt konuşmasından dolayı siyasi yasağına yol açan 312'nci madde mahkumiyeti, Anayasa'nın öngördüğü yasak kapsamından çıkarılmış oldu.[128]

Erdoğan 15 Mart 2002'de Abdullah Gül'den Başbakanlık koltuğunu devralarak Türkiye'nin 59'uncu Hükümeti'ni kurdu. Milli Görüşün ateşli liderlerinden bir olan Erdoğan seçimden sonra türban konusunda gerilimden uzak durdu, Milli Görüş'ten, merkez sağdan, MHP'den ve hatta sınırlı da olsa sol kesimden gelen unsurları bir araya getirdi. Partisini merkezde tutacağı izlenimi verdi. Kendisini "Muhafazakar demokrat" olarak tanıtan Erdoğan önceliklerinin AB üyeliği olduğunu ilan etti.[129]

Abdullah Gül'ün Başbakan olduğu hükümetin yaşadığı ikinci büyük krizde yine baş aktör ABD idi. Tezkere krizi ile gerilen ilişkiler, 4 Temmuz 2003'te Kuzey Irak'ta görev yapan Türk askerlerinin gözaltına alınarak başlarına çuval geçirilmesiyle büyük yara aldı. Türk kamuoyunda bu olay tezkerenin intikamı olarak yorumlandı ve ABD karşıtlığı Cumhuriyet tarihinin en yüksek noktasına yükseldi.[130]

3.1.3.5 27 Nisan E-Muhtıra

AKP hükümetinin ilk üç yılı Irak, AB ve Kıbrıs gibi dış gelişmelerle geçti. Türkiye AB konusunda köklü adımlar atmadan önce Yunanistan ve Rum kesiminden kaynaklanan sorunları aşmak için Kıbrıs sorununa el attı. Mayıs 2002'de yarım yüzyıllık Kıbrıs sorununu çözmek üzere BM Genel Sekreteri Kofi Annan yeni müzakerelere başladı. Ada'da iki toplumlu bir devlet yaratmayı amaçlayan çözüm önerisi Ankara hükümetinin bastırmasıyla referanduma götürüldü. Ancak Türk tarafı evet derken Rumlar öneriyi reddetti. 24 Nisan'daki referandumdan günler sonra Rumlar AB'ye tam üye oldu. Ancak

[127] http://www.ntvmsnbc.com/news/190756.asp
[128] http://www.milliyet.com.tr/content/dosya/almanak2002/index.asp?kategori=turkiye&Ay=12
[129] http://arsiv.sabah.com.tr/2003/08/20/g10.html
[130] http://webarsiv.hurriyet.com.tr/2003/07/06/312997.asp

1983'ten beri diplomatik olarak eli zayıf olan Türk tarafı bu kez çözüm istediğini göstererek diplomatik bir zafer kazanmıştır.[131]

AKP hükümeti AB yolunda pek çok reforma imza atmıştır. DGM'ler kaldırıldı yerine İhtisas Mahkemeleri kuruldu. AB'nin talebi doğrultusunda MGK Genel Sekreteri'nin sivil yöneticilerden atanması için Meclis bir yasa çıkardı. Farklı dil ve lehçelerde yayın için bir takım düzenlemeler yapıldı. Böylece Kürtçe yayın yapmanın yolu açıldı. TRT, 7 haziran 2004'ten itibaren hafta içi her gün farklı dil ve lehçelerde hazırlanan 'Kültürel Zenginliğimiz' adlı bir programı yayınlamaya başladı. Hükümet eskisinden tamamen farklı ve modern olan yeni Türk Ceza Kanunu (TCK) paketini zina tartışmalarının gölgesinde kabul etti.

Yeni düzenlemelerle, TCK'nın yapısı devletçi bir anlayıştan, kişiyi öne çıkaran özgürlükçü ve daha demokratik bir yapıya kavuşturuldu. TCK'da 1926'dan beri köklü değişiklikler yapılmamıştı. Hukukçular yeni yasayı 'özgürlükçü ve liberal' bir yasa olarak değerlendirdi.[132]

42 yıllık Türkiye-AB ilişkisinin en kritik dönemeci 17 Aralık 2004'te yapılan Brüksel Zirvesi oldu. Bu zirvede yapılan pazarlıklar sonucunda Başbakan Erdoğan'ın "Bu iş bitmiştir geri dönüyoruz" restini gören AB ülkeleri Türkiye'ye 3 Ekim 2005 tarihinde başlamak üzere müzakere tarihi verdi. Belirlenen tarihte değil ama 20 Ekim'de AB Müktesebatının "Bilim ve Araştırma" başlığıyla müzakereler resmen başladı.[133]

AKP hükümeti ile kurumlar arasındaki ilk sürtüşme Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörü Yücel Aşkın'ın organize suç örgütü lideri suçlamasıyla gözaltına alınmasıyla başladı. Rektör Aşkın, tarihi eser kaçakçılığıyla suçlanırken üniversiteler ve CHP, operasyonun arkasında cemaatler olduğunu iddia etti. Aşkın tıp fakültesine usulsüz alım yapmakla ve üniversitedeki öğretim üyeleri ile öğrencileri kanunsuz fişlemekle suçlandı. Aşkın'ın cezaevine konulmasının ardından karşılıklı suçlamalar şiddetlendi. Ekim ve Kasım ayları Aşkın olayı nedeniyle YÖK ile hükümet arasında derin bir kriz yaşandı.[134]

İzleyen aylarda Şemdinli'de yaşanan bir olay Aşkın krizini gölgede bıraktı ve bu kez ordu ile hükümeti karşı karşıya getirdi. Hakkari'nin Şemdinli İlçesi'nde 9 Kasım'da eski

---

[131] http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay.asp?pid=479&haberid=64861

[132] http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay.asp?pid=473&haberid=40802
[133] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=167567
[134] http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2005/details.asp?sid=5&nid=194

bir PKK'lının işlettiği Umut Kitapevi'nde patlayan bomba, Susurluk türü ilişkileri akıllara getirmiştir. Bombayı koyduğu öne sürülen PKK itirafçısı, kendisini jandarma aracında bekleyen iki astsubayla kaçmak isterken halk tarafından yakalandı.[135] Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Büyükanıt, yakalanan Astsubay Ali Kaya hakkında "Tanırım iyi çocuktur" açıklaması yapınca soruşturmayı yürüten Van Başsavcılığı Büyükanıt hakkında suç duyurusunda bulundu.

Genelkurmay Başkanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanı'nın bir dava dosyasında adının geçmesine sert tepki gösterdi. Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök, soruşturmanın Büyükanıt'ın komutanlığını etkileyecek mi sorusuna verdiği cevap ise tartışmalara son noktayı koydu: "Hayır, Büyükanıt'tı. Şimdi daha Büyükanıt oldu."[136]

Ferhat Sarıkaya görevden alındı ve avukatlık yapması bile yasaklandı. Meclis Araştırma Komisyonu'na bilgi veren ve "Şemdinli o bombalar nasıl sokuldu?" sorusuna "Hırsız evin içinde olursa kilit işe yaramaz" sözleriyle askerleri kasteden Emniyet İstihbarat Daire Başkanı Sabri Uzun görevden el çektirildi.[137]

Kasım ayı içinde AİHM türbanla ilgili verdiği kararı "Ona ulema karar verir" sözleriyle değerlendiren Başbakan Erdoğan'ın ardından Milli Eğitim Bakanı Çelik'in İmam Hatiplilere çift diploma olanağı sağlayarak katsayı engelinden kurtarma girişimi hükümete yönelik eleştirilerin artmasına neden oldu. Onu izleyen aylarda Danıştay'ın "İşe gelirken bile türban takılması laikliğe aykırıdır" kararı tekrar türban tartışmalarının tırmanmasına neden oldu. İçkili yerlerin fişlenmesine yönelik İçişleri genelgesini iptal eden Danıştay bir kez daha eleştiri oklarının hedefi olunca Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı Nuri Ok "Cüppeleri giyme zamanı geldi" çıkışını yaptı.[138]

Türban ve laiklik tartışmaları sürerken Meclis Başkanı Bülent Arınç "Laiklik kavramını tartışmaya açmalıyız" açıklamasında bulundu ancak cevabı hiç beklemediği bir yerden geldi. Başbakan Yardımcısı Abdüllatif Şener, "Bir tek Anayasa tanımı bilirim. O da Anayasa'da yazıyor" diye konuştu. Şener'in bu çıkışının ardından CHP Lideri Baykal AKP'den sadece Şener aday olursa Cumhurbaşkanlığı'nı destekleyeceği açıklamasında bulundu. Böylece Baykal gelecek yıl Mayıs ayında yapılacak Köşk seçimleri tartışmalarının fitilini ateşlemiş oldu. Mayıs ayına gelindiğinde Türkiye gündemi Cumhuriyet Gazetesi'ne atılan bombalarla ısındı ve Danıştay saldırısı ile

[135] http://dosyalar.hurriyet.com.tr/almanak2005/details.asp?sid=5&nid=117
[136] http://arsiv.sabah.com.tr/2006/03/14/siy110.html
[137] http://yenisafak.com.tr/arsiv/2006/temmuz/05/g01.html
[138] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=4221711&tarih=2006-04-08

sarsıldı.

İlk saldırı 5 Mayıs akşamı gece yarısına doğru geldi atılan el bombası fark edilerek can kaybı yaşanmadan imha edildi.[139] Ancak onu ikinci ve üçüncü bombalar takip etti.

Hükümet olayların en kısa zamanda aydınlatacağı sözünü verdi. Ancak muhalefet, laiklik ve türban tartışmaları nedeniyle ortamı geren hükümeti suçladı. Baykal erken seçim çağrısı yaptı. En ilginç çıkış ise eski Cumhurbaşkanı Demirel'den geldi: "Erken seçim yapılsaydı 1960 ve 1980 darbeleri gerçekleşmezdi."

Bu tartışmalar sürerken Danıştay'a kanlı bir baskın düzenlendi. Bir yüksek hakim hayatını kaybetti dört üye yaralandı. Kaçmaya çalışırken yakalanan saldırganın üzerinden okul yolunda türbanı yasaklayan üyeleri hedef gösteren Vakit Gazetesi'nin kupürü çıktı. Hükümeti eleştiren sert açıklamalar yapılırken Başbakan Yardımcısı Mehmet Ali Şahin, ellerinde saldırıyla ilgili çok ilginç ve Türkiye'yi sarsacak bilgiler olduğunu açıkladı. Başbakan Erdoğan ise olayı bir komplo olarak yorumladı ve Baykal'ı bunun bir parçası olmakla suçladı. Hükümet, yakalanan saldırgan ile Kuvvayi Milliye Dernekleri yöneticileri arasında bağlantı saptandığını işin içinde eski subaylar olduğunu duyurdu. Ayrıca aynı sanıkların Cumhuriyet Gazetesini bombaladığı da ortaya çıktı. Genişletilen soruşturma sonunda Ümraniye'de bazı bombalar ele geçirildi. Bu bombalarla Cumhuriyet saldırısındaki bombalar aynı seriden çıkınca operasyon büyüdü.[140]

Yaz ayları Danıştay ve Cumhuriyet saldırılarının tartışması ile geçti. Hükümet hakkında başlatılan karalama kampanyasına kulak asmayarak Büyükanıt'ı Genelkurmay Başkanlığı'na getiren kararnameyi 30 Ağustos'tan önce imzaladı. Sonbaharda irtica tartışmaları yine alevlendi. İlk çıkışı Kara Kuvvetleri Komutanı Başbuğ yaptı ve cemaatlerin Cumhuriyet devrimlerine karşı olduğunu söyledi. Ardından devrimler tehlikeye girerse özgürlüklerin kısıtlanabileceğini söyleyen Cumhurbaşkanı Sezer demokrasi tartışması başlattı. 2 Ekim'de konuşan Büyükanıt ise "İrtica var" dedi. Hükümet cevap vermekte gecikmedi, Erdoğan "Varsa görüşelim, gereğini de yapalım" diye konuştu. AKP iktidarının son yılı sıcak gelişmeler sahne oldu. Önceki yıldan kalan çete tartışmaları Agos Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Hrant Dink cinayetiyle yine alevlendi. Dink'in katili kısa sürede yakalanırken arkasından karanlık bir oluşum çıktı. Ogün Samast isimli genci azmettirenlerin

[139] http://www.milliyet.com.tr/2006/05/06/guncel/gun14.html
[140] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=187119

Milliyetçi bir çete ile bağlantısı tespit edildi. Ancak asıl şok, suikastı çetenin içine sızan bir jandarma muhbirinin aylar önce jandarma ve polise ilettiği ancak önlem alınmadığı ortaya çıkınca yaşanmıştır.

Mart ayında Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı tartışmaları başladı. TÜSİAD ardından Baykal uzlaşmayla bir aday belirlenmesini istedi. Bu arada oylama sırasında en az 367 milletvekilinin Meclis'te hazır bulunmasının şart olduğu konuşulmaya başlandı. Bu fikre ilk destek rektörlerden geldi. CHP aday uzlaşmayla belirlenmezse Meclis'e girmeme tehdidinde bulundu. Adayın belirleneceği nisan ayında ise gündeme bu kez eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'e ait olduğu ileri sürülen 'Darbe günlükleri' düştü. Dönemin Genelkurmay Başkanı Özkök "Şu an açıklama yapmam ateşe benzin dökmek olur" diyerek günlüklerin gerçeklik payı üzerindeki şüpheleri artırdı. Nisan ortasına gelindiğinde ise asker Köşk seçimiyle ilgili merakla beklenen açıklamasını yaptı. 12 Nisan'da konuşan Büyükanıt Cumhurbaşkanı adayının "Cumhuriyetin ilkelerine sözde değil özde bağlı olmasını beklediklerini" söyledi. İlerleyen günlerde Atatürkçü Düşünce, Kuvvayi Milliye, Müdafaai Hukuk derneklerinin başını çektiği CHP'nin de desteklediği Cumhuriyet mitingleri başladı. Yüz binler Ankara'da toplanarak rejimin tehlikede olduğunu savundu. Cumhuriyet mitingleri ilerleyen haftalarda da aynı coşkuyla devam etti. Atatürk devrimlerinin tehlikede olduğunu savunan yüz binler sırasıyla İstanbul, İzmir, Samsun ve Manisa'ya çıkartma yaptı. Baykal, Erdoğan'a "Aday olma olmazsan kaçtı demeyeceğim" çağrısında bulurken TÜSİAD, hükümetin mitingde ortaya konan hassasiyeti göz önünde bulundurmasını istedi. Başbakan Erdoğan, 24 Nisan'da Cumhurbaşkanlığı adaylarını şu meşhur sözlerle açıkladı: "Abdullah Gül bey kardeşimdir." Oylamaya bir gün kala YÖK Başkanı Teziç'e suikast girişiminde bulunuldu. Bu olay DYP ve ANAP'ın oylamaya girme kararını etkiledi. "Rejim tehlikede" düşüncesi iki partide hakim oldu. Ancak bazı DYP'li ve ANAVATAN'lılar, liderlerinin Meclis'e gitmeme konusunda tehdit edildiğini iddia etti. Aynı şekilde CHP de bazı milletvekillerine oylamaya girme karşılığında para verildiğini iddia etti.[141]

27 Nisan'da oylama yapıldı, beklendiği gibi CHP, DYP ve ANAVATAN birkaç fire dışında oylamaya katılmadı. 361 milletvekilinin katıldığı oturumda Cumhurbaşkanı

[141] http://arsiv.sabah.com.tr/2007/04/28/haber,FD018FCDAC0349889E3C0327115DE65A.html

adayı Abdullah Gül 357 oy aldı. CHP aynı gün Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak seçimin iptal edilmesini talep etti.[142]

Gece geç saatlerde Genelkurmay Başkanlığı'ndan Türk demokrasi Tarihi'ne E-Muhtıra olarak geçen sert bir açıklama geldi: "Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır."[143]

Ordu siyasi hayata bir kez daha müdahale etmişti. Hükümet 12 Mart Muhtırası ya da 28 Şubat kararlarında olduğu gibi gelişmelere arkasını dönüp köşesine mi çekilecekti yoksa askere yanıt mı verecekti?

Halk askerlerin çıkışı karşısında ikiye bölündü. Muhafazakar ve liberallerden oluşan grup açıklamanın demokrasiye gölge düşürdüğünü savundu. DYP ve ANAVATAN'ın dışında kaldığı muhalefet ise ordunun çıkışını yumuşak ve geç kalınmış buldu.

AKP, ertesi gün tepkisini hükümet sözcüsü Cemil Çiçek'in ağzından verdi. Çiçek, Genelkurmay açıklamasının hükümete karşı olduğunu, bunu yanlış bulduklarını, hükümete bağlı çalışan Genelkurmay'ın bu tutumunu onaylamadıklarını, bunun Anayasa Mahkemesi kararını etkilemeye yönelik sayılabileceğini, Türkiye'nin 'laik, demokratik, sosyal hukuk devleti' niteliklerini savunmanın kendi işleri olduğunu söyledi. İlk kez bir Genelkurmay açıklamasına hükümetten aynı kararlılıkla yanıt verilmiş oldu. Çiçek, Genelkurmay açıklamasının ardından Başbakan Erdoğan ile Org. Büyükanıt'ın bir telefon görüşmesi yaptığını da duyurdu.[144]

Hafta başında AKP, MYK ve Bakanlar Kurulu'nda yapılan toplantıların ardından erken seçim kararı aldı. Erdoğan 24 Haziran ya da 1 Temmuz'da seçim yapılacağını açıkladı. Ancak Yüksek Seçim Kurulu hazırlıklarını gözden geçirdikten sonra 22 Temmuz'da halkın sandık başına gitmesine karar verdi.

AKP, E-muhtıradan sonra ikinci kritik çıkışını Anayasa değişikliği teklifi ile yaptı. Cumhurbaşkanının görev süresini 5+5 olarak değiştiren ve halkın seçmesini öngören

[142] http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/070427_tbmm_result.shtml
[143] http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2007/04/070427_turkey_army.shtml
[144] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=219781

Anayasa değişikliği teklifini tartışmaya açtı. Aynı zamanda genel seçimleri 4 yıla indiren bu Anayasa değişikliğine ANAVATAN'dan da destek geldi. Erdoğan ayrıca bu Anayasa değişikliği teklifini de halka götürmeyi ve 22 Temmuz'da halkın önüne iki sandık koymayı da önerdi. Cumhurbaşkanı Sezer, Anayasa değişikliğinin iptali için Yüksek Mahkemeye başvurdu. Anayasa Mahkemesi kendi içinde yetki alanı tartışması yaşandı. Anayasa değişikliğine ilişkin işlem içtüzük ihdası niteliğinde görülerek iptali istemiyle açılan dava, 'yetkisizlik' nedeniyle oybirliğiyle reddedildi. Böylece 21 Ekim'de referandum yapılmasına karar verildi.[145]

Gül, ikinci turda da yeterli oya ulaşılamaması üzerine adaylıktan çekilince ülke tamamen seçim havasına girdi. Başta eski Cumhurbaşkanı Demirel olmak üzere birçok kişi sağda ve solda sadece birer parti ile seçimlere girilmesi çağrısında bulundu. Cumhuriyet mitinglerinde de aynı görüş dile getirilmişti. Bu rüzgarı arkasına alan partiler arasında bahar rüzgarları esmeye başladı. İlk birleşme CHP ile DSP arasında gerçekleşti. DSP, CHP'nin listesinden seçimlere girdi.[146]

Bu sırada Başbakan Erdoğan ile Genelkurmay Başkanı Büyükanıt Dolmabahçe Sarayı'nda baş başa bir görüşme yaptı içeriği açıklanmayan bu görüşmenin ardından hükümet ile askerin ilişkileri normalleşmeye başladı. Bu görüşmeden yaklaşık bir yıl sonra eski Bakan Fikri Sağlar, Erdoğan'ın Büyükanıt'ı tehdit ettiğini iddia etti: "Başbakan bu görüşmede; Bayan Büyükanıt'ın yapmış olduğu harcamaları içeren bir dosyayı Genelkurmay Başkanı'nın önüne koymuş. Dosya içeriği son derece ürkütücüymüş. Böylece, bu dosyanın ortaya çıkması halinde tıpkı Erdil Paşa'nın başına gelenlerin Büyükanıt'ın da başına gelebileceği ima edilmiş!.." Sağlar'ın iddiasını Başbakanlık da Genelkurmay da sert bir dille yalanladı. Büyükanıt açıklamayla da yetinmedi ve dava açtı. Hatta Genelkurmay Başkanlığı görevi bitmeden davanın sonuçlanması için Adalet Bakanlığı'na başvurmuştur.

CHP-DSP birleşmesinden cesaret bulan ANAVATAN ve DP de birleşme görüşmelerine başladı. Ancak olumlu başlayan pazarlıklar sonucunda iki partinin arası açıldı ve ANAVATAN seçimlere bile girmekten vazgeçti. Kulislerde birleşmenin hüsranla sonuçlanmasında Demirel ve Mesut Yılmaz'ın parmağı olduğu söylentileri yayıldı. Bu söylentilerin odağında ise hükümet yanlısı basın organları vardı.[147]

---

[145] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=226139
[146] http://videogaleri.hurriyet.com.tr/Video.aspx?s=5&vid=1354
[147] http://yenisafak.com.tr/yazarlar/?t=08.05.2007&y=MehmetOcaktan

E-muhtıra ve mahkeme kararıyla iptal edilen Cumhurbaşkanlığı seçimleri tartışmaları ışığında Türk halkı 22 Temmuz'da sandık başına gitti. AKP, 16 milyon 340 bin yani seçmenlerin yarısının oyunu alarak tarihi bir başarıya imza attı. Yüzde 47 oy alan AKP'yi yüzde 21 ile CHP ve yüzde 14 ile MHP izledi. AKP oylarını artırırken bir önceki döneme göre 20 eksik sandalye elde etti. CHP de kan kaybetmişti ancak muhalefette artık yalnız değildi MHP de ona eşlik edecekti. Yeni Meclis'in diğer bir farkı ise seçim barajını aşmak için bağımsız olarak seçimlere girerek 22 sandalye hakkı kazanan DTP oldu.

Erdoğan seçimlerin ardından uzlaşmacı bir tavır sergiledi. Hatta Baykal'ın "Seçimleri kaybedersem yüzerek Rodos'a giderim" sözleri hatırlatıldığında bile yeni bir dönem başladığını ve beyaz bir sayfa açtıklarını söylemekle yetinmiştir.

Gül seçimlerin ardından Cumhurbaşkanlığı için bir kez daha aday oldu. MHP Lideri Bahçeli de Meclis'e gireceklerini ancak kendi adaylarını destekleyeceklerini açıklayınca Gül'ün önü açıldı. Böylece Gül, 28 Ağustos'ta 339 oyla Türkiye'nin 11'inci Cumhurbaşkanı oldu.[148]

Abdullah Gül'ün Çankaya'ya çıkışının ardından CHP, zorunlu haller dışında kendisi ile veto edeceğini açıkça ortaya koydu. Ancak asıl merak edilen askerin tavrıydı. Bu sorunun cevabının GATA'da yapılacak mezuniyet töreninde ortaya çıkması bekleniyordu. Törende konuşma yapan okul komutanı ve dönem birincisi "Sayın Cumhurbaşkanı" diye hitap etti. Bu hitap şekli "Benim Cumhurbaşkanım değilsin" şeklinde yorumlanmıştır.

Ancak iki gün sonra yapılan 30 Ağustos törenlerinde yapılan yorumlar boşa çıktı. Büyükanıt Gül'e hem selam verdi hem de "Cumhurbaşkanım" diye seslendi. Türkiye'nin siyasi gündemi sonbaharda artan terör saldırılarının ardından başlayan sınır ötesi harekatlarla meşgulken Başbakan Erdoğan, Ocak 2008'de İspanya'dan sürpriz bir türban çıkışı yaparak laiklik tartışmalarını tekrar alevlendirdi: "Velev ki, bir siyasi simge olarak taktığını düşünün. Simgelere, sembollere yasak getirebilir misiniz?"

Başbakan Erdoğan'ın yaptığı türbana çözüm çağrısına MHP'den olumlu yanıt geldi. MHP, Anayasa'nın 10'uncu Maddesi'nde yapılacak bir düzenleme ile türbana çözüm bulunabileceğini açıkladı.

Yükseköğretimde başörtüsünün serbest bırakılmasını öngören Anayasa değişikliği teklifi, 9 Şubat'ta Meclis Genel Kurulu'nda rekor oyla kabul edildi. CHP ve DSP, 411

[148] http://www.cnnturk.com/TURKIYE/haber_detay.asp?PID=318&HID=1&haberID=386897

oyla kabul edilen düzenlemeyi "Türkiye'nin kara devrimi" olarak niteledi ve iptali için Anayasa Mahkemesine başvurdu. Türban düzenlemesinin Meclis'ten geçmesinin ardından uzun süredir delil topladığı konuşulan Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya, "Laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" iddiasıyla AKP'nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. AKP'nin kapatılıp kapanmayacağı konuşulurken yargı türbanla ilgili son kararı verdi. Anayasa Mahkemesi'nin, Anayasa değişikliklerini içerik yönünden incelemeyeceği görüşüne rağmen Yüksek Mahkeme, türban düzenlemesini laiklik ilkesi ile cumhuriyetin değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez hükmüne aykırı bularak iptal etti. Bu karar aynı zamanda AKP'nin kapatılacağı yönünde bir sinyal olarak yorumlanmıştır.

Kapatma davası sürerken tartışılan en önemli konulardan biri de Danıştay saldırısının ardından yürütülen polis soruşturmasının eski generallere de uzanan bir operasyona dönüşmesi oldu. Basının Ergenekon adını koyduğu operasyon, 2004 yılında dört kuvvet komutanı tarafından planlandığı öne sürülen darbe planları, Dink suikastı, Başbakana suikast gibi komploları kapsadığı ortaya atılmıştır. Operasyon sırasında aralarında eski orgenerallerin hatta kuvvet komutanlarının da bulunduğu 80'i aşkın kişi gözaltına alındı.[149]

Bir yılı aşkın süredir devam eden soruşturmanın ilk aşaması 14 Temmuz'da tamamlandı ve 2 bin 455 sayfalık iddianame mahkemeye sunuldu. 48'i tutuklu 38'i tutuksuz 86 şüpheli hakkında, "silahlı terör örgütüne üye olmak", "silahlı terör örgütüne yardım etmek", "cebir ve şiddet kullanarak Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmak veya görev yapmasını engellemeye teşebbüs", "Türkiye Cumhuriyeti hükümetine karşı halkı silahlı isyana tahrik", "patlayıcı madde bulundurmak, atmak ve bu suçları azmettirmek", "Danıştay saldırısına ve Cumhuriyet gazetesine patlayıcı madde atmak suçlarına azmettirmek", "devletin güvenliğine ilişkin gizli belgeleri temin etmek, kişisel verileri kaydetmek", "askeri itaatsizliğe teşvik", "halkı kin ve düşmanlığa alenen tahrik" ve benzeri suçlardan dava açıldı. Bu çalışma sürerken tutuklu bulunan generaller ve darbe günlükleriyle ilgili ek bir iddianame hazırlanacağı duyuruldu.

Aynı şekilde çalışma sürerken Anayasa Mahkemesi, AKP'nin kapatılmamasına karar verdi. Ancak diğer yandan mahkemenin 10 üyesi AKP'nin laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu yönünde görüş bildirmiştir.

[149] http://www.hurriyet.com.tr/gundem/9323576.asp?m=1

3.2 Siyaset ve demokrasi

3.2.1 Türk Siyasi Tarihinde Devletçi/Seçkinci – Gelenekçi/Liberal çatışması

Türk siyasal hayatını anlamak için önce sınıfsal ve ideolojik ilişkiler ile çatışmaları incelemek gerekmektedir. Türk siyasi hayatı, Osmanlı'nın son yüzyılından başlayarak günümüze kadar Devletçi/Seçkincilerle Gelenekçi/Liberallerin çatışmasına sahne olmuştur.

Devletçi/Seçkinci cephe, batılılaşma düşüncesi ve simgesi çevresinde oluşmuştur. İmparatorluğun aydın kesimini de temsil eden merkezi bürokrasi, bu cephenin yaratıcısı ve önderi niteliğini taşımaktadır. Bürokrasi toplumda kendiliğinden oluşan başka sınıfların desteğinden yoksun olduğu için bütün yenilikleri devletin gücüne dayanarak gerçekleştirme yolunu seçmektedir. Bürokratlar batılılaşma yolundaki devrimleri gerçekleştirmek için toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal yaşamın her düzeyinde devletin işe karışması gerektiğine inanmaktadır.

Hem Osmanlı döneminde hem de erken Cumhuriyet döneminde bu sınıfın arkasını devlete dayamasının bir nedeni de toplumsal ekonomik sınıfların ortaya çıkmamış olmasıydı.

Seçkincilik yaklaşımının iki nedeni vardır. Birincisi Osmanlı'da bürokrasi, kendi içinde ve kendisi için yaşayan bir gruptu. İkincisi ise bürokrasiyi tehdit edecek başka güçlü bir sınıf yoktu. Kitlesel eylemlerin bulunmayışı, Osmanlı bürokrasisine cesaret veriyordu ve halk güdülecek koyun olarak görülmekteydi.

Bu grubun nitelikleri şöyle sıralanabilir:

- Baskıcı bir tutum içindeydiler.
- Halktan gelecek desteği yok sayıyorlar, istemiyorlar hatta icraatlerini halka karşı uygulamak istiyorlardı.
- Batı tipi toplum modeline inanıyorlardı.
- Ekonomik etkinlikler kadar toplumsal ve kültürel yaşamın da devlet tarafından yönlendirilmesi ve denetlenmesini istiyorlardı.[150]

---

[150] Emre Kongar, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı** (Dördüncü basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981), s. 139

Gelenekçi/Liberal cephe ise Devletçi/Seçkinci cepheye tepki olarak ortaya çıkmıştır. Cephenin liberal eğilimi ekonomik olduğu kadar siyasal eğilimlerini de yansıtmaktaydı. Kişi hak ve özgürlüklerini kısıtladığı için devletin baskıcı bir tutumla siyasal yaşamı denetlemesine karşı çıkmaktaydılar. Cephenin gelenekçi yanı ise topluma Batılılaşma anlamında diretilen yeniliklere direnç göstermek için benimsenmişti. Aslında Batıda gelenekçilik ve liberallik birbirine zıt kavramlar olarak gelişse de Anadolu topraklarında, Devletçi/Seçkinci cepheye tepki olarak ortaya çıktığı için mücadeleyi birlikte sürdürmüştür.

Bu grubun nitelikleri şöyle sıralanabilir:

- Bürokrasinin büyük gücüne karşılık yerinden yönetim (Adem-i merkeziyetçilik) taraftarı.
- Halkın gerçek temsilcisi olduklarını savundular.
- Topluma sunulan yenilikleri engellemek için İslam dinini etkili bir araç olarak kullandılar. Aslında gerçekten yaptığı Devletçi/Seçkinci cepheye karşı sürekli ayaklanıp sonuçta da ezilen durumuna düşmekti.

Bu iki eğilimin bazı ortak yönleri de var:

- Hiçbir zaman tutarlı bir ideolojileri olmadı.
- Sağlam bir ekonomik görüş ve yaklaşımdan yoksundular.
- Her iki cephe de kendi içinde sık sık çatışan gruplardan oluştu.
- Zamanla ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik sınıflara yönelik belirgin bir tutum sergilemeyemediler.
- Her iki cephe de birbirine karşı şiddet kullanma eğiliminde oldu.

Osmanlı döneminde ortaya çıkan bu sınıfsal çatışma göz önünde bulundurulmadan Türk siyasal hayatındaki gelişmeleri anlamak mümkün görünmemektedir. Çünkü bu çatışma siyasal hayatın en belirleyici etkenlerden biri oldu. Birçok şey gibi bu çatışma da Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kaldı.[151]

Osmanlı'nın demokrasiye adım attığı ilk belgelerden biri olan Kanun-i Esasi, Cumhuriyet'e geçildiğinde hükümsüz bir belge haline geldi. Ancak, Batı'nın liberal ve demokratik akımlarının yansımalarını ihtiva etmesi itibarıyla, Cumhuriyet aydınları için önemli bir tecrübe teşkil etmiştir.[152] Genç cumhuriyet, 1929 sonu ve 1930 başlarında Devletçilik akımını tartışmaya başlamıştır. Ancak daha çok bir ekonomik sistem olarak.

---

[151] a**.g.e.**, s. 142
[152] Acun, **a.g.e.**, s. 157

Bu kavramın sosyalizme geçişe köprü olabileceği endişesi bazı aydınlar arasında yaygındı. Aynı dönemde rejimin sözcülüğünü yapan Hakimiyet-i Milliye gazetesi "devletçilik" konusunda hararetli başmakaleler yayımlayarak akımı savundu. 1927'ye kadar ülkedeki her türlü etkinliğe el koymaya çalışıp bütün muhalefet odaklarını söndüren rejimin 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurmaya karar vermesini bu paralelde değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü tasarlanan bazı önlemler, beraberinde iktisadi bunalım yaratınca sosyalizm korkusunu beslemiştir. Nitekim rejim "devletçilik" sözcüğünü ilk kez 1930 Mart'ında ortaya atmış olmasına karşın, iktisat politikasının "mutedil devletçi" olduğunu resmen Serbest Fırka kurulduktan sonra açıklamaktadır.[153]

Liberal siyasete taraftar olanlar, tek parti idaresinin giderek kuvvetini arttırması ekonomi üzerindeki baskısını fazlalaştırmasını endişe ile karşılıyordu. Liberal siyasete taraftar olanlar inkılap hareketlerinin yaşandığı dönemde yönetime gelen hükümetlerin aldığı her türlü tedbirleri yerinde ve haklı buldular. Ancak inkılapların başarılı olmasından sonra aynı tedbirlere devam edilmesine şüphe ile bakarak normal uygulamaların başlayacağı bir devreyi beklemeye başladılar.[154]

Beklenen gelişmeler 1940'ların sonunda ortaya çıkmaya başladı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi ve ekonomik liberalleşme eğilimi arttı. Almanya, İtalya ve Japonya'daki totaliter rejimlerin yenilgisi ve Batı demokrasilerinin zaferi, her zaman Batı'daki siyasi iklime tepki veren Türkiye'yi etkilemesi kaçınılmazdı; dahası, savaş sonrası dünyada, Stalin'in düşmanlığıyla da artan Türkiye'nin yalıtılması, hükümeti Batılı güçlere yaslanmaya zorladı. Böylesi bir ortamda, içeride ihtilaflara ve eleştirilere olanak tanımamak güç olurdu; bunun farkında olan muhalifler, gelişmeleri avantaja dönüştürdü. Böylece liberalizmin temel ilkelerinden biri olan çok partili hayata geçiş gerçekleşmiş oldu.[155]

Kırkların sonunda ve ellilerde, Ankara ve İstanbul'un akademik çevrelerinde liberalizm moda olmuştur. İngiltere ve Amerika'ya öğrenci olarak gidenler, üniversitelerin aşıladıkları Anglo-Sakson liberal düşüncelere vurulmuş olarak ülkeye dönmekteydiler. 1946 seçimleri Türk aydınlarını, parlamenter demokrasiye ancak DP'nin zaferiyle ulaşılabileceğine inandırdı; bu nedenle DP aydınların tam desteğini arkasına aldı.

---

[153] **Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 1** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), s.11
[154] Karpat, a,g,e,, s. 141
[155] Ahmad, a.g.e., s. 23

[156]Devletçi/Seçkinci cephe yani CHP'nin yönetimine, 1950 seçimlerinde Gelenekçi/Liberal cephe son verdi. CHP'liler, kendilerini iktidardan düşüren DP'yi gericilikle suçlamaktaydı. Bu yüzden 1959-1960 arası Devletçi/Seçkincilerle (CHP ve taraftarları) Gelenekçi/Liberal (DP ve taraftarları) arasında sert tartışmalarla geçmiştir. Demokrat Parti, rakiplerine karşı en etkili araç olarak halk desteğini kullandı.[157]

DP'yi destekleyen akademisyenlerin birçoğu, öncelikle ekonomik liberalizmi mantıksal sonucu olarak gördükleri siyasi liberalizme ilgi duyuyordu. Batı Avrupa'da süreç tersinden olgunlaşmıştı; siyasi liberalizm ekonomik liberalizmin sonucu ortaya çıkmıştı. DP muhalefetteyken, hem ekonomik hem siyasi liberalizm konusunda samimiydi. Ne var ki, iktidarda öncelikli konuları ekonomi oldu. Bu açıdan CHP'lilerin özlemlerini paylaşıyorlardı: ikisi de, Türkiye'yi "Küçük Amerika" yapacak maddi ilerlemeyi gerçekleştirmek istemekteydi.

Ancak zamanla her iki partideki hizipler, siyasi liberalizmin ekonomik büyümeyi frenlediği sonucuna vardı. Muhalefetteyken DP'liler, CHP'li aşırıların savunduğu bu görüşe düşmandılar. İktidara gelince Menderes, CHP'li aşırılıların o kadar da haksız olmadıklarını ve siyasi liberalizmin hükümeti ekonomik büyüme görevinden alıkoyduğunu gördü. 1954'e gelindiğinde, Türk liberalleri dersini almıştı; bir rejimi liberalleştirmek onu liberal bir rejime dönüştürmekle aynı şey değildi.[158]

On yıllık iktidarında Menderes, Türkiye'deki egemen güçler içinde yeni bir denge yaratamamıştır. Kendi partisine bile istikrarlı bir kimlik vermemiştir. Çok partili sisteme geçiş, tek bir popülist partinin yönetimi altında konsensüs politikasının gereksinmelerini karşılamak için yaratılmış siyasi sistemin dengesini bozmuştur. Bu sistem, yönetici sınıf içinde yeni grupların gelişmesiyle, özellikle savaş sırasında işsahibi ve ticari grupların gelişmesiyle yavaş yavaş aşınmış ve 1945'te parti rekabetine dayalı siyaset yaşamına yol açmıştır. Fakat bu gruplardan hiçbiri yeni siyaset yaşamına hükmedecek kadar güçlü değildi ve Demokrat Parti -liberalizme içten göz kırpsa da- esas olarak CHP'nin tek parti rejimini yıkmak için birleşmiş bir koalisyondu. [159]

Menderes, hükümetin hiçbir sınırlamasına tabi olmayan serbest rekabetin hızlı ekonomik büyüme doğuracağına kuvvetle inanmış olarak iktidara geldi. Birkaç yıl içinde, bu politikanın bütün ülkeden çok, küçük grupların yararına olduğunu fark etti ve

---

[156] **Aynı**., s. 63
[157] Kongar, **a.g.e**., s. 163
[158] Ahmad, **a.g.e.**, s. 64
[159] **Aynı**, s. 81

ekonomik özgürlüğü kısıtlayan önlemler almak zorunda kaldı ve bu da, kendi destekçilerinden uzaklaşması sonucunu doğurdu. *Laissez-faire* ekonomisinin şampiyonu Menderes, Birinci Cumhuriyetin en müdahaleci yasalarından biri olan Milli Koruma Kanunu'na yeniden başvurmak zorunda kaldı. Daha sonra, 1958'de, Amerikalı finans çevrelerinin tavsiyesi üzerine *laissez-faire*[160] ilkelerine geri döndü. Bu inişli çıkışlı politika onu, toprak ağaları dışında kalan grupların desteğinden yoksun bıraktı; toprak ağalarına yönelik politikası sürekliliğini korumuştu. 1955'e gelindiğinde birçok işadamı muhalefeti desteklemeye başladı.[161]

Devletçi/Seçkinci ile Gelenekçi/Liberal cephe arasındaki çatışma DP'nin elindeki gücü aşırı bir şekilde kullanmaya başlamasıyla büyümüştür. DP'nin kendisini korumak için kullandığı silah geri tepti ve ordu yönetime el koydu. Tek parti hükümetinin otoriter yönetiminden kurtulmak için sarınılan diğer parti de selefi ile aynı yolda ilerleyince sonuç demokrasi açısından pahalıya mal olmuştur.[162]

27 Mayıs darbecileri, aralarında yaşadıkları uzun tartışmaların ardından yönetimi tekrar sivillere bırakmaya ikna oldu. Ancak yeni hazırladıkları Anayasa ile daha önce yaşanan kargaşanın önüne geçmek için tedbirler aldı. Yeni Anayasa, 1924 Anayasası'nın belirlediği devlet anlayışından farklı bir devlet anlayış benimsedi. Çoğunluğun baskısının önlendiği bir demokrasi anlayışına geçildi. Toplumsal adalete dayalı yeni bir sistem oluşturuldu. Her vatandaş için toplumsal ve ekonomik fırsat eşitliği sağlamaktaydı.

1924 Anayasası padişahın egemenliğine karşı yapıldığından ulusal egemenlik esasına dayanıyordu. Kuramsal olarak egemenlik ulusundu ama uygulamada Atatürk'ün elindeydi. Bu tasarruf hakkı onun ardından İnönü ve sonrasında DP'nin olmuştu. Ancak onlar da bu gücün hakkını verememişlerdi ve sonuçta artık Atatürk gibi biri ülkenin başında değildi. Bu yüzden bu hakkı ortak kullanacak kurumlar oluşturulmuştur.

Ayrıca 1924 Anayasası'nın öngördüğü kapitalizme dönük liberal devlet anlayışından uzaklaşıldı ve sosyal devlet anlayışı benimsendi.[163]

---

[160] *Laissez-faire*: Fransızca "serbest bırakmak" anlamına gelen bir kalıptır. İktisadi anlamda Laissez Faire devletin ekonomi üzerinde olabildiğince az etkisi bulunması gerektiğini, böylece özel sektörün ve piyasa ekonomisinin ticaretin serbest kalmasıyla beraber ekonomik refaha kavuşacağını düşünür. Bu düşünce özellikle Büyük Buhran sonrasında iktisadi çevrelerde popüler oldu. Bu popüler ekonomi mottosunun tamamı "Laissez faire, laissez aller, laissez passer" şeklindedir: Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler.

[161] , **Aynı**, s.82

[162] Kongar, **a.g.e.**, s. 1632

[163] **Aynı** s. 162

Meclis'in tekrar açılmasının ardından askerler yönetimi kendi anlayışlarını sürdüreceğini düşündükleri Devletçi/Seçkinci CHP'ye bırakmak istiyorlardı. Ancak CHP tek başına iktidara gelecek oy oranını yakalayamadı. Gelenekçi/Liberal cephenin yeni temsilcilerinden AP de onunla hükümet kurmak istemedi. Bu çekişme yıllarca sürdü ve giderek daha kronik hale geldi. Bu arada 1960'tan sonra atılan adımlar nedeniyle burjuvazinin yeterince güçlendiği kanısı oluştuğu için işçi sınıfı devlet eliyle desteklendi. Bu dönem işçi sınıfı ve dolayısıyla gücünü ondan alan sol kesim ayakları üzerinde durmaya başlamıştır.

Bu durumu kendi lehine kullanmak isteyen AP, CHP'yi komünizmin temsilcisi olarak lanse etmeye başladı. CHP ise buna karşı kendisini "Ortanın Solu" olarak konumlandırdı. Ancak bunu açıklamakta pek başarılı olamamıştır.[164]

Meclis'e girmeyi başaran sol görüşü savunan Türkiye İşçi Partisi, tabanını genişletiyordu. Soldaki bu gelişme Gelenekçi/Liberaller yani sağ gruplarda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Devletçi/Seçkinler, sol görüşleri desteklemeye başladı. Bunun altında yatan neden sol görüşlerin halk tarafından benimsenmeye başlamasıydı. Devletçi/Seçkinler devrimci düşüncelerin uygulanması için halk desteğinin gerekliği olduğunu anlamıştı. Devletçi/Seçkinler cephesindeki bu değişim sırasında Gelenekçi/Liberaller de yavaş yavaş halktan kopmaya başladı. Roller değişti ve Devletçi/Seçkinlerin uyguladığı tepeden inme yaklaşımını Gelenekçi/Liberaller benimsedi.[165]

Komünizmle mücadele Meclis içinde başladı ve kısa sürede kitlesel eylemlere dönüştü. Bu arada AP hükümeti temel hak ve özgürlükleri kısıtlayacak devlet otoritesini güçlendirecek Anayasa değişiklileri için kolları sıvamıştır.

1970'lerin sonuna gelindiğinde, Cumhuriyet döneminin temel politikalarından biri olan devletçilikte yapısal dönüşümün ön adımları atılmaya başlandı. Dünya konjonktürünün dışa açılmayı zorlamasıyla sürdürülebilme olanağı giderek daralan, karma ekonomi merkezli iktisadi devletçilik anlayışı son Ecevit hükümetiyle birlikte iyice yıprandı. Buna karşılık toplumsal çatışmaların tırmanması devletin siyasal denetleme ve yönlendirme olanaklarının zayıflamasına paralel olarak, otoriter eğilimli bir devletçilik arayışları gündeme gelmeye başlamıştır. 1971-1973 arasında gerçekleştirilen Anayasa değişiklikleri, Devletçi/Seçkinci, Gelenekçi/Liberalleri ve iş dünyasını aynı zeminde

[164] **Aynı** s. 167
[165] **Aynı** s. 172

buluşturmuştur. Ortak talepleri, temel hak ve özgürlüklerin 1961 Anayasası'ndan daha dar bir biçimde tanımlanması, sendika,dernek ve siyasal parti faaliyetlerinin yeniden düzenlenmesiydi.

Kargaşa günden güne arttı. Hükümet bunlara bir nevi göz yumarak devlet gücünü artıracak değişikliklere bahane olarak kullandı. Ancak olaylar kontrolden çıktı. Sol gruplar açıkça Silahlı Kuvvetleri hedef alınca demokrasi bir kez daha kesintiye uğradı.

1980'e gelindiğinde Türkiye'nin 1950'den beri süregelen siyaset anlayışı ve ekonomi politikalarıyla yönetilemeyeceği açıkça görülmekteydi. 1950-1979 döneminde izlenen ithal ikamesi yoluyla sanayileşme stratejisi ve bu stratejinin tamamlayıcısı popülist iktisat politikalarının vardığı nokta çok yüksek dış borç stoku ve yükselen enflasyondu. Demirel hükümeti, yeni bir ekonomi devrimi için adım atmıştır. Bu adım toplumda ve Devletçi/Seçkinci kanatta kuşkuyla karşılandı. Uzun süre bu acil istikrar önlemleri benimsenememiştir.

24 Ocak kararları; silahlı çatışmalar, siyasi uzlaşma yoksunu bir Meclis, grevlerden eli kolu bağlanmış bir sanayi, döviz dar boğazı nedeniyle kronik hale gelmiş bir karaborsacılığın yol açtığı üretim tıkanması ortamında hayata geçirildi.

İlk aşamada devalüasyon yapılarak döviz darboğazı aşılmaya çalışılmıştır. Enflasyon bunun etkilerine rağmen dengelendi. Ekonominin dengelerini kalıcı olarak tesis etmek için adımlar atılmıştı. Ancak asker bu adımdan geri dönülebileceği düşüncesi ile yönetime yine de el koydu. Yönetimde kaldığı süre içinde de 24 Ocak Kararları'nı uygulamaya devam etti.

Ordunun ekonominin yanı sıra ikinci önceliği, siyasi hayattı. Fazla özgürlükçü bulduğu 1961 Anayasası yüzünden siyasal sistemin çöktüğünü düşünüyordu. İlk işi yeni bir Anayasa hazırlamak olmuştur. Askerlerin kontrolünde yapılan Anayasa tamamen onların kaygılarıyla hazırlanmıştır. Bu yüzden modern hukuk ışığında hazırlanan Anayasalara pek benzediği söylenememektedir. Modern Anayasalar, bireyi odak noktası haline getirerek devlet denen otorite karşısında onu koruyacak ilkeleri yaşama geçirecek tedbirlerle hazırlanırken 1982 bu ilkeyi gerçekleştirememiştir. Halen yürürlükte olan 1982 Anayasası birey yerine devleti odak noktası haline getirmiş ve onu koruyan devletçi bir ruha sahiptir.

Yeni Anayasanın ardından asker yönetimi tekrar sivillere bıraktı. Ancak önceki müdahalelerin ardından olduğu gibi Devletçi/Seçkincilerin yönetime gelebilmesi için uygun ortam oluşturuldu. Bunun için siyasi liderler yasaklandı, partileri kapandı,

onların emanetçisi görünümündekilere siyaset izni verilmedi. Emekli bir generalin yönetimindeki asker güdümlü bir partinin iktidara gelmesi için her şey hazırlandı. Ancak gelişmelerin beklendiği gibi olmadığı ortaya çıkmıştır.

Gelenekçi/Liberal kesimin yeni temsilcisi ANAP yüzde 40'ın üzerinde oy alarak iktidara gelmiştir. Kendisini liberal-sağ olarak sunan partinin lideri Özal'ın amacı "serbest piyasa ekonomisi" tesis etmekti. Ancak çağdaş anlamda bir piyasa ekonomisinin temel kurumları arasında yer alan etkin ve adil bir vergi düzeni ile kurumsal bir rekabet düzeninin tesisine bu dönemde hiç öncelik verilmedi.

Parti liberal açılımları yaparken "dört eğilimin birleştirilmesi" iddiasında olmasına rağmen İslamcı kesimlere daha yakın durmuştur. Bu da 1950'den beri süren merkez-sağın İslamcılarla ilişkisinin yeni bir söylemle devamı anlamına geliyordu. Bir kez daha Devletçi/Seçkinci darbenin ardından yönetime Gelenekçi/Liberaller gelmiştir. Hem de 30 yıl öncesinden daha güçlü olarak. [166]

Yeni Gelenekçi/Liberaller yani ANAP, dışa açık bir piyasa ekonomi tesis etmek için kolları sıvamıştır. Kurumsal anlamda gerçekleştirdiği en büyük reform ise Türk Parasını Koruma Kanunu kaldırmak oldu. Döviz kullanımı serbest hale getirildi. Böylece Türk ekonomisi, küreselleşme ile ifade edilen uluslararası ekonomik sürece girmiş oldu.

1987'ye gelindiğinde siyasi yasakları kalkan liderler yeni partilerle seçmenin karşısına çıktı. Solda yani Devletçi/Seçkinci cephede iki parti ve Gelenekçi/Liberal cephede ise üç parti daha ortaya çıktı. ANAP hükümetinin genişlemeci ekonomi politikaları ile daraltıcı politikalar arasında gidip gelmesi ve siyasi rekabetin kızışması sonucu yeni bir dönem başladı.

Ekonomik istikrarsızlık artamaya başladı, Özal liderliği bırakarak Çankaya'ya çıktı son olarak patlayan Körfez Krizi ANAP dönemini 1991'de sona erdirdi. Yönetim yine Gelenekçi/Liberallerde kalmış ancak Türkiye yine koalisyonlar dönemine dönmüştür. Yeni dönemin en önemli özelliği siyasal İslam'ın temsilcisi bir partinin önce Meclise daha sonra hükümete girmesi oldu. Asker ile siyaset arasındaki gerilim yine arttı. Çok geçmeden bu toplum geneline yayıldı. Gelenekçi/Liberal yönetim bir kez daha askerin müdahalesiyle iktidardan uzaklaştırıldı, ancak bu kez Meclis kapanmadan.

28 Şubat müdahalesinin ardından Gelenekçi/Liberal cepheden kopmalar olmuştur. Bu akımın temsilcilerinden ANAP, Devletçi/Seçkinci cepheye kaydı. Artık cumhurbaşkanı

[166] Cilt 4, a**.g.e..**,s. 1

olan Demirel de aynı cephededir. DP'nin mirasçısı olduğunu savunarak yıllarca Gelenekçi/Liberal cephenin önde gelen liderlerinden olan Demirel pozisyonunu değiştirmiştir. Bu gelişmeler ışığında hükümeti kurma görevi ANAP'a verildi. Devletçi/Seçkinci cephenin irtica tehlikesini beslediğini öne sürdüğü yasal değişiklikleri bu iktidar hayata geçirdi.

Gelenekçi yanı daha doğrusu İslamcı yanı ağır basan Refah Partisi kapatıldı. Ancak onun devamı olarak kurulan Fazilet Partisi yine Meclis'e girmeyi başardı.

Fazilet Partisi de birkaç yıl sonra kapatılmaktan kurtulamadı. Ancak bu kez içinden çıkardığı iki partiden biri olan AKP, Gelenekçi/Liberal cephenin temsilcisi konumuna geldi.

AKP'nin yönetim kadrosu çoğunlukla eski ANAP, DYP ve RP'de yer almış isimlerden oluşsa da ülke sorunlarına çözüm bulma iddiasıyla iktidara geldi. İlk girişimi de siyasette 'uzlaşma kültürü' oldu. Başbakan Abdullah Gül, görevi aldıktan sonra tüm siyasi parti liderlerini ziyaret ederek bu amaçlarını birinci ağızdan (Erdoğan o dönemde siyasi yasaklı olduğu için Meclis dışındaydı. Belkide Gül'ü ikinci ağız olarak tanımlamak daha doğru olabilir) aktardı. Devlet-toplum ilişkilerini, hizmet temelli ve demokratik bir düzenleme tarzında yeniden kurma önerisinde bulundu.

1990'lı yıllar toplumsal sorunlardan kopuk, değişime kapalı, sürekli istikrar adına demokratikleşmeyi erteleyen ve toplumsal taleplere yanıt veremeyen devlet-merkezci siyaset anlayışıyla geçmiştir. AKP'nin bu yönetim anlayışı, bazı çevrelerde yeni bir dönemin başlangıcı olarak algılandı. Devletçi/Seçkinci cephe ise Milli Görüş çizgisinin değişmediğini ve AKP'nin takiyye yaptığı iddiasında bulunmuştur.

Liberal çevreler, AKP'ye destek verdi. Vaat ettiği yönetim anlayışının temel mantığının ve amacının, siyasi merkezi yeniden inşa edeceğine umutla sarıldı. Liberaller, 1990'lı yıllarda devlet ve devlet merkezci siyasetle değişen ve farklılaşan toplum arasında oluşan "boşluğun" doldurulması ve "kopukluğun" tamir edilmesi için olumlu bir girişim olarak algıladı.

Seçim sonuçları ve bu sonuçlar üzerine yapılan araştırmalar, AKP'nin başarısı, partinin söylemi ve programıyla, siyasi merkezi yeniden inşa ederek devlet toplum ilişkilerini düzeltmek ve hizmet yoluyla toplumsal sorunlara çözüm bulmak iddiasıyla bağlantılı olduğunu gösterdi. AKP diğer partilerden farklı olarak, toplumsal katmanlar ve sınıflarla "organik bir bağ" kurmayı başardı. Bu bağın en önemli nedeni ise ideoloji değil ekonomi oldu. AKP seçimlerde kendisini topluma İslamcı ya da çevreyle sınırlı

bir parti olarak sunmadı. Aksine AKP kendisini merkez sağ bir parti olarak tanımladı ve bu temelde topluma seslendi. Kendisini tek başına iktidar yapacak yanıt ise sadece çevreden değil, merkezden de geldi.[167]

AKP'ye olumlu bakanların ilk izlenimi; küreselleşmeye olumlu bakan, AB normlarıyla uyumlu, IMF ile müzakere sürecinde güçlü ve sorun çözücü bir siyaset anlayışıyla Türkiye'yi yöneteceği yönündeydi.

Bu bağlamda Gelenekçi/Liberal ittifak bayrağını sırtlayan son iktidar partisi AKP oldu. Bu görüşü savunanlar AKP'nin liberalliğini şöyle tanımladı:

— Temeli serbest pazar, itici gücü sermaye olan bir modelle ekonomi yönetimine soyunmak iddiasında.

- Etkin ve kalkınmacı devletin, ağırlıklı olarak üretim sektöründe yer alan küçük ve orta ölçekli sermaye sınıfına vereceği katkının, istihdam yaratacağını ve ekonomiyi canlandıracağını düşünüyor.

AKP'nin gelenekçiliğini ise şöyle tanımladılar:

- Çünkü emek-sermaye ilişkisini "sendikal ve sosyal güvence hakları içinde" değil, dinsel, aile ya da gelenek temelli kültürel kodları yoluyla düzenlemeyi amaçlıyor. Böylece de, ekonomi denilen olgu sınıfsal ya da bireysel değil, hizmet ve üyeliğe dayalı organik bir bütünlük olarak tanımlanıyor, sermaye-emek ilişkisi de kültürel temelde düzenleniyor.

- En çarpıcı olan, Gelenekçi/Liberal sentezin emek gücünü tanımlama tarzı. Ne AKP'nin istihdam yaratma ve ekonomik canlanmayı sağlamada itici güç olarak gördüğü küçük ve orta ölçekli sermaye, ne de bu sermayenin kurumsal örgütlenmesini oluşturan MÜSİAD ve şehirsel ve bölgesel SİAD'lar için emek gücü, sınıfsal ya da bireysel düzeyde sendikal ve sosyal güvence haklarına sahip bir toplumsal katman olarak değil, ekonomi içinde organik bütünlüğe (topluluğa) "hizmet veren bir üye" olarak tanımlanıyor.[168]

Toplumun AKP'den beklentisi, işsizlik, yoksulluk, fakirlik ve ekonomik küçülme sorunlarına etkili ve kalıcı çözümler bulmasıydı. Ancak liberaller, bu sorunlar çözümlenirken Türkiye'nin demokratikleşmesine katkıda bulunmayı göz ardı etmemesi için 3 Kasım'ın ardından uyarıda bulundu. AKP'nin özgürlükler, haklar ve katılım alanlarını genişlettiği ve bu temelde devlet-toplum ilişkilerini laik ve demokratik bir

[167] http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1785
[168] http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=1785

tarzda düzenlediği sürece, Gelenekçi/Liberal sentezin demokrat bir nitelik kazanacağını vurguladılar. [169]Küresel sermayenin gelişmekte olan ülkelere kaydığı bir dönemde Türkiye'nin de bu yönelimden payını alması, tek parti hükümetinin istikrarlı bir şekilde yatırımlara devam etmesiyle ekonomi AKP döneminde büyüme açısından rekor üstüne rekor kırdı.

Başlangıçta AKP'ye büyük bir kredi açan liberallerle iktidar arasındaki ilk büyük sınav, TCK'nın ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen 301'inci maddenin revizyonu sırasında yaşandı. Ülkenin dünya çapında tanınan sayılı yazarlarından Orhan Pamuk'un yurtdışında verdiği bir demeç üzerine başta liberaller olmak üzere AB ve taraftarları gözlerini AKP'ye dikti. AKP ilk aşamada 301'i değiştireceği görüntüsün verdi. Ancak daha sonra ülkede yükselen milliyetçilik karşısında işi yavaştan almaya başladı. Anketler, iktidarı Atatürk'e ve Türklüğe hakareti serbest bırakmakla suçlayan MHP'nin oylarının yükseldiğini gösteriyordu. Tam bu dönemde AKP ile AB'nin arasına kara bulutlar girdi. Fransa ve Almanya'nın yeni yöneticileri Sarkozy ve Merkel, Türkiye'ye arkalarını döndü. AB'nin kendi içinde buna karşı tavır alamaması, Erdoğan yönetimini AB'den uzaklaştırdı. 301'inci maddenin değiştirilmesini ısrarla talep edenlerin başında AB'nin gelmesi çalışmaları duraklattı.

301'inci maddeden yargılandığı için hedef alınan Ermeni gazeteci Hrant Dink'in katledilmesi ise okların hükümete çevrilmesine neden oldu. Aydınlar, liberaller ve dolaylı olarak AB cinayetten hükümeti sorumlu tuttu. Bu eleştirilere kulağını kapayan AKP, 301 değişikliğini ancak 15 ay sonra gerçekleştirebildi. Değişiklik liberalleri tatmin etmediyse de olumlu karşılandı.

301 soğukluğu uzun sürmedi. 27 Nisan'da askerin cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle verdiği E-Muhtıra liberallerle AKP'yi tekrar yakınlaştırdı. Devletçi/Seçkinci cephenin önce E-Muhtıra sonra da Gül'ün seçilmesinin önünü kapamak için savunduğu "367 milletvekili şartı" erken seçime giden yolda Gelenekçi/Liberal ittifakı yine bir araya getirmiş oldu.

Seçimlerden rekor oyla galip çıkan AKP, ittifakı sürdürme sinyali verdi. Ancak gelenekçi yanı ağır bastı ve türbanı serbest bırakma konusunda MHP'nin verdiği pası gole çevirmeye girişti. Gelenekçi/Liberal cephede ipler bir kez daha kopma noktasına geldi.

---

[169] **Aynı**

Gelenekçi kanadın önde gelen yazarlarından Fehmi Koru bu gerilimi ilk yazan kişi oldu: "Daha önce özgürleşme çabalarına destekte bir araya gelebilen bir hak ve özgürlükler koalisyonu vardı, o çöktü. Kim, kimi terk etti, Ak Parti mi destekçi liberallere aldırmadı, yoksa liberallerin bir bölümü mü, 'Bizden buraya kadar' dedi, henüz tam anlaşılmıyor. İlk girişim, hangisinden gelmiş olursa olsun, fark etmiyor; görünen o ki, var olan bir koalisyon çatladı."

Bu yazıya yanıt Ahmet Altan'dan geldi. Taraf gazetesindeki köşe yazısında Ahmet Altan, "Ortaklığımız, sizin özgürlükleri genişlettiğiniz kadardır. Siz, bazı özgürlüklere arkanızı döndüğünüzde, bunların sizi ilgilendirmediğini düşündüğümüzde ortaklığımız biter" diye yazdı.

Tartışmaya ardından Zaman Gazetesi'nden Ali Bulaç da katıldı: Bulaç, köşe yazısında şöyle dedi:

"Peki, ne oldu da liberal aydınlar ve bir kısım sol demokrat aydınlar bir anda "biz bu oyunda yokuz, bizimkisi buraya kadar" demeye getiren bir tutum içine girdiler? Zımni konsensüsü bozanlar liberallerin tümü mü, "bir kısım liberaller" mi, yoksa zaten hiçbir zaman liberal olamamış, ama döneme göre zekâsını iyi kullanan aydınlar mıydı?"

Liberaller çevresinden Cengiz Çandar da, Referans'taki "Başörtüsünün gösterdikleri başörtüsünden görünenler" başlıklı köşesinde şöyle yazdı:

"Liberal demokratlar denilen AKP üzerinde etki sahibi olduğu varsayılan kanaat önderlerinin, siyasi süreci, ardındaki karar mekanizmasının nasıl ve neden çalıştığını göz önüne almadan, sırf bir özgürlük savunması adına açık çek vermesini beklemek mümkün olabilir mi? "Kanaat önderliği" ve "liberal demokratlık", saftoriklik ve ilkesizlik ile eşanlama gelir mi? Bu arada, "ulusalcı" cemaatin "bölündüler" ya da "uyandınız mı, AKP'nin gerçek yüzünü gördünüz mü" türünden "tezahüratı"na da kulak asmak yersiz. Kaldı ki, "faşizan ulusalcılar" ile demokrasiyi iyi bilmeyen "muhafazakârlar" arasında, günümüzün "tercih" i, ikincisinden yana olur."

Tartışmaya liberal taraftan AKP'ye yakınlığıyla bilinen Star gazetesi başyazarı Mehmet Altan da, Vatan gazetesinde kendisiyle yapılan söyleşiyle katıldı. Mehmet Altan, AKP'nin gidişini hiç de iyi görmediğini, kendi fikirlerinin değişmediğini, ama AKP'nin değiştiğini belirterek, "Türkiye, tek mönülü fakir bir lokantaya döndü. Varsa yoksa türban... Madem özgürlükleri savunuyorsunuz, önce YÖK'ü kaldırın, üniversiteyi özgürleştirin. 301. maddeyi neden değiştirmiyorsunuz? Üstelik bunları yapmak, türban sorununu çözmekten daha kolayken..." dedi. Türkiye'deki rejimi demokratikleştiren,

AB standartlarında birey hakkı, özgürlükler ve zenginlikler getiren bir Anayasa vaat ediyorlardı. Ama ne oldu? Sivil Anayasa yok. İkincisi '2008, AB yılı olacak' dediler. Hani nerede? Bir 301. madde bile değişmedi. 9. Uyum Paketi bekliyor. 22 Temmuz'dan sonra Ergenekon dışında AK Parti hangi iradeyi gösterdi? Aynı zamanda ekonomi bozuluyor. İşsizlik artıyor... Türkiye'de 12 milyon kişi günlük 1 dolarla yaşıyor. 600 bin kişi aç yatıyor. Onlar hâlâ 'türban' diyorlar."

Başbakan Erdoğan ise bu iddialara sert yanıt verdi:

"Biz geldiğimizde bu rakam 18 milyondu, 12'ye düştü. Onu niye söylemiyorsun? Milleti aldatmayın, dürüst olun."[170]

Türbanı serbest bırakma girişimi ile AKP hem Devletçi/Seçkinci hem de liberalleri karşına aldı. Ancak Meclis'ten geçene kadar geri adım atmadı. Türban Anayasa Mahkemesi'nden geri döndü ama bu kez de AKP için Yüksek Mahkeme yolu göründü. Kapatılması için dava açılması liberalleri bir kez daha AKP ile yakınlaştırdı. Gelenekçi/Liberal cephe bir kez daha işbaşındaydı. Sonuçta Anayasa Mahkemesi, kapatma kararı vermedi ama ciddi bir uyarı verdi. Bu uyarıya liberal cephe de destek verdi. AKP ise yeni bir dönem çağrısı yaptı. Bu yeni dönemde liberaller ile gelenekçileri bir araya getirecek en önemli şey Anayasa değişikliği olacak. Yapılacak yeni Anayasa ittifakın geleceğini de belirleyecek. Devletçi/Seçkinci cephe ise 1982 Anayasası'nın revizyona ihtiyacı olduğu kabul ediyor ama yeni Anayasaya şiddetle karşı çıkıyor.

Sonuçta bir değerlendirme yapmak gerekirse bugüne kadar Türkiye'de liberalleşme sadece özel alanda özgür kalabilmek için istenmiştir. Özel alanda istenenin yapılamaması totaliter bir modelin varlığı anlamına gelmektedir. Belli tercihlerin sadece özel alanda kalmasını istemekse otoriter bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Asıl amacın, özel alanda ortaya koyulan belli davranışların ve bireyin temel tercihlerinin toplumsal alanda da gösterilebilmesi olması gerekiyor. Gerçek anlamda bir demokratikleşmeden ancak bu noktadan sonra söz edilebilmektedir. Fakat buradaki sınır çizgisi de toplumsal alanda ifade edilecek davranışların her birisinin ötekine eşit ağırlık ve uzaklıkta olması, birisinin diğerine bir tehdit oluşturmaması, devletin tümüne aynı 'yabancılık'la yaklaşmasıdır.

Bugün AKP'yle başlayan süreç bu türden oluşumların eşiğinde durulduğunu göstermektedir. Eğer AKP gelenekçiliği değil gerçek anlamda liberal demokrasinin bir

[170] http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=8263500&tarih=2008-02-19

alt projesi olarak muhafazakârlığı, kısıtlı ve araçsal bir liberalleşmeyi değil demokratikleşmeyi, sivil alanı değil toplumsal alanı tercih ederse Türkiye'de yeni bir dönem ve oluşumdan söz edilebilecektir.[171]

3.2.2 Siyasette İslami akımın etkileri

Osmanlı, din devleti olması nedeniyle, Cumhuriyete bıraktığı miraslardan biri de siyasal İslam olmuştur. Atatürk'ün Türkiye'yi modern, Batılı, laik bir devlete dönüştürme çabasına karşı çıkanlar zamanla siyasal İslam'ın etrafında toplandı. Doğu Ergil'in de işaret ettiği gibi, "Ulusun laikleştirilmesi veya Türkleştirilmesi halkla ciddi bir biçimde müzakere edilmedi."

Osmanlı dönemi ve ona bağlı her şey, maziye ait pek az görkem unsuru haricinde, Batılılaşma ve laikliğe dayalı yeni bir proje adına ortadan kaldırılmıştır.

İlk 10 yılda, halifeliğin kaldırılması, harf devrimi, Öztürkçeleştirme, eğitim sisteminin laikleştirilmesi, bütün dini kurumların ve kaynakların devlet denetimine alınması gibi, İslami geçmişle ve genel anlamda İslam dünyasıyla bağları koparmayı amaçlan pek çok reforma imza atıldı.

Ancak bu reformların büyük kısmı kent merkezleriyle sınırlıydı; kırsal bölgeler büyük ölçüde dokunulmadan kaldı. 1950'lere dek nüfusun geniş kesimleri izole ve geleneksel hayatını sürdürürken, kent merkezleri modern ve laikti. Bu doğrultuda iki Türkiye ortaya çıktı:

-Kentli, modern, laik 'merkez'

- Kırsal, geleneksel, dindar 'çeper'.

İkisi arasında pek az bağlantı vardı. Din tümüyle bastırılmadı veya ortadan kaldırılmadı. Kamusal alandan sürüldü ve devletin sıkı denetimine sokuldu. Dini kurumlar devletin eklentisi, din görevlileriyse devletin memurları haline geldi. Kırsal bölgelerdeyse İslam güçlü toplumsal köklerini sürdürdü ve tarikatlar 1925'te getirilen yasağa rağmen büyük oranda devlet kontrolünün dışında kaldı.

Sonuçta kent dışında bir tür dinsel 'karşı kültür' oluştu. Siyaset alanından zorla çıkarılmalarına tepki olarak birçok Müslüman kendi gayri resmi ağlarını ve eğitim sistemlerini kurdu. Nakşibendi ve Nurculuk hareketi gibi ağlar bir tür 'karşı kamusal alan'a ve daha popüler bir İslami kimliğin kuluçkasına dönüştü.

Selefi Osmanlı gibi yeni devlet de kendi kontrolü dışında özerk grupların gelişmesinden hazzetmiyor ve bilhassa özerk dini faaliyeti, modernleşme çabalarına karşı potansiyel

[171] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=57446&tarih=22/11/2002

tehdit görüyordu. Zaman içinde Cumhuriyet ideolojisine muhalefet olan unsurlar bastırıldı. Bu durum dini, hayatın önemli parçası sayan kırsal nüfusun geniş kesimlerini yabancılaştırmanın yanı sıra genel anlamda sivil toplumun gelişimini de sekteye uğrattı. (The Rise of Political Islam in Turkey, Rand Corporation Report, Angel Rabasa - F. Stephen Larrabee)

Atatürk'ün ölümünün ardından katılaşan rejim, nüfusun çoğunluğunun siyaset dışına kaymasına ve dinin üzerinde önemli bir nüfuz sahibi olan geleneksel alışkanlıklara hatta hayat tarzlarına yönelmesine neden olmuştur. Son yıllarda olup bitenler bir bakıma bu dışlanmış çeperin siyasi sesini ve temsilini bulma çabası olarak da yorumlanabilir. Bu ses artan biçimde siyasi İslam sunmaktadır. İslami hareketin siyasi hedefleri ve ideolojisi zamanla değişmiş ve ilk baştaki gündeminin birçok temel niteliğini hafifletmiş veya ılımlı hale getirmiştir. Batılılaşmaya karşı husumetini, daha geniş siyasi destek çekme çabası çerçevesinde bir kenara bıraktı.

1946'da çok partili sisteme geçiş, Türkiye'de siyasal İslam'ın yükselişi bakımından önemli bir dönüm noktasıydı. İslam oy çekmekte önemli faktöre dönüştü. Ülkeyi 20 yıldır rakipsiz yöneten CHP de İslam'a karşı daha hoşgörülü bir tutum sergilemeye mecbur kaldı. Hatta bu yöneliş CHP'nin son dönemlerine bile damga vurdu.

CHP'nin son Başbakanı Şemsettin Günaltay, bu kaygılarla göreve getirildi. Günaltay, İslam sempatizanlığıyla tanınan bir tarih profesörüydü. Amaç İslam'a yakınlığıyla tanınan bir Başbakan'la İslami oyları çekmekti. [172]

Günaltay, örgütlü dine yönelik, sonradan Türkiye'de İslam'ın kurtarıcısı olarak övünme hakkını kendisine veren liberal bir politika uyguladı.[173]

Ancak Günaltay ve politikaları yeterli olmadı. 1950'de Demokrat Parti CHP'nin iktidar tekeline son verdi. DP, laik Batılılaşma politikalarıyla dışlanıp mağdur edildiğini hisseden kesimlere hitap etti. Laik politikaların bazılarını sona erdirmeyi vaat etti. DP gerçekte "İslam'ı ve geleneksel kırsal değerleri yeniden meşrulaştırdı." Böylece bu gruplar ilk kez aşama aşama siyasete sokuldu. DP'nin bu politikası, CHP ile arasında darbe dönemine kadar sürecek bir mücadeleye dönüştü.

Hükümet ile muhalefet arasındaki bu gergin ilişkiler dönemi, Kemal Atatürk'ün büst ve heykellerini yıkma, Anadolu'nun küçük kasabalarında kadınlara yönelik küstah tutumlar, Türkiye'de İslami uygulamaların restorasyonu ve militan laikliğe son verme

---

[172] Ahmad, **a.g.e**., s.42
[173] **Aynı**., s.43

istemleriyle belirginleşen ve "dini irtica" olarak nitelenen dönemle çakıştı. Örneğin, Demokrat Parti'nin Konya İl Kongresi'nde, bazı delegeler fes ve çarşaf giyme, Arap harflerini kullanma hakkının geri getirilmesini istediler. Parti bu önerileri reddetti. Fakat, CHP'nin halk nezdindeki imajını hemen hemen hiç iyileştirmese de, DP'nin canını sıkmak için CHP'nin bir numaralı gündemi irtica oldu. CHP'liler, Atatürk'ün partisinin mensupları olarak, Atatürk reformlarının gerçek muhafızları oldukları iddiasını seslendirdi. Menderes, sert bir üslupla yanıt vererek reformların gerçek muhafızının Türk milleti olduğunu söyledi ve hükümet irtica olarak adlandırılan girişimlere karşı harekete geçti. İçişleri Bakanlığı, bütün il valilerine Atatürk heykellerinin korunması için önlemlerin alınmasını emreden bir tebligat çıkardı ve siyasi amaçlarla dini istismar etmekle suçlanan *Büyük Doğu, Sebilürreşad ve İslamiyet* gibi gerici ve dinci yayınlara karşı soruşturmalar açıldı.[174]

17 Şubat 1959'daki Gatwick uçak kazasında Menderes'in kurtulması siyaset ortamına yeni bir öğe soktu: Biri diğerini tamamlayan Menderes kültü ve din. Delegasyondan 14 kişinin ölümüne yol açan trajik bir uçak kazasından Menderes'in kurtulması, gerçekten şanstı. Menderes'in kurtulması Türkiye'de bir mucize olarak sunuldu ve Allah'ın koruduğu biri olarak tasvir edildi. Çok partili dönem boyunca her iki parti de dini istismar etmişti; fakat zamanla açık ve kontrolsüz hale geldi. DP bir dindarlık imajı yansıtırken, CHP ateist ve İslam karşıtı olmakla suçlanıyordu. Geçmişte olduğu gibi maddi ödüller sunamayan DP'liler, ruhsal ödüller sunmayı yararlı görüyorlardı. Buna karşılık muhalefet, iktidar partisine karşı kullanacak başka bir konuya yöneldi: Silahlı kuvvetler. Atatürk devrimlerinin koruyucusu olan askerler, CHP ile aynı fikirdeydi. Ancak bu fikir birliği seçmen çoğunluğunda çoğu zaman karşılık bulamadı.

Milletvekilleri manevi sömürü için artık neyi kullanacaklarını biliyorlardı. Bunu da her fırsatta kullanmaktan geri kalmıyorlardı. Konya Milletvekili Himmet Ölçmen'in Mart 1959'da sarf ettiği şu sözleri bu yönelimin en iyi örneklerinden biridir: "Bu milletin başında Peygamberin, Allahın tayin ettiği bir lider var, bu da Menderes'tir." [175]

---

[174] **Aynı**, s.44
[175] **Aynı**., s. 75-78

Böylece DP, günümüzde Refah Partisi, Fazilet Partisi ve AKP gibi partilerin oluşması ve güçlenmesine en büyük neden olan dinin siyasal amaçlarla kullanımını başlatmıştır.[176]

Halkla iletişim kurmak için kullanılan İslami dil doğal olarak milletvekillerine de bulaşmıştı. DP'nin yaşadığı bir gensoru krizinin ardından kabinesi kendisine arkasını dönen Menderes, vekillere "Kaderimi sizin oylarınıza terk ediyorum" diye seslendi. Konuşma çok etkili oldu ve hükümet kurtuldu. Teşekkür için kürsüye çıkan Menderes'in sözleri uzun süre tartışıldı:

"Arslanlar gibi insanlarsınız, siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz, size layık olmaya çalışacağım..."[177]

DP ve onu takip eden siyasal partiler ve hatta zaman zaman CHP gibi partiler bile seçim sürecinde ve seçim sonrası oy toplamak için Anadolu insanının dini inanç ve duygularını istismar etti. Böylece politikada ve kamu yaşamında din yeniden merkeze getirilmiş oldu.

Bu bağlamda DP Türkçe ezanı tekrar Arapçaya döndürdü, okullara din dersini geri getirdi, CHP döneminde açılan imam hatip okullarının sayısını artırdı, Anadolu'da yoğun bir şekilde camiler inşa ettirdi ve tarikatların Kuran kursları açması ve yayılmasına dolaylı da olsa katkıda bulundu.[178]

Darbe ile kesintiye uğrayan bu faaliyetler 1961 Anayasası'nın sağladığı örgütlenme özgürlüğü ile tekrar gün yüzüne çıkmaya başladı. 1960'larda faaliyetlerini artıran dini örgütler, 1970'lerde mantar gibi çoğaldı. Dini ağlar yoksulların modernleşmenin sorunlarıyla başa çıkmasına yardım etti ve hızla değişen dünyada dayanışma arayan yerinden edilmiş grupların yuvasına dönüştü. Daha az kısıtlayıcı bu ortamda dini güçler kendi siyasi partilerini kurabildi.

DP'nin halefi olarak kendisini halka lanse eden AP, dini cemaatlere yakın bir politika sürdürüyordu. 1965 seçimlerinde Süleyman Demirel'in Başbakan olması tarikatları rahatlattı. Aynı dönemde Necmettin Erbakan siyaset sahnesine çıktı.

Yerli sanayi konusundaki çalışmalarıyla önemli atılımlar yapan Erbakan, Anadolu sermayesine yakın durdu. İslami kimliğine rağmen darbe lideri Cemal Gürsel tarafından yerli sanayi girişimleri nedeniyle desteklendi ve Odalar Birliği'nin başına getirildi. Ancak Erbakan'ın bu yükselişi Demirel'in hoşuna gitmedi. Mahkeme kararıyla onu bu

---

[176] **Aynı**, s. 72
[177] Keloğlu-İşler, **a.g.e.**, s. 8
[178] **Aynı**,11-14

görevden aldırdı. Aynı dönemde yaşanan başka bir olay ikilinin arasını daha da açtı. İstanbul İlahiyat Fakültesi'nde okuyan Hatice Babacan, derslere başörtüsü ile girdiği için okuldan uzaklaştırıldı. Bu olay İslami kesimde büyük tartışmalara yol açtı. Çünkü bu çevrelerin umutla bağlandığı AP, bu olaya tepkisiz kalmıştı. Erbakan'ın AP'ye kabul edilmemesinin de ardından onun etrafında yeni bir parti kurma fikri ortaya çıktı.[179]

Aynı dönemde Alparslan Türkeş'in partisi MHP de İslami kesimlerden oy çalmak için çalışmaya başladı.[180]

1965'lere gelindiğinde Erbakan'ın "Hak geldi, batıl zail oldu" sloganıyla (Kuran-ı Kerim, İsra Suresi, 17'nci Ayet) kurduğu partiyle birlikte İslami kesimlerin oylarına talip partilerin sayısı üçe çıkmıştı.

1971'deki muhtıranın ardından yönetime gelen askerler, siyasal İslam'ın güçlenmesine katkıda bulundu. 12 Mart'ın ardından tarikatlara yönelik bazı kovuşturmalar oldu ancak zamanla peşleri bırakıldı. Hatta sıkıyönetimin generalleri İslami gazeteleri kapatmadı bile. Hatta bir iddiaya göre bazı generaller, İsviçre'ye kadar gidip Erbakan'la görüştü ve ona "Türkiye'ye dön, partini kur" çağrısında bulundu.[181]

Askerin desteğiyle ülkeye dönen Erbakan önce yeni bir parti ve seçimlerden sonra ise Ecevit ile koalisyon hükümeti kurdu. Bu hükümet, Kıbrıs ve imam hatip okulları konusunda İslami kesimi de memnun eden icraatlara imza atınca Demirel'i parlatmak için yardımına yine tarikatlar koştu.[182]

Sol ve sağ şiddetinin, 1970'lerde ülkeyi iç savaşın eşiğine getirecek boyutta yükselmesi, orduyu düzeni sağlamak için 1980 müdahalesine sevk etti. Ordu, sol ideolojiler ve komünizmle mücadele çerçevesinde, İslam'ın rolünü güçlendirmeye girişti. Bu girişim ABD'nin 'Yeşil Kuşak' stratejisinin Türkiye'deki yansımasıydı. Ordu vesayeti altında din eğitimi bütün okullarda zorunlu kılındı. Kuran kursları açıldı ve devlet kontrolünde din ve ahlak eğitimi teşvik edildi. Ordu aslında devlet kontrolünde 'yukarıdan bir İslamileştirme'sürecini oturtma gayretindeydi. İslami simgeleri milliyetçilikle kaynaştırararak daha homojen ve daha az siyasi bir İslami topluluk yaratmayı, halkı sol ideolojilerin etkisinden yalıtmayı umdu. 'Aile, cami ve kışla' üçlüsüne dayanan bu yeni 'Türk-İslam sentezi' radikal solcu ideolojilerin gücünü

---

[179] Oral Çalışlar ve Tolga Çelik. **İslamcılığın Üç Kolu** (İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006), s.31

[180] **a.g.e**., 40
[181] **a.g.e**., 42
[182] **Aynı**, 173

kırmak ve Türk olmayan İslami düşünce akımlarının etkisini yok etmek için tasarlandı. Ordu yeni sentezin, aynı zamanda İran kaynaklı İslami radikalizme karşı set çekeceğini de umuyordu. (The Rise of Political Islam in Turkey, Rand Corporation Report, Angel Rabasa - F. Stephen Larrabee)

Türkiye, 1982 Anayasası ile bir yandan laik olarak tarif ediliyordu. Diğer yandan dinin rolü eğitimde, Türk milliyetçiliğini teşvik etmenin aracı mahiyetinde güçlendiriliyor, bu da laiklik vurgusunu zayıflatıyordu. Ayrıca İslamcılara kendi mesajlarını genişletip güçlendirme fırsatları sunuyordu.

Başbakan Turgut Özal'ın 1980'lerde gerçekleştirdiği ekonomik ve siyasi reformlar da İslami grupların güçlenmesine katkı yaptı. Reformlar devletin ekonomi üzerindeki kontrolünü zayıflattı ve Anadolu kentlerinde yeni bir girişimci ve kapitalist sınıfı yarattı. 'Anadolu burjuvazisi' diye nitelenen bu yeni orta sınıf İslami kültürle güçlü bağlara sahipti. Bu grup liberal ekonomik politikalardan ve devletin ekonomik-toplumsal alandaki rolünün azaltılmasından yana oldu. Bununla birlikte dini özgürlüklerin artırılması için uğraştı.

Bu fikir ve ideoloji etrafında toplananlar 1990'larda Refah Partisi'ni destekledi. Bugün ise AKP'nin çekirdek seçmen tabanını oluşturmaktadırlar.

Özal reformları finansman sorununu çözmek için Arap dünyasından gelen sermaye akışına kucak açtı. Bu da İslamcıların siyasi örgütlenmesine imkan tanıdı. Özal'ın dine daha hoşgörülü yaklaşımı Müslüman grupların özel okulları ve üniversitelerin kurulmasını finanse etmesine imkân verdi. İslami grupların başta televizyon gibi olanakları daha fazla kullanabilir hale gelmesi de, seçmen tabanlarını genişletmesini sağladı.

Turgut Özal, muhalefetin sert eleştirilerine rağmen 1989'da cumhurbaşkanı seçildi. Turgut Özal, Celal Bayar'dan sonra ikinci sivil cumhurbaşkanı olarak göreve başladı. Ama onun cumhurbaşkanlığının İslamcı kesimin gözünde daha özel bir anlamı vardı. Turgut Özal ilk dindar, hatta ilk tarikat mensubu cumhurbaşkanı olduğu ileri sürülüyordu.[183]

Siyasal İslam'ın yükselişinde demografik değişikliklerin de etkisi oldu. Sanayileşme ve modernleşme projeleri kırsal nüfusun kentlere akmasına yol açtı. Geleneksel alışkanlıklarını da beraberinde getiren göçmenler, yabancılaşmış bir halde, büyük kentlerin çeperindeki gecekondu mahallelerinde yaşamaya başladı ve kent kültürüne

[183] **a.g.e**. s. 112

entegre olmadı. İslami partiler için önemli bir oy deposu olan bu göçmenlerin akınının sürmesi, ülke içi bir 'medeniyetler çatışması'na katkıda bulundu. Biri laik ve kentli, diğeri taşralı ve dindar olan iki Türkiye daha yakından temas edince sosyal gerilimler artmıştır.

Bu ekonomik ve sosyal değişimler, 1970 ve 80'lerde İslami siyasi grupların güçlenmesine katkıda bulundu. İslamcıların Milli Selamet Partisi'yle başlayan ayrı siyasi parti macerası, 1970'lerde milliyetçilikle İslam'ı birleştirdikleri 'Yeniden Büyük Türkiye' ve 1980'lerde de 'Adil Düzen' sloganları üzerinden ilerledi. 1987 genel seçimlerinde yüzde 7.16 oy alan Refah Partisi ülke barajı nedeniyle Meclis dışında kalınca, birçok Refah yanlısı, Özal'ın dini ve bürokratik laik muhafazakarları bir araya toplayan ANAP'ına katıldı.

Siyasal İslam 1990'ların başında güçlü bir çıkış yakaladı. 1994 yerel seçiminde Refah Partisi oyların yüzde 19'unu ve Türkiye'nin en büyük iki kenti İstanbul ve Ankara da dahil, 28 il belediyesini kazandı. 1995 genel seçimindeyse yüzde 21.6 oranıyla birinci parti oldu ve DYP ile Erbakan başbakanlığında koalisyon oluşturdu. Refah'ın çarpıcı seçim başarısı laik yapıda, özellikle de orduda şok dalgaları yarattı. Kuruluşundan beri Türkiye ilk kez İslamcı bir parti ve İslamcı bir başbakan tarafından yönetiliyordu.

Refah'ın çıkışındaki en önemli faktör belki de, gündemini dinsel meselelerden sosyal olanlara daha çok vurgu yapacak biçimde değiştirmesiydi. En iyi örgütlenmiş partiydi. 'İnançlı Müslümanlar'dan oluşan ekipler yoksullara yardım amacıyla bir dayanışma ağı oluşturdu. Tabandaki ağı insanlara iş bulmasında ve sağlık hizmeti almasında yardımcı oldu, bedava yiyecek dağıttı. Refah, AB'nin 1989'da Türkiye'nin adaylık başvurusunu reddetmesiyle ve Batı'nın Bosna'daki Müslümanlara yönelik katliamları önleyememesiyle oluşan Batı karşıtı tepkiden de yararlandı.

"Ancak iktidara geldiğinde çoğalan iç sorunlarla başa çıkmakta pek az beceri sergiledi. Erbakan sistem karşıtı söylemiyle laik yapının çıkarlarını dengelemekte zorlandı. Gerilimleri yatıştırmak yerine, toplumu laik-İslamcı hatlarında daha fazla kutuplaştırmayı tercih etti. Bir yandan AB'yle gümrük birliğini kabul edip İsrail'le anlaşmalara riayet ederek sertlik yanlısı taraftarlarını kızdırırken, başörtülü üniversite öğrencilerini destekleyen tutumu ve Taksim Meydanı'na cami yapmak gibi tehditkâr çıkışlarıyla laik yapıyı küplere bindirdi. Dahası görevdeki ilk aylarında Libya ziyareti ve AB'ye alternatif bir İslami ekonomik topluluğu önerisi gibi girişimlerle İslamcı bir dış politikayı zorlayacağının işaretini verdi. Bu adımlar Erbakan'ın taşkın söylemiyle

birleşince, laik yapıyı, özellikle orduyu alarma geçirdi. Fakat ordu bu kez doğrudan müdahale yerine MGK'nın 28 Şubat 1997 toplantısında Erbakan'a laiklik karşıtı faaliyetleri engelleyecek tavsiyelerden oluşan bir liste sundu. Erbakan bunları yerine getirmeye ayak direyince ordu laik yapıyı Erbakan'a karşı seferber etti. Sonuçta Refah lideri 1997'de başbakanlıktan istifa etmek zorunda kaldı".

(The Rise of Political Islam in Turkey, Rand Corporation Report, Angel Rabasa - F. Stephen Larrabee)

Ordu 28 Şubat'ta ilk kez yönetime el koymadan sivillerin yardımıyla Siyasal İslamın üzerine gitti. Önceki müdahaleler her kesimi etkileyen darbelerdeki ancak 28 Şubat'ın tek hedefi Siyasal İslam'dı. Medya ve iş dünyası her darbeyi olduğu gibi bu müdahaleyi de destekledi. RP iktidardan indirildi, İmam hatiplerin orta kısımları kapatıldı, başörtü yasağı kurumsallaştı. Ruşen Çakır, 28 Şubat'ı ne kadar anti-demokratik bir süreçse bir o kadar başarılı bir operasyon olarak tanımlamaktadır. Çakır'a göre, devletin bazı odakları uzun süre İslami kesimlerin gelişimini izlemiş ve zamanı gelince tüm kesimleri arkasına alarak onları sindirmiştir.[184]

Post-modern darbe, İslami kesimde Milli Nizam döneminden beri süregelen ancak Erbakan'ın göz yummadığı muhalefeti harekete geçirdi. Tayyip Erdoğan, Bülent Arınç, Abdullah Gül ve Abdüllatif Şener gibi partinin önde gelenleri Yenilikçi bir kanat olarak topluluktan ayrıldı ve yeni bir parti kurdu. AKP ilk sınavı olan 3 Kasım 2002 seçimlerinden büyük bir galibiyetle çıktı.

Parti ilk kendisini AB reformlarına verdi. Bu doğrultuda yapılan yasal değişiklikler, laik kesimler tarafından şüpheyle karşılandıysa da AB'nin takdirini kazandı. AKP ilk iktidar döneminde yeni TCK'nın yapımı sırasında çıkan 'zina krizi', İçişleri Bakanlığı'nın içkili lokantalar için yayınladığı 'Kırmızı sokaklar genelgesi' ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın İmam hatiplerin tüm fakültelere girmesini engelleyen katsayı değişikliğini kaldırmak dışında dini motifli bir icraati olmadı. Ancak Cumhurbaşkanlığı seçimi yaklaştıkça partinin Milli Görüş kanadının önde gelen isimlerinden gelen 'Dindar Cumhurbaşkanı' ve 'Yeni Laiklik Tanımı' söylemleri gerilimin artmasına neden oldu. Tüm gerilimlere rağmen Abdullah Gül'ün aday gösterilmesini TSK'dan gelen E-Muhtıra izledi. Ancak ordu tarafından uyarılan önceki hükümetlerin aksine AKP, Genelkurmay'a Başbakanlık'a bağlı olduğunu hatırlattı ve bu çıkışın ardından seçimlere gidildi. 'Bürokrasi' (Asker, yargı) tarafından cumhurbaşkanını seçmesi

[184] **a.g.e**. s. 217

engellenen parti kimliğiyle halkın karşısına çıkan AKP, rekor düzeyde bir oyla zafer kazandı. AKP, bu zaferden aldığı cesaretle ikinci iktidar döneminde dini tabanlı politikalara hız verdi. Hatta Anayasa Mahkemesi'nin defalarca iptal etmesine rağmen türbana serbestlik getiren yeni bir yasal değişiklik yoluna gidildi. Bu girişim hem türbana Anayasal yolu kapadı hem de partinin kapatılması tehlikesine yol açtı. Sonuçta Anayasa Mahkemesi'nin 10 üyesi AKP'nin "Laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğu"nu karara bağladı. Ancak yeterli sayıda (Nitelikli çoğunluk yani 7 üye) oya ulaşılamadığı için parti kapatılmadı.

Bu süreçte yaşananlar aslında Cumhuriyetin kuruluşundan beri süren Laik-İslamcı kavgasının son perdesidir. Ancak en son olmayacağı kesin. Bu ayrışma Cumhuriyet tarihi boyunca yaşandı çünkü, laikliği temel alan çağdaşlaşma projesi İslamiyet'i hep kişisel inanç ve ibadet düzeyinde algılamaktadır. Buna karşılık Siyasal İslam'ın medeniyet projesi İslamiyet'in kamu yaşamında çok daha görünürde bir rol oynamasını amaçlamaktadır. Hatta bu amaç sık sık ifade edildiği gibi, "Yüzde 99'u Müslüman olan bir halkın bunu doğal olarak isteyeceği varsayımına dayandırıldı. Bu varsayımın doğru olup olmadığı önemlidir. Çünkü bir yandan İslami hareketin meşruiyet iddiasını güçlendirmek için kullanılmakta, öbür yandan da laikliği benimsemiş kesimin şeriat devleti korkularını beslemektedir.

Ancak Binnaz Toprak ve Ali Çarkoğlu'nun 2000'de yaptığı araştırma, bu varsayımın doğru olmadığını ortaya koydu. Kişilerin ne ölçüde dindar olduklarını, kişisel yaşamlarında dinin gereklerini yerine getirip getirmediklerini irdeleyen sorulara verilen cevaplar, Türk halkının genelinde dinine bağlı ve inançlı müslümanlardan oluştuğu tezini doğruladı. Ancak dini inanç ve ibadet halkın büyük bir çoğunluğu tarafından kişisel yaşamla sınırlı görülmekte, dinin kamu yaşamını etkilemesi ve kamu yaşamında daha görünür bir yer edinmesi tasvip edilmiyordu. Örneğin Türk halkının % 67,2'si dinin devlet ve siyaset düzenini yönlendirmesini zararlı bulurken, bu görüşe katılmadığını belirtenler % 16,4 ile sınırlı kalmıştı. Türk parti sistemi içinde din temelinde politika yapan partilerin olması gerektiğini savunanlar % 24,6 iken bu görüşe karşı çıkanlar % 60,6'dıydı.

Araştırma, laik cumhuriyet projesinin büyük çoğunluk tarafından desteklendiğini de ortaya koymuştur. Cumhuriyet devrimlerinin bu ülkeyi ileri götürdüğünü düşünenlerin oranı o dönemde % 77,3 çıkmıştı. Bu görüşe katılmayanlar % 8,3 ile sayıca oldukça sınırlı bir karşıt grup oluşturmaktadırlar. Cumhuriyet devrimlerinin temel taşlarından

olan Medeni Kanun ilkelerinin büyük çoğunluk tarafından desteklendiği de görülmüştü. Örneğin, Medeni Kanunun değiştirilip İslam hukukuna göre erkeğin dört kadına kadar evlenmesini uygun bulunanların oranı sadece % 10,7 'diydi. İslam Hukukuna göre boşanmayı kabul edenler % 14, kız çocukların mirastan daha az pay almalarını kabul edenler % 13,9'luk kitleler oluşturmuştu. Zina yapan erkek veya kadınlara Kur'an'a göre ceza verilmesini savunanların oranı ise ancak % 1,4 gibi çok düşük bir oran olarak gözlenmişti.

Bu saptamalarla bağlantılı olarak araştırmanın bir ikinci önemli bulgusu şöyle tanımlanmıştı: "Yukarıda belirtildiği gibi, Türk halkının çoğunluğunu dinin kamu ve siyaset yaşamı üzerinde etkili olmaması gerektiğini düşünmektedir. Kısaca ifade edilirse, Türk halkı dinin kamu alanında etkin olmasına karşı çıkarken, devletin de kendi inanç ve ibadetine karışmamasını istemektedir. Örneğin, halkın % 42,6'sı bugün Türkiye'de dindar insanlara baskı yapıldığını düşünmekte, bu baskıya örnek vermeleri istendiğinde baskı yapıldığını düşünenlerin % 64,8'i türban sorununu gündeme getirmektedir. Devlet memuru kadınların ve üniversite öğrencisi kızların isterlerse başlarını örtmelerine izin verilmesi gerektiğini düşünenler % 66,6'dir. Buna karşın Diyanet İşleri Başkanlığı desteklenmekte, % 81,7 gibi bir çoğunluk kaldırılmaması gerektiğini düşünmekte, % 69,2 ise Diyanet'in Alevi vatandaşlara dini hizmet götürmesi gerektiğini düşünürken, başörtüsü, kurban derisi bağışı, Cuma namazı saatleri konularında devletin daha esnek davranmasını ve insanlara baskı yapmamasını istemektedir."

Araştırmanın üçüncü önemli bulgusu Türkiye'de Şeriat'a dayalı bir din devleti kurulmasını isteyenlerin oranının % 21,2 gibi oldukça yüksek bir rakam çıkmasıdır. Ancak bu cevap ankette sorulan başka sorularla karşılaştırıldığında Şeriat'a dayalı din devletinden ne anlaşıldığı muğlaktır. Örneğin, yukarıda değinildiği gibi, Medeni Kanun'daki hükümlerin değiştirilip İslam hukukuna uygun hükümlerin benimsenmesini isteyenler sadece % 12,2'nin çok altındadır. Zina gibi çok hassas bir konuda bile Kur'an'a göre ceza verilmelidir diyenlerin oranı sadece % 4'dür. Dolayısıyla, Şeriat'a dayalı din devletinin ne olduğunu bilerek isteyenlerin oranının % 21,2'den daha düşük olduğu söylenebilir.

Ayrıca bu araştırma, Siyasal İslam'ın güçlenmesi sonucunda Türk halkının "İslamcı-Laik" diye ikiye bölündüğü ve bu bölünmenin ayrı kutuplarda odaklaşmış ve birbirine tahammül edemeyen kamplar yarattığı iddiasının geçersizliğini de ortaya koymuştur.

"Aşırı İslamcı- Aşırı Laikçi" gibi siyah-beyaz kategoriler halkın küçük bir kesimi için geçerlidir. Örneğin, kendini hiç dindar görmeyenler ile çok dindar görenlerin oranı sırasıyla % 2,7 ve % 6'dır. Buna karşın % 55 gibi önemli çoğunluk kendini "dindar sayılırım" kategorisine dahil etmiştir. Kamplaşmanın boyutlarını ölçmek için sorulmuş olan sorulara verilen cevaplar bu tür bir kamplaşmanın çoğunluk için bir anlamlı olmadığını ortaya koymuştur. Örneğin, kent ve kasabalarda oturanlara sorulan "oturduğunuz mahallede tesettürlü kadın ve genç kızlar çoğunlukta olsa bu durum sizi rahatsız eder mi?" sorusuna % 83,5 "hayır" cevabı vermiştir. Aynı şekilde "bir lokantada tesettürlü kadın ve genç kızlar çoğunlukta olsa bu lokantada yemek yer misiniz?" sorusuna % 86 "evet" yanıtını vermiştir. Benzer şekilde, "oturduğunuz mahallede kısa etek giyen kadın ve genç kızlar çoğunlukta olsa, bu durum sizi rahatsız eder mi?" sorusuna "hayır rahatsız etmez" diyenlerin oranı % 66,3'dür.

Araştırmanın bir diğer sorusu, iddia edildiği gibi, "% 99'u Müslüman olan bir halkın" kendi kimliğini öncelikle Müslüman olarak tanımlayıp tanımlamadığıydı. Bu soruya verilen cevaplarda kendini öncelikle Müslüman olarak tanımlayanların oranı % 35,7 ve Müslüman-Türk olarak tanımlayanların oranı % 4,3 iken, kimliğini öncelikle Türk veya Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanımlayanların oranı toplam %53,9 olarak ortaya çıkmıştır.

Aynı bilim adamlarının benzer sorularla 2006'da tekrarladıkları araştırma ise Türk halkının Siyasal İslam ve unsurlarına dair yaklaşımını daha güncel bilgilerle önümüze getiriyor. Binnaz Toprak ve Ali Çarkoğlu'nun iki yıl önce gerçekleştirdiği araştırmanın sonuçları 7 yıl önce yapılandan farklılıklar ortaya koydu.

Öncelikle AKP ve MHP'nin ülkenin önde gelen sorunlarından biri olarak görüp TBMM'ye taşıdığı türban yasağının sanıldığı gibi halkın gündeminde önemli bir yer tutmadığı görüldü. Araştırmada referans gösterilen ve 2002'de yapılan bir çalışmada halkın yüzde 1'inden daha azının bu konuyu önemli gördüğü hatırlatılarak Mayıs 2006'da bu oranın yüzde 3.5'a çıktığı vurgulanıyor. Böylece türban sorunun aslında siyasiler tarafından yansıtıldığı gibi önemli bir sorun olmadığı anlaşılıyor.

Araştırmada cevabı bulunmak istenen konulardan biri de başörtülü kadınların artıp artmadığı olmuştur. Bu soruya yüzde 64 gibi yüksek oranda bir katılımcı artış gözlemlediği yönünde cevap vermiştir. Bu cevaplardan yola çıkarak toplum genelinde muhafazakar eğilimlerin ve dine yönelimin arttığı yorumu yapılabilir.

1999'daki araştırmada dindar insanlara baskı yapıldığı yönünde soruya cevap verenlerin oranı yüzde 42.4 iken bu oran 2006'da yüzde 17'ye düşmüştür. Ayrıca dindar insanların dini gereklerini rahatça yerine getirebildiklerini düşünenlerin oranı da aradaki 7 yılda artmıştır. Söz konusu oran 1999'da yüzde 63 iken 2006'da yüzde 82'ye çıkmıştır. Bu veriler de Siyasal İslam'ın önemli bir argümanının daha toplumda sanıldığı kadar ses bulmadığını ortaya koyuyor.

Araştırmacıların "İslamcı-Laik" ayrışmasının tespit etmek için katılımcıların önüne koyulan skalanın sonucunda kendisini Laik görenlerin oranı yüzde 20 İslamcı görenlerin oranı yüzde 48,5 ve kendini ortada görenlerin oranı ise yüzde 23,4 çıkmıştır. Ancak laik-İslamcı ayrışmasını daha net ortaya koyacak sorular sonucunda Laiklerin oranı yüzde 30 civarında bir veri elde edilmiştir.

Öte yandan Türkiye'de laikliğin tehdit altında olup olmadığı sorusuna olumsuz yanıt verenlerin oranı ise yüzde 72.6 çıkmıştır

Türkiye'de dini tabanlı bir partiyi destekleyeceklerini söyleyenlerin oranı 1999'da yüzde 24.6 iken bu oran 7 yıl sonra yüzde 41.4'e çıktığı gözlenmektedir.

Kendisini önce Müslümanım olarak tanımlayanlar 1999'da yüzde 35.7 iken 2006'da bu oran yüzde 44.6'ya yükselmiştir. Ayrıca kendisini çok dindar olarak tanımlayanların oranı da 7 yıl içinde yüzde 6.8 arttığı görülmüştür.

Diğer yandan şeriat devleti isteyenlerin sayısında bir düşüş yaşandığı da ortadadır. Bu oran 1999'da yüzde 21 iken 2006'ya gelindiğinde yüzde 8.9'a düşmüştür.

Aynı zamanda laiklerin dindarlara baskı yaptığını düşünenlerin oranı yüzde 11.3'te kalırken dindarların laiklere baskı yaptığını düşünenlerin sayısı da yüzde 8.1 çıkmıştır.

Bu araştırma yapıldıktan sonra Türkiye'nin Laiklik-İslamcılık düzleminde önemli tartışmalardan geçtiği bir gerçektir. Dolayısıyla bu olaylardan etkilenen kitlelerin verdiği duygusal tepkilerde değişiklik olacağı kesindir. Ancak yakın zamanda yapılan bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının büyük çoğunluğu İslamı önemli bir kimlik unsuru olarak kabul ediyor. Ancak bununla birlikte onun gereklerini günlük hayatta tam anlamıyla uygulamak konusunda o kadar da istekli değil. Kendini tanımlama anlamında ülkede önemli bir kamplaşma ortaya çıktığı gözlenirken bu iki grubun birbirine bakışının sanıldığı kadar katı olmadığı da anlaşılmaktadır.

En önemlisi ise Siyasal İslamın temsilcilerinin iddia ettiği gibi türban vb. sorunların halk nezdinde öncelikli olmadığı ortaya çıkmaktadır.[185]

3.2.3 Türk siyasi kültürü ve kendine has ilkeleri

3.2.3.1 Ordunun siyaset üzerindeki etkisi

Silahlı kuvvetler mensupları, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadronun önemli bir bileşeniydi. Cumhuriyetin kurulmasında ordu yaşamsal bir rol oynamıştı. Mustafa Kemal ve birçok arkadaşı, yeni rejimde sivillerin askerlerin üstü olduğunu simgelemek için, askeri üniformalarını atıp sivil elbiseler giyseler de, ordu öyle kalmaya devam etti. Askerlerle siviller arasında hiçbir çatışma yoktu; askerler partide, hükümette ve Meclis'te ayrıcalıklı bir konuma sahiptiler. Mareşal Fevzi Çakmak Genelkurmay Başkanı olduğu sürece, orduyu sivillerin denetimine sokma sorunu hemen hemen yoktu. Savunma bütçesi Genelkurmay Karargahı'nda hazırlanıyor ve Milli Savunma Bakanlığı sadece tali bir rol oynamaktaydı.

1943'te Meclise seçilen 453 milletvekilinden 67'sinin silahlı kuvvetler mensubu olduğunu hatırlatmak TSK'nın siyaset üzerindeki etkisini ve ayrıcalığını anlatmak için önemli bir örnek olsa gerek. Ayrıca 11 cumhurbaşkanının 6'sının asker kökenli olduğunu da vurgulamak gerekiyor.[186]

"Her Türk asker doğar" anlayışıyla büyütülen standart bir Türk vatandaşının orduya bakışı şöyledir: "Saygı duyulması gereken, aynı zamanda biraz korkulan, katı, haksızlıklara tahammül edemeyen, düzensizliğin ve kargaşanın karşısında olan, Atatürk devrimlerinin, rejimin, demokrasinin ve laikliğin yılmaz bekçisi."

Bu algı nedeniyle siyasi bunalım dönemlerinde sivillerin "demokratik kültürün yeteri kadar gelişmemiş olmasının da etkisiyle askerlerin siyasete müdahale etmesini ve sorunları çözmesini bekleyen bir tavrı oldu. Çünkü halk ulusal gücü askeri gücün varlığında görmekte, askerin gücünü, ulusal gücün simgesi olarak kabul etmektedir.[187]

Askerlerin sivillere bakışı ise biraz farklıdır. Askerlerin sivillere karşı güven problemi vardır. Bunun nedeni askerlerin kendilerine özgün dünyaları. Daha açık ifade ile meslek alt kültürleridir. Profesyonel asker, sahip olduğu disiplin anlayışını toplumda da görmek istemekte; silahlı kuvvetler içinde geçerli olan disiplin ve düzen anlayışını,

---

[185] Binnaz Toprak & Ali Çarkoğlu, **Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset**, TESEV yayınları

[186] Ahmad **a.g.e.,** s. 20-21

[187] Metin Öztürk, **Ordu ve Politika**, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1997) ,s. 123

toplumsal ve siyasal yapıya da yansıtmak istemektedir. Devletin yönetilmesinde, siyasi partilerin nasıl hareket etmeleri, siyaset adamlarının nasıl olmaları ve muhalefetin nasıl davranması gerektiği konularında kendilerine öğretilenler, profesyonel askerin sivillerden farklı bir dünya oluşturmasına ve sivillere bu dünyanın penceresinden bakmasına neden olmaktadır.

Bunun sonucu olarak sivil halkın geleceği göremediğine, büyük çoğunluğunun yeterli eğitime sahip olmadığına ve bu yüzden de siyasal tercihlerini isabetli yapamadığına; 'Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin olunmuş Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama' konusunda kendisi kadar duyarlılık göstermediğine; sivillerin ülke gerçeklerinden uzak kendi aralarındaki sürekli kısır çekişmelerin ülkeyi bir çıkmaza götüreceğine inanmaktadırlar. Daha açık bir ifadeyle profesyonel asker, sivil halkın vatan sevgisine, ulusa ve ülkeye olan bağlılığına genelde şüpheyle bakmaktadır. Bu nedenle kendisini ülkenin asıl koruyucusu olarak görür.[188]

Bu yüzden de gerektiğinde iç hizmet kanununun 35'inci maddesinde kendisine verilen yetkiyi kullanarak yönetime el koymaktan çekinmez.

Halk ve asker arasındaki bu anlayış farkı ordunun sürekli siyaset alanı içinde kalmasına neden olmaktadır. Yani aslında askerin Türk siyaseti üzerindeki etkisinin varlığı tamamen kendi çabası değil; siyasette yaratılan boşluktan kaynaklanmaktadır. Siyasetin asker ile kesişen konulardaki tutumu sürekli olarak boşlukta kaldığı için, bu boşluğu doldurmak hem alışkanlık hem de zorunluluk gereği askere düşmüştür. Sonuç olarak asker her koşul altında iktidarın bir siyasi unsuru olmuştur.

Asker siyaset zeminindeki yasal konumunu 27 Mayıs darbesinin ardından hazırlattığı 1961 Anayasası ile pekiştirmeye başladı. 1961 Anayasası ile siyasette karar alıcı ve kontrol edici bir konum kazandı.

27 Mayıs darbesinin diğer önemli yönü ise bu müdahale ile birlikte ordunun her krizde yönetimine el koyması geleneği başlamış, böylece Atatürk döneminden beri korunan sivil yönetim anlayışı da yıpranmıştır. Bundan başka askerler, aşağıda da açıklanacağı gibi her müdahalenin ardından yönlendirdikleri Anayasa yapım sürecinde yeni bazı Anayasal yetkiler de elde etmişlerdir. Bu ise zamanla sivil otoritenin askeri iradenin kontrolüne girmesine neden olmuş, sonuç olarak asker-sivil ilişkileri demokrasi anlayışından uzaklaşmıştır.[189]

---

[188] a**.g.e**., s. 123
[189] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 64

Daha önce Milli Savunma Bakanına karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanlığı, 1961 Anayasası'yla Başbakan'a karşı sorumlu kılındı. Böylece Milli Savunma Bakanına kıyasla hiyerarşik açıdan daha üstün durumda bulunan Başbakan'a karşı sorumluluk taşıyan Genelkurmay Başkanlığı, devlet düzeni içinde kademe yükseldi. [190]

Yine 1961 Anayasası ile kurulan Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla ordu, görüşlerini sürekli olarak hükümete bildirme fırsatını bulacağı bir platforma kavuştu. Bu ise, ülkemizde sivil iradeyi askeri iradeye bağlı kılma yönünde atılan önemli bir adımdır ve 12 Mart ara rejimi ile 12 Eylül müdahalesinden sonra bu bağlılık daha da pekişmiştir. [191]

Kendi iradesiyle iktidardan çekilerek yönetimi sivillere devreden askeri liderlerin, geçiş Anayasalarıyla elde etmek istedikleri garantilerden biri de, iktidarları süresince yürüttükleri baskıcı ve hukuk dışı uygulamalardan dolayı yargılanmayacaklarını öngören dokunmazlık güvenceleridir.

1961 Anayasası'nın geçici 4. maddesinin 2. fıkrası da, yönetimi sivillere terk eden Milli Birlik Komitesi üyelerine bu tür bir güvence sağlamıştır. Aynı güvence 12 Eylül darbesinin ardından da elde edildi. [192]

12 Mart Müdahalesi'nin ardından askerin siyaset üzerindeki etkisi daha artmış ve özerklik alanı genişlemiştir. MGK'yı düzenleyen Anayasa'nın 111'inci maddesi değiştirilerek daha önce metinde bulanan "Bakanlar Kurulu'na yardımcılık etme" ifadesi çıkarılmış ve "görüş bildirme" ifadesi "tavsiye etme" diye değiştirilmiştir. Ayrıca kurul üyelerinin yapısını düzenleyen fıkrada Genelkurmay Başkanı sıralamada bakanlardan öne alınarak hiyerarşik olarak Bakanlar Kurulu'nun üstüne yükselmiş oldu.

Böylece askerler sayısal olarak da eşit konuma geldikleri MGK'nın aldığı kararların hükümet üzerinde bağlayıcılığını pekiştirmiş oldu. [193]

1973'de askerlerin isteği ile yapılan Anayasa değişiklikleri ile ordu Sayıştay'ın kontrolünden de çıktı. O tarihten sonra asker üzerindeki sivil mali kontrol ortadan kalkmış oldu.

Ayrıca yeni kurulan Devlet Güvenlik Mahkemeleri ile asker, yargı alanına da el attı. Çünkü bu mahkemelerin üye dağılımında üç askeri hakim ve bir askeri savcı

---

[190] **Aynı**, s. 81
[191] **Aynı**, s. 82
[192] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 85
[193] **Aynı**, s. 121-124

görevlendirildi. Askeri üyeler AB yolunda yapılan reformlarla kaldırılana kadar sivillerin yargılandığı bu mahkemelerde uzun süre görev yaptı. [194]

Bu müdahale ile ordunun yargıda edindiği diğer bir etki alanı ise kendi idari yargısını oluşturmasıdır. Kurulan Yüksek Askeri İdare Mahkemesi ile ordu idari yargısını da sivillerin kontrolünden ayırmış oldu.

Askerin siyaset üzerindeki etkinliği 1982 Anayasası ile en üst düzeye çıktı. Darbenin ardından Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Konseyi, 2 yıl yasama, yürütme ve yargı erklerini ellerinde bulundurdu. Siyasal hayata geçişi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirdiler. Seçimlerin nasıl yapılacağını ve kimlerin katılacağını kendi anlayışları doğrultusunda en küçük ayrıntısına kadar belirlediler.

Sivil yönetime geçtikten sonra da kontrolü ellerinde bulundurmak için Genelkurmay Başkanı Cumhurbaşkanı olarak seçtirildi ve bu makama daha önce eşi görülmemiş yetkiler tanındı. Böylece sivil yönetime geçildikten sonra da Türk siyasi hayatındaki asker kontrolü sağlandı.[195]

1982 Anayasası, MGK'nın vesayet yetkisini daha da güçlendirdi. Kurulda Cumhurbaşkanı hariç olmak üzere asker üye sayısı 5'e yükselirken sivil üye sayısı 4'te kaldı.

1961 Anayasası'nda MGK'nın görevi Bakanlar Kurulu'na "görüş bildirme" ile tanımlanırken 1973'te bu "tavsiye etme"ye dönüştürülmüştü. 1982 Anayasası'nda ise "görüşlerini bildirir" ifadesi kullanıldı. Bununla da yetinilmeyerek "Bakanlar Kurulu MGK kararlarını öncelikle dikkate alır" vurgusu yapıldı. Böylece MGK, yasama ve yürütmeye doğrudan dahil oldu. Bu aşamadan sonra hükümetlerin MGK'da alınan kararlara uygun davranmaması yahut bu kararlarla çelişen politikalar izlemesi imkansız hale geldi. [196]

MGK hiçbir zaman yalnızca savunma ile ilgili bir kurum olmadı. Ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmeleri ile Atatürk inkılaplarına yönelik tehditleri de takip etme, gerekli tedbirleri alma ve bu konularla ilgili tedbir ile ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağladı. MGK kararları ve bu konularla ilgili Bakanlar Kurulu kararlarının takip ve denetimi de MGK

---

[194] **Aynı**, s. 125
[195] Yazıcı, **a.g.e.**, s. 173
[196] **Aynı**, s. 186

Genel Sekreterliği'nin görev ve yetkisi içinde. Bu göreviyle ilgili yönetmeliklerini kamuoyuna açma zorunluluğu da bulunmuyor. Görüldüğü gibi MGK, ülke yönetiminin en etkili ve yetkili kurumlarından biri ve bu kurulda yetki dağılımı sivillerle askerler arasında eşit bile değil.

1982 Anayasası askerin mahfuz alanını genişleten hükümlerle halen yürürlülükte. Bunlara örnek olarak Devlet Denetleme Kurulu'nun orduyu inceleme yetkisinin bulunmaması ve Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı dokunulmazlığına sahip olması gösterilebilir.

Kendi konumlarını sivillerle eşit gören askerler bu Anayasa değişikliklerinin ardından bu konumlarını pekiştirdi. Atılan bu adımlarla askeri ve sivil yönetim aşamaları iç içe geçti ve devlet yönetiminde ortak söz sahibi oldular.

12 Eylül'den sonra askerler devlet yönetiminde daha etkin görevler almaya başladı. Yargıdan, yüksek öğretime, RTÜK üyeliğinden bazı ekonomik kurumlara kadar yetkilerini genişletme eğiliminde oldular.

Siyasete müdahale anlamında etkili yollara sahip ordu, bu yetkisini Anayasa'dan alıyor. Bu yüzden askerin siyasi konularda görüş bildirmesi günlük hayatın parçası haline geldi. Ancak ironik bir şekilde askerin bu davranış şekli kanunlarla yasaklanmış durumda. TSK İç Hizmet Yasası'nın 43, Askeri Ceza Yasası'nın 148. maddeleri uyarınca, TSK mensuplarının siyasi nitelikli demeç vermeleri, yazı yazmaları suç. Hatta bu yasak kapsamına Genelkurmay Başkanı da giriyor. Asker halen, terörden güvenliğe, eğitimden AB'ye, ekonomiden kültüre kadar her konuda görüş bildiriyor. Hatta bu demeçler Genelkurmay Başkanı tarafından çoğunlukla da Genelkurmay Başkanlığı'nın internet sitesinden yayınlanıyor. Bu durum fiili olarak bir suç olmasına rağmen 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluş ve Yargılama Usulü Yasası nedeniyle bir yaptırım uygulanmıyor. Çünkü ast, üstünü yargılayamıyor. Askeri yargı da dahil olmak üzere tüm askeri yargı kurumlarının üstü sayılan Genelkurmay Başkanını yargılayacak bir mercii pratikte bulunmuyor. Yani, siyasi demeç vermek yasak ama bu yasağın yaptırım yolu kapalı.

Görüldüğü gibi TSK'yı yasama, yürütme ve yargı erkleri arasında bir iktidar odağı haline getirmeye zemin oluşturan yasal bir mevzuat bulunuyor. Ancak öte yandan askerin yasama, yürütme, yargı karşısındaki yetki alanı da sınırlı.

3.2.3.2 Türk siyasi kültüründe etik ve çatışma eğilimi

Her siyasal sistemde, toplumun siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunların tümü de "siyasal kültürü" oluşturmaktadır. "İnsanların içinde yaşadıkları toplumun yönetimiyle ilgili algı, ilgi, bilgi, değer ve eylemleri ile bunları etkileyen maddi ve manevi şartların bütünü" olarak tanımlanan siyasal kültür, aynı zamanda "bütünsel kültürün siyasal yönleri" olarak da ifade edilmektedir.

İlter Turan, siyasal kültürün siyasal süreç açısından iki temel işlevi olduğunu belirtmektedir. Birincisi; kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırmaktadır. İkincisi de; siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, yönetmekte haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayan bir araç niteliğini taşımaktadır.[197]

Bir toplumun siyasal kültürü, toplum üyelerinin siyasal nesneler karşısındaki değer ve yönelimleri ile siyasal semboller hakkındaki inançlarından oluşmaktadır. Siyasal kültür hem kamusal olaylardan hem de özel tecrübelerden beslenmektedir. Siyasal kültür, aynı zamanda bir toplumun temel siyasal değerlerine de şekil vermektedir. [198]

"Bir toplumda siyaset ve siyasal sistemle ilgili inançlar, değerler ve davranış kuralları nasıl belirlenir, nereden gelir?" sorusuna yanıt arandığında karşımıza çok boyutlu bir yapı çıkmaktadır. Öncelikle toplumun değerlerinin, o toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarından soyutlanamayacağı gerçeği bilinmelidir. Siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden ayrı tutulamaz; onları etkiler ve onlardan etkilenir. Siyasal kültürü, siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri de biçimlendirmektedir. Ayrıca somut tecrübeler de siyasal kültürü etkilemektedir. Sonuç olarak siyasal kültür; bir toplumun maddi koşulları, toplumsal kültürün diğer boyutları, siyasal sistemi yönetenlerin tercihleri ile toplumsal olaylar ve tecrübeler tarafından etkilenmektedir. [199]

Siyasal kültürün, demokrasi kültürü ile de çok yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Demokrasi kültürünün gelişmesi için uygun bir siyasal kültür ortamının bulunması

---

[197] İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış,** (İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977), s. 73

[197] Ergun Özbudun, **Siyasal Gelişme** (Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1995), s. 19ul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977), s.33

[198] **Aynı**, s. 19

[199] **Aynı**, s. 19

zorunludur. Ülkemizdeki demokrasi sorununun temelinde de aslında siyasal kültür eksikliği yatmaktadır.

'Ülkemizde nasıl bir siyasal kültür ortamı var' diye baktığımızda karşımıza evrensel değerlerden uzak, uzlaşmacı değil çatışmacı, merkeziyetçi, farklılıklara tahammül edemeyen ve seçkincilik anlayışına mahkum olmuş bir yapı çıkmaktadır.

Siyasal kültürümüzün kendine has özellikleri bulunduğunu ve bu nedenle evrensel demokratik değerler ile ilişki kurmakta zorlandığını ifade eden İlter Turan, Türkiye'deki siyasal kültür ortamının özelliklerini şöyle sıralamaktadır:

- Toplumumuz kendi içinde yeterince farklılaşmamıştır. Herkes kişiliğini topluluk içinde bulduğu, topluluk dışında algılayamadığı bir bütün olarak görmektedir. Bu durum da siyaset alanını yakından etkilemektedir. Farklılaşmanın ifadesi güçleşmekte, farklılaşmanın dile getirilmesi bölücü bir eylem olarak değerlendirilmektedir. Düşünce üzerine sınır koyma eğilimleri de artmaktadır.
- Toplumumuz ortalamadan sapan davranış ve görüşlere karşı hoşgörülü değildir. Toplumumuzdaki dayanışmacı cemaat anlayışı ortalamadan ayrılanları toplumun dışına itmektedir.
- Siyasal kültürümüz bireysellikten çok toplumsallığa önem vermekte, toplumun bireyin önünde olduğu kabul edilmektedir.
- Toplumsal hayatın bütün alanları siyasetle ilgili görüldüğü için ülkemizde siyasetin müdahale alanı çok genişlemiştir. Toplumda siyasetin sınırı da belli değildir. Vatandaş her türlü isteğinin devlet tarafından karşılanmasını beklerken, devlet de kendisinde her alana sınırsız müdahale hakkını görmektedir. Her türlü isteğin devlet tarafından karşılanmasının beklenmesi beraberinde her şeyin siyaset aracığıyla elde edilebileceği düşüncesini de getirmektedir. Bu da ülkemizde demokrasinin işleyişini zorlaştırmaktadır.
- Toplumumuzdaki özerk kurum ve toplulukların sayısı yeterli değildir. Devlet, kendisini sayıları zaten az olan kuruluş ve topluluklar karşısında kayıtsız bir üstünlüğe sahip olarak görülmekte, bunlar devlete tabi olması gereken birimler olarak değerlendirilmektedir. Toplumun yönetim sürecine örgütlü bir şekilde katılması engellenmektedir.
- Siyasal kültürümüzde uzlaşma değil, çatışma ön plana çıkmaktadır. Toplumsal anlayışlarımızdan ödün vermek bir zaaf belirtisi olarak görülmektedir. Uzlaşma rejimi

olarak tanımlanan demokrasiyle, uzlaşmacı olmayan kültür arasında sürekli bir gerilim yaşanmaktadır.

- Siyasal kültürümüzdeki "siyasal seçkincilik" anlayışı da mutlaka altı çizilmesi gereken bir unsurdur. Belirli niteliklere haiz kişilerin toplumu yönetmekte özel hak sahibi olduğunu varsayan siyasal seçkincilik anlayışında, doğrunun, iyinin ve güzelin sadece bazı kişiler tarafından bilindiği kabul edilmektedir. Türkiye'de özellikle bürokrasinin böyle bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Bu anlayışa sahip kişiler devleti kutsamakta, toplumu ve bireyi ikinci plana itmektedirler.[200]

Siyasal seçkincilik anlayışı sadece halka bakışı değil, parti içi yapılanmalarda da göze çarpıyor. Parti içi demokrasi anlayışından uzak bir yaklaşımla yönetilen siyasi partiler, lider sultası altında çalışıyor. Delegelerini bile Ankara'dan belirleyen, bu konuda bile yerel teşkilatlarına özerklik tanımayan partiler, bu yaklaşımları nedeniyle halktan uzak bir yaşam sürdürüyor. Liderlerin parti teşkilatlarını bile kendilerinin belirlemesinin altında koltuk korkusunun yattığını vurgulamakta fayda var. Bu korku milletvekili adaylarının belirlenmesinde de ortaya çıkıyor. Parti liderleri, halka değil kendilerine yakın kişileri milletvekili adayı olarak gösteriyor. Teşkilatlardaki rahatsızlığı idare etmek için ise onların adaylarını listenin altlarına yerleştirerek geçiştiriyorlar.

Siyasal kültürün çok önemli bir unsuru olan "güven" konusunda ülkemizde ciddi bir sorun yaşanmaktadır. Birbirine güvenmeyen insanların çoğunluğu oluşturduğu bir toplumda paylaşma duygusunun gelişmesi de hoşgörü ile bir arada yaşama ve ortak hedeflere birlikte yürüme isteği de oluşamamaktadır. Kişiler arasındaki bu güvensizlik duygusu, siyasal alana da yansımakta, Türk siyaseti bunun ağır faturasını yıllardır ödemektedir. Türkiye demokrasiye adım attığı ilk andan bugüne kadar bu çarpık siyasi kültürün gölgesinde yaşamaktan kurtulamamıştır.

Çok partili döneme gelindiğinde, Atatürk'ün tüm çabalarına rağmen Cumhuriyete taşınan, fakat kendini egemen kılma ve sürdürme koşulunu ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bulan bir siyasal ilişki kültürü vardı. Bu kültür seçimden sonra tüm çıplaklığıyla kendini göstermeye başladı. DP muhalefet döneminde anti-demokratik yasaların kaldırılması ve devlet başkanlığı ile yönetimin yansızlığının sağlanmasını şiddetle savunmuştu.

---

[200] Turan, **a.g.e.**, s 25

İktidara geldiğinde genel af ilan etti ve kısa zamanda yaptıklarıyla geçersiz hale getireceği liberal bir basın yasası çıkarttı; anti demokratik faaliyetlerini artırdı; siyasal liberalleşme karşıtı bir tutum aldı; Ceza Kanunu'nun baskıcı hükümleri daha da ağırlaştırıldı. Mayıs 1951'de, çıkarılan bir kararname ile resmi ilanları dağıtma yetkisi hükümete verilerek basın özgürlüğüne çok ciddi bir kısıtlama getirdi: Hükümeti ve DP'yi eleştiren basın ilansız, dolayısıyla finanssız bırakılarak zor durma düşürüldü. 1953'de çıkarılan "zoralım yasası" ile CHP'nin tüm serveti hazineye devredildi.[201]

'Yeter Söz Milletindir' sloganıyla iktidarı CHP'den devralan DP, demokratikleşme vaatlerini yerine getirmediği gibi siyaseti körelten birçok olayı kurumsallaştırdı. Kuvvetler ayrılığı içermeyen Anayasayı 'demokratikleştirmek' aklından bile geçmedi. Çünkü önemli olan demokrasi değil kendilerinin iktidara gelmesiydi. CHP'yi eleştiren DP, aynı hataya düştü ve 'halkı yöneten elit'e dönüştü.

DP, tüm enerjisini iktidarını güçlendirmek ve CHP'yi yok etmek için harcamak yerine kuvvetler ayrılığı ilkesi başta olmak üzere, Anayasa Mahkemesi, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü, devleti dinden ayırıp laikleştiren ama sınırsız inanç özgürlüğü sağlayan Anayasal güvenceleri hayata geçirseydi büyük ihtimalle 27 Mayıs darbesi yaşanmayacaktı.

Çok partili hayata geçildiği tarihinden itibaren meclisi oluşturan iki parti birbirini hep tehdit olarak gördü. Biri diğerini yok etme ve tarihten silme uğraşısını kendisine öncelikli amaç olarak seçti. Yaklaşık 15 yıl süren bu mücadelenin sonunda Demokrat Parti'nin askeri darbe ile sona erdirilmesi Türk Siyasi Tarihi'nde bir daha kapanmayacak yaralara yol açtı.

Askeri darbede parmağı olduğu ispatlanamasa da CHP eline geçen fırsatı değerlendirmesini bildi. Darbeyle kapanan, Başbakanı ve iki bakanı idam edilen Demokrat Parti taraftarları bu olayı bir daha hiç unutmadı. DP ekolünden gelen partilerle CHP ekolünden gelen partiler sonsuza kadar birbirilerine düşman kaldılar.

DP'nin takipçisi Adalet Partisi de selefi gibi demokrasi sınavını veremedi. Enerjisini iktidar olmak için harcadı. 1965 ve 69'da kazandığı ezici seçim zaferleri başını döndürdü. Demokratik hakları güvence altına alan bir Anayasaya ve adil sayılabilecek bir seçim sistemine rağmen gözünü mutlak iktidar olmaya dikti.

---

[201] Keleşolu-İşler, a.g.e., s. 4

Yasama faaliyetleri nedeniyle Danıştay ve Anayasa Mahkemesi ile gerilimler yaşamaya başladı. Ardından da solun temsilcisi Türkiye İşçi Partisi'ni Meclis'ten atmak için uğraştı. Bu yolda Anayasa ile oynadı.

CHP'nin de rakiplerinden farkı olmadı. İktidara gelmek için taban tabana zıt bir parti ile koalisyon kurmayı bile göze aldı. Koalisyon ortağı MSP onu yarı yolda bıraktığında ise bu kez yine kendi çizgisinin dışından milletvekillerini bakanlık vaadiyle kadrosuna kattı. Çünkü asıl sorun ilkeler değil, iktidar olmaktı.

Bu partiler ülkenin sorunlarını bir kenara bırakıp kendi aralarındaki kavgaya o kadar daldılar ki halkın arasında başlayan çatışma için kıllarını bile kıpırdatmadılar. Aksine kavgayı körükleyerek bundan rant elde etmeye çalıştılar. Köşeye sıkıştıklarında ise orduya yaslandılar. Söylemde demokrasiyi göklere çıkaranlar, çıkarları söz konusu olduğunda parlamentonun kesintiye uğramasına sadece kendi açılarından üzüldüler.

12 Eylül'ün ardından iktidara gelen ANAP da dört eğilimin kısaca uzlaşmanın partisi olarak ortaya çıkmasına rağmen siyasi yasakların kalkması için sorumluluğu halka atmayı seçti.

ANAP'tan sonra tekrar başlayan koalisyonlar döneminde parti çıkarlarının toplumun ihtiyaçlarının önüne geçmesi hastalığı daha da kronikleşti.

Partilerin muhalefetteyken istedikleri demokratik talepleri, iktidara geldiklerinde hep değişti ve demokrasiye ket vurmaktan hiç çekinmediler. Bu yüzden iktidar partilerini doğuran ve yükselten ihtiyaçlar ne ise, aynı partileri tarih sahnesinden silen unsurlar da aynı sebepler oldu. Ancak partiler bu çıkmazdan hiçbir zaman kurtulamadı.

Türk demokrasisi, çoğunluğun kararlarını daima haklı görmeme eğiliminin yanında azınlığın da her koşulda haksız olduğu davranış şeklinden hiçbir zaman kurtulamadı. Bugünkü TBMM'deki iktidar partisinin milletvekili çoğunluğuna sahip olması, muhalefetin de bu azınlıkta kalması, iktidarın her kararını haklı göstermediği gibi muhalefeti de aynı şekilde haksız göstermez.

Ancak demokratikleşme vizyonunu AB paralelinde sürdürmeyi seçen Türkiye, en küçük yasal değişiklikler de bile ideolojik tartışmalardan hiçbir zaman kurtulamadı. AB reformlarının en radikallerini hem de içinde milliyetçi bir parti bulundurmasına rağmen gerçekleştiren DSP-ANAP-MHP koalisyonu, enerjisinin büyük çoğunluğunu birbirilerini ikna etmek için harcadı. Bu süreçte halkın ihtiyaçlarını unutunca da sandığa gömülmekten kurtulamadı.

Ekonomik buhran ve siyasi çekişmelerden bıkan seçmen yıllar sonra iktidar görevini ilk kez bir partiye tek başına vermeyi seçti. ANAP gibi dört eğilimin temsilcisi olmayı vadeden AKP ise bu görevi yerine getirmekte başarısız oldu. Demokratikleşme hedefi, kimi zaman milliyetçi seçmeni kaybetmeme kaygısıyla gecikti (TCK 301 değişikliği), kimi zaman muhafazakar tabanını mutlu etmek için öncelikler değişti (Anayasa değişikliği yerine türbanı serbest bırakma çabası). İktidarı çalışmaz hale getirmek için demokrasi içi ve dışı her türlü yolu mubah gören CHP ise muhalefet görevini yerine getirdiğini sandı.

İşin temeline inildiğinde 1924 Anayasası'nın bazı eksiklikleri, Türkiye'deki ilk demokrasi deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasının asıl nedeni gibi görülebilir. Gerçekten de bu Anayasada kuvvetler ayrılığı ilkesinin yer almaması, temel hak ve özgürlüklerin yeterli güvenceye sahip olmaması, kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir mekanizmanın bulunmaması, hükümetle muhalefet arasında uzlaşmaya dayanan bir diyalogun oluşumunu engellemişti. Bütün bunları, toplumsal huzursuzlukların izlemesi 27 Mayıs 1960'ta, ordunun yönetime müdahalesine neden oldu. Nitekim siyasi hayatın bir kez daha 27 Mayıs öncesindekine benzer bir uzlaşmazlık ve kilitlenme sürecine girmemesi için 1961 Anayasasında bu eksiklikleri gidereceği düşünülen bir takım hükümlere yer verildi. Ancak Anayasanın normal demokratik düzenin işleyişini teminat altına almayı amaçlayan bu hükümleri, 12 Mart Muhtırası ve 12 Eylül müdahalesinin gösterdiği gibi demokratik sürecin çöküntüye uğramasını önleyemedi. Bu da bir toplumda demokrasinin sadece Anayasa mühendisliği yoluyla kurulup pekişemeyeceğini, bir rejim olarak demokrasinin sağlamlaşmasında siyasi kültürün de önemli bir rolü olduğunu gösteriyor.[202]

3.2.3.3 Türk halkının siyasete ve siyasetçilere bakışı ve yaklaşımı

Siyasal kültür*;* "bilme, algılama, inanma boyutu"*,* "duygusal boyut" *ve* "değerlendirme boyutu" olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır.[203]

Birey içinde yaşadığı toplumun siyasal kurumları hakkında asgari bir bilgiye sahiptir. Bu kurumlarda siyasal rolleri oynayanların kim olduklarını, siyasal partilerin

[202] Yazıcı, a.g.e., s. 64
[203] Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, (Der Yayınları, İstanbul, 1987), s. 308

içeriklerini ve tutumlarını bilmektedir. Bireyin ülkesindeki siyasal yapı hakkında bilgi sahibi olması, siyasal kültürün "bilme, algılama ve inanma boyutunu" oluşturmaktadır.

Birey, bilme, tanıma aşamasının ötesinde etrafındaki siyasal yapıyı, olayları ve kişileri duygusal planda algılamaktadır. Herhangi bir olay karşısında heyecan, hoşnutluk ya da korku duyabilmektedir. Birey bir politikacıdan nefret edebildiği gibi aynı zamanda onu sevip bağlanabilmektedir. Bireyin siyasal yapıya ve siyasal aktörlere karşı gösterdiği bu algılama siyasal kültürün "duygusal boyutunu" oluşturmaktadır. Siyasal kültürün "değerlendirme boyutunu" ise bireyin siyasal olgular hakkında, daha önceden de sahip olduğu değerlere atıfta bulunarak bir yargıya varması oluşturmaktadır.

Siyaset bilimciler üç ayrı siyasal kültür türü bulunduğunu belirtmektedirler: Bireylerin ilgisinin asla ulusal seviyeye ulaşamadığı *"mahalli kültür"*, bireylerin siyasal sisteme karşı pasif bir tutum içinde oldukları *"tabiyet kültürü"* ve bireylerin siyasal sistemi etkileyebileceklerine dair inanç ve sisteme ait bilgilerle donanmış oldukları *"katılımcı kültür*. [204]

Bu siyasal kültür türlerinden yola çıkarak seçmenin karar verme sürecini incelersek daha somut verilere yönelmemiz gerekiyor. Türk seçmeni temelde diğer ülkelerdeki seçmenlerle hemen hemen aynı davranış şeklini ortaya koyuyor. Literatüre bakıldığında diğer ülkelerde yapılan çalışmalarda seçmenin üç şeye baktığı tespit edilmiş;

1. Seçmen hükümetin ekonomik performansına bakıyor, eğer iyi ise ödüllendiriyor, kötü ise cezalandırıyor.
2. Bir kısım seçmen iktidarın gücünü dengelemek için başka bir partiye oy veriyor. Buna literatürde "stratejik oy verme" deniyor. Bu iktidarı değiştirmeyecek seçimlerde, örneğin yerel seçimlerde veya ABD'deki başkanlık dönemi ortasına denk gelen Kongre seçimlerinde daha belirgin olarak yapılıyor.
3. Seçmen, kendi çıkarlarını ve ideolojilerini temsil eden partileri tercih ediyor. Yani bazı seçmenler ekonomik durum nasıl olursa olsun kendilerini koruduklarına, düşüncelerine uyduğuna inandıkları partilere oy veriyor.

Ali T. Akarca ve Ayşit Tansel'in 1959 ile 2004 yılları arasında yapılan seçimleri inceleyen çalışmasına göre (Economic Performance and Political Outcomes-An Analysis of the Turkish Parliamentary and Local Election Results Between 1950-2004),

---

[204] Melda Cinman Şimşek, **Yeni Türkiye Dergisi,** "İletişim, Halkla İlişkiler ve Siyasal Kültür", Sayı:11, 1996, Ankara, s. 742

Türk seçmeni hükümetlerin ve partilerin ekonomi performansını iki ana kriterle değerlendiriyor: Büyüme ve enflasyon.Yukarıda seçmenin vereceği oyu ekonomik duruma göre belirlediğinden bahsetmiştik. Seçmen ekonomik büyümeyi ise kendi gelirindeki artışa göre değerlendiriyor. Seçmen, kişi başına düşen yurtiçi milli hasıladan ne aldığına ve gelir artışının kendi bütçesine yansımasına bakıyor.

Seçmenin ikinci kriteri enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Enflasyonun artması ya da azalmasıyla ilgili fatura iktidar partisine kesilmektedir. Bu davranış koalisyon iktidarlarında da değişmemektedir. Enflasyonun müspet ya da menfi hesabını koalisyon ortakları içinde de ana iktidar partisi vermektedir. Seçmen hem enflasyon hem de büyüme rakam ve beklentilerini seçimden önceki bir yılı dikkate alarak değerlendirmektedir. Akarca'ya göre bu tercih dünya seçmenleriyle aynı düzlemde değerlendirilmeli. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin seçmenleri de ekonomi performanslarını iktidarların son bir yıllık icraatlarına ve performanslarına göre değerlendiriyor.

Türk seçmeni de dünyadaki bu eğilime uygun davranıyor, yakın dönemde kendi ekonomisindeki değişiklikleri dikkate alıyor. Akarca'ya göre 4-5 yıllık genel seçim sürecinde, seçmenin ekonomiye sadece son 1 yıla bakarak karar vermesi seçim ekonomilerini de dayatıyor. Üstelik Türk seçmeni, ekonomiyi merkeze alarak verdiği siyasi tepkileri, yani ekonomik oy kullanma tavrını ABD ve Avrupa gibi gelişmiş ülke demokrasilerinde olduğu gibi bilinçli bir tercih olarak ortaya koymakta. 1946'dan 2004 yerel seçimlerine kadar seçmenin tepkileri analiz edildiğinde davranış şeklinin hep bu yönde olduğu gözleniyor. Tek parti iktidarının bitmesinden önceki iki seçim yani 24 Temmuz 1946, 14 Mayıs 1950 seçimleri hariç, seçmen büyüme hızının düşüklüğüne ve yüksek enflasyona her seçimde tepki gösterdi.

İktidardaki parti veya partilere oy vermeyerek bu yönden cezalandırdı. Enflasyon ve büyümede başarılı olanları ise ödüllendirdi. Örneğin 16 Eylül 1951'de yüzde 52,7'lik oy oranı ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin yüzde 9,2'lik büyüme oranı yüzde 4,3'lük enflasyon başarısı Mayıs 1954 seçimlerinde iktidar partisinin oy oranlarının yüzde 57,6'ya çıkmasını sağladı. Üç yıllık iktidar döneminden sonra büyümeyi yüzde 3,6'lara çeken, enflasyonu ise yüzde 20'lere getiren DP bir sonraki seçimde yani 27 Ekim 1957'de oy oranı yüzde 47,9'a düşürülerek seçmen tarafından kısmen de olsa cezalandırıldı. Türk seçmeninin koalisyon hükümetlerinde büyüme ve enflasyona tepkisi daha da sert oldu. 1975'te AP, MSP, MHP, CGP dörtlüsünden oluşan Milliyetçi

Cephe Hükümeti ile 1979'daki CHP/CGP/DP koalisyon hükümetlerinin oyları bir önceki seçimlere oranla bir hayli düştü. Seçmenin, yüzde 68 enflasyon ve eksi 2 büyümeyle yönetildiği yılların hesabını sandıkta sorduğu gözlenmiştir. Koalisyon ortağı iktidar partilerinin oylarının toplamı yüzde 45'lerden yüzde 30'lara kadar düştü. Türk seçmenin koalisyon hükümetlerine verdiği en büyük tepkilerden biri ANAP-DSP-DTP koalisyon hükümeti ile Haziran 1999'da iktidara gelen DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümetine oldu. Enflasyonun yüzde 106'ları geçtiği DYP-SHP, DYP-CHP hükümetleri de seçmenin ekonomik oy kullanma tavrından payını aldı.

Büyüme hızı yüzde 5,3'lere yükselmiş olmasına rağmen seçmen ana iktidar partisi DYP-CHP oylarını yüzde 39'lardan yüzde 29'lara kadar düşürdü. DSP-MHP-ANAP koalisyonuna verilen tepki ise Türk siyaset tarihine geçti. Her üç partiye de 18 Nisan 1999 seçimlerinde toplam yüzde 53,4 oy veren Türk halkı, 3 Kasım 2002 seçimlerinde üç partinin toplam oylarını yüzde 14,7'lere kadar düşürdü. Enflasyonun yüzde 80 ila 46 arasında seyrettiği o yıllarda büyüme hızı eksi 6'lara kadar gerilemiştir. Seçmen 1999 seçimlerinde iktidar partisi yaptığı DSP'yi ise yüzde 95'lik oy kaybı ile yüzde 22,2'lerden 1,2'lere çekmiştir.

Türk seçmenin büyük bir bölümü, eski partisine oy verme eğilimi gösteriyor. Eğer bu parti darbe nedeniyle ya da mahkeme kararıyla kapatıldıysa bu kez onların haleflerini tercih ediyor. Demokrat Parti'nin ardından Adalet Partisi, onun ardından ANAP, hemen hemen aynı kitlenin oylarıyla tek başlarına iktidara gelecek oy oranını yakaladı. Çünkü bu partilerin vaatleri ve seslendikleri kitle aynıydı. Ancak seçmen bu partilerin ekonomideki başarısızlıkları ve zamanla kendi içlerindeki değişimleri de dikkatle izledi. AP'nin 12 Mart'a giden yolda aldığı yüzde 50'leri aşan oy oranına güvenerek giriştiği demokrasi karşıtı Anayasa değişiklikleri ve muhafazakar tabana arkasını dönmesi bir sonraki seçimlerde oy kaybetmesine neden oldu. Ancak koalisyon ortağı olabildi. Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasının ardından liderlik koltuğuna oturan Mesut Yılmaz da partinin muhafazakar kesimine arkasını dönünce ancak 28 Şubat'ın ardından Cumhurbaşkanı'nın görevlendirmesiyle Başbakan olabildi.

Türk seçmeninin bir diğer özelliği ise stratejik oy kullanması. İktidar partisi taraftarlarının %18'lik bir bölümü gücü dağıtmak için stratejik olarak oy veriyor, başka bir partiyi seçiyor. Bir de iktidarda oldukları sırada yapmak zorunda kaldıkları uzlaşılar, rafa kaldırdıkları vaatler, verdikleri zor kararlar dolayısıyla, hükümet partilerinin küstürdüğü bir seçmen kitlesi otaya çıkıyor. Bu kitle de partinin iktidarda kaldığı süre

arttıkça genişliyor. Yapılan araştırmaya göre iktidar partileri, ortalama olarak her yıl oylarının %5 kadarını kaybediyor. Ali T. Akarca'ya göre bu durum iktidara erken seçim tercihi yaptırabiliyor. Çünkü kaybettikleri destek dolayısıyla ülkeyi idare etmekte zorluklar ortaya çıkıyor. Bu arada milletvekilleri, seçilememek kaygısıyla başka partilere transfer olabiliyor. Yakın tarihte bunun örnekleri yaşandı. 2002 seçimleri öncesi ANAP'tan AKP'ye olan transferler oldu. DSP'den İsmail Cem grubu ayrılıp başka bir parti kurdu.

Demokrat Parti'nin yüzde 52-57, ANAP'ın yüzde 45, AKP'nin yüzde 47.8'le güçlü iktidar haline gelmesi seçmenin tepkisinin ekonomi kadar demokrasi, insan hakları, özgürlükler ile de ilişkili olduğunu gösteriyor. Türk seçmeninin istisnayı bozduğu tek durum ise AKP'nin 3 Kasım seçimlerinde aldığı yüzde 34,3'lük oyu 28 Mart 2004 Mahalli Seçimleri'nde yüzde 41,7'lere çekmesi.

3 Kasım 2007'de yapılacak genel seçimlerin bir yıl öncesinde yapılan araştırmalar, AKP'nin yüzde 10 oy kaybettiği yolundaydı. Buna neden olarak yükselen milliyetçiliğin AB'ye verilen tavizler nedeniyle başka partilere kayması, ekonominin büyüme rakamlarının rekor üstüne rekor kırmasına rağmen vatandaşın cebine giren paranın azalması ve AKP'nin uzlaşmaz bir politika yürütmesi gösteriliyordu. Ancak 27 Nisan 2007'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk oylamasının ardından askerden gelen muhtıra, AKP'nin seçmen gözündeki konumunu bir anda değiştirdi. Rejime meydan okuyan parti konumundan rejim mağduru bir demokrasi gazisine dönüştü. Bu algı, AKP'nin bir alternatifi olmadığı ve yeni bir koalisyon yönetimini ülkenin kaldıramayacağı düşüncesiyle birleşince rekor bir oyla seçimlerden galip çıktı.

Türk seçmeni için oy verme aşamasında en önemli etken ekonomi ancak zaman zaman ülkenin içinden geçtiği döneme göre farklı akımlara yönelebiliyor. Kaba bir değerlendirme ile bu hareketliliği Türk seçmeninin kararsızlığı olarak değerlendirenler olabilir. Ancak dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda seçmenin, kendi seslerine kulak veren partilere oy verdiği gözleniyor. Uzun bir tek parti yönetiminin ardından "Yeter söz milletindir" diyen Demokrat Parti bu şekilde iktidara geldi. DP'nin asker eliyle siyasetten uzaklaştırılmasının ardından halk yine kendisine "Gözlerime bakın, ne demek istediğimi anlarsınız" sloganıyla seslenen AP'yi tercih etmesi dikkat çekicidir.

Demokrasiyi kesintiye uğratan 12 Mart rejimini cezalandırmak isteyen seçmen tarihinde ilk kez sol bir partiye yüzde 30'ların üstünde oy vererek 'Karaoğlan'ı iktidara

böyle getirdi. CHP "Umudumuz Ecevit" sloganıyla halkın içinde bulunduğu çıkmaz için çözüm önerisinde bulunan tek partiydi. Bu seçim sonuçlarını 'tepki oyları' diye adlandırmak mümkün. Ancak önemli olan bu tepkiye nelerin neden olduğu.

Siyasi tarihin en önemli kırılmalarından biri 12 Eylül darbesi ile yaşandı. Yönetimi devralan askerler, 1982'de yeni Anayasayı referanduma götürdü ve halktan yüzde 92 oranında destek aldı. Dönemin Konsey Başkanı Kenan Evren ertesi yıl yapılan seçimlerden iki gün önce emekli orgeneral Turgut Sunalp başkanlığındaki MDP'ye desteğini açıkladı. Fakat referandumda kendisine rekor düzeyde destek veren halk bu kez onu görmezden gelerek ANAP'a oy verdi.

Bu mantıkla siyasi tarihi okumaya devam ettiğimizde 28 Şubat döneminde Türk seçmeninin benzer davranış sergileyeceği öngörüsünde bulunabiliriz. Ancak 'Post modern darbe'nin muhatabı Refah Partisi 2 yıl sonraki seçimlerde (Kapatıldığı için seçimlere Fazilet Partisi olarak girdi) ancak üçüncü parti olabildi. Çünkü bu kez Abdullah Öcalan'ın seçimlerden kısa süre önce yakalanması ve yine o günlerde Güneydoğu'daki çatışmaların artması nedeniyle milliyetçilik yükselişe geçmişti. Ve halk yine duygularına seslenen partilere yönelerek Öcalan'ın yakalanmasında görevde olan DSP ile MHP'yi iktidara getirdi.

DP'nin iktidara gelmesiyle başlayan çok partili siyasi hayat, 16 seçimi geride bıraktı. Bu seçimlerin sonuçlarından memnun olmayanlar, halkın oy verme yönelimlerini bugün bile "Cahillik" ve "Menfaatçilik"le açıklayanlar var. Son dönemde yaşanan "Göbeğini kaşıyan adam" ve "Dağdaki çobanla benim oyum bir olmamalı" tartışmaları bunun en yakın örnekleri.

Bu bakış açısı çok partili hayata geçildiği yıllar için nispeten doğru kabul edilebilir. Çünkü Türkiye'de 1950'li yıllarda okuma-yazma oranı yüzde 30 civarındaydı. Ancak söz konusu oran bugün yüzde 90'lara dayanmış durumda. Okuma-yazma oranı ile ülkenin gerçeklerinin farkındalığı arasında fark olduğunu kabul etsek bile bu gelişimin, seçmenin bilinçlenmesi ve kendi ayakları üzerinde durmayı başarabilmesi açısından önemli bir nokta olduğunu vurgulamak gerekir.

Yine de bu tartışmalar DP'nin iktidara geldiği 1951 yılından beri hiç sona ermedi. Ancak bu durumu açıklamak için Türk seçmenini oluşturan çevre ve merkez olmak üzere iki katmandan bahsetmek gerekiyor. Cumhuriyetin kuruluşundan (Belki de Osmanlı döneminden miras) beri sistemin çoğunlukla dışında kalan bir kitle var. Bu

kitle din, gelenek ve gelir düzeyi gibi farklı nedenlerle sosyolojik olarak oluşmuş bir topluluk. Bu topluluk 'Çevre' olarak adlandırılıyor,

Çevre, sayısal olarak her geçen gün büyüyen, yüzde 50'leri zorlayan bir oy miktarına dayanan bir faktör. Sadece ekonomik ve sosyal olarak dışlanan, kenarda kalan kesimleri değil, ayrı zamanda dini olanı da kuşatan yerel değerleri içeriyor. Diğer deyişle bu büyüme hem sistemin devletiyle merkez siyasi partiyle yarattığı ekonomik ve etik sarsıntıdan besleniyor; hem farklılaşan toplum taleplerinin sadece ekonomik unsurlardan oluşmayıp, kültürel, sosyal, dinsel, etnik unsurları kuşatmasından ileri geliyor.[205]

1950 seçimleriyle birlikte çevre yani yönetim mekanizmaları dışında kalan nüfus, merkezi yani yöneten sınıfını ilk kez kuşatmaya başladı. Bu kuşatma, AP, bir dönem Ecevit'in CHP'si, ANAP ve son olarak da AKP ile devam etti.

3.4 Medya ve Demokrasi

3.4.1 Normatif Medya kuramları

İletişim alanında çalışan araştırmacılar, iletişim sistemlerinin dayandırıldığı düşünsel temellerin döküm ve sınıflandırılmasına genellikle dolaylı bir konu olarak yer vermişlerdir. Belirli bir sistem bağlamında inceleme yapılırken, daha çok karşılaştırılmalı bir çerçeve sunmak amacıyla farklı yaklaşımlara değinilmiştir. Ancak az sayıda olsa da bazı kapsamlı çalışmalar vardır. Bunlar arasında en çok bilinen ve sonraki girişimlere kaynak olan Siebert ve arkadaşlarının "Four theories of the press (Basının Dört Teorisi)" başlıklı çalışmalarıdır. Siebert, Peterson ve Schramm iletişim sistemlerinin normatif temellerini yetkeci, liberal, sosyalist ve toplumsal sorumluluk ana başlıkları altında gruplandırmış ve bu ayrım diğer araştırmacılarca da genel olarak benimsenmiştir. Bu çalışmada da iletişim sistemleri bu ayrıma göre açıklanmaya çalışılacaktır.

3.4.1.1 Yetkeci kuram

Otoriter sistemlerde en önemli şey devletin varlığıdır. Ülkedeki diğer tüm unsurların görevi onu korumak sürekliliğini sağlamaktır. Devletin karşısına çıkan her şeyi cezalandıran bu sistemde kişi hak ve özgürlüklerinin önemi yoktur. Yetkeci sistemlerde medya, rejim adına kamuoyu oluşturan bir görev üstlenmekte,

[205] Ali Bayramoğlu, Birikim Dergisi, Seçim Öncesi Toplumsal İklim ve Parametreler, Sayı: 162, s. 65

medyanın amacı, rejim doğrultusunda partinin ve yönetimin sözcülüğünü yapmak olarak belirlenmektedir.[206]

17'nci Yüzyılda İngiltere'de ortaya çıkan sistemden yola çıkılarak oluşturulan yetkeci kuram medyanın amacını hükümetlerin siyasetlerini ve devletin hizmetlerini desteklemek ve ilerletmek olarak belirler. Yetkeci kuram medyanın kullanım hakkını kral ya da kraliçenin inisiyatifine bağlamıştır. Kuram medyayı kontrol görevini hükümet ve meslek localarına vermekte, sansür medyayı kontrol etme açısından etkili bir uygulama olmaktadır. Yetkeci kuramının önermelerinin uygulandığı sistemlerde, toplumu yöneten azınlığın elinde bir araç olan ve devlet politikalarını halka duyuran medyanın, devlete ve devlet politikalarına eleştiride bulunması yasaktır.[207]

Siebert, yetkeci kuramın dünya üzerindeki tüm yetkeci uygulamaların temelini oluşturan bazı önermeleri bulunduğunu anlatır. Siebert'e göre bu önermelerin ilki insan doğasıyla ilgilidir. Önermeye göre insan ancak toplumun bir üyesi olduğu zaman etkinlik alanı artmakta, birey olarak davrandığında hedeflerine ulaşması zor olmaktadır. Bu önerme devleti ve toplumu bireyin üstünde tutan görüşler içermektedir. İkinci önerme ise devletin doğasıyla ilgilidir. Devlet, grup örgütlenmesinin en yüksek ifade biçimi olarak nitelenmekte ve insanların ancak devlet içinde amaçlarına ulaşabilecekleri vurgulanmaktadır. Yetkeci kuramın üçüncü önermesi devleti, bireyin gelişimi için gerekli bir varlık olarak görmekte, hedeflerin ve yöntemlerin birey tarafından değil devlet tarafından belirlendiğini varsaymaktadır. Dördüncü önermede ise bilginin doğasından söz edilmektedir. Bilginin zihinsel çaba ile kazanıldığını kabul eden bu önerme insanların bilgiyi işleyebilecek kadar zihinsel yeteneğe sahip olmadıklarını öne sürer. Bu nedenle, devlet, zihinsel kapasiteleri yetersiz insanlara liderlik eden bilge kişilerce yönetilir.[208]

McQuail, yetkeci medya kuramının uygulandığı sistemlerde medyadan beklentileri şöyle sıralar:

1. Siyasal otoritenin zayıflamasına yol açacak hiçbir yayın yapılmamalıdır.
2. Daima siyasal otoriteye yardımcı olmalıdır.
3. Egemen ahlaki ve siyasal değerlere saldırmamalıdır.

---

[206] Ahmet İmançer, **Ege Üniversitesi B.Y.Y.O. Dergisi**, "Basın Hükümet İlişkilerine Genel Yaklaşımlar" Sayı 5, Şubat 1991, İzmir

[207] Fred S. Siebert, Theodore Peterson, Wilbur Schramm, **Four theories of the press : The authoritarian, libertarian, social responsibility and Soviet communist concepts of what the press should be and do**, (Urbana : University of Illinois Press), 1963, s. 7

[208] **Aynı**, s. 10-11

4. Bu ilkeler doğrultusunda medya sansür edilebilir.

5. Otoriteye yönelik kabul edilemez saldırılar, resmi politikadan sapmalar ve ahlaki değerlere yapılan saldırılar suç sayılır.[209]

Yetkeci kuram yakın tarihte Musolini, Hitler Saddam Hüseyin tarafından uygulanmıştır. Halen uygulandığı ülkeler arasında İran'daki İslam rejimi örnek gösterilebilir.

3.4.1.2 Sosyalist kuram

Belli dönemlerde Almanya ve İtalya'da uygulanan sosyalist sistem, gelişimini Sovyetler Birliği'nde tamamlamıştır. Kaynağını Marksist, Leninist, Stalinist düşünceden alan sosyalist medya kuramı, 19'uncu yüzyılda Rus düşüncesi ve Higel'in fikrinin karışımıyla ortaya çıkmıştır. Kuramı göre medyanın ana amacı, Sovyet Sosyalist rejiminin özellikle de partinin diktatöryasının devamına ve başarısına katkıda bulunmaktır. Sosyalist medya kuramının uygulandığı ülkelerde medyayı kullanma hakkı, Ortodoks partiye ve parti üyelerine verilmiştir. Hükümetin bir kolu olarak görev yapan hükümet politikalarını yakından takip eden medya, partiye yönelik eleştirilerde bulunamaz.

Geleneksel Marksizm'e göre medya, mülkiyeti devlet elinde olduğundan ya da burjuva sınıfının ideolojik amaçlarını yerine getiren bir araç olarak görüldüğünden bir sınıf kontrolü aracıdır. Bu yaklaşıma göre devletin ideolojik bir aygıtı olarak görülmesi gereken medya egemen yapıyı koruyan polis yargı ve silahlı kuvvetlerden oluşan baskıcı devlet aygıtlarına ideal bir yardımcıdır.[210]

Bu ideolojiye göre kitle iletişim araçlarına düşen görev, komünist partisinin propagandasını yaparak bu parti görüşü dışında kalan kitleleri uzlaştırmak ve genel kitle içinde bunları yok ederek sınıfsız topluma ulaşmakta destek vermektir. Shramm Sovyet Komünist sisteminde basından beklenen görevleri şöyle sıralamıştır:

1. Kitle İletişimi bir araç olarak kullanılmalıdır. Bu araç devlete ve partiye aittir.

2. Kitle iletişim araçları devlet gücü ve parti etkiliğinin diğer birimleri ile çok yakın ilişki içindedir.

3. Onlar devlet ve parti içinde, birliği sağlayan araçlar olarak kullanılır.

---

[209] Denis McQuail, **Kitle İletişim Kuramı**, Çeviren: Ahmet Halûk Yüksel, (Eskişehir:Anadolu Üniversitesi Yayınları), 1994, s.121

[210] Tülay Bektaş, **"Medya Demokrasi İlişkisi ve Türk Medyasında Refah Partisi İmajı"**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), s. 13

4. Onlar özellikle politika ve kışkırtma aracı olarak kullanılır.
5. Onların ayırıcı özelliği çok kesin bir biçimde onlara verilmiş olan sorumluluktur.[211]

3.4.1.3 Liberal kuram

İngiltere ve ABD'de uygulanan liberal sistemin doğrultusunda oluşturulan kuram, kaynağını Milton, Locke ve Mill'in eserlerinden almış, doğal haklar ve rasyonalizm felsefesi üzerine kurulmuştur. Liberal kuramın ilkelerinin benimsendiği sistemlerde medya, haber vermek, eğlendirmek, satmak, doğru keşiflere yardım etmek, hükümeti kontrol etmek görevlerini yerine getirmekte, ülkenin gelişimi için faaliyette bulunanların medyayı kullanma hakkı bulunmaktadır. Liberal kuram, medyanın serbest pazar düşüncesi çerçevesinde kendi kendini kontrol edebileceği görüşünü benimsemekte, bunun yanında toplum huzurunu bozan bazı unsurlar konusunda medyaya yasaklar getirmektedir. Siebert, bu yasakların iftira, açık saçıklık, utanmazlık, savaş zamanı ayaklanmaya sebebiyet verecek yayınlara getirildiğini belirtir.[212] Liberal toplumlarda iletişim araçları, demokratik siyasal kurumların ve demokratik yaşam tarzının vazgeçilmez öğesidir. İletişimin gerekliliği, parti, sendika dernek gibi sivil toplum örgütlerinin oluşması sürecinde açıkça ortaya çıkar. Liberal ve özgürlükçü görüşlerin devre dışı bırakılmaları halinde, insanlar doğru olmayan bilgi ve görüşlere maruz kalacaklar, farklı görüşlerin ifade edilmesi engellenecektir. Liberal sistem, fikirlerin yayılmasını ve nihai kararı kamuoyunun vermesini sağlayacaktır.[213] Liberal kurama göre merkezde birey vardır ve birey akılcı bir varlıktır. Devletin amacı bireyin mutluluğunu sağlamak ve bireylerin çıkarlarını gerçekleştirmektir. Kuramın gerçek ve bilgi hakkındaki görüşü şöyledir: "Gerçeğe giden yol bir bataklıktan geçebilir. Ancak yolun sonunda akılcı bir varlık olan insan kabul edebileceği ve kanıtlanabilecek kesin gerçeklere ulaşabilir."[214]

Klasik liberal kuram, kamusal alanı hükümet ve toplum arasındaki alan olarak tanımlamakta bu alanda özel kişilerin devlet üzerinde resmi ve resmi olmayan denetimlerde bulunduğunu kabul etmektedir. Kurama göre resmi denetimler hükümetleri seçme yoluyla resmi olmayan denetimler de kamuoyu baskısıyla

---

[211] Haluk Birsen, **Türkiye'de İnternet üzerinden Yayınlanan Haber sitelerinin Editörleriyle bir anket çalışması**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları) 2005, s. 32
[212] Siebert ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 17
[213] Bektaş, **a.g.e.**, s. 16
[214] Süleyman İrvan, **Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, "Normatif Medya Kuramları", Sayı 1-2, 1993, Ankara, s. 23

gerçekleşebilir.[215]

Toplumların hükümetleri denetim altında tuttuğu bu sistemde medya merkezi konumdadır. Medya özellikle seçim dönemlerinde seçmenlerin doğru tercih yapabilmeleri için gerekli bilgiledi sağlama, bağımsız bir tartışma ortamı hazırlama kamuoyunu oluşturma ve yönetilenlerin görüşlerini ifade etmelerini sağlama gibi görevler üstlenmekte, böylece yönetilenlerin hükümetleri yönlendirmesine olanak sağlamaktır.[216]

Liberal kuramın belirlediği ilkeler doğrultusunda medya sisteminin işleyişi şöyle gerçekleşmektedir:

1. Medya yayınları üçüncü bir oluşum tarafından sansür edilemez.
2. Dağıtım ve yayın hakkı, ruhsat ya da izne tabii olmadan her bireye verilmelidir.
3. Medya kurumlarının hükümete bürokratlara ya da partilere yaptıkları saldırılar cezalandırılamaz.
4. Yayınlanacak haberler konusunda sınırlama yapılamaz.
5. Doğru ya da yanlış fikirlerin düşünce düzleminde karşılaştırılması sağlanmalıdır.
6. Yayınların toplanması kurallarla sınırlandırılamaz.[217]

Liberal kuram çeşitli yönlerden eleştiriye uğramaktadır. Curran kuramın iktidarın kapitalist ve ataerkil yapılar aracılığı ile sürdürülme biçimini göz ardı ettiğini dolayısıyla medyanın toplumun diğer kesimleriyle ilişkilerinin belirsiz olduğunu dile getirmektedir. Curran'ın kurama getirdiği eleştirilerden biri de günümüz medyasındaki değişiklikleriyle ilgilidir. Curran medyada çıkarların organize hale geldiğini ve kolektifleştiğini belirterek liberal kuramın demokrasilerde medya görevinin ne olduğunu belirtmediğini söylemektedir.[218]

McQuail ise liberal kuramı eleştirenler arasındadır. Kuramla ilgili ilk belirsizliğin insan hayatına girmeye başlayan televizyonculuğun ne kadar destekleneceği konusunda olduğunu belirten McQuail, ayrıca eğitim, kültür, sanat gibi iletişim dünyasının diğer bölümlerinde kuramın ne kadar geçerli olduğunun bilinmediğini belirtmektedir.

McQuail'in kurama getirdiği ikinci eleştiri ise kuramın sadece medya patronlarını koruduğu ve bilgi üzerinde bir birikime sahip olmadığı yönündedir. Kuram insan hayatının gizliliği veya toplumsallaşmayla ilgili kurallar içermemektedir. Kuramın

---

[215] Süleyman İrvan, **Medya, Kültür, Siyaset,** (Ankara: Bilim Sanat Yayınları) 1997 s. 216
[216] **Aynı**, s. 216-217
[217] McQuail, **a.g.e.**, s. 125
[218] İrvan, **a.g.e**, s. 217

medya tarafından saldırıya uğrayanlara cevap hakkı tanımaması sadece medyayı koruması McQuail'in eleştirilerinin diğer bir yönüdür. McQuail, Pazar devinimlerinden dolayı medyanın eline geçen baskı gücünden korunma yollarının belirlenmediği noktasında da eleştiride bulunmaktadır.[219]

3.4.1.4 Toplumsal kuram

Serbest Pazar basının özgürlüğünü toplumun beklentilerinin aksi yönünde kullanmasına aynı zamanda teknolojik ve ticari gelişmelerin basın kurumlarında meydana getirdiği değişiklikler nedeniyle toplumun sosyal ve siyasal gelişmelerden haberdar olamamasına neden olmuştur. Basının tek bir sınıfın gücünü artırdığı yönündeki düşünceler sonucunda ortaya atılan toplumsal sorumluluk kuramı, demokratik kurallar çerçevesinde topluma karşı sorumlu olan özel medya ve toplumsal yayıncılık kuruluşlarını kapsamaktadır. Kuram toplumsal görev ile basın özgürlüğünü bağdaştırma temeli üzerine kurulmuştur.[220]

Toplumsal sorumluluk kuramının ele alınışı ilk kez Hutchings Komisyonu olarak bilinen topluluk tarafından hazırlanan raporla gerçekleşmiştir. Çoğunluğu akademisyenlerin oluşturduğu komisyon liberal medya sisteminin eksikliklerini tamamlamak ve bu konuda önlemler almak amacıyla beş yıl süren araştırmaların ardından 1947 yılında "A Free and Responsible Press" isimli raporu hazırlamıştır.[221]

Toplumsal Sorumluluk Kuramı, medyanın ana amacını haber vermek, eğlendirmek, satmak, anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak olarak belirlemekte, toplumda yaşayan her kesimin medyayı kullanma hakkı bulunduğunu vurgulamaktadır. Kurama göre medyada kontrol mekanizmasının çalıştırılması, profesyonel etik ilkeleriyle mümkün olacaktır. Medya sahiplerinin toplumsal sorumluluk bilincinde olması da medyanın kendi kendini kontrolünü sağlayan bir faktördür. Medyaya özel haklara saldırılmaması ve sosyal hayata müdahale edilmemesi yönünde yasaklar getiren toplumsal sorumluluk kuramına göre medyanın mülkiyeti özel kuruluşlar elinde bulunmakta ve mülkiyet hükümete devredilmediği sürece resmi makamlar topluma verilen hizmeti sorgulamaktadır.[222]

---

[219] McQuail, **a.g.e.**, s. 125
[220] **Aynı**, s. 126
[221] İrvan, 1993, **a.g.e.**, s. 48
[222] Bektaş, **a.g.e.**, s. 22

Toplumsal Sorumluluk Kuramı basının bağımsızlığı ilkesi ile topluma karşı sorumluluklarını ortak bir noktada buluşturmayı amaçlamaktadır.

Öncelikle medyanın güncel olayları doğru, evrensel standartlarda ve anlamlı bir içerikle yansıtması gerekmektedir. Medyanın içeriğini ortaya koyarken bunları doğru kaynaklara doğrulatması ve toplumdaki tüm kesimleri yansıtacak şekilde ortaya koyması gerekmektedir.

Ancak medyanın bu sorumluluklarını yerine getirebilmesi için halkın ve hükümetlerin de bir takım sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Halk medyanın görevini yerine getirebilmesi için yardımcı olmalı, eğitim kurumlarında iletişim alanında eleştirel yayın araştırmaları yapmasının yanı sıra bu nitelikte merkezler kurması ve bağımsız bir kurulun her yıl değerlendirme yapması gerekmektedir. Hükümet ise yurttaşların iletişim gereksinmelerini tümüyle karşılamayacağının bilincinde olarak iletişim yapan kurum ve kuruluşlara yardımcı olmalı kendisin bu alana bir girişimci olarak girmiş olsa bile bunu özel medya sektörünü desteklemek için yapmalıdır.[223]

McQuail toplumsal sorumluluk kuramının ana kurallarını şöyle sıralamaktadır:

1. Medyanın toplumsal görevlerini kabul etmesi ve yerine getirmesi gerekmektedir.
2. Bu görevler yerine getirilirken profesyonel öğreticilik, gerçeklik, doğruluk, nesnellik ve denge standartlarının oluşturulması gereklidir.
3. Medya bu kuralları uygularken aynı zamanda kanunlar ve yerleşmiş kurumlar çerçevesinde kendi kendisini düzeltmelidir.
4. Medya suça, şiddete veya kamu düzensizliğine teşvik edici azınlık gruplara saldırı niteliği taşıyan yayınlardan kaçınmalıdır.
5. Medya tüm kurumlarıyla çoğulcu bir zihniyet taşımalı ve toplumların farklılıklarını değişik görüşlere yer vererek, cevap ve düzeltme hakkı tanıyarak yansıtmalıdır.
6. Toplumun medyadan yüksek performanslı uygulamalar bekleme hakkı vardır ve komu yararı adına yayınlara müdahaleye izin verilmelidir.[224]

---

[223] **Aynı**, s. 23
[224] McQuail, a.g.e., s. 128

3.4.2 Demokrasi

Demokrasi kelime kökeni olarak Yunanca demos ve kratos sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşur ve halkın iktidarı anlamına gelmektedir. Demokrasinin esas amacı, topluluk halinde yaşan her bireyin özgürlüklerini kullanarak yaşamasını sağlamaktır.[225]

Demokrasi tanımı gereği halkın yönetimidir; yasaları yaratmanın, uygulamanın ve yargılamanın, yurttaşların kendi oluşturdukları yasalara itaat etme hak ve görevleridir. Demokrasinin esası yönetenin yönetilen üzerindeki hakimiyetinin rızaya dayanmasıdır. İktidarda bulunan güçlerin görevlerini devam ettirebilmesi yönetilen kesimin yönetimde aktif rol almasına bağlıdır.[226]

Demokrasi insan haklarının korunması toplumdaki azınlıkların söz sahibi olması devletin ve ekonomik iktidarların otoritelerinin sınırlandırılması anlamına gelir. Touraine demokrasinin daha önceki dönemlerde halkın egemenliği ve katılımı anlamına geldiğini ancak değişen anlamıyla birlikte artık toplum fikriyle özdeşleşmediğini ve özne fikrini barındırdığını belirtir. Özne hem kişisel hem de kolektif özgürlüğü kapsar. Öznenin bu kapsayıcılığı nedeniyle demokrasi hem modern akılcılığın oluşturduğu farklı fikirlerin kurumsal çerçevede ele alınması hem de kişisel ve kolektif özgürlüğün savunulması anlamına gelir.[227]

Sartori demokrasinin saydam bir sözcük olduğunu "Halkın iktidar, iktidarın halka ait olması" şeklindeki sözcük anlamının kavramı tanımlama konusunda yetersiz kaldığını belirtmekte demokrasinin "Temsil etmek" anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Sartori'ye göre demokrasi için hem olanı hem de olması gerekeni içeren bir tanım yapılması gerekmektedir. Sartori, demokrasi idealinin demokrasi gerçeğini tanımlayamayacağını gerçek demokrasi ile ideal demokrasinin aynı anlama gelmediğini dile getirmektedir. Demokrasi demokrasi idealleri ile demokrasi gerçeği arasındaki karşılıklı etkileşimden olanla olması gerekenin çekişmesinden doğan ve şekillenen bir kavramdır.[228]

---

[225] Alpay Kabacalı, **Türk Basınında Demokrasi**, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık, 1999), s. 3
[226] John Keane, **Biçimsel Demokrasi Üzerine**, Çev. Erkan Akın, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1993) s. 147
[227] Bektaş, **a.g.e.**, s. 24
[228] **Aynı** s. 25

Schmitter ve Karl da demokrasinin belirsiz bir kavram olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre demokrasi kelimesi siyaset dünyası içerisinde bozuk bir para gibi algılanmaktadır. Bu algılamanın sonucu olarak siyasiler bu parayı kendilerine mal etmeye ve gerçekleştirdikleri her faaliyetle demokrasiyi ilişkilendirmeye çalışmaktadırlar. Bilim dünyasında ise demokrasinin belirsizliği kendini iyiden iyiye hissettirmektedir. Bilim adamları demokrasinin belirsiz anlamı nedeniyle bu kavramı bazı niteleme sıfatlarıyla birlikte kullanmayı tercih etmektedirler.

Macpherson demokrasinin diğer bütün sistemler gibi bir iktidar sistemi olduğunu ve bu sistem aracılığıyla insanların yönetilebildiğini demokrasinin insanları yapamayacakları şeyleri yapmaya, yapabilecekleri şeyleri de yapmaktan kaçınmaya zorladığını belirtir. Macpherson'a göre demokrasi bir hükümet sistemi olarak iktidarın devlet eliyle bireyler ve gruplar üzerine uygulandığını bir sistemdir. Demokrasi toplumsal anlamda diğer yönetim sistemleriyle benzer ilkeler benimsemektedir. Demokrasi toplumsal yapıdaki insanların mülkiyete ilişkin hakları nedeniyle diğer insanlar üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak sahip oldukları hakların sınırlarını çizen insanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen bir sistemdir.[229]

Demokrasinin diğer sistemlerin olduğu gibi yönetici bir kesime ihtiyacı vardır. Ülkenin yönetilmesi için bu kesim gereklidir. Demokraside en ayırt edici unsur vatandaşlardır. Rejim demokrasi olup olmadığının anlaşması için yönetilen kesimin varlığı esastır. Demokratik sistemin temel taşlarından biri de kararların bir bütün halinde alınmasını sağlayan dış güçlere karşı birlikte mücadele için gerekli olan işbirliği unsurudur. Tarafsız seçimler ve seçmenlerin kendilerini temsil etmek üzere seçtikleri temsilciler demokrasinin vazgeçilmez diğer unsurlarıdır.

Lipson ise demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak hürriyet ve eşitliği vurgular. Lipson'a göre fizikçiler için uzay ve zaman ne ise demokrasi savunucuları için de hürriyet ve eşitlik aynı anlama gelmektedir. "Demokrasi, vatandaşları için mümkün olduğunca fazla hürriyet ve eşitliği birleştiren bir devlet yönetimi şeklidir." Demokrasi için gerekli koşulardan biri hükümetten parti sistemlerinden ve devlet örgütlerinden bağımsız bir kamusal alanın gerekliliğidir. Kamusal alanda bireyler, gelişmelerle ilgili kararlar almakta kendilerini temsil edebilme olanağı bulmaktadırlar. Kamusal alan içerisinde gündelik hayata yönelik üretilen yorumlar siyasal iktidarlardan bağımsızdır ve özgürce duyurabilmektedir. Böyle bir kamusal alanın var olduğu

[229] **Aynı** s. 26

demokratik sistemde bireylere bilgi edinme ve bilgiyi yayan kaynaklardan yararlanma hakkı verilerek bilginin dolaşımı sağlanmalıdır.[230]

Demokrasi kavramını sivil toplum olgusuyla birlikte ele alan John Keane demokratik sivil toplumun tek başına varlık gösteremeyeceğine bağımsızlığını koruyacak bir devlet iktidarına muhtaç olduğuna dikkat çekmektedir. Keane'e göre devlet demokrasiyi hem destekleyen hem de demokratikleşme sürecinde olumsuz etkileri olan bir güçtür. Demokrasinin gerçekleşebilmesi için devletin sivil toplumu ne çok fazla ne de çok az yönetmesi gerekir. Dolayısıyla daha demokratik bir düzen devlet iktidarı eliyle kurulamayacağı gibi devlet iktidarı olmaksızın kurulamaz.[231]

Demokrasinin kazandığı yeni boyut üzerinde duran Tourine devlet iktidarının kazandığı büyük gücün burjuva demokrasisine karşı halkçı demokrasiyi savunmasız hale getirdiğini vurgular. Demokrasinin güçlenmesi siyasal iktidarın bireylerin haklarına toplumsal kültürel nitelikler taşıyan haklara saygı duymasına bağlıdır. Touraine'ye göre demokrasi bugün iki ayrı cephede mücadele vermektedir. Birinci cephe askeri despotizmin ve totaliter parti iktidarının bulunduğu mutlak iktidar cephesidir. Demokrasinin mücadele verdiği diğer bir konu ise aşırı bireyciliğe getirmesi gereken sınırlamalardır. Demokrasinin üstlenmesi gereken görev sivil toplumla siyasal toplumu birbirinden ayırma teşebbüsünde bulunan ve siyasal toplumu yönetimin ya da şirket iktidarlarının eline bırakan güçlere izin vermemektir.[232] Çağdaşlaşmayla birlikte kültürel değerler de değişime uğramış ve bireycilik batının en önde gelen kültürel değeri halini almıştır. Bu yalnızca batıda yaşanan bir durum değildir, bugün Asya'da cemaat ruhunun yok olduğu ve bireycilik düşüncesinin güç kazandığı görülmektedir. Peter Berger, batıda yayılan bireycilik düşüncesine karşı grupların da bulunduğunu belirtir. Karşı eğilime sahip gruplar yalnızca politika çevrelerinden değil, dini ve kültürel alanlardan da çıkmaktadır. Ancak tüm bu karşı çıkışlara rağmen bireycilik anlayışı batı ülkelerinin etkisiyle batılı olmayan ülkelerde taraf bulmakta ve hızla yayılmaktadır.

Karl R. Popper'ın da halkın iktidarı şeklinde olan klasik demokrasi tanıma itirazı vardır. Popper, demokrasinin esas aldığı tek meşru yöneticinin halk olduğu düşüncesine karşı çıkmakta ve bu düşünceyi uygulanması imkansız bir ideoloji olarak görmektedir.

---

[230] **Aynı** s. 27-28
[231] Keane, **a.g.e.**, s. 105
[232] Bektaş, **a.g.e**., s. 28

Halkın hiçbir yerde yönetme hakkı yoktur ve ülkeyi asıl yönetenler hükümet, bürokratlardır. 20'nci Yüzyılda tüm demokratik devletler iktidarlar tarafından uygulanan bir despotizm tehlikesiyle karşı karşıya bulunmakta, fikirlerin, kamusal planda tanımlanma ve dolaşımı sürecine karışan bir devlet müdahalesinin varlığı dikkat çekmektedir.[233] Dünyada demokrasi krizi yaşandığı fikrine katılan Alain Touranie de satı ülkelerinde demokrasiye olan ilginin önemli boyutlarda azaldığını belirtir:

"Her şeyin siyasal olduğu uzun bir dönemden sonra, bu ülkeler, her şeyin ekonomik olduğu bir ortamda yaşıyorlar: Uluslararası rekabet, ticari mübadelelerin dengesi, paranın değerinin sağlamlığı, yeni teknolojileri geliştirme gücü... Siyasal yönetimin amaçları işte bunlar. Gerisine gelince,insanlar, rahatlıkla, siyasal tekellere, devlet bürokrasisine, politikacıların söylevlerine ve pek çoğu, yakınlarındaki teröristlere ya da uzaktaki diktatörlere, özgürlüklerin hukuksal güvencelerinden daha çok ilgi göstermiş olan entelektüellerden aşırılıklarına karşı korunmakla yetiniyorlar. Demokrasi de piyasa ekonomisi ve akılcı düşünce kadar doğal görülüyor, dolayısıyla da geliştirilmesi ve örgütlenmesi değil korunması gerektiği düşünülüyor"[234]

Bugünün demokrasilerinde önemli bir sorun olarak tartışılan demokrasinin katılımcı esaslara mı seçkinci esaslara mı dayandırılacağı düşüncesi önemli bir sorun olarak görmemektedir. Turan'a göre siyasal katılımla ilgili özgürlükleri sağlayan haklar uygulamadadır ve bireylerin siyasal sürece katılma hakları saklıdır.

Melluci demokrasinin yönetim kaynaklarına ulaşmayı amaçlayan rekabeti içeren bir sistem olarak tanımlanmasına karşıdır. Demokrasi, bireyleri ve grupları her alanda güçlendirmeli ve onların kabul edilmek istedikleri gibi olmaları için gerekli koşulları sağlamalıdır. Demokrasinin varlığı bireylerin ve grupların fikirlerinin anlamlandırma süreçlerinin kabul edilmesine bağlıdır.

demokrasinin gelişebilmesi için yönetimde keyfi tercihlerini öne çıkaran yöneticilerin denetlenmesi toplum düzenini sağlamak için keyfi kurallar yerine adil ve gerçekçi kuralların konması bu kuralların oluşturulması sürecinde halkın da söz sahibi olması gerekir.[235]

---

[233] Keane, **a.g.e.**, s. 106
[234] Bektaş, **a.g.e.**, s. 29
[235] **Aynı**, s. 30

3.4.3 Medyanın demokratik sistemlerdeki rolü

Demokrasi**,** diğer sistemlerden farklı olarak kabul görmesinde iletişime en fazla gereksinim duyan sistemdir. Demokratik rejimlerde devlet, yurttaşların gönüllü birlikteliği şeklinde tanımlanmakta ve bu birliktelik sisteme gösterilen rızayla mümkün olmaktadır. Rızanın baskıya başvurulmadan kazanılması ise yönetenler ile yönetilenler arasındaki iletişim kanallarının açıklığına bağlıdır. Demokrasilerde sisteme rızanın kazanılması seçimler aracılığıyla gerçekleştirilmekte, halk oy kullanarak hem sisteme olan rızasını yinelemekte hem de kendini yönetecekleri seçerek yönetime doğrudan katılmaktadır.

Medya seçim dönemlerinde seçmenlerin karar verme süreçlerinde oldukça etkin rol oynar. Seçimlerde yarışan politikacılar, tanıtımın kendileri için öneminin ve kamuoyunun kararını etkileyecek gücün de medya olduğunun bilincindedirler. Liberal demokrasinin uygulandığı ülkelerde medya sistemin demokratik değerler doğrultusunda işlemesini ve demokrasinin korunmasını sağlayan en önemli araçtır. Medya, siyaset dünyasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaları halka yansıtarak, halkın da katılımıyla toplumsal amaçların gerçekleştirilmesi yönünde siyasilere yol gösterir. Medyanın üstlendiği bu rol, yönetimin tek bir grubun ya da kişinin görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilmesini engeller. Özgür bir basının varlığı, iktidarı elinde bulunduranların toplumdaki bireylere karşı siyasal sorumluluklarını hatırlatan demokratik anlayışı da pekiştirir. Özgür basın kamuoyunun siyasilerin kişiliklerini ve yetenekleri hakkında bilgilenmesini sağlar.[236]

Demokrasinin enformasyon ve iletişim olmadan varlığını sürdüremeyeceği yaygın bir şekilde kabul gören bir görüştür. Demokrasinin gerçekleşebilmesi, toplumdaki bireylerin ya da grupların kamusal etkinliklere katılımıyla mümkündür. Demokrasinin gereği, bireylerin ve kurumların kendilerini kamu önünde ifade edebilmeleri ve doğru enformasyona ulaşabilmeleridir. Medya tarafından sürdürülen enformasyon akışı, siyasetin alanını genişletir ve siyasetçilerin bu alana tek başlarına hakim olmalarını engeller.[237]

Demokratik sistemlerin en belirgin özelliği sürekli bir gelişim içerisinde olmalarıdır. Demokrasi, devletin korunması esasını benimsemekle birlikte bireylerin hak ve özgürlüklerini de güvence altına almıştır. Demokrasinin var olduğu bir sistemde medya,

---

[236] İrvan, 1997 **a.g.e**., s. 203
[237] **Aynı**, s. 283

kişi hak ve özgürlüklerini korunmanın yanında bireylerin kendilerini özgürce ifade edebilmelerini ve toplumsal eylemlere katılımlarını sağlar. Medyanın bu görevini sürdürmesi için düşünce özgürlüğüne engel olan tekelleşmenin yaşanmadığı bir medya sisteminde, toplumun her kesiminden insanların firikleri medyada yer bulacak ve medya, demokrasinin gereği olarak adil bir şekilde temsilci görevini yerine getirecektir.[238]

Demokrasilerde medya çalışanlarının rolü demokratik olmayan rejimlerde olduğu gibi halkın iradesini devlet iktidarı karşısına çıkarmak değildir. Medyaya düşen rol, insanları ülkede yaşanan gelişmeler hakkında bilgilendirmek, onların akılcı varlıklar olarak hareket etmesini, karşıt görüşler edinmesini sağlamaktır. Toplumun entelektüel kesimi olarak kabul edilen medya çalışanlarının hem siyasal özgürlüğe hem de bireysel hakların savunulmasına karşı çıkan otoriter yönetimlere karşı mücadele etmesi gerekmektedir.[239]

Graham Murdock, medyanın demokratik bir şekilde görevlerini yerine getirebilmesi için dört temel şarttan söz etmektedir:[240]

Medya sistemleri vatandaşların bağımsız bir şekilde kişisel ve siyasal tercihlerini yapabilmeleri için gereli bilgiyi, özellikle kamusal ve bireysel kurumlara ilişkin kavramları tartışma ortamına taşıyarak yorum ve değerlendirme yapılmasına imkan sağlamalıdır.

İkincisi medya, güncel olayları yakından izlemeli, dünyada olup bitenler hakkında çeşitli görüşleri de içeren bilgiler sunmalıdır. Medyanın buradaki amacı, hem bireysel, hem de kolektif görüşleri göz önünde bulunduran bir bakış açısı oluşturmaktır. Üçüncü olarak medya fikirlerde görüşlerde yorumlarda bilgide ve tartışmalarda çoğulculuğu sağlamalıdır. Bu çoğulculuk, farklı görüşlerin iletişim sistemine erişmesi için gerekli olan imkanların seferber edilmesiyle sağlanır.

Medya aynı zamanda, farklı fikirlerin oluşması aşamasında da işlev görmeli ve kültürel ifadelerdeki çoğulculuğun cesaretlendirilmesini sağlayarak demokratik görevlerini yerine getirmelidir.

Demokrasilerde medyanın işleyişi oldukça titiz ilkelere bağlanmıştır. Bu ilkeler doğrultusunda medyanın siyasal sistem için bir takım görevlerin yerine getirmesi

---

[238] Ahmet İmançer, **"Basın Hükümet İlişkilerine Genel Yaklaşımlar"** Ege Üniversitesi BYYO Dergisi, Sayı: 5 (Nisan 1991), s. 34-35

[239] Bektaş, **a.g.e.**, s. 31

[240] **Aynı**, s. 34

gerekmektedir. Gurevitcch ve Blumler, medya işleyişiyle ilgili demokratik beklentileri şöyle sıralar:

1. Toplumsal siyasal çevrenin gözetimi, bireylerin ve grupların toplumsal refahını olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyecek gelişmelerin duyurulması.
2. Anlamlı gündem koyma, günün önemli sorunlarını, bu sorunları gündeme getiren ve çözebilecek olan güçleri de içerecek biçimde saptama.
3. Siyasetçilerin ve diğer baskı çıkar grupları temsilcilerinin görüşlerini anlaşılır ve aydınlatıcı şekilde aktarmaları için bir platform görevi görme.
4. hem çeşitli görüş açıları arasında hem de iktidarı ellerinde bulunduranlarla kitleler arasında diyalog sağlama.
5. Resmi görevlilerin ellerindeki gücü nasıl kullandıklarına ilişkin hesap vermelerini sağlayacak ortam ve mekanizmalar oluşturma.
6. İnsanları, siyasal süreçleri yalnızca izlemek ve yönetim hakkında konuşmaktan çok, öğrenmeleri, tercih yapmaları ve yönetime katılmaları için teşvik etme.
7. Medya dışındaki güçlerin, kendi bağımsızlıklarını, dürüstlüklerin ve izleyicilere hizmet yeteneklerini göz ardı etme çabalarına ilkeli bir biçimde karşı koyma.
8. İzleyicileri, kendi siyasal çevrelerini anlamlandırabilen ve potansiyel olarak duyarlı davranan kişiler olarak görme ve onlara saygı gösterme.[241]

Demokrasi için gerekli koşullardan olan özgür gazeteciliğin ve medyanın iki türlü etkisinden söz edilir. Birincisi hükümetler üzerinde bir gözlemci gibi çalışması, ikincisi bilgi sahibi ve eleştirel vatandaşlar meydana getirmesi. Medya, halkın sağduyulu bir şekilde yargıda bulunabilmesi için gerekli temel konular hakkında bilgi ve haber sağlar. Aynı zamanda farklı fikirlerden haberdar olunmasını güvence altına alarak, bu konular üzerinde halkın fikir alışverişinde bulunabileceği bir forum işlevi görür. Medya, ne derece büyük bir bağımsız güce sahip olursa olsun, hükümetin faaliyetlerini takip eden, olanları denetleyen bir dördüncü güçtür.[242]

Demokratik bir toplumda medya, yönetilenlerle yönetenler arasındaki bilgi akışını sağlayan bir köprü işlevi görmektedir. Siyasal dünya ile sıradan insanların bu dünyayı algılayışları arasındaki uçurumun boyutu medyanın yayınları aracılığıyla en aza indirilmektedir. Siyasal kararlar, insanların yaşamlarını birçok yönden etkilemesine rağmen, siyasal dünya insanların bulundukları konumdan genelde uzak anlaşılması güç

---

[241] **Aynı,** s.35
[242] **Aynı**, s. 36

ve sıkıcı olarak görülmektedir. Medyanın, bu uzak ve anlaşılması güç siyasi arenadaki gelişmeleri sıradan insanların anlayabileceği şekilde aktarması gerekmektedir.[243] Medyanın siyasal dünya ile halk arasında kurduğu kamusal diyalog, kamusal olaylarla ilgili haberlerde olduğu kadar eğlence programları içindeki çeşitli değerler ve bakış açıları hakkında da bilgilendirici olmalıdır. Medya farklı anlayışların oluşmasını sağlayarak, bireylerin kendi toplumsal deneyimlerini yeniden yorumlamalarına egemen kültürün varsayımlarını ve fikirlerini sorgulamalarına olanak sağlamalıdır. Medya bireylerin farklı bakış açıları ve kaynaklardan yararlanarak hem kolektif hem de bireysel terimlerle refahlarını korumalarına ve refahlarını en üst düzeye çıkarmalarına katkıda bulunmalıdır.[244]

3.4.4 Medyanın demokratik rollerini belirleyen kuramlar

Demokratik sürecin işleyebilmesi için vazgeçilmez öğelerden biri olan medya demokrasinin gereği olarak halkın kullanması için gerekli olan bilgileri sağlamakta bu sayede vatandaşların toplumsal olayların yorumlanmasına ve tartışmalara katılmasına toplumların gelişmesine ve siyasi tercihleri etkileyen tutumlar edinmesine yardımcı olmaktadır. Medyanın demokratik sistemlerdeki rolü konusu, çeşitli kuramlarla da desteklenmiş ve kuramcılar tarafından ortaya konan kurallar çerçevesinde medyanın demokratik rolleri belirlenmiştir.

3.4.4.1 Katılımcı demokratik medya kuramı

Katılımcı Medya kuramını geliştiren Denis McQuail kuramın merkezine medya özgürlüğünü değil, alıcının gereksinimlerini ilgilerini ve arzularını ön planda tutmak ve merkezileşmiş tekeller altına girmiş, izleyicisine-okuruna egemen hale gelmiş medyayı reddetmektedir. Bu kuram tarafından belirlenen bir sistemde medya, izleyicinin kontrolünde olan onlara görüş ve düşüncelerini açıklamaları için fırsatlar veren, yerelleşmiş ve etkileşimli bir araç görünümündedir.

Katılımcı demokratik medya kuramı özel medyanın ticarileşmesine ve tekelleşmesine toplumsal sorumluluk normuna göre oluşturulan toplumsal yayıncılık kuramlarının

---

[243] İrvan, 1997, **a.g.e.** s. 203
[244] **Aynı**, s. 176

merkezileşmesine ve bürokratikleşmesine karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır.[245] Kuram medyanın toplumsal yapıdaki fonksiyonunu demokratik bir toplumda demokrasinin özü gereği halkın yönetime katılması olarak belirler. Bu katılımın gerçekleşebilmesi ayrım gözetmeksin toplumdaki bütün insanların kitle iletişim araçlarına ulaşmasını sağlayarak grupların birbiriyle etkileşimini sürekli hale getirmekle ve böylece halkın devlet yönetimine katılımını gerçekleştirmekle sağlanacaktır. Demokrasinin medyaya yüklediği asli görev budur.[246] John Merill medyanın toplumsal yapıda yerine getirmekle sorumlu olduğu görevleri üç maddede toplanmıştır.

a. Medyaya hükümet tarafından yüklenen yasal olarak tanımlanmış ya da karar verilmiş sorumluluklar.

b. Medyanın bir meslek dalı olarak kendisi için belirlediği ve karar verdiği sorumluluklar.

c. İletişimcilerin bireysel olarak çoğulcu bir şekilde tanımlanmış ya da karar verilmiş sorumlulukları.[247]

Kuramın kurucusu olan McQuail kuramla ilgili temel prensipleri şöyle sıralar

1. Vatandaşlar ve azınlık grupları medyaya erişme ve belirleyecekleri gereksinimler doğrultusunda medyadan yararlanma hakkına sahiptirler.

2. Medyanın içeriği ve organizasyonuna hükümet tarafından müdahalede bulunulmamalıdır.

3. Medyanın varoluş nedeni, medya örgütü ve medya profesyonelleri değil izleyiciler-okurlar olmalıdır.

4. Gruplar organizasyon ve yerel toplumlar kendi medyalarına sahip olmalıdır.

5. Küçük ölçekli, etkileşimli ve katılımcı medya forumları, tek yönlü, büyük ölçekli ve profesyonelleşmiş medyadan daha iyidir.

6. Medyaya yönelik toplumsal beklentiler ne bireysel tüketim talepleriyle ne de devlet ve onun temel kurumları aracılığıyla ile yeterince ifade edilebilir.[248]

---

[245] McQuail, **a.g.e.**, s. 133
[246] Sacide Vural, **Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri**, (Ankara: Bilim Yayınları), 1994, s. 32
[247] **Aynı**, 32-33
[248] McQuail, **a.g.e.**, s. 133

3.4.4.2 Demokratik medya kuramı

Raymond Willams tarafından geliştirilen bu kurama göre, insanlar görüşlerini açıklama ve açıklanan görüşlerden beğendiklerini alma hakkına sahip olmalıdır. Demokratik Medya Kuramı, otoritenin ve korumacılığın medyaya egemen olmasına karşı çıktığı gibi tecimsel sistemin yalnızca kar amacı güden medya biçimlerine de karşıdır.[249]

Kuram demokrasinin başarılı bir şekilde işleyebilmesi için halkın ortak siyasal toplumsal ve ekonomik konuları tartışabileceği bir kamusal alanın bulunması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu zihinsel alanda toplum için önem taşıyan konuların tartışılabildiği kurumlar bulunmakta ve bu kurumlar tartışılan konuyla ilgili tüm görüşlerin yansıtılmasında etkin rol oynamaktadırlar. Bu kurumların varlığı sağlıklı bir tartışma ortamının oluşması için yeterli değildir. Burada tartışmaya katılan bireylere de önemli görevler düşmektedir. Bireylerin de oluşturulan kamusal alanda etkin bir rol oynamaları, kendilerini her alanda bilgilendirerek ve karşıt görüşleri anlayışla dinleyerek sorunları tartışmaları beklenir.[250]

Kuram temelde birbiriyle bağlantılı iki hakkın varlığından söz etmektedir. Williams, bilgi aktarma ve aktarılan bilgiyi edinme hakkı olarak belirlenen bu hakların demokratik medya sisteminin temelini oluşturduğunu ve bu hakların azınlıklar aleyhine kullanılmasının sakıncalarını vurgulamaktadır. Williams'a göre bu özgürlükleri korumanın yolu, iletişim sürecini gerçekleştiren kurumların kamu hizmeti biçiminde örgütlenmeleridir. Ancak bu örgütlenmenin de bir takım koşulları vardır; kamu hizmeti düşüncesi, kamusal tekel düşüncesinden ayrılmalı ve gerçek anlamda kamu hizmeti yapılmalıdır. Bunu başarmanın tek yolu ise yeni kurumlar oluşturmaktadır. Kuram katılımcılar üzerinde hükümet kontrolü bulunmaması gerektiğini savunur. Demokrasinin işleyebilmesi için hükümetten bağımsız olarak oluşturulacak aracı kurumların temeldeki işlevlerinden birisi hükümetin iletişim sektörü üzerindeki baskısını ortadan kaldırmaktadır.[251]

Demokrasi kuramına göre, tartışmanın anlamlı olabilmesi için toplumun kendi kendisini tanıma konusunda yeterli olması gerekmektedir. Demokrasinin gereği salt tartışma değil bilgili etkili ve akılcı bir tartışmadır. Bu nedenle tartışmanın kişisel tercih

---

[249] İrvan, 1997, **a.g.e.** s. 53
[250] Haluk Şahin, **Yeni İletişim Ortamı, Demokrasi ve Basın Özgürlüğü**, (İstanbul: Anadolu Matbaası), 1991, s. 66
[251] İrvan, 1997, **a.g.e.**, s. 53-54

ve kanıların ötesine geçmesi için medyanın yayınlarının, halka dünyada olup bitenler hakkında bilgi verici nitelikte olması zorunludur. Demokrasilerde halkın beklentileri, olgular hakkında bilgilenmek ve bu olgular sayesinde dünyaya ilişkin gerçekleri keşfederek karar vermektir.[252]

3.4.4.3 Radikal medya kuramı

James Curran tarafından geliştirilen bu kuram, Marksizm'den önemli ölçüde etkilenmesine karşın bireylere ve toplumsal ilişkilere yaklaşımı açısından farklılıklar taşımaktadır. Radikal demokratik kuram, geleneksel komünist toplum düşüncesinden farklı olarak, içinde özel bireylerin ve örgütlenmiş çıkarların bulunduğu, kaynakların dağılımını etkileyen ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi için ortak bir mekan olarak görülen kamusal alanın gerekliliğini savunmaktadır.

Kuramın başlangıç noktasını medyanın rolünün klasik liberalizmde tanımlanandan daha geniş kapsamlı olduğu görüşü oluşturmaktadır. Medya çatışan görüşler arasında bir mücadele alanıdır. Medyanın bu savaş alanındaki olaylara tepki gösterme ve yaşanan çatışmayı aktarma biçimi, toplumsal güçler arasındaki dengeyi ve toplumun fırsatlardan eşit olarak yararlanmasını sağlar.[253]

Kurama göre demokratik bir medya sistemi için gerekli olan medyanın toplumdaki tüm çıkar gruplarının görüşlerini yansıtıyor olmasıdır. Medya, farklı çıkar gruplarının kamusal alana katılımlarını kolaylaştırmalı, kamuoyunu ilgilendiren tartışmalara katkıda bulanmalarını sağlamalı ve kamu politikalarını şekillendirilmesinde söz sahibi olmalarını sağlamalıdır. Medya tüm bunların yanında, demokrasinin gerçekleşebilmesi için temsilci örgütlerin işleyişini kozlaştırmalı ve bu örgütlerin yapılarını kamusal denetime ve kamuoyunun bilgisine sunmalıdır. Radikal demokratik medya kuramı, medyanın temel görevlerini demokratik kurallar içinde yarışan çıkar gruplarına hakemlik etmek ve demokratik tartışmaları desteklemek şeklinde tanımlamaktadır.[254]

Radikal demokratik yaklaşım, liberal yaklaşımdakinin aksine medyanın daha temsil edici ve daha ilerici olacak biçimde yeniden düzenlenebileceğine inanmakta yeniden düzenlemenin de düzenleme için gerekli olan demokratik rızanın devlet aracılığı ile

---

[252] Şahin, **a.g.e.**, s. 66
[253] İrvan, 1997, **a.g.e.**, s. 225
[254] **Aynı**, s. 54

güvence altına alınmasıyla mümkün olacağını savunmaktadır.[255] Medyanın demokratik işlevlerinden birisi, onun bir temsil aktörü olarak hareket etmesidir.

Medya toplumdaki değişik grupların ve örgütlerin kendi alternatif görüşlerini ifade edebilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmelidir. Curran'a göre medyada yapılacak bu düzenleme kamusal alandaki görüşleri yaymanın ötesine geçer medya sistemin bir parçası olarak sivil toplumu canlandıracak şekilde işlev görmelidir. Medyanın temsil rolü toplumdaki alternatif görüşleri ve bakış açılarını kapsayacak koşulların oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. Curran'a göre medyanın diğer demokratik işlevi çatışan çıkarlar arasında anlaşma ve uzlaşma yoluyla toplumun ortak hedeflerinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktır. Medya bu sürece çatışmaları çözen demokratik işlemleri kolaylaştırarak ve ortaklaşa kabul edilen amaçları açıklayarak katkıda bulunmalıdır. Bu görevi doğrultusunda medya özellikle seçim dönemlerinde seçmenleri seçimlerde yapacakları siyasal tercihler hakkında bilgilendirmeli ve böylece seçmenlerin toplumun geleceği konusunda ortak kararlar veren tayin edici bireyler olarak yapılanmasına yardımcı olmalıdır. Kolektif düşüncenin bir mekanizması olan medya, farklı grupların katıldığı bir kamusal diyalogu yürüterek, ortak anlaşma ve uzlaşma alanlarının aranmasına katkı sağlayıcı bir rol de üstlenmelidir. Medya insanların toplumsal davranışlarına ve beklentilerine yön vermesini sağlayan kamusal tartışmaların yapıldığı ortamlar hazırlamalıdır.

Curran geliştirdiği modelde kamu, sivil ve Pazar sektörlerinden oluşan karma bir sistemi savunmakta kendini kamu hizmetine adayan siyasal açıdan dengeli habercilik yapan ve nitelikli programlar hazırlayan kamusal televizyonu vazgeçilmez olarak görmektedir. Model, kamusal televizyonu çevreleyen dört sektörün varlığını gerektirmektedir. Sektörlerin birincisi, tecimsel medya kurumlarının yer aldığı özel teşebbüs sektörü ikincisi gazeteciliğin bağımsızlığını ve yaratıcı haklarını güvence altına alan teşvik eden profesyonel sektör, üçüncüsü örgütlü çıkarlara bağlı medyanın temel alındığı parti gazeteleri, alt kültür gruplarının dergileri ve ulusal sendika dergisi ya da yerel okul aile birliklerinin bülteni gibi müteşekkil sektör; dördüncüsü ise yenilikçi medya sistemlerinin kurulabileceği sosyal pazar sektörüdür.

---

[255] **Aynı**, s. 226

3.4.5 Medyanın toplumsal gücü

Medya bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyebilme ve bunları değiştirebilme gücüne sahiptir. Kitle iletişim araçları, kitleleri eğlendirmek ve onların hoşça vakit geçirmelerini sağlamanın dışında, çok daha farklı ve önemli işlevler yerine getirir. Öyle ki, yaşanan teknolojik gelişmelerin kitle iletişim sektörüne de yansımasıyla medya toplumdaki en etkin güç merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak medya yöneticileri, editörler ve etkin köşe yazarlarını da içine alan medya elitleri de, toplumsal yapı içinde en önemli güç odaklarından biri haline dönüşmüştür. Medya ulaştığı bu gücüyle, bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyebilmenin, etkilemekle de kalmayıp bunları değiştirebilmenin en etkin yöntem ve araçlarına sahip hale gelmiştir. [256]

Bu etki bireyler bazında da sınırlı kalmaz. Toplumun geneli boyutunda da olanca ağırlığıyla gözlemlenebilir. Medya, toplumun yapısını, kurulu düzenini ve bireyler arasında cereyan eden toplumsal ilişkileri yeniden yaratma, yeniden şekillendirme, yeniden üretme ve yorumlama gücüne ve yeteneğine sahiptir. Semboller, işaretler, sayılar, sözcükler ve resimlerden ya da bunların bileşkesinden oluşan iletiler yalnızca mesaj taşımazlar. Aynı zamanda insanların dünyasını yeniden şekillendirip yorumlar, ona yeni boyutlar kazandırır. Medyanın bu şekillendirme ve değiştirme etkisi bireyler ve genel anlamda toplum boyutuyla da sınırlı kalmayıp, toplumsal ve siyasi yapı içinde etkin bir konuma sahip olan siyasi liderleri ve meşru hükümetin politikalarını da kapsayacak boyutlara ulaşabilmektedir.[257]

Miliband olmak üzere birçok araştırmacı, "Kapitalist toplumlarda medyanın en başta gelen işlevinin devleti meşrulaştırmak; hatta bununla da yetinmeyip, toplumdaki etkin güç odaklarına karşı ya da rakip olarak var olabilecek karşıt odakları ya da grupları da gayri meşru hale getirmek" olduğunu savunurlar. [258]

Liberal çoğulcu yaklaşım, toplumsal dengeleri oluşturması açısından medyayı; yasama, yürütme ve yargı güçlerinden sonra, toplumsal dinamiklerde dördüncü güç olarak tanımlar.

Medya kavramını özne ya da aktör olarak kullanmak liberal çoğulcu kuramda "toplumsallaştırma" süreçlerinden biri olarak tanımlanır.

---

[256] Medyanın Toplumsal Gücü, Dr. D. Ali Arslan, Ankara İlteşim Fakültesi E-Dergi iD
[257] **Aynı**
[258] **Aynı**

Toplumu birbirleriyle yarışan gruplar ve çıkar bileşimi olarak gören liberal kuramcılara göre bu bilişimde gruplar ve çıkarlar arası anlaşmalar konudan konuya ve zamandan zamana değişir ve dolayısıyla hiçbir grup sürekli bir egemenlik kuramaz. Çoğunluğun iktidarı hüküm sürerken; devletin kanunla da koruduğu azınlığın hakları savunulur.

Liberal çoğulcu yaklaşıma göre, medyanın işlevlerini yerine getiremediği bir ortamda demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Çoğulcu, katılımcı, özgürlükçü demokratik sistemin ve hukuk devletinin gereklerine uygun olarak medyanın da özgür olması gereklidir. Ancak özgür medya, özgür kamuoyu iradesinin oluşmasının teminatıdır. Demokratik sistemin sağlıklı bir şekilde işlemesinin temel koşulu medyanın özgürlüğüdür. [259]

Günümüz demokratik toplumlarında kitle iletişim araçlarının içeriklerini belirleyenler, bu araçların toplumun görüşlerini veya toplumda (kamuoyunda) oluşan oydaşma çerçevesindeki görüşleri ağırlıklı olarak yansıtmaya çalıştıklarını ileri sürmektedirler. Oysa tam da bu "oydaşma" noktasında bir çelişkinin/tutarsızlığın, hem kendi söylemlerinde ve işlevlerinde hem de kitle iletişim araçlarının doğası gereği yürüttükleri faaliyetlerde var olduğunu göz ardı etmektedirler. Bahsedilen "oydaşma"nın aslında kamuoyunun özgürce düşünüşünün doğal bir sonucu olmadığını; bu "oydaşma"nın kapsamını ve içeriğini yine kitle iletişim araçlarının belirlediğini; belirlenmiş bir konu üzerinde, belirlenmiş bir çerçeve içerisinde ve belirlenmiş biçimdeki oydaşmaya yönelik bir faaliyetin sonucunun "oydaşma" olarak nitelendirilmesinin bir aldatmacadan ibaret olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarının içeriklerini belirleyenlerin de bu durumu bilinçsizce değil de bilinçli bir biçimde ve özellikle dillendirmediklerinin altı çizilmelidir. Bahsedilen oydaşmanın gerçek bir oydaşma olmadığı, oluşturulmuş ve/ya üretilmiş bir rıza olduğu açıktır. Kitle iletişim araçları, toplumda var olan statükonun sürdürülmesi konusunda ideolojik bir işleve sahiptirler ve sistemin hegemonyasının sürdürülebilmesi için gerekli olan toplumsal rızanın kazanılabilmesinin en önemli aracıdırlar.[260]

---

[259] Erkan Yüksel, **Medya Güvenlik Kurulu**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları), İkinci Baskı, Ocak 2005, s. 230-231

[260] Stuart Hall, "İdeolojinin Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanın Geri Dönüşü", Çev-Der: Mehmet Küçük, **Medya, İktidar, İdeoloji**, (Ankara: Ark Yayınları), 1994, s. 120-124

Karl Marx ve Friedrich Engels'e göre, bir toplumda ekonomiyi denetim altında bulunduran güçler, o toplumu mevcut sistemin devam etmesi için ikna etmek durumundadırlar. Bunu yapabilmek için de üstyapı kurumları (ideoloji, siyaset, kültür, sanat, felsefe v.b.) aracılığıyla topluma sürekli müdahale etmekte ve mevcut yapının devamı için gerekli olan ideolojik rızayı üretmeye çalışmaktadırlar. İdeolojik aygıtlar aracılığı ile topluma kendi fikirlerini aktarmakta ve toplumun belirli yönde düşünce ve tutum geliştirmesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu yolla kitlelerin, sınıfsal olarak kendilerine ait olmayan fikirleri savunmalarına ve kendilerine ait olmayan bir düşünüş yapısı ile hareket etmelerine neden olmaktadırlar. Günümüzde tüm bunları yapabilmek içinse en uygun araç kuşkusuz kitle iletişim araçlarıdır.[261]

3.4.6 Medya ve Gündem Belirleme

3.4.6.1 Medya Gündemini Belirleyen Etkenler

Kitle iletişim araçları, içerdikleri çok çeşitli enformasyonla ve verdikleri haberlerle dünyanın her tarafındaki insanları etkilemektedirler. Çok sayıda insanın bilgi edinmek, eğlenmek veya boş vakitlerini değerlendirmek amacıyla bu araçlardan yararlanmaları ve bu insanların pek çoğunun sosyal ve siyasal gelişmeler hakkında bilgi edinebilecekleri alternatif kaynaklarının olmayışı, bu araçların insanlar üzerinde çok etkili olmasına yol açmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının etkileri konusunda iletişim araştırmacıları tarafından sosyoloji temelli beş medya etkisi modeli geliştirilmiştir. Bu modeller şunlardır:

1. Suskunluk Sarmalı Modeli,
2. Bilgi Gediği Modeli,
3. Bağımlılık Modeli,
4. Kullanımlar tatminler,
5. Gündem Belirleme/Koyma Modeli[262]

---

[261] Türkiye Basınında Avrupa Birliği'ne Adaylık Süreci, Yüksek Lisans Tezi **Taylan Koç** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2004, s, 43

[262] **Aynı**, , s.317

3.4.6.1.1 Suskunluk sarmalı

Neumann'ın suskunluk sarmalı (spiral of silence) teorisine göre:
1. İnsanlar kanılarının paylaşıldığını düşünüyorlarsa başka insanlarla kanıları hakkında konuşurlar. Şayet belli bir görüşü benimsemede tek başlarına olduklarını düşünüyorlarsa bu görüşü açık olarak dile getirmezler.
2. Birebir, belli bir kanının ne kadar geçerli olduğunu tespitte kitle iletişim araçlarını bir ölçüt olarak kullanabilir. Şayet bu kanı, iletişim araçlarında dile getirilmiyorsa, birey bu kanının ortak kabul görmediği sonucunu çıkaracaktır.
3. Tüm iletişim araçları az ya da çok tekelci bir şekilde aynı kanıları dile getirme eğiliminde olup, insanları kanı iklimine ilişkin çoğu kez yanlış bir görüntüyle baş başa bırakmaktadırlar.
4. Dolayısıyla, belli bir görüşü olan birçok insan yalıtılma, toplumdan uzak tutulma korkusuyla bu görüşü savunamayacaktır. İnsanlar daha fazla suskun kaldıklarında bu görüş olduğundan daha az yaygın ve geçerli görülecektir. Bu durum bir suskunluk sarmalının oluşmasına sebep olacaktır. Genelgeçer görüşlerden farklı görüşleri olan insanlar, giderek seslerini duyurmada daha az isteksiz olacaklardır ve iletişim araçlarının görüşü giderek baskın ve doğru görüş olarak algılanacaktır.[263]
E. Noelle Neumann kamuoyunun nasıl biçimlendiğini Suskunluk Sarmalı modelinde açıklamaya çalışmıştır. Suskunluk sarmalı sürecinde medya o kadar güçlü bir etkiye sahiptir ki, bu etmen her çözümlemeye mutlaka dahil edilmelidir. Neumann'a göre, "Bir görüş biçiminin çoğunlukta olduğu algısı sarmal süreci harekete geçirir; bu süreçte aksi görüşe sahip halk sessiz durmaya başlar ve algılanmış çoğunluk görüşü egemen gerçek görüş olarak kurulur. Kişiler arası iletişim enformasyon sağlar, fakat kitle iletişim araçları asıl etken olmaya yönelir, medya suskunluğun sarmalıyla azınlığın sesini kesmesini hızlandırır.[264]
Neumann'daki denge arayışı, kişinin 'yaşadığı ortamdaki egemen fikirlere yönelmesi ve uyumsuzluk yaratan veya azınlıktaki fikirlerden kaçınması, eğer böyle fikir taşıyorsa, genel/popüler fikirler karşısında suskun kalmayı tercih etmesi' biçiminde olmaktadır. Bu durumun sarmal olarak nitelendirilmesinin nedeni ise, bir görüş kamuoyunda daha güçlü görünüm sunduğu, daha çok konuşulduğu durumlarda,

---

[263] Erol Mutlu; **İletişim Sözlüğü**, Ankara, 1995, s.322
[264] Werner J. Severin, James W. Tankard, **İletişim Kuramları**, Çevirenler: Doç Dr. Ali Atıf Bir- Araş Gör. Serdar Sever, (Eşkişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları), 1994 s. 443

gerçekte olduğundan daha güçlü görünmektedir. Neumann, Tocqueville'in "insanların suskun kalmalarının nedeni hata yapma korkusu değil, yalıtılma korkusudur" düşüncesine gönderme yaparak, insanların kendi düşünceleri ile etkin kamuoyunun düşünceleri arasında uyumsuzluk olduğunda, "tecrit olma, dışlanma, izolasyon" korkusunu hissettiklerini ve bu korkularının insanları, kendi düşüncelerinin azınlıkta olduğu durumlarda bunu söylemekten, açıklamaktan kaçındıklarını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, baskın görüşün, bireylere yalnızca yakın çevresinden değil, medyanın tanımlamalarıyla da dikte edildiğini ileri sürer.[265]

Lasorsa ise Neumann'ın öne sürdüğü düşünce iklimi konusunu araştıran bir çalışma yaptı. Lasorsa'nın elde ettiği sonuçlar, politik açık sözlülüğün, demografik değişkenler, kendine yeterlik düzeyi, haber medyasında politik bilgilere gösterilen dikkat ve kişinin konumundaki ısrar tarafından etkilendiği, ancak konuya olan kişisel ilgiden ya da genel olarak haber medyasının kullanımından etkilenmediğini göstermektedir. Lasora, Neumann'ın öne sürdüğü gibi insanların kamuoyu önünde o kadar da yardımsız olmadığını ve sessizlik sarmalı ile mücadele etmenin mümkün olduğu durumların da bulunduğunu savunmaktadır.[266]

3.4.6.1.2 Bilgi gediği

Bu alanda yapılan ilk araştırma, 1970 yılında Tichenor ve arkadaşlarının "Kitle İletişiminin Akışı ve Bilgide Farklı Büyüme" adlı makalede ele alınan "Bilgi Gediği" hipotezidir. Bu görüşe göre bir toplumsal düzende bilgi akışı artış gösterdiğinde; daha yüksek eğitimliler, daha aşağı konumdaki daha az eğitimlilere göre bilgileri daha iyi sindirmiş olacaklardır. Böylelikle artan bilgi, var olan bilgi boşluğunu gidermek yerine daha da fazlalaştırır. Aynı ifade McQuail'de de vardır. Rogers enformasyonun sadece bilgi gediğini arttırmakla kalmadığını, ayrıca davranış ve tutumlarda da açıkların oluşmasına neden olduğuna dikkat çekmiştir. Eğer bir toplumda farklı grupların iletişim potansiyelleri ve bilgiye ulaşma hızları farklı ise, söz konusu grupların değer yargılarına ulaşmada da farklılıklar oluşturacak bu durum bilim adamlarınca "bilgi gediği" olarak adlandırılmıştır.[267]

---

[265] Severin-Tankard, **a.g.e.**, s. 444
[266] **Aynı**, s. 445
[267] **A.g.e.**, s. 410

Toplum içinde farklı konularda farklı şekilde bilgi gediklerinin bulunması doğaldır. Gruplar kendilerini doğrudan ilgilendiren konularda bilgiye daha çabuk ve daha kolay ulaşmak için çaba sarf etmektedir. Uzun vadede bu durumun gruplar arasındaki bilgi farklılığını azaltıcı yönde etki yapacağı varsayılmıştır. Modelde enformasyon gediklerinin gelişimi bir çok etmene bağlıdır.

Donohue ve arkadaşlarına göre, bir konu tüm toplumu eşit olarak ilgilendiriyorsa, o konu hakkında bilginin eşit olarak dağıtılması olasıdır. Toplumsal bir çatışma ortamında enformasyon veriliyorsa, eşitlenme daha da olasıdır. Bilginin eşitlenmesi küçük ve homojen bir toplumda gerçekleşmesi büyük toplumlara göre daha olanaklıdır; ancak Rogers bilgilenmenin sadece bilgi gediğini arttırmadığını, aynı zamanda tutum ve davranışlarda açıkların oluşmasına neden olduğuna dikkat çekmektedir.[268]

3.4.6.1.3 Bağımlılık Modeli

Bağımlılık Modeli yaklaşımı, ilk kez 1976 yılında yayınlanan "Kitle İletişimi Etkilerinin Bağımlılık Modeli" adlı makale ile DeFleur ve Ball-Rokeach tarafından duyurulmuştur. Modele göre, günümüz toplumlarındaki izleyiciler, haber kaynaklarından bilgilenmek, kendi toplumlarına uyabilmek ve neler olduğunu öğrenebilmek için kitle iletişim araçlarına bağımlılık duymaktadırlar. Kuram izleyicilerin bağımlılığının artmasını ya da azalmasını; izleyici, toplum ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkilerle açıklamaya çalışmıştır. Kitle iletişim araçları toplumun eğitim, haber alma ve eğlenme gereksinimlerini ne oranda karşılayabilirse, izleyicilerin kitle iletişim araçlarına bağımlılığı da o oranda artmaktadır. Bağımlılığın çeşitli türlerinden söz edilmektedir: Birincisi kişinin toplumsal dünyasını anlamasına yardım ederken, ikincisi dünyada etkili ve anlamlı bir şekilde davranma gereksinimlerini karşılar, üçüncüsü günlük sorunlar ve gerginliklerden kaçınma ile ilgilenmektedir. DeFleur ve Ball-Rokeach, kitle iletişim araçlarını algısal, duygusal ve davranışsal olarak üç evrede incelemiştir. Algısal etkinin tutum şekillenmesiyle ortaya çıktığına dikkat çekerken; duygusal süreçler, hoşlanma, korku, sevgi, nefret gibi duyguları simgelemektedir. Davranışsal etkiler, kişilerin çevrelerinde var olan olaylardan etkilenerek davranış değiştirebildiğini, kişileri harekete geçirdiğini söylemektedir.[269]

---

[268] Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, (Konya: Çizgi Kitapevi), 2001, s. 18.

[269] **Aynı**, s. 19

3.4.6.1.4 Kullanımlar doyumlar

Kullanımlar ve tatminler kuramı uzun yıllar izleyiciyi pasif ve etkisiz kılan kuramların tersine, izleyiciye aktif bir rol vermektedir ve iletişim sosyolojisindeki krize bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Bazı sosyologlarca, kuramı yeniden canlandırdığı düşünülmektedir. Kullanımlar ve tatminler kuramı ile kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkisi değil, kitle iletişim araçlarının bu araçları kullananlara ne gibi işlevler sunduğu tartışılmaktadır. "McQuail, modeli tanımlarken: "Kitle iletişim araçlarının insanlara ne yaptığı değil; insanların bu araçlarla ne yaptığı önemlidir" demekteydi. Aynı tarif Klapper'in açıklamalarında da vardır.

Bireylerin kitle iletişim araçlarına duydukları ilgi, sahip oldukları toplumsal rol ve değer yargıları gibi unsurlar kitle iletişim araçlarının etkilerinin belirlenmesinde belirleyici olmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının bireyler üzerindeki etkisi ele alınırken, ara değişkenlere verilen önemin yanı sıra, bireyin kitle iletişim araçlarından yararlanması ya da bu araçları kullanması üzerinde de önemle durulduğu belirtilmektedir. Modelde içerik, algılanan sorunların çözümüne yardım edecek şekilde seçilecek ve gereksinimleri tatmin edecek şekilde kullanılacak; tatminin yaşanması veya algılanması bizzat toplumsal ve bireysel farklılıklardan doğrudan etkilenecek veya biçimlendirilecektir. İzleyiciler, gereksinimlerine göre iletişim araçlarını seçerler ve ihtiyaçlarını giderirler. Bu maksatlı etkinlikler sonucunda gereksinimler giderilir ve gerginlikler azaltılır. Kurama göre, insanlar basit bir şekilde davranma yerine, aktif birer ajan olarak görülmüştür. Kişiler etkinlikler arasından tercih yapma gücüne sahip bireylerdir. Burada enformasyon, kişinin zaman ve yer içinde hareket ederken yaşamdan çıkardığı anlam olarak nitelendirilmektedir. Kitle iletişim araçları, kişinin dünyayı seyrederken kullandığı mercekler olarak nitelendirilir ve kişiler bu mercekleri kullanarak kendilerine göre bir anlam oluşturmaktadır.

Erdoğan ve Alemdar, temelde Heideger'in denge (1946), Newcomb'in ABX (1953), Osgood ve Tannenbaum'un Uyum (1955) ve Festinger'in Bilişsel Çelişki (1957) "kuramlarına" dayanan "kullanımlar ve tatminler" kuramının gerçekte birbirinden ayrılmadığını ve hepsinin fonksiyonalizmin "denge" görüşüne dayandığını belirtmektedir. Bu dönemde yapılan laboratuar deneyleriyle izleyicilerin "aktif" olduklarını, kendi inanç ve tutumlarını desteklemek için ya da herhangi uyumsuzluğu

(Festinger) ve bağdaşmazlığı (Osgood ve Tannenbaum) gidermek, dengeyi (Heider) ve simetriği (Newcomb) devam ettirmek için enformasyon aradıklarını sürekli olarak ortaya konmuştur. Bu psikolojik ve sosyo psikolojik modellere göre kişiler enformasyonu aynı zamanda savunma içinde aramaktadır.

Kullanımlar ve tatminler yaklaşımı bize çok önemli bir noktayı hatırlatır: İnsanlar medyayı birçok farklı amaçla kullanırlar. Daha geniş kapsamda söylemek gerekirse kitle iletişimi kullanıcısının denetimindedir. Kullanımlar ve tatminler yaklaşımı önceki araştırmaları egemenliği altına alan pasif izleyici ve ikna üzerindeki vurgulamaya karşı sağlıklı bir panzehir olabilir.

Her şeyden önce kullanımlar ve tatminler yaklaşımı aktif izleyiciye en fazla doğrudan ilgilenmeye yönelen tek kuramsal alandır.[270]

3.4.6.1.5 Gündem belirleme

Gündem oluşturma kitle iletişim araçlarının halk üzerinde etkili olabileceğinin olası yollarından biridir. Gündem oluşturma, medyanın haberleri sunuş yoluyla, halkın düşündüğü ve konuştuğu konuları belirlediği düşüncesine dayanmaktadır.[271]

Her ne kadar 1970'li yıllarla birlikte yayınlarda görülmeye başlansa da gündem belirleme modelinin fikir öncüsü 1922 yılında yayınladığı "kamuoyu" (Public Opinion) adlı eserinde kitle iletişim araçlarının izleyici ile dış dünya arasında köprü görevi üstlendiğini söyleyen W. Lippmann'dır. Lippmann'a göre, içinde yaşadığımız dünya ile ilgili olarak bildiklerimizin çoğu bize deneyimlerimiz yoluyla öğrendiklerimizle değil, kitle iletişim araçları yoluyla sağlanmaktadır. Lippmann izleyicilerin ise, bir görüntüden ibaret olan söz konusu yapay olarak oluşturulan çevreye sanki gerçek çevre gibi davrandıklarına işaret etmektedir.

Bugünkü anlamda gündem belirleme modelinin öncüleri olarak ise Norton Long, Kurt Lang ile Gladys E. Lang ve Bernard Cohen sayılabilir. Bu bilim adamları, izleyicilerin gündem sınırını oluşturmada kitle iletişim araçlarının oynadığı rolü belirterek, genel olarak onların hangi konulara dikkat edeceklerini, hangi konu hakkında düşüneceklerini ve ne hakkında konuşacaklarını belirlediğine dikkat çekmişlerdir.[272]

---

[270] Severin-Tankard **a.g.e.** s. 492-493
[271] **Aynı**, s. 364
[272] **Aynı**, s. 367

İlk kez 1968 Amerikan başkanlık seçimlerinde McCombs ve Shaw tarafından deneklere sorulan görgül araştırmayla sınanan "Gündem Belirleme" yaklaşımı ile medyanın gündemi ile seçmenlerin gündemi arasında benzerlikler olup olmadığı araştırılmıştır. "Araştırma sonucunda medya tarafından önemli görülen konularla, seçmenlerin bu konulara verdikleri önem arasında güçlü bir ilişki olduğu gösterilmiştir." Özellikle 1970'li yıllarla birlikte yoğunluk kazanan çalışmalar bu alandaki iletişimcilerin ilgisini de yoğun olarak çekmektedir.[273]

Frankfurt ekolü, kitle iletişim araçlarının mevcut sistemi haklılaştırarak yayma yönündeki işlevine dikkat çeker. Gramsci de mevcut durumun 'medya hegemonyasını pekiştirdiğini ve bu kavramın her yerde var olan, içsel olarak tutarlı, açıkça ya da dolaylı olarak hakim sınıfın tarafını tutan bir kültür' oluşturduğunu belirtmektedir. Kitle iletişim araçları yoluyla insanlara, topluma ulaşmak günümüzde daha kolay olmaktadır. Geniş kitlelerle, onlara ulaşmak isteyen politikacılar arasındaki en başat bağlantı noktası durumuna gelen kitle iletişim araçları seçimler sırasında oldukça etkin bir görev üstlenmektedir. Belirtmemiz gerekir ki bireyler kitle iletişim araçlarınca sağlanan politik enformasyondan farklı seviyelerde etkilenmektedir. Berelson bunu şöyle ifade etmektedir: "Kamusal olaylara alaka; malumat ve bilgi sahipliği; istikrarlı siyasal ilkeler ve ahlaki ölçüler; tam ve doğru gözlemlerde bulunma yeteneği; iletişime ve tartışmalara katılım, rasyonel davranışlar, seçmenin kişilik yapısıyla ve içinde bulunduğu sosyal çevre ile ilişkilidir."

Siyasal kanaat akışının daha çok yüksek statü gruplarından bir aşağıdaki gruba doğru ve dikey olduğunu belirten Habermas, kamusal vakalarda kanaat önderlerinin umumiyetle varlıklı ve tahsilli olduklarını işaret eden Katz'a katılırken, siyasetle ilgili, bilgili ve aktif olan bu kesimlerin görüşlerini tartışmaya açmaya en az eğilimli grup olduğunun altını çizmektedir. Çoğu kampanyada, ister siyasal olsun ister bilgilendirmeye dönük, konu hakkında malumatı olanlar fikirlerini değiştirmeye en az yatkın olanlardır. Bunların çoğunluğu tavırların istikrarını temsil eder, bazıları ise katılığını.

Araştırmalarda elde edilen veriler şunu göstermektedir ki, çoğu kez bir kere benimsenen kanaat katılaşmaktadır. Burada ortaya kitle iletişim araçlarının hangi konulara ilgi duyarak ve hangilerini göz ardı ederek kamuoyu üzerinde etki yapacağı sorusu çıkmaktadır. Kitle iletişim araçları dikkatleri belli konuların üzerine yöneltir.

Politik figürlerin kamusal imajlarını yaratır. Kitle içindeki bireye, üzerinde düşünecekleri, hakkında bir şeyler bilecekleri ve hakkında bazı duyulara sahip olacakları objeler sunarlar. Bu yönüyle Kitle iletişim araçları, ulusal politik enformasyonun en büyük birincil

[273] Erol Mutlu, **Kitle İletişim Kuramları**, Ütopya Yayınları, Ankara, 2005, s.50

kaynağıdır; çoğunlukla kitle iletişim araçları, değişen her politik gerçekliğin kolayca tahmin edilebildiği en iyi yerdir; ancak belirtilmesi gereken bir nokta da kitle iletişim araçlarının, kendilerine sahip olanların, kullananların kendisine biçtiği role göre yönlendirici etkilerinin olduğudur. Gündem belirleme, son otuz yıldır kitle iletişim araçları ile ilgili olarak tartışılan en önemli yaklaşımlardan biridir. Gündem belirleme yaklaşımı ile yeniden kitle iletişim araçlarının güçlü etkileri olduğu görüşü hakim olmaya başlamıştır.[274]

Gladys Engel Lang ve Kurt Lang gündem oluşturma kavramını bölümledikleri altı gündem yapılandırma kavramı ile açıklanmasını önermektedirler:

1. Medya bazı olayları ya da faaliyetleri aydınlatır ve onları ayakta tutar.
2. Değişik türdeki sorunlar dikkat çekmek için değişik tür ve miktarda haberin işlenmesini gerektirmektedir.
3. Dikkatin odaklaştığı olaylar ya da faaliyetlerin "sınırları çizilmiş" olmalıdır veya anlaşılabilecek kavramlar içinde verilmelidir.
4. Medyanın kullandığı dil, bir konunun öneminin algılanmasını etkileyebilir.
5. Medya politik görünümdeki yeri kolayca tanınan ikincil sembollere karşı dikkat odağı olmaya başlayan faaliyet ve olayları birbirine bağlamaktadır.
6. Gündem yapılandırma iyi tanınan ve güvenilir kişiler bir konu hakkında konuşmaya başladığında hızlandırılmaktadır.

Peki gündemi kim oluşturur, ya da medya gündemi kim oluşturur? Funkhouser, gerçek olayların akışının yanı sıra bir konunun alabileceği medya dikkatinin miktarını etkileyen beş mekanizmalık bir liste önermiştir:

1.Medyayı olayların akışına uydurmak.
2. Genelde görülmeyen ancak önemli olayları çok fazla haber konusu yapmak.
3.Haber değeri taşımayan olayların haber değeri taşıyan açılarının haber konusu yapılması.
4. Yaratma olaylar ya da haber değeri taşıyan olayların haber değerleri varmış gibi gösterilmesine olanak veren durumlar.
5. Olay özetleri ya da haber değeri olmayan olayların haber değerleri varmış gibi gösterilmesine olanak veren durumlar.

---

[274] **Politika Oluşturma Sürecinde Basın: Orman Arazilerinin Mülkiyet Devrine İlişkin Tartışmalar,** Yüksek Lisans Tezi, Zübeyir Yücel, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, s. 57-58

Medyanın gündemini kimin belirlediği hakkındaki soru,medyanın kapsamına nelerin etki ettiğiyle ilgili daha geniş bir soruya dönüşür.[275]

Medya içeriklerinin nasıl belirlendiğine dair araştırmaları sistematik olarak değerlendiren Shomaker ve Reese'ye göre medya içerikleri başlıca beş düzeyde ele alınmaktadır:

1. Medya çalışanlarından kaynaklanan etkiler: Çalışanları, inançları, etnik kökenleri, mesleki birikimleri gibi kişisel özelliklerine dikkat çekilmektedir.
2. Çalışma düzeninden kaynaklanan etkiler: Medyanın rutinleri denilen, çalışma zamanı, yayın süresi, haber değeri, haber yazım kuralları, objektiflik, haber kaynağına olan bağlılık gibi medyanın yinelenen çalışma tekrarlarıdır.
3. Kurumsal amaçlardan kaynaklanan etkiler: Kitle iletişim araçlarının sahip oldukları amaçlara yönelik etkilerdir. Kurumsal etkiler ve ekonomi politik etkiler olarak iki ana eksende ifade edilirler. Genel olarak bu çalışmalarda medyadaki yoğunlaşmalar ve tekelleşme eğilimleri üzerinde durulmakta ve medya sahiplerinin denetleyenlerinin sözcülüğü rolü sebebiyle güç aracı haline getirilmesine dikkat çekilmektedir.
4. Kurum dışından gelen etkiler: Haber kaynakları gibi belirli baskı unsurlarının belirlediği içeriğe uygun haber verilmesi yönünde yürüttükleri lobi faaliyetleri, hükümetlerin yasalarla uygulayabildikleri baskılar sayılabilir.
5. İdeolojik eğilimlerin etkileri: Herhangi bir ideolojiye olan yakınlığın getirebileceği etkiler medya haberlerinin yönünü önemli oranda etkilemektedir. Yani medya içerikleri üzerindeki temel belirleyici olarak en tepede ideoloji yer almaktadır.

Medyanın bazı sorunlarda neden muhafazakar, bazılarında ise neden liberal olduklarını anlamada ideoloji ve medyanın yanlılığı araştırılmıştır. Özellikle eleştirel yaklaşımlara göre medyanın politikası ideolojiktir ve medya içeriği bu ideolojiye göre ayarlanmaktadır.[276]

3.4.6.2 Haber üretim sürecine etki eden etmenler

Üzerinde konuşulan, iletişim ve medya organları tarafından verilen bilgi haberi oluşturur. Toplumda çok sayıda kişiyi ilgilendiren, etkileyen anlaşılır bir dilde anlatılan,

---

[275] Severin-Tankard**, a.g.e.**, s. 389-393

[276] Erkan Yüksel, **Medyanın Gündem Belirleme Gücü**, (Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları), 2001, s. 73-75

bir olay, düşünce ya da kanaatlerdir. Haber, son yayından bu yana dünyada olup bitendir, insanları ilgilendiren, zamanlı bir olayın veya sorunun özetidir aynı zamanda.
Her bir haberin konusu, insanları ilgilendirecek bir sorunun özeti olması yanında meydana gelen her olay da bir haber malzemesi değildir. Esasen zaman ve yer bakımından her olayın duyurulması da zaten mümkün değildir. Medyada haberlerde bir öncelik sırası oluştururken, aynı zamanda daha önemsiz görülenler de elenecektir. Bu noktada medyanın kendisini zaman ve/veya yer bakımından sınırlayan bir zorunluluğu da bulunmaktadır.
Haber sürecine etki eden etmenleri söyle sıralayabiliriz.
1- Zamanlama
2- Yoğunluk
3- Açıklık/Netlik
4- Kültürel uygunluk
5-Uygunluk
6-Ani gelişen olaylar,
7- Devamlılık
8- Kompozizyon
9-Sosyo Kültürel değerler.
Diğer yandan Rogers ve Dearing, çalışmalarında gündem belirlemenin tiraj ve reyting kaygılarına dayanan yönüne dikkat çekmektedir. Medya kuruluşlarında görev yapan çalışanların, kendi okuyucu/izleyici kitlelerinin ne tür haberlere ilgi duyduklarına dair daha önceden edinmiş oldukları izlenimleri doğrultusunda, medya gündemine girecek haberleri belirlemeleri şeklinde karşımıza çıkan "tiraj/reyting kaygısı" medya gündeminin belirlenmesinde önemli bir etken olarak yerini almaktadır.
Medya içeriğine etki eden unsurlardan biri de medyanın haberleri kurgulama ve sunma tekniğidir. Haber tekniklerini bir olayın gündemde yer bulabilmesi için başvurulan yöntemler, izlenen usuller olarak belirtilmektedir. Bu konuda Funkhoser 1960'larda yaptığı bir çalışmada medya ilgisini miktarını etkileyen teknikleri beş başlık altında ele almıştır.
1- Medyayı olayların akışına uydurmak
2- Haberi ilginç hale getirmek
3- Ayrıntıyı ele almak
4- Abartmak

5- Önemli göstermek

Medyanın bir haberi, konuyu, olayı sunuş şekli, o haber, konu ve/veya olayın medya gündeminde tırmanmasını veya düşmesini belirleyen bir etken olarak Rogers ve Dearing tarafından belirtilmiştir. Medya belli bir konuyu ele alıp çerçevelemekte veya görmezden gelebilmektedir. McQuail'e göre medya organizasyonları, sınırlamalar ve engellemeler altında çatışan istek ve beklentileri karşılamaya çalışmakta ve değişkenlerin güç ya da etki alanları da değişebilmektedir. Bu manada medya gündeminin belirlenmesini etkileyen başka güç unsurları bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Bunlar, ülkenin devlet başkanının / cumhurbaşkanının ülkeyi ekonomik ya da siyasal açıdan etkileyebilecek açıklamaları olabileceği gibi, konu teklifçiliği, medya savunuculuğu, ateşleyici olaylar, halkla ilişkiler etkinlikleri ve kitle iletişim araçları arasındaki iletişimler, gerçek yaşam göstergeleri ve gündem yanlılığı olarak belirtilebilir.

Shomaker ve Reese, ideolojik eğilimlerden bahsederken, ilk sırayı gündem belirleme yanlılığı başlığına vermiştir. "Medya içeriklerini belirleyen diğer tüm etkenlerin üzerinde bir etkiye sahip olan ideolojik eğilimler, gündem yanlılığına yönelik eleştirilerde ifade bulmaktadır." Bir başka deyişle medyanın seçtiği ya da seçmediği haberler, belirli bir ideolojinin lehinde veya aleyhinde olabilmektedir. [277]

Bugün medyada gözlenen etik erozyona zemin hazırlayan temel nedenler; yoğunlaşma, sağlıklı bir habercilik eğitiminin olmaması, sansasyonel habercilik, haber metinleri ve görüntülerindeki şiddet, kan, cinsellik, ırkçılık gibi unsurların çok öne çıkarılması ve dilin bayağılaştırılması, kurgulanmış yalan habere artan eğilim; haber kaynaklarına ve okuyuculara karşı sorumsuzluk; para karşılığı kaynağa ulaşma, kişisel öfke ve kızgınlıkların haber sayfalarına yansıması; özel hayata, kişi onur ve şahsiyetine saygısızlık; para kazanma hırsı haber kaynaklarına aşırı yakınlık, taraflılık; haber sektörü çalışanları arasındaki ücret dengesizliği iş güvencesinden yoksunluk ve promosyon vb. olarak sıralanmaktadır.

Fransız Le Monde gazetesinin yöneticileri meslek ahlakı ile ilgili temel meslek ilkelerini şöyle açıklamaktadırlar: "Ekonomik bağımsızlık, kurumsal bağımsızlık, haberde doğruluğun önemi ve hassasiyeti, zamana karşı doğruyu savunmak, hataların kabulü, iç tartışma, kolektif çalışma, iyi niyet, dürüstlük, uzmanlık ve yetenek." Le Monde çalışanlarının bu tanımı medya ahlakı tartışmalarının özeti gibidir. Diğer

[277] Erdoğan, İrfan, Alemdar Korkmaz, **Öteki Kuram**, (Ankara: Erk Yayınevi), 2005, s.75

görüşlerle de bir araya getirilip değerlendirildiğinde etik sorunların kaynaklandığı birbiriyle ilişkisi olan şu unsurlar ön plana çıkmaktadır:

- Medya sahipliği
- Rekabetçi yapı
- Zaman faktörü
- Örgütsel yapı
- İşgören niteliği[278]

3.4.6.2.1 Medya Sahipliği

Günümüzde medya kuruluşlarının bir çoğu holdinglere dönüşmüş durumdadır. Bu da söz konusu holdinglerin yalnızca medya alanında sınırlı kalma koşulu olmaksızın birlikte hareket eden pek çok kuruluştan oluşan bir bütünden söz ettiğimizi göstermektedir. Bu en yalın anlatımıyla medya sahibi holdinglerin değişik anlarda yatırım yapma eğiliminde olduğunu göstergesidir. Bu oluşumların çok uluslu olmaları olanağı da vardır. Bir görüşe göre bu sahiplik yapısı iletişim sürecinde bir kirlenmeye yol açarken haberciyi de mesleğinin olmazsa olmaz ilkelerinden uzaklaştırmıştır. Türkiye'de medya sektöründe söz sahibi olan birkaç büyük grubun alanının hemen hemen bütün alt sektörlerinde yatırımları bulunmaktadır. Bu grupların gazete yayıncılığı, haber ajansı hizmetleri, kitap, dergi yayıncılığı, dağıtımcılık reklam ilan dağıtımcılığı, televizyon yayıncılığı gibi alanlarda ticari yatırımları bulunmaktadır. Öte yandan bu grupların medya dışındaki bankacılık, finans, pazarlama, otomotiv, turizm, sağlık, sigorta vb. birçok sektörde girişimleri ve etkinlikleri bulunmaktadır. Devletin yasal düzenlemeleri geciktirmesi ya da bu konuda gevşek davranması, rekabetin kıran kırana olduğu yayıncılık alanını ekonomik olarak kontrol eden gruplar medya dışı alanlardaki faaliyetlerini güvence altına almak adına siyasal iktidarla ilişkilerde bu araçları kullanarak bir denge sağlama eğilimine yol açmıştır.[279]

Bu tür olayların belki en yalın örneğinin 2008 yılında yaşandığı gözlenmiştir. AKP iktidarı ile Doğan Medya Grubu arasında büyük bir kavga yaşadı. Doğan Grubu, Almanya'da görülen Deniz Feneri yolsuzluğu üzerinden iktidarı eleştirirken Başbakan Erdoğan, bu haberlerin kasıtlı olarak yapıldığını öne sürdü. Erdoğan, Doğan Grubu'nun

---

[278] Haluk Birsen, **Türkiye'de İnternet üzerinden Yayınlanan Haber sitelerinin Editörleriyle bir anket çalışması**, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları) 2005, s. 29

[279] **Aynı,** s. 31

bu haberleri frekans tahsili anlaşmazlığı yüzünden yaptığını öne sürdü. Sonuçta da medya iktidarı kendisini sindirmeye çalışmakla, iktidar ise medyayı elindeki güçle maddi çıkar sağlama girişiminde bulunmakla suçladı. Yaşanan bu olayı değerlendiren gazeteci Can Dündar'a göre Türkiye'de özel sektörün bütün gelişmişliğine ve büyüklüğüne rağmen devlet hala ekonomide çok etkin. Kamu ihaleleri yoluyla kısa sürede yeni zenginler üretmek mümkündür. Dündar, bu durumun devletle her gün işi olan medya patronlarının bağımsız olamayacağını savunuyor.

Medya eleştirmeni Ragıp Duran ise sorunu Türkiye'deki medya mülkiyetiyle ilişkilendiriyor. Medya işverenleri habercilik faaliyetinin yanı sıra başka işlerle de uğraşıyorsa, Türkiye'nin ekonomik yapısı gereği medyatik faaliyet ile parasal faaliyet arasında organik bir ilişki kuruluyor. Duran, "Bir yandan gazetecilik, bir yandan inşaat, arazi, petrol işi yaparsanız burada gazeteciliğiniz sorgulanır. 'Siz hangi maksatla gazetecilik yapıyorsunuz?' sorusu gündeme gelir. Kamuoyu bilgilensin diye mi, yoksa diğer faaliyetlerinizde birtakım kolaylıklar sağlansın veya yaptığınız usulsüzlükler gizlensin diye mi gazetecilik yapıyorsunuz? Bu soruların sorulması kaçınılmaz olur." Sorusunu gündeme getiriyor.

3.4.6.2.2 Rekabetçi yapı

Tecimsel amaçlarla yaşamını sürdüren kitle iletişim araçları hem reklam verenlere hem de izlerkitleye satılarak gelir elde ederler. Bu nedenle olabildiğince geniş bir izleyici kitlesini ya da tirajını yakalamak için, en çarpıcı haber için adeta yarış içindedirler. Diğer yandan müşteri konumundaki izler kitle ise, doğruyu ve gerçeği hoş ve çekici olanla karıştırma noktasına gelmiştir. Bu nedenle habercilerin mesleklerinin gereklerini yerine getirirken çok büyük ahlaki sorumluluğu söz konusudur.

Reklam gelirleri dışarıda bırakıldığında herhangi bir medya kuruluşu, örneğin bir gazete sadece okur satışlarından gelir elde etmek durumundadır. Başka bir açıdan ise okur bir gazeteyi satın alabilmek için ödediği bedelde gazetenin üretimi için yapılan her türlü masrafı üstlenmiş olacaktır. Reklamcılığın gelişmesi ile çok reklam alan gazeteler maliyetinin altında bir fiyatla okura satılır hale gelmişlerdir. Bu durum yeteri kadar reklam almayan gazeteler için ise bir engel oluşturmuştur. Düşük fiyatla, kaliteli bir gazeteyi olabildiğince geniş bir okur kitlesine ulaştırmak daha çok reklam almakla eş anlamlı hale gelmiştir. Bu nedenle reklama dayalı bir düzen, sadece satışlardan elde ettiği gelirle ayakta duran medya şirketlerini ve sektörlerini yok etmekte ya da

önemsizleştirmektedir. Reklam devreye girdikçe, serbest piyasa, son karar alıcının verdiği tarafsız bir düzen olmaktan da çıkmaktadır. Reklam verenlerin seçimleri, medyanın maddi durumunu ve yaşamını etkilemektedir.[280]

Habercilik mesleğine ilişkin yapılan bazı eleştirilerin temelinde haber içeriklerinde ve sunum biçiminde tecimsel kaygıların belirleyici bir rol üstlendiği savı yatmaktır. Piyasa ekonomilerinin yoğunlaştırdığı rekabet ortamında haberciliğin tanımına, işlevine ve kurallarına uygun bir şekilde yapılabilmesi için önkoşul olan bağımsızlık, işveren, reklam veren ve içinde bulunulan ekonomik koşullar nedeniyle tehlikeye girmektedir. Bu nedenle editörü yönlendiren temel dürtünün bağımsız mesleki kaygılar yerine çevrenin mali olduğu iddiası ortaya çıkmaktadır.[281]

3.4.6.2.3 İşgören niteliği

Günümüzde medya bir takım ahlakı önermelerle bütün okurları ve izleyicileri kapsayan bir uzlaşma yaratmaktadır. Yani toplumsal bir uzlaşma olan ahlak, medyanın kodladığı bir şekilde ve belirlediği çerçeve içinde benimsenmektedir. Etik etki bu noktada devreye girmekte ve ahlakı bir meta haline getirebilmek için medyanın talep ettiği ahlakın gerektirdiğinin tam tersini yapmak zorunda kalmaktadır. Habercilik mesleğinde olay ve haber arasında bağ kurmak verileri elemek, doğrulamak, belli ölçülerden hareketle yorumlamak yerine her türlü olayı her tür söylemi, her tür belgeyi, bunlar önem içerikten yoksun olsalar bile, haber haline çevirmek haber hiyerarşisinde üst sıralara çıkarmak çabası ön plana çıkmaktadır. Rekabetin tecimsel kaygıların körüklediği bu çaba giderek içerikten yoksun, eksik bilgiyle oluşmuş çabuk tüketilen bilgilendirmeyen bir haberciliğin de yolunu açmaktadır.

Hangi alanda olursa olsun iyi bir işletmede görev almış işgörenin organizasyon içinde nasıl bir yer alacağı, işgörene nasıl davranacağı, sorunlarının nasıl çözüleceği bir düzene ve ilkelere bağlıdır. Bu ilkeler ve tekniğin her işletmenin kendi yapısına uyarlanarak uygulanması ile işletmede çalışanların geliştirilerek onlardan her birinin temel yeteneklerini en yüksek ölçüde gösterebilmeleri böylece kendileri ve birlikte çalıştıkları grubun en yüksek etkinlik düzeyine ulaşmaları, benimsedikleri işletmenin rekabet alanında öncelik kazanması ve kıvamlı sonuçlar alması başarılmış olur. Bir takım çalışması olan habercilikte de bu türden bir profesyonel yapılanmanın olması

---

[280] **Aynı**, s. 32
[281] **Aynı**, s. 32

beklenir. Bu nokta haber üretme sürecinin işgöreni olan haberciye biçilen rol tartışmaya açılmaktadır.

Haber üretimi işinde çalışan insanlardaki temel motivasyonlar ego tatmini, kamu hizmeti, olayların merkezinde olma dürtüsü, güce sahip olmak biçiminde sıralanmaktadır. Bu dürtüler gazetecinin neyin haber oluğuna karar vermesinden, haberi toplamasına, yazmasına kadar bütün süreçleri etkilemektedir. Hulteng bu dürtüler içindeki gazetecinin birer eşik bekçisi ya da avukat olacağını savunmaktadır. Eşit bekçiliği rolü gazeteciye neyin önemli olduğuna karar verme gücünü ve yetkisini vermektedir. Avukatlık rolü ise gazeteciyi bir konunun tarafı hatta savunucusu durumuna sokmakta olaylar karşısındaki tarafsızlığını gölgelemekte, toplumun olayların bütün taraflarından ve boyutlarından haberdar olabilmesi hakkını tehlikeye sokmaktadır.[282]

3.4.6.2.4 Örgütsel yapı

Her sektörde olduğu habercilik mesleğinde de etik sorunların en önemli iki nedeni medyanın sahiplik yapısı ve gazetecinin iktidar/güç odaklarıyla profesyonellik sınırları ötesine taşan yakınlığı/ iç içeliği olarak ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte iktidar söylemleri toplum yerine patron çıkarları doğrultusunda medyanın söylemlerine dönüşmekte, gazeteci ise patronunun amaçlarına hizmet eden bir rol üstlenmektedir. Bir ticaret adamının, parasını yatırdığı medya kuruluşunu kar edecek bir işletme olarak görmesi son derece doğal bir davranış şekli olarak olarak algılanmaktadır. Hiçbir işveren işletmesinden kar beklendiği için suçlanamaz, ancak bir medya kuruluşunun kar uğruna gazetecilik meslek ilkelerinin aksine bir iş yapması bir hastanenin sağlık yerine, hastalık dağıtması gibi bir davranış olarak nitelendirilmekte, bu yüzden editörlerin asli görevlerinin medya kuruluşlarını haberciliğin içsel hedeflerinden; doğruyu söyleme ve daha iyi bir demokrasi için eleştirel vatandaşlar yaratılmasına katkıda bulunması, farklı düşünceler için forum olma görevinden sapmaması gerekmektedir. Gerçekleşebilmesi ise editörlerin medya sahipleri karşısında özerkliklerinin bağımsızlıklarının olmasıyla mümkündür.

Medya sahipleri kendi medya kuruluşları üzerindeki güç ve kontrollerini genel yayın yönetmenleri aracılığıyla kullanmaktadırlar. Patron adına belli bir yetkiyle hareket eden yayın yönetmenlerinin kullandıkları yetkinin kaynağını mesleki kurallardan ve ilkelerden alabilmesi yaşamsal bir önem taşımaktadır. Editörün her şeyden önce,

[282] **Aynı**, s. 32

gazetecilik mesleğinin gereklerine bağımlı olmasına editör bağımsızlığı denilmektedir. Editör bağımsızlığının olmadığı bir yerde, haberciliğin doğruyu söyleme mesleği olması ve "doğru bilgilendirilmiş eleştirel vatandaşlar yaratılmasına" katkı ancak medya patronunun kendi kuruluşlarından yalnızca ve özellikle bunları istemesi durumunda mümkündür.

Meydanın sahiplik yapısındaki bu dönüşüm belirli alanlarda rekabeti getirse de sektördeki yoğunlaşma zaman zaman kartelci bir yapıyı anımsatan oluşumlara da yol açmaktadır. Bir çok gazeteci tarafından açıklanan, medya patronlarınca da yalanlanmayan kartelci bir durumu anımsatan en çarpıcı örnek ise medya kuruluşlarını bir diğerinden ayıran gazeteciyi işe almama anlaşmalarıdır. Bu dönüşüm süreci içinde yaşanan bir diğer sıkıntı ise sendikal örgütlenmenin medya kuruluşlarından tasfiye oluşu ile ilgilidir. Bugün Türkiye'de sendikalı gazeteciler istisnai örnekler dışında işsiz gazeteciler demektir. Türkiye'de sendikal hareket tasfiye olurken "dernekleşme" yaygınlaşmaktadır. Gazeteciler Cemiyeti'nin yanı sıra etkinlik koluna göre kurulan derneklerin sayısı da artmıştır. Bu dernekler mesleklerinin yapılış biçimi ve etik ilkelerinden çok üyelerinin meslek dışı bireyci hedonist çıkarlarının karşılanması için çabalamaktadırlar. Bu çabanın temel ekseni siyasal ve ekonomik iktidar sahipleriyle kurulan özel ilişkiler ile kamusal fonlardan koparılması umulan paylardır. Böyle örgütlenmelerin bu türden çabaları sermayenin basını etkileme girişimlerine ciddi bir zemin sunmaktadır.[283]

3.4.6.2.5 Zaman faktörü

Çeşitli haber tanımları zaman olgusuna vurgu yapmaktadır. Bu grup okuyucunun ilgisini çeken ve zamanında duyurulan her şey haberdir. Haberde zaman öğesini belirleyen üç bileşke bulunmaktadır. Bu bileşkelerin tümü habere zamandalık değerini kazandırmaktadır. Bu üç bileşke yenilik, anilik ve geçerliliktir.

Haberin oluşturan ham maddenin zamana uygun olması gerekmektedir. Bu yönden haberi oluşturan olayın, fikrin ya da sorunun dikkati çekebilmesi bakımından şimdiki zamanda olması zorunludur. Eş deyişle haber şimdidir, şimdiki zamandan geçmişe bakar ama yüzü geleceğe dönüktür.

Haberin tanımlanmasında zorluk olduğunu düşünenler bir olayın hangi değerlere sahip olduğunda haber niteliği kazanacağına bakarak haber değeri adı verilen kavramlar geliştirmişlerdir. Bu değerler etkileyicilik, yakınlık, zamandalık ve anilik, çarpıcılık

[283] **Aynı**, s. 33-34

yenilik anlaşmazlıklardır. Bir başka çalışmada ise olaya haber değeri kazandıracak yedi başlık olduğu öne sürülmüştür. Çarpıcılık ve etkileyicilik, sıra dışılık, göze çarpan ayrıntılar, anlaşmazlık yakınlık zamandaşlık ve anilik, yaygınlıktır.

Bir diğer çalışmada ise haber değeri kavramının sınırlarını belirlerken beş başlık kullanmıştır. Bu başlıklar zamandaşlık, yakınlık, önemlilik, sonuç ve insanların ilgisini çekmektedir.

Haber değeri kavramı için önerilen bu alt başlıklar kendi içlerinde değerlendirildiklerinde, hepsinin üzerinde uzlaştıkları temel kavramlardan birinin zaman faktörü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu olgu habercilik işinin zamanla yarışan bir meslek olduğunun da altını çizmektedir. Mesleğin doğasında barındırdığı bu tempo uygulayıcısı insan olan gazeteciliği hataya açık bir duruma sokmaktadır. Tecimsel baskılarla, patron baskısıyla, meslektaşlar arasındaki rekabetle ve işgören niteliğiyle doğrudan ilgili olan bu durum haberci üzerinde yarattığı baskı ile onu işini hata sınırında icra etmeye zorlamaktadır.[284]

3.4.6.3 Politika Gündemi

Medya gündeminde yer alan olaylar bir süreç içerisinde önce kamuyu sonraki aşamada da hükümet politikalarını etkileyebilecek hale gelirler. Bu süreçler ise şöyledir.

1- Haber kitle iletişim araçlarında yer alır.

2- Okuyucular bir şekilde medyayı takip etmekte ve medya içeriğinden etkilenmektedirler. Bu haberlerin, izleyici/okuyucular için önemliliği artar.

3- Okuyucular için önceliği artan konular, hükümetlerce de tercih edilmeye başlanır.

Bir sorunun politika gündeminin üst sıralarına nasıl yükseldiği, politik kararların hükümetlerce nasıl alındığı sorusu bu noktada önem kazanmaktadır. Demokrasilerde bu kararlar karşıt fikirler arasında tartışılarak alınırken, diktatörlüklerde, krallıklarda iktidarı elinde bulunduranlarca ve karşıt fikirler olmadan, tartışılmadan alınabilmekteydi. Demokratik rejimlerde basın, siyasal çevreyi izler, kamuoyunun oluşmasına katkıda bulunur ve böylece kamunun talepleri doğrultusunda farklı politikaların uygulanmasına yardımcı olarak, vatandaşların hükümeti denetlemesinin bir aracı olabilmektedir. Bu alanda yaptığı araştırmalarda kitle iletişim araçlarının hükümet politikaları üzerinde sanıldığından daha etkili olduğu sonucuna varan Linsky'e göre, "Kitle iletişim araçları bir konu hakkında olumlu / destekleyici yayın yapıyorsa o

[284] Yücel, **a.g.e.**, s. 36

konudaki siyasal karar alma süreci hızlanıyor, olumsuz / engelleyici yayın yapıyorsa karar alma süreci yavaşlıyordur."

Devletin karar alma organlarını, basın, güçlü çıkar grupları, sermaye grupları gibi güçlerin etkileyebileceği genel olarak kabul edilmektedir.

Sosyal yaşamda karşılaşılan sorunlarla ilgili olarak, hükümet tarafından bazı politikaların uygulanması ya da uygulanacağına dair kararlar alınması gerekir. Alınan kararlarla toplumun bir sorunu çözebileceği görüşü öne çıkıyorsa hükümetin kararı uygulama olasılığı artmaktadır. Burada belirleyici olan, sorunun kişisel değil, toplumsal bir sorun olarak görülüp görülmediğidir.[285]

Politika konuları üzerine yapılan bir çok çalışmada konuların önce uzmanlar tarafından ele alındığını, daha sonra ulusal politika gündeminde yer almaya başladığı kabul edilmektedir. Bir sorunun politika gündeminde yer alabilmesi için o sorunun artık kaçınılması zor olacak bir konuma gelmesi veya kitle iletişim araçlarınca kamuoyu desteği alınarak hükümetler/karar vericiler üzerinde baskı oluşturulması gerekmektedir.

Ancak konunun politika gündemine gelmesi, genellikle konu içeriğinden bağımsız olarak görülmektedir. Gündem belirlemeye göre bir konunun gündemin üst sırlarına yükselmesini sağlayan neden tek başına yeni fikirlerin yaygınlık kazanması değildir. Aynı zamanda çıkar gruplarınca da gündemin üst sıralarına getirilme çabalarının da önemli olduğu belirtilmektedir. Bilim adamlarınca araştırma konusu yapılan konulardan birisi de siyasal liderlerin konuşmalarının gündemi belirleyip belirlemediğidir.

McCombs ve arkadaşlarınca bu konuda ABD'de başkanların konuşmaları üzerine bir araştırma yapılmış ve konuşmanın yapılmasından önceki 4 hafta ile konuşmanın yapılmasından sonraki 4 hafta incelenmiştir. Araştırma sonuçları kesin bir yargıya varmaktan uzak çıkmıştır. Bir konuşmada, başkanın konuşmasından önceki 4 haftada medyada yer alan haberlerin, başkanın konuşmasını etkilediği saptanırken, bir başka konuşmada ise, beklendiği gibi başkanın konuşmasının kamuoyunu etkilediği bulunmuştur. Bulunan en ilginç sonuç ise medyanın kendi gündemini belirlemesidir. Gündem belirleme araştırmaları ile ilgili olarak buradan çıkan sonuç, gündemin belirlenmesi sürecinde günün koşulları, karşı karşıya kalınan sorunlar ve başkanın popülaritesi gibi etmenlerin de değişkenler olarak yer almasıdır.[286]

---

[285] **Aynı**., s. 80

[286] Severin-Tankard**, a.g.e.**, s. 397

3.5 Türkiye'nin Anayasal tarihi

3.5.1 Anayasa Nedir

Gündelik konuşmalarda "kanun" sözcüğünün bazen "hukuk"la eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Hukuk konusunda bilgisi az olanlar, hukuku kanundan ibaret sanabilirler. Oysa kanun, hukuku oluşturan öğelerden sadece biridir.[287]

Hukuk sistemi normlar hiyerarşisinden oluşmaktadır. Bu ayrım kanunlar arasındaki derece farkına dayanır. Anayasa öteki kanunların hepsinin üstünde yer alan ve yasama, yürütme ve yargı organlarının tümünü bağlayan, temel hukuk kurallarını içeren bir kanundur. Anayasanın değiştirilmesi de, öteki kanunlardan farklı, özel bir takım kurallara bağlanarak zorlaştırılmıştır. Ayrıca Anayasa'nın değiştirilmesi olanaksız hükümleri de vardır. Bütün kanunların Anayasa'ya uygun olması gerekmektedir. Bu uygunluğu denetlemek üzere kurulmuş bir de yüksek yargı organı (Anayasa Mahkemesi) vardır.

"Sıradan kanunlar" denilen kanunlar ise, Anayasa dışında kalan kanunlardır. Bunlara "adi kanunlar" da denilir. Bunların ortak özelliği hepsinin, Anayasa'ya göre alt derecede bulunmalardır. Bunun anlamı sıradan kanunların, Anayasa'ya aykırı olmaması gerektiğidir.[288]

Anayasalar, iktidarları sınırlayan, yasalardan üstün kurallardır ve anayasaların işlevi yurttaşların değil siyasi iktidarların tabi oldukları kuralları koymaktır. Bu doğrultuda anayasacılık "sınırlı devlet" demektir ve gerçekten anayasacılık en baştan itibaren sınırlı devlet düşüncesi ile birlikte gitmiştir. Anayasal devlet, devletin hukukla bağlı olduğu bir devlet olarak, hukuk devleti olarak kurulması gerektiğini ifade eder; dolayısıyla anayasal devlet ile hukuk devletinin amacı temelde aynı olup, hukuk devleti ilkesi, anayasacılığın bir gereği olduğu kadar, anayasacılığın arkasında yatan temel düşüncelerden biridir[289]

3.5.2 Anayasa ve Siyaset

Bir arada tutan temel siyasi semboller arasında sayılmayan bir anayasanın toplumdaki temel değerleri ifade etmesi ve pekiştirmesi beklenmemektedir. Bu

---

[287] Aydın Aybay, Ronay Aybay, **Hukuka Giriş**, (İstanbul: Aybay Yayınları), 2002, s. 79
[288] **Aynı**, s. 85-86
[289] Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi** (Ankara: Siyasal Kitabevi), 1997, s. 21.

işlevlerden birincisi, yani siyasi iktidarı organize etmek ise bütün anayasalar tarafından yerine getirilir. Şunun altını çizmek gerekmektedir: Anayasalar, demokratik olsun veya olmasın, her rejimde siyasi iktidarı organize eder, ancak siyasi iktidarın nasıl organize edildiği rejimden rejime farklılık göstermektedir. Özellikle anayasal demokrasilerde anayasalar, siyasi iktidarın sınırlanmasına, bölünmesine ve seçim yoluyla barışçı biçimde el değiştirmesine ilişkin kuralları içerir. Her devletin yukarıda tanımlanan anlamda bir anayasası vardır, ancak her anayasalı devlet, anayasal devlet olmamaktadır. Anayasalar, anayasal devlet olarak tanımlanan rejimlerde, ideolojik manifesto, normatif elale ve iktidar haritası olmalarının yanında, bireyleri siyasi iktidara karşı koruyan kurumsal bir kalkan işlevi de görmektedir. Siyasi iktidar her zaman kötüye kullanılabilir; yani siyasi iktidara sahip olanlar bu iktidarı her zaman bu iktidara sahip olmayanlar aleyhine kullanabilir.

Anayasal Devlet + Demokratik Devlet = Anayasal Demokrasi olarak ifade edilmektedir. Ancak sadece anayasal devletin veya sadece demokratik devletin tek başına ideal bir rejimin gereklerini yerine getiremeyeceğini ortadadır. Birey-devlet ilişkilerinde bireyi koruyan, yani bireyin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, ancak seçimle değiştirilemeyen bir iktidar ne kadar zararlıysa; seçimle işbaşına gelen, ancak kendisini seçen çoğunluğun iradesine dayanarak kendisini seçmeyen azınlığın hak ve özgürlüklerini çiğneyen bir iktidar da o kadar zararlıdır. Bu yüzden ideal bir rejimden söz edebilmek için, anayasal devlet ve demokratik devlet unsurlarının bir araya getirilmesi gerekmektedir. İşte bu iki kavram bir araya geldiğinde karşımıza çıkan anayasal demokrasidir. Bugün ideal bir rejim olarak anayasal demokrasi deyince, akıllara; çok kısa bir biçimde, seçimle devredilebilen, sınırlı ve bölünmüş siyasi iktidar gelmektedir. Anayasal demokrasi adını verdiğimiz rejimlerde toplum hem çoğunluğun iradesine uygun olarak yönetilmekte, hem de azınlıkta kalanların hak ve özgürlükleri korunmaktadır. Anayasalar da bu rejimlerde siyasi iktidarın sınırlanması, bölünmesi ve barışçı bir biçimde el değiştirmesi için kullanılan temel araçtır.[290]

3.5.3 Anayasa ve ideoloji

Anayasalar, ülkelerin siyasi rejimini tanımlayan çerçeve yasalar olarak egemenliğin kaynağını ve nasıl kullanılacağını saptarlar. Siyasi erki kimin kullanacağının yanı sıra,

[290] , Yard. Doç. Dr. Levent Gönenç, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", Yıl 2007, s. 145-147

izlenilecek genel değerleri ve yöntemleri de belirlerler. Dolayısıyla, tüm anayasalar ideolojiktir

Anayasal rejim konusunda Türkiye zikzaklı bir deneyim yaşamıştır. Bu yazı, Türkiye'nin anayasa deneyimini ve bugün gündemde bulunan iki anayasa taslağını çağdaş anayasal rejim ilkeleri açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anayasalar, ülkelerin siyasi rejimini tanımlayan çerçeve yasalar olarak egemenliğin kaynağını ve nasıl kullanılacağını saptarlar. Siyasi erki kimin kullanacağının yanı sıra, izlenilecek genel değerleri ve yöntemleri de belirlerler. Dolayısıyla, tüm anayasalar ideolojiktir. Yapıları gereği ideolojik olan anayasaların halk tarafından benimsenebilmesi ve toplumsal değişim sürecinde geçerli ve canlı kalabilmeleri için, ideolojik yaklaşımlarının ortak payda olabilecek genel ilkelerle sınırlı olması gerekir.

Anayasal rejimin önkoşulu olmakla birlikte, anayasanın varlığı rejimin anayasal olmasını garantilemez. Anayasal rejimler, sınırlı devlet ilkesi altında, devletin yetki ve sorumluluklarını belirten, kurumların gücünü dengeleyen, ve denetleme mekanizmalarını saptayan anayasal kurallara dayanır.

Modern anayasal rejimlerde egemenlik ulustan kaynaklanır ve birbirlerine ve halka hesap verme durumunda olan kurumlar tarafından kullanılır. Siyasi erk en azından yasama, yürütme ve yargı dalları ayrılarak, değişik kurumlara dağıtılır ve erkler arasında denge aranır. Modern anayasal rejimler ayrıca hukukun üstünlüğüne bağlı olup, geçirdikleri evrim sonucu laiklik, demokrasi, toplumsal refah ve adalet, insan hakları ve çoğulculuk ilkelerini de benimsemişlerdir. Türkiye devleti de, anayasal rejim doğrultusunda gelişmiş ve sözünü ettiğimiz temel değerler 1970'lere kadar aşamalı olarak anayasalara eklemlenmiştir.

3.5.4 Türkiye'de anayasa girişimleri

3.5.4.1 Anayasaların özellikleri

3.5.4.1.1 Tepki anayasaları

Getirdikleri kurumlar, özgürlükler, veya kısıtlamalara bakıldığında, 1960 sonrası her anayasanın bir önceki anayasaya ve onun yol açtığı düşünülen koşullara tepki olduğu görülmektedir.

1961 Anayasası, Demokrat Parti hükümetleri gibi Meclis çoğunluğuna dayanan yönetimlerin denetimsiz kalmaması için çift meclisli parlamento, Anayasa Mahkemesi, MGK ve erkler ayrımı düzenlemelerini; sorumsuz yatırım ve harcamaları dizginlemek için, planlı ekonomi kavramı ve Devlet Planlama Teşkilatı'nı; despotik eğilimleri önlemek için, hak ve özgürlüklerin anayasal güvence altına alınmasını öngörmüştür.
1982 Anayasası oluşturulurken, 1970'lerde yaşanılan sorunlardan 1961 Anayasası'nın özgürlükçü yaklaşımı sorumlu tutulmuş; siyasal özgürlükleri ve sendikal faaliyetleri kısıtlayıcı önlemler alınmış; yürütme erki güçlendirilmiştir. Dil yasağı ve zorunlu din dersleri koyarak kültürel yaşam güdümlenmeye ve yeni bir siyasi kültür oluşturulmaya çalışılmıştır.[291]

3.5.4.1.2 Esneklik ve değişime açıklık

Anayasanın esnek ve değişime açık olması durumunda, her önemli kurumsal veya yapısal değişiklik için ille de anayasasal düzenleme gerekmemektedir. Türkiye'de bunun en açık örneği çok partili sisteme geçişte görülmüştür. 1924 Anayasası parti sistemi açısından kural koymadığı, yani rejimi tek parti rejimi olarak tanımlamadığı için; 1945 yılında çok partili rejime geçiş, anayasada hiç bir değişiklik yapılmadan gerçekleşmiştir.[292]

3.5.4.1.3 Siyasal irade

En önemli nokta, bazı hak veya ilkelere anayasada yer verilmesinin, onların hayata geçirilmesi açısından yeterli olmadığıdır. Bunun için siyasal irade ve kültürel dönüşüm gerekmektedir. Siyasal iradenin hem anayasanın uygulanmasına ağırlık vermesi, hem de kültürel dönüşüm için gerekli önlemleri alması gerekmektedir.
Eğer anayasal haklar özdevimli olarak yürürlüğe girebilseydi, 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra Türkiye'nin çok farklı bir yönde gelişmesi gerekirdi. Oysa, siyasi güçler, özellikle Adalet Partisi (AP) ve lideri Süleyman Demirel, her fırsatta 1961 Anayasası'nın Türkiye için bir lüks olduğunu ve kötüye kullanıldığını ileri sürerek, hak ve özgürlüklerin sınırlanmasını savunmuştur.
12 Mart askeri darbesinin ardından, 1971 ve 1973'te yapılan değişikliklerle anayasal özgürlükler budanırken, II. Erim hükümeti programı, bazı grupların '1961 Anayasasının

[291] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 8-10
[292] http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=242637

getirdiği hak ve hürriyetleri kötüye kullanmalarını önleyecek Anayasa değişiklikleri'nin I. Erim hükümeti döneminde gerçekleştiğini belirtir.[293]

3.5.4.2 Türkiye Cumhuriyeti Anayasaları

3.5.4.2.1 1924 Anayasası

1921 Anayasası "Hakimiyet bila-kayd-ü şart milletindir. İdare usulü, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir" diyen 1. madde ile egemenliğin kaynağı olarak ulusu göstermiş ve demokrasiye kapı aralamıştır. Halkın hakimiyeti, 1922 tarihli saltanatı kaldıran yasada yinelenmiştir. Cumhuriyet, yeni bir yasada anayasasının ilk maddesini tekrarlayan maddenin sonuna "Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir" cümlesi eklenerek kurulmuştur.

1924 Anayasası, "Türklerin Hukuku Ammesi" başlıklı bölümde bugünkü evrensel insan haklarının birçoğunu tanımıştır. Bu anayasa, 1928'den itibaren beş kez ve çoğunlukla rejiminin laikleşmesi yönünde değiştirilmiştir. İlk aşamada milletvekilleri ve cumhurbaşkanının göreve başlarken ettiği yeminin sonundan "Vallahi" sözcüğü çıkarılmış; yerine "Namusum üzerine" ifadesi konulmuştur. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasından, halifeliğin kaldırılması ile zaten anlamını yitirmiş olan "ahkamı şer'iyenin tenfizi" (Şeriat hükümlerinin yürütülmesi) çıkarılmıştır. 1937'de, 2. maddenin "Türkiye Devletinin dini, din-i İslamdır" diyen ilk kısmı, "Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır" şeklinde değiştirilerek devlet dini bırakılmıştır.

1945 yılında, 1924 Anayasa metni o tarihe kadar yapılan değişiklikleriyle öztürkçeleştirilmiş, ancak metnin içeriğinde bir değişiklik yapılmamıştır.[294]

3.5.4.2.2 1960 Anayasası

1961 Anayasası, Türkiye'de bugüne kadar kabul edilen en özgürlükçü anayasadır ve çağdaş anayasal rejim ilkelerini benimsemiştir. Başlangıçtaki amaçlar arasında "İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak" bulunur. 2.

---

[293] **Aynı**

[294] Cilt 1, 2002, **a.g.e.**, s. 38-39

Maddesi, "Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir" der. 4. Madde egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletinin olduğunu tekrarlar. 'Temek Hak ve Görevler'e ayrılan ikinci kısmın ilk bölümünde, herkesin hak sahibi olduğu ve eşitlik ilkesi vurgulanır. "Devlet kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar" denilerek, devletin koruyucu görevi belirtilir. Getirilebilecek kısıtlamaların hiçbir şekilde hakların ve özgürlüklerin özüne dokunamayacağı irdelenir. İkinci bölümde kişi dokunulmazlığından basın özgürlüğüne birçok özgürlük sıralanmış; sosyal ve ekonomik haklara kapsamlı olarak üçüncü bölümde yer verilmiş ve dördüncü bölümde siyasi haklar ele alınmıştır.

1961 Anayasası'nın anayasal rejimin gelişmesine önemli bir katkısı da erkler ayrımını ve Anayasa Mahkemesi gibi denetim mekanizmalarını getirmesidir. Ancak bu anayasanın demokratikleşme yönünden olumsuz yanları da vardır. Örneğin, yasamaya seçkinci bir denetim ve yaklaşım getiren Senato eklenmiş; Milli Birlik Komitesi üyelerine Senato'da tabii üye olarak kontenjan ayrılarak ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) oluşturularak, 1920'lerde başlayan siyasetin sivilleştirilmesi sürecinde geri adım atılmıştır.

Ancak, rejimin demokratikleşme ve insan hakları açısından zayıflaması 12 Mart askeri müdahalesiyle başlar. 20 Eylül 1971 tarihli kanun, Anayasada hak ve özgürlükleri ele alan bir çok maddeyi değiştirerek hakları özleri zedelenecek ölçüde kısıtlamış ve idari kısıtlamaların önünü açmıştır. 15 Mart 1973'te getirilen anayasa değişiklikleriyle, tutuklu ve savunma hakları göz ardı edilmiş, Sıkıyönetim Mahkemeleri'nin görev sürelerinin sıkıyönetimin kaldırılmasından sonra da devam etmesi sağlanmış ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne yer verilmiştir.[295]

3.5.4.2.3 1982 Anayasası

1982 Anayasası, siyaseti sivillere bırakacak olan askeri rejimin kaygı ve tercihleri yönünde düzenlemelere girmiştir. İnsan haklarına oldukça sık yer veren bu anayasa, aslında yasakçı olup hak ve özgürlükleri güvence altına almaktan çok ne zaman ve nasıl kısıtlanabileceğini belirtmek amacıyla dile getirir. Ayrıca, sivil yönetime geçince darbe

[295] Cilt 3, 2002, **a.g.e.**, s. 8-10

liderinin cumhurbaşkanlığına seçimle geleceği düşünülerek, yürütme erki başta cumhurbaşkanının yetkileri genişletilerek kayırılmış; atamalar aracılığı ile yürütmenin yargı ve üniversiteler gibi özerk kurumlar üzerinde denetimi artırılmış; erkler arası dengeler sarsılmıştır. Güdümleyici bir yaklaşımla, anayasanın çerçeve yasa olduğu unutulmuş, din eğitimini zorunlu kılmak gibi, özgürlükleri kısıtlayan, laikliğe ve anayasal rejime ters düşen ayrıntılara girilmiştir.

Başından beri eleştirilen bu anayasanın, 1990'lardan bu yana birçok değişiklikten geçmesine karşın hala günümüzün gereksinimlerine yanıt verememesinin önemli bir nedeni fazlasıyla ideolojik olması ve ayrıntı içermesidir.[296]

3.5.4.2.4 Yeni Anayasa çalışmaları

1982 Anayasası'nda 20'yi aşkın değişiklik yapılaması onun ne kadar yetersiz kaldığını göstermesinin yanı sıra bu müdahalelerle ruhunu kaybettiği şeklinde de yorumlanabilir. 1990'lı yıllardan itibaren bu ihtayaç nedeniyle bazı sivil toplum kuruluşları çeşitli Anayasa taslakları hazırlatmıştır. Ancak sonuca en çok yaklaşan girişim 22 Temmuz seçimlerinden sonra göreve gelen 2. AKP Hükümeti sırasında yapılmıştır. Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında hazırlanan taslak altı aya yakın bir süre tartışılmış daha sonra rafa kaldırılmıştır. AKP Hükümeti, bu taslağın göz ardı edilerek 29 Mart 2009 seçimlerinden sonra geniş bir katılımla yeni bir Anayasa hazırlanacağını duyurmuştur.

Özbudun ve ekibi tarafından hazırlanan taslakta bir çok köklü değişim yer almaktaydı. Özbudun taslak anayasayı "Sivil, demokratik, insan hakları standartlarını evrensel düzeye yükselten, devlet kurumları arasındaki ilişkiyi parlamenter rejime göre düzenleyen bir anayasa" olarak tanımlamıştır.[297]

Söz konusu taslak cumhurbaşkanının yetkilerini azaltmaktadır. Taslak, eleştirilerin aksine laiklik kavramının etkinliğini azaltmamış, devlet düzeninin din kurallarına dayandırılamayacağını vurgulamıştır. Bunun yanı sıra din değiştirme zorunlu din dersini isteğe bağlı hale getirmekteydi.Ayrıca "devletin dili" yerine "resmi dil" ifadesi kullanılmıştır. Taslak; milletvekilleri dokunulmazlığını tümüyle kaldırmazken bazı suçlarda sorgulama ve yargılama yapılabilme, vekilin fiziki olarak TBMM'deki görevini yapmasına engel olacak tutulma ve tutuklama hallerini Meclis iznine bağlı hale getirmeyi hedeflemekteydi.

---

[296] Cilt 4, 2002, **a.g.e.**, s. 8-9

[297] http://arsiv.sabah.com.tr/2007/09/12/haber,223BE6CDEFD942A58711F76971EAEBD1.html

Taslağın en çok tartışılan maddelerinden biri de "Kılık kıyafetinden dolayı hiç kimsenin yükseköğrenim hakkından mahrum bırakılamayacağı" maddesi olmuştur. Bu madde türbana serbestlik getirdiği eleştirilerine neden olmuştur.

Taslak yargının yapısını da değiştirecek ve Anayasa Mahkemesi'nin 17 üyesinden 8'ini Meclis seçmesinin önünü açmaktaydı.

Ancak daha sonra AKP hükümeti, tüm taslak yerine MHP'nin verdiği teklifle ilk aşamada türbana serbestlik getiren Anayasa değişikliğini gündemine aldı. Özbudun ve ekibinin hazırladığı taslak da böylece kadük kalmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

4. 1 Haberlerin gazetelere göre dağılımı

Araştırma kapsamında incelenen 153 günlük gazetede Anayasa değişikliği çalışmalarına ilişkin 613 adet haber tespit edilmiştir. Tespit edilen haberlerin gazetelere göre dağılımı incelendiğinde Zaman Gazetesi'nin 163 (% 26.6) haberle konuya en çok yer ayıran yayın organı olduğu gözlenmiştir. Onu 153 (%25) haberle Cumhuriyet Gazetesi'nin izlediği tespit edilmiştir. Buradan hareketle konuya en fazla önem veren iki yayın organının Zaman ve Cumhuriyet gazeteleri olduğu söylenebilir. Anayasa çalışmaları konusunda Hürriyet Gazetesi'nin de rakiplerine yakın sayıda habere sayfalarında yer verdiği ortaya çıkmıştır. Söz konusu gazete, Anayasa çalışmalarıyla ilgili 123 (%20) haber yayınlayarak konuya önem verdiğini göstermiştir. İncelenen diğer iki gazetede yayınlanan haberler yine birbirine yakın rakamlar çıkmıştır. Böylece Akşam ve Tercüman gazetelerinin Anayasa değişikliği konusuna benzer bir önem duygusuyla yaklaştığı yorumu yapılabilir. Tercüman 91 (%14.8), Akşam Gazetesi ise 83 (513.5) haberle incelenen gazeteler arasında konuya en az önemi gösteren yayınlar olarak tespit edilmiştir.

Araştırmanın örnekleminin 153 gün olması göz önünde bulundurulduğunda Zaman ve Cumhuriyet Gazeteleri'nin hemen hemen her güne düşecek sayıda haber yayınladığı söylenebilir. Bu haberler elbette her güne eşit düzeyde yayınlanmamıştır. Ancak bu açıdan bakıldığında söz konusu iki gazetede Anayasa değişikliğinin gündemi işgal ettiği her güne yetecek sayıda haber bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu da iki yayının konuya verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

Tablo-1

Gazetelere göre haberlerin dağılımı		
Gazete	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Hürriyet	123	20.1
Cumhuriyet	153	25.0
Akşam	83	13.5
Zaman	163	26.6
Tercüman	91	14.8
Toplam	613	100

4.2 Haberin yer aldığı sayfa

İncelenen 613 haberin büyük çoğunluğunun iç sayfalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Yüzde 69.8'e ulaşan bu oran yorum yapılması güç bir sonuçtur. Ancak haberlerin yüzde 30'a yakınının birinci sayfadan verilmesi yeni Anayasa çalışmalarının gündemde önemli bir yer tuttuğu şeklinde yorumlanabilir. Zira birinci sayfa bir gazetenin vitrini olarak düşünüldüğünde her üç haberden birinin birinci sayfada yer alması gazetelerin bu konuya önem verdiği göstermektedir.

Tablo - 2

Haberin Yer Aldığı Sayfa		
Haberin yeri	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Ön Sayfa	185	30.2
İç Sayfa	428	69.8
Toplam	613	100

4.3 Haberlerin kapladığı alan

Gazetelerin haberlere ayırdığı alan aynı zamanda söz konusu olaylara verdiği önemi de vurgular. Olayın önemi azaldıkça sayfalarda kapladığı alan da küçülür. Bu açıdan bakıldığında yeni Anayasa çalışmalarına en çok çeyrek sayfa boyutunda (188 haber, %30.7) yer aldığı tespit edilmiştir. Çeyrek sayfa bu çalışmada haber önem hiyerarşisinde üçüncü sırada varsayılmıştır. Dolayısıyla en çok sayıda ve yaklaşık üçte bir oranında haberin bu boyutta sayfalarda yer bulması konuya gazetelerin orta ölçekte önem verdiği yönünde yorumlanabilir. Yine çeyrek yarısı olarak tanımlanan haberlerin sayısının çeyrek sayfa haberlere yakın olması (162 haber, %26.4) önem açısından değerlendirildiğinde çalışmada varsayılan ölçüler bakımından düşük düzeyde yorumlanabilir. Ancak çeyrek ve çeyrek yarısı haberlerin sayfaya ilk bakıldığında göze çarptığı düşünüldüğünde yine de yeni Anayasa çalışmalarına gazetelerin oldukça önem verdiği yorumu yapılabilir. Ayrıca yarım sayfa haberlerin oranı da oldukça çarpıcı olarak tespit edilmiştir. 613 haberden 141'nin (%23) yarım sayfa haberlerden oluşması konuya gazete sayfalarında önemli bir yer ayrıldığı yönünde değerlendirilebilir.

Diğer önemli bir unsur ise yarım, çeyrek ve çeyrek yarısı haberlerin toplamının tüm haberlerin %80'ine yakın bir bölümünü oluşturması konunun hak ettiği oranda gazete sayfalarında yer bulduğu kanısını oluşturmuştur.

Tablo – 3

Haberin Kapladığı Alan		
Sayfa	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Tam	14	2,3
Yarım	141	23,0
Çeyrek	188	30,7
Çeyrek yarısı	162	26,4
Tek sütun	108	17,6
Toplam	613	100,0

4.4 Haberlerin kaynağı

Gazetelerde yer alan haberlerin kaynakları incelendiğinde en çok kaynaksız yani gazete muhabirlerinin kendi ürettikleri metinlerin yer aldıkları tespit edilmiştir. Bu tür habercilik, ilk bakışta basın etiği açısından sakıncalı görülse de haberlere konu olan unsurun yazılı bir metin olduğu düşünüldüğünde çok da sakıncalı olmadığı düşünülebilir. Zira AKP Hükümeti'nin görevlendirdiği heyet bir Anayasa metni hazırlamış ve bu metin de kısa bir süre sonra basının eline geçmiştir. Bu noktadan sonra uzman gazetecilerin birikimleri doğrultusunda maddeleri değerlendirmeleri ve bunları haber yapmaları normaldir. Ancak ne kadar uzman olsa da bir muhabirin haberine bir uzman görüşü eklemesi haberin etkinliğini artıracaktır. İdeal habercilik açısından değerlendirildiğinde bu yönün eksik kaldığı gözlenmiştir. Zira çalışma için toparlanan haberlerin %21,5'nin kaynağı tespit edilememiştir. Diğer bir deyişle her beş haberden birinin kaynaksız olması olumlu değerlendirilmemektedir.

Diğer haberlerin kaynakları incelendiğinde ikinci sırada Sivil Toplum Örgütleri (STK) göze çarpmıştır. Demokratik kültürün en önemli mekanizmalarından biri olan STK'lara bu kadar çok yer verilmesi olumludur. Haber kaynağı olarak STK'ları muhalefet ve üniversitelerin izlemesi yine olumlu bir unsur olarak tespit edilmiştir.

İncelenen haberlerin niteliği göz önünde bulundurulduğunda Muhalefet, STK ve Üniversite kaynaklı haberlerin yeni Anayasa çalışmalarına eleştirel yaklaştığı gözlenmiştir. Diğer yandan Anayasa çalışmalarının sahibi olan hükümet cephesini oluşturduğu hem gözlenen hem de varsayılan Cumhurbaşkanı (AKP içinden seçildi), Meclis Başkanı (AKP içinden seçildi), Başbakan, Bakanlar ve AKP kaynakları ise hep olumlu haberlere kaynak olmuştur. Yukarıda yapılan sınıflandırmayı rakamlara dökecek olursak STK-Muhalefet-Üniversite cephesinden gelen haberlerin %31.8'lik

oranı ile Cumhurbaşkanı-Meclis Başkanı-Başbakan-Bakanlar-AKP kaynakları-Anayasayı hazırlayan heyet grubundan gelen haberlerin %31.5'lik oranının birbirine yakın olduğu tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında konuya farklı yönlerden yaklaşan taraflara hemen hemen eşit oranda söz hakkı verildiği görülmektedir.

Ancak bu oranların toplam rakamlar üzerinden yapıldığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin yeni Anayasa çalışmalarına mesafeli duran Cumhuriyet Gazetesi STK-Muhalefet-Üniversite çevrelerine, yeni Anayasa çalışmalarına yakın bir görünüm ortaya koyan Zaman Gazetesi'nin iktidar cephesine daha çok yer ayırdığı da ortaya çıkmıştır.

Tablo – 4

Haberin Kaynağı		
Kaynak	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Cumhurbaşkanı	21	3.4
Başbakan	41	6.7
Bakanlar	39	6.4
AKP Kaynakları	44	7.2
Heyetler	28	4.6
Muhalefet	87	14.2
STK	112	18.3
Yargı	12	2.0
AB	7	1.1
ABD	2	0.3
Üniversite	57	9.3
Kaynak yok	132	21.5
Meclis Başkanı	14	2.3
Uzmanlar	16	2.6
Asker	1	0.2
Toplam	613	100

4.5 Haberlerin konuya yaklaşımı

İncelenen 613 haberin yarıya yakınının (281 haber, %45.8) olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Çoğunluğun olumsuz olması gazetelerin büyük çoğunluğunun taslağa karşı tavır aldığını ortaya koyuyor. Ayrıca tarafsız haberlerin yine olumlulardan çok olması da bir çeşit tavır olarak yorumlanabilir. Tarafsızlık da sonuç olarak konuyla gazetelerin aralarına bir mesafe koyması şeklinde ifade edilebilir. Olumsuz olmamasına rağmen yine de olaya taraf olmama durumu Anayasa taslağını sahiplenmeme olarak analiz edilebilir.

Olumlu haberlerin sayısı 146 (%23.8) olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla yeni Anayasa çalışmalarıyla ilgili haberlerin yaklaşık her beş tanesinden dördünün taslakla arasına mesafe koyduğu gözlenmiştir.

Ancak gazeteler, tek tek incelendiğinde Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin olumsuz haberlere daha çok yer ayırdığı, Hürriyet ve Akşam gazetelerinin olumsuzlar kadar nötr haberlere de yer verdiği ortaya çıkmıştır. Öte yandan Zaman gazetesinin olumlu haberlere en çok yer veren gazete olduğu da tespit edilmiştir. Bu durum gazetelerin, yeni Anayasa çalışmalarına yönelik tavrını da ortaya koymaktadır.

Tablo-5

Haberin Konuya Yaklaşımı		
Haberin Y.	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Olumlu	146	23.8
Tarafsız	186	30.3
Olumsuz	281	45.8
Toplam	613	100

4.6 Haberlerin konulara göre dağılımı

İncelenen 153 günlük süre içinde tespit edilen haberlerin konulara göre sınıflandırılması sonucu, gazetelerin en çok Konu 4 yani Yetki Tartışması konusuna yer verdiği tespit edilmiştir. Tüm haberlerin 225'inin (%37) bu konuya ayrılması tartışmanın yarıya yakınının söz konusu başlık etrafında şekillendiğini göstermektedir. Onu 138 haberle Konu1 yani Laiklik izlemektedir. Bu iki konunun diğer konulara göre öne çıkması yeni bir Anayasa söz konusu olduğunda içerikten çok bunun nasıl ve kimler tarafından hazırlanacağının tartışılmaya başlandığı gözlenmektedir.

Bu konuların ardından en çok değinilen diğer başlık ise Konu 8 yani Anayasanın niteliği tartışmaları olmuştur. Anayasanın niteliği tartışmalarını Konu 7 yani Anayasanın değiştirilemez maddelerine yönelik tartışmalar izlemiştir. Ancak değiştirilemez maddelere ve nitelik tartışmalarına yönelik haberlerin yetki ve laiklik tartışmalarına dair haberlerin yarısından bile az sayıda olması yeni Anayasa tartışmalarının içerikten çok konunun etrafından döndüğünü göz önüne sermektedir. Araştırma yapılırken bu konuların da tartışmalarda yer bulacağı varsayılarak kategoriler arasına alınan 12 Eylül kurumları, Asker sivil ilişkisi, Azınlık hakları ve Anayasanın özellikleri konularında tespit edilen haber sayısı, tarama sonucunda belirlenen 613

haber içinde çok az yer tutmuştur. Bu üç kategori toplandığında bile araştırmada belirlenen sınırlılık olan yüzde 5'lik dilimin dışında kalmıştır.

Halen yürürlülükte olan 1982 Anayasası, bilindiği gibi 12 Eylül rejiminin ürünüdür. Daha açık ifadeyle asker eliyle hazırlanmıştır. Anayasayı hazırlayan bilim kurulu Milli Güvenlik Konseyi üyeleri tarafından açıkça yönlendirilmiştir. Dolayısıyla bu Anayasayı hazırlayanlar hakkında hemen hemen hiçbir tartışma ortaya çıkmaması şaşırtıcıdır. Anayasa taslağına ilişkin yetki tartışması tespit edilen haberler içinde en çok yeri tutarken bu konuyla ilgili hatırlatma yapılmaması düşündürücüdür. Aynı şekilde Türk Siyasi Hayatı'nda baskın bir yeri olan Askeler ile sivillerin ilişkilerine de çok az yer ayrılması hakkında bu konunun halen tabu olduğu yorumu yapılabilir.

Diğer bir tabu da Türkiye Avrupa Birliği ilişkilerinde sık sık gündeme gelen azınlıklar konusudur. Bu konuda tek bir haber bile yapılmaması yeni Anayasa çalışmaları açısından en büyük tabu olduğu yorumunu hak etmektedir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse söz konusu yeni bir Anayasa olduğu için Türk basınının konuyu gündeme getirirken seçtiği başlıklar demokratikleşme açısından çok olumlu değildir. Araştırma için seçilen 10 başlık içinde demokrasi açısından bir önem sıralaması yapmak gerekirse bunların en başında temel hak ve özgürlükler gelir. Çünkü çağdaş demokrasi anlayışı artık sistemin merkezine bireyi koymaktadır. Ancak çalışma sonucunda bu konunun gazeteler tarafından vasatın da altında gündeme getirildiği ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde demokratik sistemin dengesini sağlayan güçler ayrılığı yani yasama-yürütme-yargının yetkilerini düzenleyen maddeler de uzun uzadıya incelenmemiş ve gündeme getirilmemiştir. Bu yaklaşım halkın, kendisini yöneteceklerin konumlarını belirleyen düzenlemelerden habersiz kalmasına neden olmuştur. Oysa ki demokratik bir düzen için erkler arasında denge kurulmalıdır. Bunun çerçevesini çizen de Anayasa'dır. Ancak okuyucular gazetelerden bu konuda yeterli bilgiyi alamamış dolayısıyla gündemin önde gelen maddeleri arasına girememiştir.

Tablo - 6

Konuyu Tanımlayan Sözcükler		
Konular	**Haber sayısı**	**Yüzde**
1- Laiklik	138	22.5
2- 12 Eylül Kurumları	4	0.7
3- Asker Sivil ilişkisi	11	1.7
4- Yetki Tartışması	225	36.7
5- Temel Hak ve Özgürlükler	43	7
6- Güçler Ayrılığı	36	5.9
7- Anayasanın Değiştirilemez Maddeleri	79	12.9
8- Anayasanın Niteliği Tartışmaları	68	11.1
9- Azınlık Hakları	0	0
10- Anayasanın Özellikleri	9	1.5
Toplam	613	100

Konuyu tanımlayan sözcüklerin dağılımına daha ayrıntılı baktığımızda gazetelerin en çok yer verdiği Konu 4 yani Yetki tartışmasına, en fazla değinen gazetenin Cumhuriyet olduğu tespit edilmiştir. Onu Zaman Gazetesi izlemektedir. Konuya keskin bir şekilde taraf olan bu gazetelerin yetki tartışmasına incelenen 613 haber içinde yüzde 20'ye yakın yer verdiği tespit edilmiştir. Ancak bu gazetelerin söz konusu başlığı ele alış şekilleri farklıdır. Cumhuriyet bu konuda ağırlıklı olarak olumsuz haberler yaparken, Zaman Gazetesi olumlu haberlere ağırlık vermiştir. Bu da daha önce bahsedildiği gibi Anayasanın içeriğinden çok, onu kimin ve nasıl bir yöntemle yapacağı tartışmasının ayrıntılı bir tespiti olmuştur. Ayrıntılı tabloya (Tablo 7) bakıldığında Hürriyet ve Tercüman gazetelerinin yetki tartışmasına orta düzeyde katıldığı gözleniyor. Bu gazetelerin yetki tartışmasına ayırdığı haber oranı, Tercüman'da %6.9, Hürriyet ise %5.9 olarak tespit edilmiştir.

Tüm konular içinde ikinci en çok değinilen konunun laiklik olduğu gözlenmiştir. Bu konunun tüm haberlere oranı %22.5'tir. Ayrıntılı tabloya bakıldığında laiklik konusuna en çok değinen gazetenin Cumhuriyet olduğu gözlenmektedir. Cumhuriyet adından da anlaşılacağı üzere Cumhuriyet'in en büyük kazanımlarından biri olan laiklik konusunda diğer yayınlara göre daha fazla hassasiyet gösterdiği bilinmektedir. Gazetenin yayın politikası açısından bu yoğunluğun ortaya çıkması normaldir.

Laiklik konusundaki haberlerin yoğunluğu açısından Cumhuriyet Gazetesi'ni Hürriyet Gazetesi'nin izlediği görülmektedir. Siyasi görüş olarak merkezde yer alan bu gazetenin toplumun hassasiyetle yaklaştığı laiklik konusuna yoğun olarak yer vermesi şaşırtıcı değildir. Zaman, Akşam ve Tercüman gazeteleri ise diğerlerine göre laiklik konusuna daha az yer vermiştir. Ancak Akşam gazetesinin tavrı ağırlıklı olarak tarafsız yönde gerçekleşirken, Zaman olumlu Tercüman ise olumsuz haberlere yer vermiştir.

Ayrıntılı tabloda yatay bir analiz yapmak, gazetelerin konulara genel yaklaşımı açısından daha anlaşılır sonuçlar vermektedir.

Hürriyet Gazetesi, %5.9 ile en çok yeri yetki tartışmasına ayırmıştır. Aynı gazetenin %5'lik sınırlılık dilimi içinde kalan verileri içinde en az yeri (%1) Anayasanın niteliği (Konu 8) tartışmalarına verdiği tespit edilmiştir. Gazetenin yine en az yer verdiği başlıklardan biri de temel haklar ve özgürlüklerdir (Konu 5). Bu konuya gazetenin %1.6 yer verdiği gözlenmiştir. Aslında merkezde yer alan bir gazetenin yetki tartışmasından çok Anayasanın içeriğiyle ilgilenmesini beklemek yanlış olmaz. Fakat siyasi arenadaki tartışmalara kanalize olan gazetenin içerikten çok şekle yöneldiği tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Gazetesi'nin en çok yer verdiği konunun yetki tartışması (Konu 4) olduğuna daha önce değinilmişti. Aynı gazetenin en az yöneldiği konu ise Anayasanın niteliği (Konu 8, %0.3) ile Temel haklar ve özgürlükler (Konu 5, %0.5) olarak tespit edilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin yetki tartışması ve laiklik konularına yer verirken içeriği diğer başlıklarda es geçtiği ayrıntılı tabloda bir kez daha gözler önüne böylece serilmiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nin alt başlıklarında laiklik konusunun bir kez daha sınıflandırıldığı Anayasa'nın değiştirilemez maddeleri başlığına en çok yeri ayırdığını vurgulamakta fayda var.

Siyasi duruş olarak merkezde olduğu varsayılan Akşam Gazetesi'nin de Cumhuriyet'le benzer bir tavır sergilediği gözlenmektedir. Akşam Gazetesi de en çok laiklik daha sonra yetki tartışmasına sayfalarında yer vermiştir. Söz konusu gazetenin en az yer verdiği konu başlığı ise Anayasanın niteliği tartışmaları olmuştur. Bu verilerden hareketle Akşam'ın da içerikten çok çerçeveye eğildiği yorumunu yapmak yanlış olmaz.

Zaman Gazetesi'nin de yetki tartışmalarına geniş yer ayırdığı tespit edilmiştir. Ancak Zaman rakiplerinin aksine Anayasanın niteliği tartışmalarına en çok yer ayıran gazete olmuştur. Gazete, incelenen tüm haberler içinde yer alan 163 haberinin -ki bu

rakam incelenen tüm haberlerin %26.6'sını oluşturmaktadır, üçte birini (%8.6) nitelik tartışmalarına ayırmıştır. Gazetenin en az yeri Anayasa'nın değiştirilemez maddelerine ayırmasını ise yeni Anayasa taslağına dair tartışmaları içeriğe yönelik yürütme kaygısıyla hareket ettiği iddiasıyla yorumlayabiliriz.

Tercüman Gazetesi incelendiğinde toplam haberlerinin yarısını (Tüm örneklem içinde %6.9) Yetki tartışmalarına (Konu 4) ayırdığı gözlenmiştir. Gazetenin en az yer verdiği iki başlık ise Temel haklar ve özgürlükler (Konu 5) ile Anayasanın niteliği (Konu 8) tartışmaları olmuştur. Bu gazetenin içerikten çok Anayasanın nasıl ve kimler tarafından yapılabileceği ayrıntısına yöneldiği söylenebilir.

Ancak bu veriler, ilerleyen sayfalarda yorumlanacak başka bir bilgi ile en doğru anlamını ortaya koyacaktır. O da konu başlıklarına seçilen gazetelerin nasıl yaklaştığı bilgisidir. Bu bilgi elde edilmeden hangi gazetenin hangi haberlere hangi sıklıkla yer verdiği bilgisi havada kalmaktadır.

Tablo-7

		K1	K4	K5	K6	K7	K8	Toplam
Hürriyet	Haber	35	36	10	15	16	6	123
	Yüzde	5.7	5.9	1.6	2.4	2.6	1	20.1
Cumhuriyet	Haber	42	73	3	5	25	2	153
	Yüzde	6.9	11.9	0.5	0.8	4.1	0.3	25
Akşam	Haber	27	26	12	4	7	3	83
	Yüzde	4.4	4.2	2	0.7	1.1	0.5	13.5
Zaman	Haber	28	48	15	7	6	53	163
	Yüzde	4.6	7.8	2.4	1.1	1	8.6	26.6
Tercüman	Haber	8	42	4	5	24	4	91
	Yüzde	1.3	6.9	0.7	0.8	3.9	0.7	14.8
Toplam	Haber	138	225	43	36	79	68	613
	Yüzde	22.5	36.7	7	5.9	12.9	11.1	100

(Kısaltmalar: Konu 1: Laiklik, Konu4: Yetki Tartışması, Konu5: Temel hak ve Özgürlükler, Konu6: Güçler ayrılığı, Konu7: Anayasanın değiştirilemez maddeleri, Konu8: Anayasanın niteliği tartışmaları)

4. 6.1 Konu 1: Laiklik

Laiklik konusu, incelenen 613 haber içinde en çok yer verilen ikinci kategori olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm haberler göz önünde bulundurulduğunda neredeyse her dört haberden birinin laiklik ana başlığına değindiği gözlenmektedir. Laiklik

haberlerini alt başlıklara göre sınıflandırdığımızda ise en çok işlenen konunun türban (99 Haber, %71.7) olduğu göze çarpıyor. Türbanı, 23 haberle (%16.7) şeriat alt başlığı izliyor. Şeriatın ardından 13 haberle (%9.4) din dersi en çok üçüncü işlenen alt başlık. Son olarak Cumhuriyet kazanımları başlığına 3 haberin düştüğü tespit edilmiştir. Bu başlıktaki veriler düşük olması nedeniyle değerlendirme dışı bırakılmıştır. Bu veriler ışığında laiklik tartışmalarının çoğunlukla türban ekseninde sürdürüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Daha demokratik bir Anayasa ihtiyacı olan bir ülkede yapılan tartışmaların türban konusu içinde kısır döngü yaşaması pek de iç açıcı bir durum olarak yorumlanamaz. Ancak İslami kökleri bulunan ve son olarak Anayasa Mahkemesi'nin hakkında laiklik karşıtı eylemlerin odağı olduğuna dair hüküm verdiği bir partinin iktidarda olmasının, tartışmaların ekseninin bu yöne kaymasında payı olduğu söylenebilir. Ayrıca yeni Anayasa çalışmalarının AKP'nin türbana özgürlük getiren Anayasa değişikliğini Meclis'e getirmesiyle rafa kalktığı da ortadadır.

Tablo -8

Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-1		
	Haber sayısı	**Yüzde**
Türban	99	71.7
Şeriat	23	16.7
Din Dersi	13	9.4
Cumhuriyet Kazanımları	3	2.2
Toplam	138	100

Laiklik konu başlığını alt başlıklarla birlikte daha da ayrıntılı incelemeye aldığımızda karşımıza ilginç sonuçlar çıkmaktadır. Örneğin bu konuya en fazla yer veren gazete olan Cumhuriyet'in, laiklik başlığı altında yüzde 21.7 ile en çok türban konusuna değindiği gözlenmiştir. Ancak Tablo 6'dan da anlaşılacağı üzere bu haberlerin tamamı olumsuz yöndedir. Bu verilerden yola çıkarak daha önce laiklik konusundaki hassasiyetine dikkat çektiğimiz Cumhuriyet Gazetesi'nin yeni Anayasa çalışmalarına yer verdiği toplam 153 haberinden 42'sini laiklik konusuna ayırdığı ve bunların tamamının olumsuz olduğu belirlenmiştir.

Gazete, laiklik konusunun alt başlığı olan türban (L1) konusunda 30, şeriat (L2) konusunda 8 ve din dersi (L3) konusunda 4 haber yayınlamış ve bunların tamamı olumsuz yönde. Her üç haberinden birini laiklik konusuna ayıran gazetenin yeni Anayasa çalışmalarına bakışı böylece netleşmiştir.

Laiklik konusuna en çok değinen ikinci gazetenin ise Hürriyet olduğu tespit edilmiştir. Anayasa çalışmalarına dair 123 haberi tespit edilen Hürriyet'in her dört haberden birinin laiklik konusuna değindiği gözlenmiştir. Gazete bu konuyu oluşturan alt kategoriler içinde yer alan haberlerin 25'ini yani %75.7'sini ise türban konusuna ayırmıştır. Ancak Tablo 6'nın Hürriyet'e ayrılan bölümü incelendiğinde Cumhuriyet Gazetesi'nin aksine bu gazetenin konuyla ilgili olumlu haberler (%17.9) de yayınladığı tespit edilmiştir. Ancak olumsuz haberlerin (%39.3) oranı da azımsanmayacak düzeydedir. Diğer yandan Hürriyet Gazetesi'nin türban konusunda tarafsız haberler yayınladığı da tespit edilmiştir. Olumsuz ve tarafsız haberlerin sayılarının birbirine çok yakın olduğunu da vurgulamak gerekiyor. Bu dağılım gazetenin konuya yakın durmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Laiklik konusuna yer veren gazeteler sıralamasında Zaman Gazetesi'nin üçüncü sırada olduğu tespit edilmiştir. Gazete, Hürriyet'in hemen ardından % 20.3 oranında laiklik konusunu işlemiştir. Gazetenin laiklik konusunun alt başlıkları altında en çok yeri türban konusuna verdiği Tablo 9'dan de anlaşılmaktadır. Gazetenin türbandan sonra en çok şeriat konusuna değil diğer gazetelerin aksine din dersine yer vermesi dikkat çekicidir. Aslında İslami kökenleri bulanan gazetenin şeriat konusuna çok girmemesi anlaşılır bir durumdur. Gazetenin laiklik konusundaki haberlerinin daha ayrıntılı verilerine (Tablo 10) göz gezdirildiğinde bu konuda en olumlu haberleri yayınladığı tespit edilmiştir. Gazetenin türban konusunda yayınladığı olumlu haberlerin tüm laiklik kategorisinin % 53.6'sını kapladığı da diğer bir önemli veridir. Bu oran türban konusunda diğer gazeteler arasındaki en yüksek orandır. Gazetenin bu konuda olumsuz hiçbir habere yer vermediği gözlenirken tarafsız bir haberinin olduğu tespit edilmiştir. Gazetenin laiklik konusunun altında en çok önem verdiği ikinci başlığın din dersi olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Din dersi konusundaki haberlerin dağılımına bakıldığında ise olumlu yöndeki haberlerin tüm laiklik konusundaki yayınlara oranı % 10.7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı oran tarafsız haberlerde de yakın düzeydedir. Bu konudaki tarafsız haberlerin oranı %7.1 olarak ölçülmüştür. Öte yandan gazetenin bu konuda olumsuz hiçbir haberinin olmaması da diğer önemli bir bulgudur. Zaman Gazetesi'nin diğer önem verdiği konu ise şeriattır. Gazetenin şeriat konusunda yayınladığı olumlu haberlerin tüm laiklik haberlerine oranı ise %14.3 olmuştur.

Akşam Gazetesi, laiklik başlığı altında en çok önemi türban konusuna vermiştir. Gazetenin laiklik konusundaki 27 haberinin 24'ünü bu konuya ayırdığı gözlenmiştir.

Bu yayın organının türban konusuna ayırdığı yerin tüm laiklik haberlerine oranı ise %17.4 olarak tespit edilmiştir. Gazete şeriat konusuna 2 ve din dersi konusuna ise sadece 1 haberle yer ayırmıştır. Bu bulgulardan yola çıkarak gazetenin laiklik konusunu türban ekseninde sürdürdüğü rahatlıkla söylenebilir. Gazetenin türban konusuna yaklaşımına daha ayrıntılı (Tablo 10) baktığımızda bu konuda en çok olumsuz haber yapan ikinci gazete (%51.9) olduğu görülmektedir. Gazete bu konuda 3 olumlu haber yaparken tarafsız yönde 7 haber yapmıştır. Bu da gazetenin türban konusundaki olumsuz ve sahiplenmeyen tavrını göstermektedir. Gazete, şeriat konusundaki haberlerinin yönü ise % 4'le olumlu yönde tespit edilmiştir. Yine din konusunda %10.7'lik olumlu haber yaptığı ortaya çıkmıştır. Türban konusuna bu kadar olumsuz yaklaşan bir gazetenin diğer iki konudaki olumlu yaklaşımının nedeni ise en basit yaklaşımla merkeze yakın gazetede olmasıyla açıklanabileceği düşünülmektedir.

İncelenen beşinci gazete olan Tercüman'ın laiklik konusunda 8 haberin bulunmaktadır. Bu haberler türban ve şeriat konularında eşit sayıda bir dağılım göstermiştir. Gazete laiklik konusunun alt başlıklarında Cumhuriyet Gazetesi'yle benzer bir tavır sergilemiştir. Gazete, hem türban hem de şeriat konularındaki tüm haberlerini olumsuz yönde yayınlamıştır.

Tablo – 9

Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-2					
		Türban	**Şeriat**	**Din Dersi**	**Toplam**
1.Hürriyet	**Haber Sayısı**	25	5	3	33
	Yüzde	18.1	3.6	2.2	23.9
2. Cumhuriyet	**Haber Sayısı**	30	8	4	42
	Yüzde	21.7	5.8	2.9	30.4
3.Akşam	**Haber Sayısı**	24	2	1	27
	Yüzde	17.4	1.4	0.7	19.6
4. Zaman	**Haber Sayısı**	16	4	5	28
	Yüzde	11.6	2.9	3.6	20.3
5. Tercüman	**Haber Sayısı**	4	4	0	8
	Yüzde	2.9	2.9	0	5.8
Toplam	**Haber Sayısı**	99	23	13	138
	Yüzde	71.7	16.7	9.4	100

Gazetelerin yeni Anayasa çalışmalarına yönelik haberlerinin yüzde 22.5'inin laiklik konusuna ayırdığı yukarıda vurgulanmıştı. Bu konunun en çok işlenen ikinci başlık olması yeni Anayasa tartışmalarının bu eksende sürdürüldüğünü ortaya

koymakta. Bu konu altında yer alan başlıkların içinde ise en çok işlenen konu türban olarak ölçülmüştür. Farklı görüşten seçilen 5 gazetenin bu konuya bakış açısı ise elde edilen veriler ışında tam bir dağılım göstermektedir. Hükümete yakın durmadığı varsayılan Cumhuriyet ve Tercüman Gazeteleri'nin, özellikle türban konusunda hiçbir olumlu haber yayınlamaması, bu gazetelerin yeni Anayasayı büyük oranda türban ekseninde okuyucularına yansıttığını ve bu çalışmalara karşı olduğunu göstermiştir. Hükümet gibi İslami kökleri bulunan Zaman Gazetesi ise söz konusu iki gazetenin tam ters yönünde bir eğilim ortaya koymuştur. Gazetenin, yeni Anayasa çalışmalarını Cumhuriyet ve Tercüman gibi laiklik konusuna indirgemediği gözlenmiş ancak türban, şeriat ve din dersi konularında hiçbir olumsuz haber yapmadığı da tespit edilmiştir. Merkezde konumlandırılan Hürriyet Gazetesi ise önceki gazeteler gibi laiklik konusuna ikinci önemi verirken haberlerin yönü açısından çalışmayı oluşturan varsayımlar açısından şaşırtıcı olmayan bir tavır sergilemiştir. Gazete türban ve şeriat konularında ağırlıklı olarak olumsuz haber yayınlarken tarafsız ve olumlu haberleri toplandığında yarı yarıya gibi bir yönelim ortaya koymuştur. Bu durum gazetenin merkezde yer alması ve kendisini toplumun uçlarında konumlandırmayan tüm kesimlere hitap etmesi bakımından anlamlıdır. Akşam Gazetesi en çok haberi laiklik konusuna ayırmıştır. Yine merkezde olduğu varsayılan bu gazete araştırmanın öngörülerini boşa çıkarmamış ve Hürriyet Gazetesi'nde bahsedildiği oranda bir yönelim sergilemiştir. Gazete en çok olumsuz haberlere yer verirken bir taraftan da olumlu ve tarafsız haberlerinin toplamı hemen hemen olumsuzlara eşit bir tablo ortaya koymuştur. Ancak Hürriyet ve Akşam gazetelerinin laiklik konusundaki haberlerinin dağılımında, olumsuzlardan sonra en çok tespit edilen kategorinin tarafsız yönde olduğunu hatırlatmakta fayda var. Çünkü bu tavır aynı zamanda gazetelerin yeni Anayasa çalışmalarına belli bir mesafede durmayı tercih ettiğini göstermektedir.

Tablo - 10

	Laiklik konusuna gazetelerin yaklaşımı-3					
	Türban			Şeriat		
Gazete	**Olumlu**	**Olumsuz**	**Tarafsız**	**Olumlu**	**Olumsuz**	**Tarafsız**
Hürriyet	5 %17.9	11 %39.3	9 %32.2	2 %7.1	1 %3.6	2 %7.1
Cumhuriyet	0	30 %63.9	0	0	8 %19	0
Akşam	3 %11.1	14 %51.9	7 %25.9	2 %7.4	0	0
Zaman	15 %53.6	0	1 %3.6	4 %14.3	0	0
Tercüman	0	4 %50	0	0	4 %50	0

4.6.2 Konu 4: Yetki tartışması

AKP hükümeti yeni Anayasa çalışmalarına başlandığını açıkladığında bu temel hukuk normunun içeriğinden çok nasıl yapıldığı tartışıldı. Tartışmanın bu yönde ilerlemesinde en büyük sorumluluğun hükümette olduğunu hatırlatmakta fayda var. Çünkü 22 Temmuz seçimlerinin hemen ardından AKP milletvekili Zafer Üskül'ün, "Anayasa'dan Kemalizm de dahil her türlü ideoloji çıkarılmalı" açıklamasının ardından kamuoyunda bir Anayasa tartışması başlamış ve bunu izleyen birkaç gün içinde iktidarın bir taslak hazırlattığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca kamuoyu, yeni bir Anayasa taslağının hazırlandığını haber aldığında ne kimler tarafından, ne de nasıl hazırlandığını uzun süre öğrenemedi. Yaklaşık bir aylık süre içinde taslağın Başbakan Tayyip Erdoğan'ın emriyle bir araya gelen bir grup akademisyen tarafından hazırlandığı ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Anayasanın nasıl hazırlanacağına dair uzun tartışmalar yaşanmıştır. Gazeteler de, çeşitli kaynakların beslediği ve taraf olduğu bu tartışmaları sayfalarına taşıdı. Gazetelerin siyasi duruşu bu tartışmaların sayfalarına yansımasında etkili olmuştur. Bu çalışmanın ortaya çıkarmaya çalıştığı verilerden biri de yetki tartışmasının ne boyutlara ulaştığı ve hangi nitelikte sürdüğüdür. Analiz edilecek haberler toparlandıktan sonra tartışmaların en alevlendiği dönemin eylül ayı olduğu belirlenmiştir. Rastgele seçilen üç gazetenin yeni Anayasa çalışmalarına yönelik haberleri seçildikten sonra yapılan okuma sonucunda en çok tekrarlanan kavramlar bir

araya getirilerek Yetki tartışması başlığı altında toplanmıştır. Bu ön çalışma sonucunda ortaya çıkan başlıklar şöyledir:

1- Kurucu Meclis

2- Görevdeki Meclis

3- Tarafsızlık

4- AKP Anayasası

5- Uzlaşma

6- Anayasayı Hazırlayan Heyet

7- Avrupa Birliği (AB)

8- Referandum

9- Diğer Anayasa Çalışmaları

Belirlenen bu anahtar kelimeler doğrultusunda yapılan tarama sonucunda elde edilen veriler ise şöyledir:

Tablo - 11

Yetki Tartışması - 1		
	Haber sayısı	**Yüzde**
Kurucu Meclis	9	4.0
Görevdeki Meclis	8	3.6
AKP Anayasası	12	5.3
Uzlaşma	160	71.1
Heyet	17	7.6
AB	7	3.1
Referandum	2	0.9
Diğ. Anayasa Ç.	10	4.4
Toplam	225	100

Yeni Anayasa çalışmalarına yönelik haberlerin içinde en çok yer bulan başlık yetki tartışması olmuştur. İncelenen 613 haberden 225'i (%36.7) bu konuya değinmiştir. Bu verilere bakıldığında taslakla ilgili basında yer alan her üç haberden biri yetki tartışması çevresinde gelişmiştir. Hatta oranın %37'ye yakın olması nedeniyle yarıya yakını demek yanlış olmayacaktır. Bu başlıklar içinde en çok değinilen konu uzlaşma konusu (160 haber, %71.1) olmuştur. Uzlaşma konusu Anayasayı kimlerin ve nasıl hazırlayacağına dair yapılan tüm haberleri kapsamaktadır. Onu yeni Anayasa taslağını hazırlayan bilim heyetiyle ilgili haberler (17 haber, %7.6) izlemiştir. Söz konusu haberlerde, heyetin bilimsel yeterliliğinden siyasi duruşlarına kadar birçok ayrıntının irdelendiği göze çarpmıştır. Hatta bu tartışmalar zaman zaman konudan

saparak heyet üyelerinin aile yaşantılarına kadar uzanmıştır. En çok tartışılan üçüncü başlık ise AKP Anayasası (12 haber, %5.3) olmuştur. AKP Anayasası'ndan kasıt, taslağın iktidar partisi tarafından kendi ilkelerine göre bir çalışma doğrultusunda yapıldığı iddiasıdır. Tartışmayı bu başlık altında sürdüren taraflar genelde olumsuz bir dil kullanmış ve iktidarı Cumhuriyetin temel ilkelerini yok etmeye çalışmakla suçlamıştır. Yetki tartışması altında en çok ele alınan diğer başlıklar ise Diğer Anayasa çalışmaları (10 haber, %4.4), Kurucu Meclis (9 haber, %4), Görevdeki Meclis (8 haber, %3.6) ve Avrupa Birliği (7 haber, %3.1) olmuştur.

Tablo - 12

Yetki Tartışması - 2				
		AKP Anayasası	**Uzlaşma**	**Heyet**
Hürriyet	**Haber**	3	23	6
	Yüzde	1.3	10.2	2.7
Cumhuriyet	**Haber**	3	50	3
	Yüzde	1.3	22.2	1.3
Akşam	**Haber**	1	22	1
	Yüzde	0.4	9.8	0.4
Zaman	**Haber**	0	40	3
	Yüzde	0	17.8	1.3
Tercüman	**Haber**	5	25	4
	Yüzde	2.2	11.1	1.8
Toplam	**Haber**	12	160	17
	Yüzde	5.3	71.1	7.6

Uzlaşma konusuna en çok değinen gazetenin Cumhuriyet olduğu tespit edilmiştir. Gazete konuya 50 haberle %22.2 yer ayırarak bu konuya gösterdiği hassasiyeti ortaya koymuştur. Cumhuriyeti, Zaman Gazetesi'nin izlediği görülmektedir. Gazete 40 haberle % 17.8 yer vererek uzlaşma konusuna vurgu yapmıştır. Her iki gazetenin de bu konuya söz konusu yoğunlukta yer vermesi içerikten çok Anayasanın nasıl ve kimler tarafından hazırlanacağı konusuna yönelik hassasiyetini ortaya koymaktadır. Bu iki gazeteyi 25 haberle (%17.8) Tercüman izlemektedir. Diğer iki gazetenin de hemen hemen aynı oranda habere yer verdiği Tablo 12'den anlaşılmaktadır. Anayasa taslağının yanlısı ve karşıtı olan iki gazetenin çalışmada incelenen 163 haberin yarısından fazlasını bu konuya ayırmış olması önemli bir veridir. Cumhuriyet Gazetesi 50 ve Zaman Gazetesi de 40 kez haberlerini söz konusu doğrultuda hazırlamıştır. İki farklı açıdan konuya yaklaşan gazetenin aynı oranda

habere yer vermesi tartışmaların farklı uçlarda ama paralel bir şekilde yürütüldüğü kanısına yol açmaktadır.

Yetki tartışmasına dair haberlerin ayrıntısına inildiğinde ise gazetelerin bu konuya yaklaşımının tam fotoğrafını çekmek mümkün olmuştur. Konuya en fazla yer ayıran ve en çok haberini uzlaşma konusuna odaklayan gazete olan Cumhuriyet'in bu konuya olumsuz baktığı Tablo 13'den anlaşılmaktadır. Söz konusu gazetenin konuya ilişkin haberlerinin % 62'sinin olumsuz yönde olduğu tespit edilmiştir. Yetki tartışması konusunda gazetenin olumlu hiçbir haberi bulunamazken tarafsız haberlerin oranı da % 5.1 düzeyinde kalmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere gazete yeni Anayasa çalışmalarının farklı bir yöntemle hazırlanması gerektiğine değinerek durumdan memnun olmadığını göstermiştir. Konuya en çok yer veren ikinci gazete Zaman incelendiğinde ise farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Gazetenin olumlu haberlerinin oranı % 37.5 iken tarafsızların oranı % 43.8 olarak ölçülmüştür. Ayrıca gazetenin bu konuda olumsuz hiçbir habere yer vermediğini de vurgulamak gerekiyor. Böylece gazetenin birbirine yakın oranda yaptığı haberlerle taslağın karşısında durmadığı ancak arasına mesafe koyduğu ve bütünüyle sahiplenmediği de gözlenmektedir. Konuya üçüncü en çok yer veren Tercüman Gazetesi ise Zaman Gazetesi'ne göre zıt bir görünüm sergilemiştir. Sayfalarında olumlu sadece bir habere yer verirken % 33.3 oranında olumsuz ve % 23.8 oranında tarafsız haber yapmıştır. Böylece gazetenin uzlaşma konusunda gidişattan memnun olmadığı gözlenirken tarafsız haberlerin sayısının da fazla olması mevcut hazırlanma tekniğine katılmadığını ortaya koymaktadır. Merkezde konumlanan gazeteler Hürriyet ve Akşam'ın ise çoğunlukla tarafsız haberlere yöneldiği, bunun yanı sıra olumlu ve olumsuz haberlerin sayısının birbirine eşit olduğu tespit edilmiştir. Bu tavır gazetelerin tam anlamıyla bir taraf olmadığını ancak hazırlanma yöntemini de dolaylı olarak onaylamadığı yönünde yorumlanabilir.

Tablo 13'e bakıldığında, ayrıntılı incelenen diğer bir alt başlık olan AKP Anayasası konusuna sadece Zaman Gazetesi'nin değinmediği görülürken diğer gazetelerin % 90'a yakın oranda olumsuz haber yaptığı tespit edilmiştir. Heyetle ilgili yapılan 17 haber ise çoğunlukla tarafsız bakış açısını yansıtmaktadır. Ancak olumsuz haberlerin bu orana yakın olduğu hatırlatılmalıdır. Sadece Zaman Gazetesi'nde heyet hakkında bir tane olumlu haber yapılmıştır.

Tablo - 13

Yetki tartışması - 3									
	AKP Anayasası			Uzlaşma			Heyet		
Gazete	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**
Hürriyet	0	2 %6.7	0	3 %10	4 %13.3	13 %43.3	0	1 %3.3	4 %13.3
Cumhuriyet	0	4 %5.1	0	0	49 %62	4 %5.1	0	1 %1.3	3 %3.8
Akşam	0	1 %3.8	0	3 %11.5	5 %19.2	14 %53.8	0	0	1 %3.8
Zaman	0	0	0	18 %37.5	1 %2.1	21 %43.8	1 %2.1	0	2 %4.2
Tercüman	0	4 %9.5	1 %2.4	1 %2.4	14 %33.3	10 %23.8	0	4 %9.5	0

Haberlerin sayısal çoğunluğundan da anlaşılacağı üzere Anayasa çalışmaları büyük oranda nasıl ve kimler tarafından yapılabileceği doğrultusunda sürmüştür. Bu haberlerin gazetelerin siyasi duruşuna göre çok farklı yaklaşımlar ortaya koyması da tartışmanın uçlarda sürdüğünü göstermektedir. Ancak merkezdeki gazetelerin tarafsız haberlerinin çoğunlukta olması ve olumlu-olumsuz haberlere hemen hemen aynı oranda yer vermesi tartışmanın uçlardaki görünümünü törpülemiştir. Anayasa tartışmalarının içerikten çok konunun çevresinde dönmesi daha önceki bölümlerde örnekleriyle ortaya konan Türk Siyasi tarihindeki uzlaşma kültürünün ne kadar zayıf olduğunu bir kez gözler önüne sermiştir. Çok partili hayata geçildiğinden beri yaşanan bir siyasi kısır döngü olan, icraatin içeriğinden çok onun kimler tarafından ve nasıl yapılacağı tartışması halen yaşanmaktadır. Hatta bu yönelimin bir gelenek haline geldiği yorumu yanlış olmayacaktır. Anayasa'nın kimler tarafından yapılabileceği tartışması hükümetin sorgulanması ile başlamış, hatta mevcut meclisin bile buna yetkisi olmadığı noktasına kadar ulaşmıştır. Bu görüşü savunanlar yeni bir Anayasa'nın ancak Kurucu Meclis tarafından yapılabileceğini öne sürmüşlerdir. Yetki tartışmasının uzun sürmesi yüzünden bu konu üzerinde bir uzlaşma ihtimali görmeyenler, yeni bir Anayasa ihtiyacı olmadığı kanısını bile savunur hale gelmiştir. Gelinen bu nokta, demokratikleşme açısından endişe verici bir hal almıştır. Nasıl yapılacağı üzerinde anlaşma sağlanamayınca yeni bir Anayasa'ya ihtiyaç olmadığı görüşünün ortaya çıkması demokratik kültürün halen emekleme aşamasında olduğu yorumlarını haklı çıkarmıştır.

Siyasetteki bu profilin gazetelere de aynen yansıdığı görülmektedir. Basının siyasetin içine düştüğü bu kısır döngüyü beslemekten başka bir işlev üstlenmemesi ise dördüncü gücün de hakettiği yerde olmadığı görüşüne neden olmaktadır. Oysa ki bu tartışmalar sırasında basının demokratik ve çağdaş bir Anayasa için kılavuzluk etmesi gündemi belirlemesi ve siyasileri yönlendirmesi gerekirdi.

Raymond Williams'ın geliştirdiği medyanın demokratik görevlerinin sınırlarını çizen kuram da bunu salık vermektedir:

"Demokrasinin gereği salt tartışma değil bilgili etkili ve akılcı bir tartışmadır. Bu nedenle tartışmanın kişisel tercih ve kanıların ötesine geçmesi için medyanın yayınlarının, halka dünyada olup bitenler hakkında bilgi verici nitelikte olması zorunludur. Demokrasilerde halkın beklentileri, olgular hakkında bilgilenmek ve bu olgular sayesinde dünyaya ilişkin gerçekleri keşfederek karar vermektir..."

4.6.3 Temel Hak ve Özgürlükler

İncelenen tüm haberler içinde % 10'u bulmadığı için çalışmanın sınırlılıkları içine girmeyen bu konu kendisine has önemi nedeniyle bir istisna yapılarak değerlendirme içine alınmıştır. Çünkü hak ve özgürlükler normlar hiyerarşisi içinde en üst konumda bulunan Anayasanın temel taşlarıdır. Modern hukuk anlayışının da yöneldiği nokta artık birey odaklı yasa yapımı olmuştur. Tüm çağdaş hukuk metinlerinin özü birey haklarıdır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın birçok eksiği olduğu sürekli gündeme getirilmektedir. Ancak 2007 yılının ikinci yarısında yürütülen yeni Anayasa çalışmaları sırasında gazetelerin bu konuya sadece yüzde 7 oranında yer verdiği tespit edilmiştir. Bu durum, modern bir Anayasa ihtiyacı olduğu hemen hemen tüm devlet organları, siyasiler ve STK'lar tarafından dile getirilen bir ülkede, iş pratiğe dökülünce "Sen yaptın", "Ben yaptım" tartışmasına saplanıldığını göstermiştir. Oysa mevcut koşullar gereği yeni Anayasa çalışmaları sırasında en çok gündeme gelmesi gereken konu, temel haklar ve özgürlüklerin ne oranda genişletileceği olmalıydı. Ancak aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere bu konuya çok az yer ayrılmıştır. Konunun alt başlıklarına bakıldığında ise tartışmanın en çok kültürel haklar (%41.9) konusunda sürdürüldüğü görülmektedir. Bu konuya değinen haberlerin tamamının ise Kürtçe tartışmalarına yönelik olduğu araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Onu izleyen ikinci başlık ise siyasal haklar olmuştur. Ancak bu konu başlığı altında sürdürülen tartışma ise

milletvekillerinin dokunulmazlıkları çerçevesinde geliştiği yine araştırmacı tarafından belirlenmiştir. Türkiye'nin en çok ihtiyacı olan haklardan biri olan ve 1982 Anayasası'nda evrensel standartların altında bırakılan ifade özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü alt başlıklarına, yaklaşık 6 aylık bir periyotta sadece birer kez değinilmesi ise sözün bittiği yerdir.

Tablo - 14

Temel hak ve özgürlükler		
Konular	**Haber sayısı**	**Yüzde**
İfade özgürlüğü	1	2.3
Örgütlenme Özgürlüğü	1	2.3
Kadın hakları	6	14
Siyasal Haklar	9	20.9
Özel Hayatın korunması	5	11.6
Kültürel haklar	18	41.9
Eğitim Hakkı	1	2.3
Çevre ve Hayvan Hakları	2	4.7
Toplam	43	100

Gazetelerin konuya yer verme oranı ise sırasıyla şöyledir: Zaman (15 haber), Akşam (11 haber), Hürriyet (10 haber), Tercüman (4 haber) ve Cumhuriyet (3 haber). Konuya en çok önemi Zaman en az önemi ise Cumhuriyet'in gösterdiği böylece ortaya konmuştur.

Hangi gazetenin temel hak ve özgürlükleri daha fazla gündeme getirdiği verisi bu noktada önemini yitirmektedir. Çünkü bu konuda incelenen tüm gazeteler, yetersiz kalmıştır. Kendi özgürlükleri söz konusu olduğunda (2005 yılında yeni Türk Ceza Kanunu ekseninde yaşanan Basın Özgürlüğü tartışmaları), farklı gruplardan olmalarına rağmen bir araya gelerek kampanya başlatan basın kuruluşları, halkın özgürlerine aynı özeni göstermemiştir. Oysa her bir basın mensubu aynı zamanda bir vatandaş olarak söz konusu özgürlüklere ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu gerçekler, görmezden gelinmiş ve demokratikleşme açıdan ortaya çıkan bir fırsat basının da katkısıyla kaçırılmıştır.

4.6.4 Anayasanın değiştirilemez maddeleri

İktidarın yeni bir Anayasa hazırlattırdığının kamuoyuna yansımasının ardından hararetle tartışılan konulardan biri de Anayasanın değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif bile edilemez ilk dört maddesi olmuştur. Bazı kesimler bu maddeler değiştirilemeyeceği için yeni bir Anayasanın hazırlanamayacağını savunurken hükümet karşıtı gruplar da

AKP'nin Cumhuriyet'in temel ilkeleri olan bu maddeleri değiştirmek amacında olduğunu iddia etti. Dolayısıyla Anayasa tartışmaları içinde süre giden en hararetli tartışmalardan biri de bu oldu. Bu yüzden araştırmanın eğildiği konulardan biri de bu maddeler çevresinde gelişen tartışmalardı.

Tablo - 15

Anayasanın değiştirilemez maddeleri - 1		
Konular	**Haber sayısı**	**Yüzde**
Atatürkçülük	14	17.7
Laiklik	5	6.3
Üniter Devlet	6	7.6
Sosyal Devlet	1	1.3
Ana Dil	1	1.3
Vatandaşlık Tanımı	1	1.3
Hepsi	51	64.6
Toplam	79	100.0

Tablo - 16

Anayasanın değiştirilemez maddeleri - 2					
			Atatürkçülük	**Üniter Devlet**	**Hepsi**
Gazete	**Hürriyet**	**Haber Sayısı**	6	0	10
		Yüzde	7.6	0	12.7
	Cumhuriyet	**Haber Sayısı**	5	1	18
		Yüzde	6.3	1.3	22.8
	Akşam	**Haber Sayısı**	2	0	4
		Yüzde	2.5	0	5.1
	Zaman	**Haber Sayısı**	0	0	5
		Yüzde	0	0	6.3
	Tercüman	**Haber Sayısı**	1	5	14
		Yüzde	1.3	6.3	17.7
Toplam		**Haber Sayısı**	14	14	51
		Yüzde	17.7	7.6	64.6

Tablo 15'de görüldüğü gibi Anayasanın değiştirilemez maddelerine yönelik tartışmalar bu maddeleri birbirinden ayırmadan çoğunlukla bütün olarak sürdürülmüştür. Hepsi kategorisinin diğer alt başlıklara göre açık ara önde (%64.6) olduğu ortadadır. Anayasanın değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez maddeleri, rejimin temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu yüzden Anayasa değişikliği söz konusu olduğunda bunların tartışmaya açılması kaçınılmazdır. Ancak basının bu konuya Cumhuriyetin temellerinin aşındırıldığı şüphesiyle yaklaşması sağlıklı bir bakış

açısı olarak değerlendirilemez. Bu konuya en ideal bakış açısı, yeni metinde söz konusu maddelerin daha ileri bir anlayışla ortaya konması için siyasilerin yüreklendirilmesi şeklinde olmalıydı. Bu yaklaşım hem toplum genelinde bir karar birliğine yol açacak hem de siyasilerin üzerinde bir baskı kurardı.

Tablo - 17

Anayasanın değiştirilemez maddeleri - 3									
	Atatürkçülük			**Üniter Devlet**			**Hepsi**		
Gazete	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**
Hürriyet	0	1 %14.3	0	0	0	0	1 %14.3	4 %57.1	1 %14.3
Cumhuriyet	0	9 %26.5	1 %2.9	0	1 %2.9	0	1 %2.9	21 %61.8	0
Akşam	1 %14.3	0	1 %14.3	0	0	0	1 %14.3	2 %28.6	1 %14.3
Zaman	0	0	0	0	0	0	1 %14.3	0	4 %57.1
Tercüman	0	1 %4.2	0	0	5 %20.8	0	1 %4.2	10 %41.7	3 %12.5

Anayasanın değiştirilemez maddelerine yönelik haberlerin gazetelere göre dağılımı şöyle tespit edilmiştir:

- Cumhuriyet Gazetesi % 31.6
- Tercüman Gazetesi % 30.4
- Hürriyet Gazetesi %20.3
- Zaman Gazetesi % 8.9
- Akşam Gazetesi % 8.9

Yukarıdaki dağılımdan da anlaşılacağı üzere Anayasanın değiştirelemez maddeleri konusunda en büyük hassasiyeti Cumhuriyet ve Tercüman gazeteleri sergilemiştir. Bu iki gazetenin ulusalcı cephenin fikirlerini savunduğu düşünüldüğünde aynı zamanda Cumhuriyetin temel ilkeleri olarak kabul edilen bu konuya en fazla yer ayırmaları normaldir. Merkezde konumlanan ancak zaman zaman milliyetçi çıkışlarıyla tanınan Hürriyet Gazetesi'nin de göze çarpar oranda bu konuya eğildiği gözlenmektedir. Zaman ve Akşam gazeteleri ise konuya en az ve eşit oranda yer vermiştir. Zaman Gazetesi'nin bu konuya ilgi göstermemesi İslami kökenli bir yayın

organı olması açısından beklenen bir sonuçtur. Ancak Akşam Gazetesi'nin konuya ilgisiz kalması düşündürücüdür.

Sonuçlara daha ayrıntılı bakıldığında (Tablo 17) Atatürkçülük konusunda en fazla olumsuz haberi Cumhuriyet Gazetesi'nin yaptığını gözlemlenmiştir. Cumhuriyet'in bu tavrı yeni Anayasa çalışmalarının Atatürkçülük'ü zayıflatacağı yönünde yaklaştığını ortaya koymaktadır. Gazeteler içinde bu konuda en fazla hassasiyet gösteren ikinci gazete ise Hürriyet olmuştur. Diğer ilginç bir ayrıntı ise Zaman Gazetesi'nin bu konuya hiç girmemiş olmasıdır. Üniter devlet konusunda ise en fazla olumsuz haberin Tercüman Gazetesi'nde yayınlandığı tespit edilmiştir. Hürriyet, Akşam ve Zaman gazeteleri ise bu konuya hiç değinmemişlerdir. İncelenen gazetelerde Anayasanın değiştirilemez maddelerinin hepsinin birlikte ele alındığı haberlerin diğerlerine oranı %64.6 olarak belirlenmiştir. Bu konuda incelenen her gazetenin birer olumlu haber yaptığı görülmüştür. Ancak olumsuz haberin oranı epey yüksektir. Olumsuz haber konusunda birinciliğin Cumhuriyet Gazetesi'nde (%61.8) olduğu göze çarpmaktadır. Onu Hürriyet (%57.1) ve Tercüman (%41.7) gazeteleri izlemektedir. Elde edilen tabloda görülen diğer bir ilginç ayrıntı ise Zaman'ın % 57.1 oranıyla en fazla tarafsız haber yayınlayan gazete olmasıdır.

Anayasanın değiştirilemez maddelerine verilen yer, tüm haberler ele alındığında sadece % 11.1 oranında kalıyor. Bu veriden yola çıkarak gazetelerin bu konuya fazla önem vermedikleri görülüyor. Ancak yapılan haberlerde kullanılan bakış açısının büyük çoğunluğunun yeni Anayasanın değiştirilemez maddeleri açısından taslağa kuşkuyla baktığı ortadır.

4.6.5 Anayasanın niteliği tartışmaları

En temel hukuk normu olan Anayasanın nitelikleri onun ruhunu yansıtır. Dolayısıyla yeni hazırlanan bir Anayasanın en çok bu çerçevede tartışılmaya açılması önemlidir. Ancak taranan gazetelerde Anayasa taslağıyla ilgi saptanan haberlerin sadece % 11'inin bu konuda olduğu tespit edilmiştir. Daha demokratik bir Anayasa ihtiyacı olan bir ülkede nitelik tartışmalarının düzeyi sevindirici bir gelişme olarak yorumlanmamıştır. Daha önce incelenen temel haklar ve özgürlükler başlığında yaşanan hayal kırıklığının bu başlıkta ortaya çıkmaması olumlu bir sonuçtur. Ancak araştırmanın tüm yönleri gözönünde bulundurulduğunda Anayasanın niteliği tartışmalarının gündeme getiriliş oranının ideal düzeyde olmadığı da vurgulanmalıdır.

Tablo – 18

Anayasanın Niteliği Tartışmaları -1		
	Haber sayısı	**Yüzde**
Özgürlükçü	15	22.1
Birey Odaklı	1	1.5
Sivil Anayasa	24	35.3
Çağdaş	8	11.8
Hepsi	20	29.4
Toplam	68	100.0

Bu konudaki haberlerin alt başlıklara göre dağılımına bakıldığında en çok tekrarlanan konunun Sivil Anayasa olduğu gözlenmiştir. Tartışmanın bu eksene kaymasının nedeni olarak halen yürürlülükte bulunan Anayasanın asker eliyle yapılmış olması yorumu yapılabilir. Ancak AKP kaynakları, 'sivil'den kastettikleri şeyin anti-militarist bir kavram değil 'civilization' kelimesi olduğunu vurgulamıştır. Kelime anlamı medeniyet olan bu kelimenin kökü, sivildir yani bir diğer anlatımla modern anlamına gelmektedir. Ancak yeni Anayasa çalışmaları kapsamında yapılan tartışmalarda konunun bu boyutu değil askerin siyasetteki etkisinin ele alındığı gözlenmiştir. Sivil Anayasa kavramını gündeme getiren taraflar genelde bireyleri odak olarak alan ve sivillerin etkinliğini pekiştiren bir metini savunmuş, bu fikrin karşısında duranlar ise, asıl amacın laikliğin güvencesi olarak görülen ordunun yıpratılmaya çalışıldığını ileri sürmüştür. Haberlerin dağılımına bakıldığında tartışmanın sadece sivil kavramı çevresinde dönmediği gözlemlenmiştir. Aslında her üç haberden birinin Anayasanın tüm nitelikleri (Hepsi alt başlığı, %29.4) doğrultusunda sayfalara taşındığı tespit edilmiştir.

Nitelik tartışmalarının gazetelere göre dağılımına bakıldığında ise ortaya ilginç bir tablo çıkmıştır. Anayasa çalışmalarına büyük oranda olumsuz yaklaşan Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin bu tür haberlere hemen hemen hiç girmediği tespit edilmiştir. Cumhuriyet 2, Tercüman ise 4 haber yayınlamıştır. Ancak kendilerini merkezde konumlanan Hürriyet ve Akşam gazetelerinde de durumun farksız olduğu ortaya çıkmıştır. Zira konuyla ilgili Akşam'da 4 ve Hürriyet'te ise 6 haberin yayınlandığı gözlenmiştir. Bu konuya en büyük önemi veren gazete ise Zaman Gazetesi olmuştur. Gazete toplam 52 haberle bu konuya en çok yer veren gazete oldu. Söz konusu gazetenin bu başlık altında tüm gazetelerde yayınlanan haberlerin tamamına

yakınını (%76.5) yayınladığı görülmüştür. Bu gazetenin en çok eğildiği üç alt başlık ise Özgürlükçü Anayasa, Sivil Anayasa ve Anayasanın tüm nitelikleri (Hepsi alt başlığı) olarak görülmüştür. Haberlerin yönü açısından yapılan incelemede ise Zaman dışında kalan gazetelerden sadece Hürriyet ve Akşam'ın olumlu haber yayınladığı tespit edilmiştir. Toplam sayısı 3 olan bu haberler de Özgüklükçü ve Çağdaş başlıkları altındadır. Onun dışında 4 haberin yönü nötr olarak saptanmış ve geri kalan 8 haberin ise olumsuz yönde sayfalara taşındığı belirlenmiştir.

En çok haberi Sivil Anayasa konusunda yapan Zaman Gazetesi'nin ise yine en çok olumlu haberi bu alt konu başlığına ayırmış olması dikkat çekicidir. Onu Özgürlükçü ve Hepsi başlıkları izlemiştir.

Tablo - 19

Anayasanın Niteliği Tartışmaları - 2					
			Özgürlükçü	**Sivil Anayasa**	**Hepsi**
Gazete	**Hürriyet**	**Haber**	0	1	1
		Yüzde	0	1.5	1.5
	Cumhuriyet	**Haber**	1	1	0
		Yüzde	1.5	1.5	0
	Akşam	**Haber**	1	2	1
		Yüzde	1.5	2.9	1.5
	Zaman	**Haber**	13	19	16
		Yüzde	19.1	27.9	23.5
	Tercüman	**Haber**	0	1	2
		Yüzde	0	1.5	2.9
Toplam		**Haber**	15	24	20
		Yüzde	22.1	35.3	29.4

Tablo - 20

Anayasanın Niteliği Tartışmaları - 3									
	Özgürlükçü			**Sivil**			**Hepsi**		
Gazete	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**	**O**	**-O**	**N**
Hürriyet	0	0	0	0	1 %16.7	0	0	1 %16.7	0
Cumhuriyet	0	1 %50	0	0	0	1 %50	0	0	0
Akşam	1 %25	0	0	0	1 %25	1 %25	0	1 %25	0
Zaman	12 %23.1	0	1 %1.9	13 %25	6 %11.5	0	12 %23.1	0	4 %7.7
Tercüman	0	0		0	1 %25	0	0	0	2 %50

4.6.6 Değerlendirme dışı kalan başlıklar

Araştırma hazırlanırken ön okumaların dışında Anayasa, demokratikleşme ve basın konuları göz önünde bulundurularak bazı başlıklar oluşturulmuştur. Ancak araştırma sonunda bazı verilerin çok düşük düzeyde kalması, sonuca önemli bir katkıda bulunmayacakları düşünülerek değerlendirme dışı bırakılmıştır. Araştırmacı bu başlıkların sonuca etki etmemesinin onların önemini azaltmayacağı düşüncesindedir. Bu yüzden Bulgular ve Yorumlar bölümünün son başlığında bu durum değerlendirilecektir.

Gazetelerin yeni Anayasa çalışmalarını ele aldığı haberlerinde değinmediği başlıklar şunlardır:

- 12 Eylül Kurumları
    1. YÖK: Yüksek Öğretim Kurumu
    2. YAŞ: Yüksek Askeri Şura
    3. HSYK: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
    4. Darbecilerin Yargılanması
- Asker-Sivil İlişkileri
    1. Genelkurmay Başkanı'nın Yetkileri
    2. Milli Güvenlik Kurulu
    3. Atama ve Terfiler
    4. Askeri Yargı
    5. Hepsi
- Güçler Ayrılığı
    1. Cumhurbaşkanı'nın Yetkileri
    2. Hükümetin Yetkileri
    3. Yargı Bağımsızlığı
    4. Dokunulmazlıklar
    5. Hepsi
- Azınlık Hakları
    1. Lozan Antlaşması
    2. Sevr Anlaşması
    3. Vakıflar
    4. Dil Hakkı
    5. Kültürel Haklar

Araştırmada sınanan bu başlıkların aslında ne kadar önemli olduğunu göstermek için alt alta koymak yeterlidir. Ancak araştırma da ortaya koymuştur ki gazeteler bu başlıkları, değerlendirmeye gerekli görmemiştir.

Bu yönelimin çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan üzerinde en çok durulması gereken başlık ise askerin Türk demokrasisindeki konumudur. Türk Siyasal Tarihi'ndeki yeri ve etkileri daha önceki bölümlerde açıklanmıştır. Şimdi elde edilen verilerden yol çıkarak bu konum bir kez daha sorgulanmalıdır. Çünkü gazetelerin görmezden geldiği başlıkların ilk üçü doğrudan bu konuyla ilgilidir. Türk basını akretitasyon yöntemiyle ilişki kurduğu ordunun varlık alanlarına müdahale etmekte halen çekimser bir tavır sergilemektedir. Ordunun Türkiye'deki ayrıcalıklı konumu, Cumhuriyet tarihinin satır aralarında gizlidir. Ordu, bu ayrıcalığı Türk halkının ordusuna bağlılığı ve gururundan alır. Ancak bu ayrıcalık çağdaş ülkelerdeki standartların gerisindedir. Bu aksaklığın nedenlerinden sadece birkaçı şöyledir: Genelkurmay Başkanı'nın devlet protokolünde bakanlardan daha üst sıralarda bulunması, üyelerinin yarısının askerlerden oluşan Milli Güvenlik Kurulu'nun siyasetteki ağırlığı ve ordunun mali yapısı ile terfilerin sivil otorite tarafından denetlememesi. Oysa yeni yapılacak bir Anayasa'da bu aksaklıkların düzeltilmesi beklenmektedir. Ancak ne siyasiler ne de basın bu konuları yeni Anayasa tartışmaları ekseninde ele almamışlardır.

Diğer görmezden gelinen bir konu ise azınlık haklarıdır. Türkiye Cumhuriyeti, azınlıklar konusunda halen Lozan Antlaşması'nda belirtilen kriterleri kabul etmektedir. Bu antlaşmaya göre, sadece gayri müslimler azınlıktır. Ancak etnik ve mezhep farklılıkları nedeniyle birçok grup kendilerini azınlık olarak tanımlamakta ve devletten bazı ayrıcalıklar beklemektedir. Bu görüşün doğru ya da yanlış olduğu başka bir araştırma konusudur. Ancak bu araştırmanın amaçlarından biri de Denis McQuail'in geliştirdiği Katılımcı Medya Kuramını doğrultusunda bazı sonuçlara ulaşmaktır. Bu kurama göre medyanın demokratik görevlerinden biri de ve azınlık gruplarına medyaya erişme ve belirleyecekleri gereksinimler doğrultusunda ondan yararlanma imkanı sunmaktır.

Ancak incelenen gazetelerin bu kuramın belirlediği standartlarda yayın yapmadığı ortaya çıkmıştır.

5. SONUÇ

5.1 Sonuç

1. Araştırmaya konu olan yeni Anayasa çalışmalarının en alındığı beş aylık dönemde yayınlanan beş gazetenin 3 bin 500'ü aşkın sayfasının incelenmesi sonucunda konuyla ilgili 613 haber tespit edilmiştir. Bu da her güne yaklaşık dört haberin düştüğü anlamına gelmektedir. Elbette bu haberler, eşit sayıda yayınlanmamıştır. Ancak haber yoğunluğu açısından bakıldığında yeni Anayasa çalışmalarının söz konusu gazetelerin gündeminde önemli bir yer tuttuğu gözlenmiştir.

Gazetelerin yeterli sayıda habere yer verdiği hatta bu haberlerin çoğunluğunun kapladığı alanın okuyucuların gözünden kaçmayacak boyutta olduğu tespit edilmiştir. Örneğin çeyrek ve yarım sayfa haberlerin oranı tüm içeriğin yarısına karşılık gelmektedir. Bu durum da gazetelerin yeni Anayasa çalışmalarına yeterli oranda yer verdiğini göstermektedir. Ayrıca gazetelerin haberleri yayınladıkları alan dışında, yer verdikleri bölge de önemlidir. Bu doğrultuda büyük çoğunluğun devam sayfalarında yer aldığı görülse de yine de ön sayfada yer alan haberlerin sayısı üçte birlik oranla azımsanmayacak düzeydedir.

2. İncelenen gazetelerin yeni Anayasa çalışmalarını daha çok laiklik ve yetki tartışması çerçevesinde gündeme getirdiği saptanmıştır. Bu konuların alt başlıklarına bakıldığında ise laiklik konusunun en çok değinilen unsuru türban olmuştur. Bunu şeriat alt başlığı izlemiştir. Gazetelerin ülkenin tüm unsurlarını etkileyecek bir Anayasa çalışmasını laiklik tartışmalarına indirgemesi olumsuz bir durumdur. Ancak bu konjonktürün oluşmasında görevde İslami kökenleri bulunan bir siyasi iktidarın da bulunmasının etkisi büyüktür.

Gazetelerin en çok gündeme getirdiği konulardan biri de yetki tartışması olmuştur. Uzun süre Anayasanın kimler tarafından ve nasıl yapılacağı tartışılmıştır. Yeni Anayasa ihtiyacı, tüm kesimler tarafından kabul edilmiş olmasına rağmen tartışmaların konunun özüne değil de çevresine yoğunlaşması basının iktidara duyduğu şüpheyi yansıtmaktadır. Oysa basının tarafsızlığını koruması ve kamusal yararlar penceresinden olaylara eğilmesi gerekmektedir.

Araştırmanın alt yapısının dayandığı Demokratik Medya Kuramı'na göre, "Demokrasinin gereği salt tartışma değil bilgili etkili ve akılcı bir tartışmadır. Bu

nedenle tartışmanın kişisel tercih ve kanıların ötesine geçmesi için medyanın yayınlarının, halka dünyada olup bitenler hakkında bilgi verici nitelikte olması zorunludur. Demokrasilerde halkın beklentileri, olgular hakkında bilgilenmek ve bu olgular sayesinde dünyaya ilişkin gerçekleri keşfederek karar vermektir." Ancak araştırmaya konu olan gazetelerin, tam da kuramın yapılmamasını salık verdiği "salt tartışmalar"ın etrafında seyreden bir yayın politikası izlediği görülmüştür.

3. Araştırma için seçilen beş gazete siyasi ve ekonomik kimlikleri gözönünde bulundurularak belirlenmiştir. Araştırmada sınanan sorunsallardan biri de demokrasi söz konusu olduğunda gazetelerin bu alt yapılarından bağımsız hareket edip edemedikleridir. Ancak elde edilen sonuç araştırmanın varsayımlarını doğrulamıştır. Sırasıyla açıklamak gerekirse, Hürriyet Gazetesi, yeni Anayasa çalışmaları sürecinde merkezdeki konumunu korumuştur. Yetki tartışması ve laiklik konularında çoğunlukla olumsuz ve nötr haberler yayınlamıştır. Bazı konularda ise ulusalcı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Azınlık haklarına, asker-sivil ilişkilerine yer vermemesi bu yönde yorumlanmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, kendisini siyasal yelpazenin solunda konumlandıran ve ağırlıklı olarak Kemalist sol görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir yayın olarak varsayılmıştır. Yetki tartışması ve laiklik açısından elde edilen sonuçlar gazetenin kimliğiyle paralellik göstermektedir. Ancak siyasal bir görüş olarak sol özgürlükleri savunan felsefeyi özünde barındırır. Buna rağmen Cumhuriyet Gazetesi'nin yeni Anayasa çalışmalarına daha ulusalcı bir bakış açısıyla yaklaştığı tespit edilmiştir. Son olarak bu gazetenin bazı başlıklara sırf İslami bir gelenekten gelen bir siyasi iktidar görevde olduğu için şüpheyle baktığı belirlenmiştir.

Akşam, kendilerini siyasal anlamda merkezde konumlandıran ve popüler görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir gazete olarak varsayılmıştır. Gazetenin yayınları incelendiğinde yeni Anayasa çalışmalarına olumsuz bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Merkezdeki bir gazetenin daha liberal bir yayın politikası sergilemesi beklentisi, elde edilen veriler ışığında boşa çıkmıştır. Bu gazete de kendisini merkezde konumlandıran rakibi Hürriyet gibi çok tartışmalı ve tabu olan konulara girmemeyi seçtiği tespit edilmiştir.

Kendisini siyasal yelpazenin sağında konumlandıran ve ağırlıklı olarak İslami sağ/muhafazakar görüşleri benimseyen insanlar tarafından tercih edilen bir gazete olan

Zaman'ın yeni Anayasa çalışmalarının temel hak ve özgürlükleri en çok ön plana çıkaran gazete olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında siyasi kimliğinin özünde tutuculuk yatan bu gazetenin kendisini liberal diye tanımlayan gazetelerden daha ileri bir yayın politikası otaya koyması şaşırtıcıdır.

Tercüman, yeni Anayasa çalışmalarını ele aldığı yayınlarında siyasal yelpazenin sağında yer alan ve milliyetçiliği özümseyen ideolojisini aynen sürdürmüştür. Gazetenin, türban gibi bazı konu başlıklarında muhafazakar çevreye yakın yayın politikası ile hareket ettiği gözlenmiştir. Ancak Türk Milliyetçiliği'nin muhafazakarlığı da kapsadığı düşünüldüğünde bu sonuç şaşırtıcı olmamıştır. Ancak siyasi iktidara şüpheyle yaklaşan bu yayın organının zaman zaman hatta çoğunlukla bazı dini referanslı konularda karşı tavır aldığı ortaya çıkmıştır.

4. Demokrasinin en önemli unsurlarından biri de çok sesliliktir. Bunun en fazla hayat bulduğu alan ise medyadır. Çalışmada gazetelerin bu unsuru ne kadar göz önünde bulundurduğu da ortaya çıkarılmak istenmiştir. Yeni Anayasa çalışmaları ortaya çıktıktan kısa bir süre sonra kamuoyu birkaç cepheye bölündüğü gözlenmiştir: Destek verenler, karşı çıkanlar, tarafsız yaklaşanlar. Basının çoğunlukla destek verenler ve karşıtlarına yer verdiği belirlenmiştir. Konuya tarafsız yaklaşan odakların gazetelerin sayfalarında çok boy gösteremediği tespit edilmiştir. Öte yandan destek veren ve karşı duran tarafların gazetelerde hemen hemen aynı oranda yer bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç çok sesliliğe büyük oranda değer verildiği kanısına yol açmaktadır.

5. Çağdaş habercilik anlayışı tarafsız, doğru, olayların tüm yönlerini ortaya koyan bir yayıncılık standardı gerektirmektedir. Ancak incelenen gazetelerin haberlerinin bu açıdan yetersiz olduğu gözlenmiştir. Anayasa Hukuku teknik bir konudur ve bazen bir virgül bile yorumda büyük nüanslara yol açabilmektedir. Anayasa taslağını kendilerince değerlendiren gazetelerin bu açıyı ıskaladığı gözlenmiştir. Habercilik bu tür karmaşık durumlarda uzman görüşleriyle olayı anlaşılır hale getirir. Ancak gazetelerin karmaşık bazı hukuki durumlarda bile siyasilerden görüş almayı tercih etmesi okuyucuların tam bilgilendirilememesine neden olmuştur.

Öte yandan gazetelerin ortaya çıkan Anayasa metnini dar bir perspektifte ele aldığı tespit edilmiştir. Ne dünyadaki örneklerle karşılaştırma yapılmış ne de uluslararası

insan hakları metinleriyle desteklenmiştir. Haberlerin çıkış noktası ülkenin dar kapsamlı siyasi gündemine hapsolmuştur.
Tarihinde anayasal tecrübeleri olan bir devlet olmasına rağmen mevcut taslak metni selefleriyle bile karşılaştırılmamıştır. Oysa bu tür bir yaklaşım kamuoyunun, hukuk düzeni açısından hangi aşamaya geldiğini anlamasını kolaylaştıracaktır.

6. Yeni Anayasa çalışmalarına en çok yer veren gazeteler Zaman ve Cumhuriyet olmuştur. Bu gazeteleri Hürriyet izlemiştir. Bu gazetelerin hangi konularda ağırlıklı yayın yaptığı yukarıda bahsedilmiştir. Dolayısyla yeni Anayasa çalışmaları konusunda gündemi belirleyenler bu üç gazete olmuştur. Bu gazetelerin taslağa yaklaşımlarına göre hazırladıkları haberler bir noktaya kadar hep yeni bir unsur barındırmış ancak bir süre sonra belirli konularda farklı tartışmaları konu edinmiştir.

7. Yeni anayasa çalışmalarının ele alındığı haberlerin kaynakları da araştırmada tespit edilmeye çalışıldı. Çünkü bu veri, gündemi belirleyen aktörleri ortaya çıkaracaktır. Ancak bu arayış ortaya ilginç bir sonuç çıkardı. Çünkü kaynaklara göre yapılan sıralamanın en üst sırasında kaynaksız haberler yer almıştır. Yani gazetelerin metinden faydalanarak kendi muhabirlerine yaptırdığı haberler. Dolayısıyla basın yoluyla gündemi belirleyen yine basının kendisi olmuştur. Bu durum basın etiği açısından sakıncalı bir noktadır.
Kaynak olarak basının kendisini Sivil toplum örgütlerinin ve muhalefetin izlediği ortaya çıkmıştır. Ancak bu tür bir sınıflandırma yanıltıcı olabilir. Çünkü yeni Anayasa taslağının sahibi olan iktidar cephesinin kümülatif bir yapısı vardır. Cumhurbaşkanı (AKP seçti), Meclis Başkanı (AKP seçti), Başbakan, Bakanlar, AKP kaynakları, Heyet'in kaynak olduğu haberler toplandığında ortaya büyük bir rakam çıkmaktadır (%34.2).
Ancak bir hesaplamayı taslak karşıtı cephede yaptığımızda yine yaklaşık bir rakamın elde edildiğini hatırlatmak gerekmektedir.
Sonuç olarak tek tek ele aldığımızda gündemi en çok belirleyen kaynak olarak karşımıza yine basın çıkmaktadır. Ancak resme daha geniş perspektifle baktığımızda gündemi belirleyenlerin eşit düzeyde olduğunu vurgulamak gerekiyor.

8. Çalışmanın yönetimini belirleyen Gündem Belirleme Kuramı'na göre izleyicilerin gündem sınırını oluşturmada kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. Medya genel olarak kamuoyunun hangi konulara dikkat edeceğini, hangi konu hakkında düşüneceğini ve ne hakkında konuşacağını belirler. Bu yüzden gündeme getirilmeyen şeyler de önemlidir. Çalışmanın başlangıcında yürürlükteki Anayasa'nın aksayan yönleri göz önünde bulundurularak incelenmek üzere bazı başlıklar belirlenmiştir. Ancak bunların bazılarının gazeteler tarafından gündeme yeterince bazılarının ise hiç getirilmediği tespit edilmiştir. Bunların başında asker-sivil ilişkileri vardır. Ayrıca yine asker sivil ilişkileri ile kesişen Güçler Ayrılığı konusu da gazetelerin ele almadığı konular arasındadır.

Diğer bir konu ise Azınlık Hakları olmuştur. Yapılan çalışma sonucunda Azınlıklar konusunun Türkiye için halen bir tabu olduğu kanısına varılmıştır.

Yine gündeme yeterince getirilmeyen bir konu ise Anayasa'nın özellikleri. Oysa bir Anayasa'nın dili ülkenin kaderini belirleyecek kadar önemlidir. 22 Temmuz seçimlerinden önce yaşanan Cumhurbaşkanı seçimleri krizi bunun en yakın örneğidir. Gazetelerin söz konusu başlıklara önem vermemesinin birçok nedeni vardır. Ancak araştırmayı ilgilendiren sonuçtur. Bu yüzden kamuoyu eksik bilgilenmiş ve demokrasi açısından verilen bir sınavda başarısız olunmuştur.

9. Hulteng göre, gazeteci ya bir eşik bekçisi ya da avukattır. Eşit bekçiliği rolü gazeteciye neyin önemli olduğuna karar verme gücünü ve yetkisini vermektedir. Avukatlık rolü ise gazeteciyi bir konunun tarafı hatta savunucusu durumuna sokmakta olaylar karşısındaki tarafsızlığını gölgelemekte, toplumun olayların bütün taraflarından ve boyutlarından haberdar olabilmesi hakkını tehlikeye sokmaktadır.[298]

Bu durum yeni Anayasa çalışmaları örneğinde de aynen yaşanmıştır. Bazı gazeteler demokrasiyi gözardı ederek devlet, millet, din vb. konuların arkasında pozisyon alarak çağdaş hukuku görmezden gelmiştir.

Yeni Anayasa çalışmaları konusunda en çok gündemi belirleyen iki gazetenin (Cumhuriyet ve Zaman) farklı kimlikleri temsil etmesi ortaya kontrast bir fotoğraf çıkarmıştır. Aynı gün aynı konuyu sayfalarına taşıyan bu gazetelerin aralarındaki bakış açısı farkı, ideolojik yapının basın üzerinde ne kadar etkili olduğunu ortaya koymuştur.

---

[298] Birsen, **a.g.e.**, s. 32

5.2 Öneriler

1. Basının en önemli işlevi, kamuoyunu bilgilendirmek ve iktidarı denetlemektir. Eleştirel yaklaşım basının en etkili silahıdır. Ancak ortada olumlu bir durum olduğunda bunu desteklemek de yine basının üzerine düşen bir görevdir. Ancak yapılan çalışma sonucunda görülmüştür ki basın çoğu zaman günlük tartışmaların ışığında günü kurtarmaktadır. Oysa basın, kamuoyundan ve bazen siyasetten de ileride olmak zorundadır. Vizyonunu geniş tutmalı, kendisini olayların akışına bırakmamalıdır. Basın gündemdeki bir konu tartışılırken çoğu zaman taraflardan daha doğru ifade ile aktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Halbuki basının kılavuzluk yapma sorumluluğu vardır. Bunun için daha fazla araştırmalı ve günlük hesaplarla yola çıkmamalıdır.

Demokranin hala oturmadığı bir ülkede yayın yapan basının kuruluşlarının yeni Anayasa çalışmalarını herkesten daha fazla sahiplenmesi gerekirdi. Yaşanan tartışmaların bir çoğunun haklılık payı ortada ancak basın sürece değil sonucu odaklanmalıydı. Çünkü zaten kendisi de demokrasiden beslenen bir unsur olan basının ihtiyacı olan şey daha fazla özgürlüktür. Bu gerçek göz önünde bulundurularak daha sorumlu ve ilkeli bir yayıncılık ihtiyacı ortadadır.

2. Basının zenginliğine teknolojik altyapılar ne de büyük tesislerdir. Asıl zenginlik basın emekçileridir. Ancak son yıllarda basın çalışanlarının kalitesinin giderek düşütüğü gözlenmektedir. Yapılan bu çalışma da göstermiştir ki bazı olayların üstesinden ancak uzman ve yetişmiş gazeteciler gelebilir. Anayasa gibi teknik ve ağır bir hukuk bilgisi gerektiren konu, zor bir iş gibi görülse de bir gazeteci için mesleki bir çok fırsatı da içinde barındırmaktadır. Ancak hem işveren hem de eğitim sisteminden kaynaklanan nedenlerden dolayı, gazeteci kalitesi giderek gerilemektedir.

Basının sektörel koşullarından kaynaklanan bu aksaklıklar yine de gazeteciler için bahane olmamalıdır. Birsel, haber üretimi işinde çalışan insanlardaki temel motivasyonların ego tatmini, kamu hizmeti, olayların merkezinde olma dürtüsü, güce sahip olmak biçiminde sıralanmaktadır.[299] Bu çok doğru bir sınıflamadır. Eğer bir gazeteci mesleki tatmin istiyorsa bunun için özveri göstermelidir. Ego tatmini, olayların merkezinde olma isteği ve güce sahip olunmak isteniyorsa gazetecinin de kendisine

[299] **Aynı**, s. 32

yatırım yapması gerekmektedir. Belli konularda uzmanlaşmalı, bağlantılarını geliştirmeli ve bu konuları ayrıntılı bir şekilde takip etmelidir. Eğer bu tür bir yönelim ortaya konmazsa yeni Anayasa çalışmaları örneğinde olduğu gibi karmaşık bir metin sadece magazinel bir çerçevede haberleştirilebilir. Bu da kamuoyunu yanlış yönlendirmeye yol açar, kamu görevi de yerine getirilemez.

3. Türkiye'de medya sektöründe söz sahibi olan birkaç büyük grubun alanının hemen hemen bütün alt sektörlerinde yatırımları bulunmaktadır. Bu grupların gazete yayıncılığı, haber ajansı hizmetleri, kitap, dergi yayıncılığı, dağıtımcılık reklam ilan dağıtımcılığı, televizyon yayıncılığı gibi alanlarda ticari yatırımları bulunmaktadır. Öte yandan bu grupların medya dışındaki bankacılık, finans, pazarlama, otomotiv, turizm, sağlık, sigorta vb. birçok sektörde girişimleri ve etkinlikleri bulunmaktadır. Devletin yasal düzenlemeleri geciktirmesi ya da bu konuda gevşek davranması, rekabetin kıran kırana olduğu yayıncılık alanını ekonomik olarak kontrol eden gruplar medya dışı alanlardaki faaliyetlerini güvence altına almak adına siyasal iktidarla ilişkilerde bu araçları kullanarak bir denge sağlama eğilimine yol açmıştır.[300]

Anayasa gibi tüm toplumsal yapıyı kökten değiştirecek bir düzenleme, bu tür sahiplik yapısındaki holdinglerin çıkarlarını da mutlaka etkileyecektir. Bu noktada basın kuruluşlarının aynı grupta yer aldıkları inşaat, otomotiv, finans gibi kardeş şirketlerin çıkarlarını korumak için gündemi değiştirdikleri çok sık görülen bir aksaklıktır. Bu çalışmanın kapsamı bu tür tespitler yapılmaya uygun değildir. Ancak ortaya çıkan aksaklıklarda bu yönün de payı olduğu ortadadır.

Medya sahiplik yapısının basın özgürlüğü dışında yol açtığı diğer bir aksaklık da çalışan niteliğidir. Gazete bir tekstil fabrikası mantığıyla yönetilemez. Bir tekstil işçisinin tezgahından bir günde kaç elbise geçeceği bellidir. Bu standartın altına düşerse fabrikaya zarar verir. Ancak bir muhabir için aynı şey söylenemez. Bir muhabir bazen onay için günlerce telefon başında kalabilir. Ya da bir fotoğraf için haftalarca uğraşabilir. Medya patronlarının ve yöneticilerinin işin bu yönünü de göz önünde bulundurarak bir örgütlenme yapısına gitmeleri gerekmektedir. Çalışanlara yapılacak yatırım ortaya güzel işler çıkmasına, uzun vadede gazetenin itibarının artmasına son olarak da kurumun para kazanmasına yol açacaktır.

---

[300] **Aynı,** s. 31

Bugün basın özgürlüğünün önündeki en önemli unsurlardan biri de patron baskısıdır ancak daha önemli bir sorun bu oluşumun yol açtığı davranış şeklidir. O da otokontroldür. Patronun istekleri doğrultusunda zamanla şekillenen bu davranış şekli ile gazetecilerin sürekli mücadele etmesi gerekmektedir. Bazen patronun itiraz etmeyeceği konular bile bu otokontrol nedeniyle gazete sayfalarında yer bulamamaktadır.

4. Gazeteler haberleri ilginç hale getirmek için abartma veya çarpıtma yoluna yönelebilmektedirler. Ancak bu yaklaşım Anayasa gibi ülkenin kaderini etkileyecek bir düzenlemeyi gündeme getirirken yapıldığında ortaya telafi edilemez sonuçlar çıkarabilmektedir. Aynı hata Türk Ceza Kanunu (TCK) değişirken de yaşanmıştı. Gazeteler yeni TCK ile basın özgürlüğünün tarih olacağını iddia etmişti. Taslağı hazırlayanlar bunun söz konusu olmadığını anlatmasına rağmen bu iddia bir kampanyaya dönüşmüştü. Sonuçta yeni TCK yürürlüğe girdi ve gazeteler hala özgürce yayın yapabilmekte. Anayasa'da da benzer olaylar yaşandı. Ancak taslak yürürlüğe giremediği için bu iddiaları sınama şansımız olmadı. Bazı yönleri öne çıkarılarak bu yönleri ile gündeme getirilen taslak, kamuoyunun gözünde değersiz hale getirildi. Oysa basının çıkış noktası demokrasi olmalıydı ve tüm metni bu açıdan değerlendirmeliydi. Bu tür kolaya kaçma hastalığı basını artık bir kanser gibi sarmalamıştır. Tüm basının bu tür yönelimlerden kaçınmalıdır. Çünkü bu yaklaşım güvenilirliği zedelemekle kalmıyor gazetelerin geleceğini de tehlikeye sokmaktadır.

5. Gazeteci, kaynakları olmazsa yaşayamaz. Çünkü bir olayı ortaya çıkaran olayın ayrıntılarını aydınlatan çoğunlukla bir kaynağın kılavuzluğudur. Ancak kaynağın da bu bilgi akışını bir amaç için yaptığını unutmamak gerekir. Çünkü bu bilgiyi ya haksızlığa uğradığı için ya da bu olayın ortaya çıkmasından sağlayacağı yarar için yapmış olabilir. Bunun için gazetecilerin kaynaklarıyla aralarında yi bir mesafe bırakması hayati önem taşımaktadır. Bazı gazetelerin yeni Anayasa çalışmaları sırasında bazı kaynaklarla fazla yaklaştığı ve çoğunlukla onların sözcüsü olduğu gözlenmiştir. Bu tür bir yaklaşımın hem kamuoyuna hem de mesleğe zarar verdiği unutulmamalıdır.

6. Çalışmada elde edilen sonuçlardan biri de yeni Anayasa çalışmalarının en çok din ve yetki tartışmaları doğrultusunda gündeme getirildiğidir. Bu kadar geniş bir hukuki metinin bu kadar dar bir çerçevede değerlendirilmeye alınması üzerinde uzun uzun

düşünülmesi gereken bir konudur. Türk siyasi tarihinde yaşanan uzlaşma serüvenleri daha önceki bölümlerde örnekleriyle ortaya kondu. Yine dinin Türk siyasetindeki etkileri de tek tek sıralanmıştır. Bu yüzden yeni Anayasa çalışmalarının bu kadar dar bir çerçevede basın tarafından gündeme getirilmesinde tek sorumlu gazeteciler değildir. Türk siyaseti, artık uzlaşma kültürünü özümsemelidir. Ayrıca siyasete dini bulaştırmanın sadece günü kurtardığı ve aslında etik olmayan bir sömürü olduğu unutulmamalıdır. Basın aslında toplumun aynasıdır. Bu yüzden ortaya çıkan yayınlardaki aksaklıkların sorumlularından biri de siyasilerdir. Siyasetçiler de basınla kurdukları sağlıksız ilişkilere çeki düzen vermek zorundadır.

KAYNAKÇA

Ahmad, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**. İstanbul: Hil Yayınları, 1992

Arcayürek, Cüneyt. **Bir Giden Bir Gelen Bir Bekleyen**. İkinci basım. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000

Arcayürek, Cüneyt. **Demokrasi Dönemecinde Üç Adam**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1999

Arcayürek, Cüneyt. **Kriz Doğuran Savaş**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2002

Aybay, Aydın ve Rona Aybay. **Hukuka Giriş**. Yedinci basım. İstanbul: Aybay Yayınları, 2002

Balcı Muharrem, **Birinci Tanzimat'tan İkinci Tanzimat'a**, Birinci Basım. İstanbul: Danışman Yayınları, 2003

Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 1. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002

Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 2. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002

Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 3. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002

Cumhuriyet Ansiklopedisi Cilt 4. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002

Çalışlar, Oral ve Tolga Çelik. **İslamcılığın Üç Kolu**. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 2006

Çalmuk, Fehmi. **Bir Erbakan Hikayesi, Selamün Aleyküm Komutanım**. Ankara: Kim Yayınları, 2000

Çarkoğlu, Ali ve Binnaz Toprak. **Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset**. İstanbul: Tesev Yayınları, 2006

Çam Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1987

Gökçe, Orhan. **İçerik Çözümlemesi**. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2001

İnalcık Halil, Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, İstanbul: Phoenix Yayınları, 2006

Karpat Kemâl H., **Türk Demokrasi Tarihi** İstanbul: Afa Yayınları, 1996

Kongar, Emre. **İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**. Dördüncü basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1981

Ortaylı, İlber. **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**. İstanbul: Hil Yayınları, 1983

Öztürk Metin, **Ordu ve Politika**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1997

Palmer, Alan. **Son Üç Yüz Yıl Osmanlı İmparatorluğu (bir çöküşün tarihi).** İstanbul: Kültür Yayınları, 2002

Tanilli, Server. **Devlet ve Demokrasi, Anayasa Hukukuna Giriş**. Üçüncü basım. İstanbul: Say Kitap Pazarlama, 1981

Tanör Bülent, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 1. Cilt**. Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007

Tanör Bülent, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 2. Cilt**. Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007

Tanör Bülent, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 3. Cilt**. Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007

Tanör Bülent, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 4. Cilt**. Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007

Tanör Bülent, Korkut Boratav ve Sina Akşin. **Türkiye Tarihi 5. Cilt**. Yedinci basım. İstanbul: Cem Yayınevi, 2007

Tanör Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 1998

Tunaya Tarik Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İlk basım İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000

Turan İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış,** İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1977

Türkiye'nin 75 yılı, Gün Gün Cumhuriyet Tarihi. Ankara: Hürgüç Gazetecilik, 1998

Türkçe Sözlük Cilt 2. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1932

Türköne M.- T. Önder, **Türk Modernleşmesi: Makaleler 4**, 8. Baskı, Der: İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

Yazıcı, Serap. **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Anayasal Etkileri**. Ankara: Yetkin Yayınları, 1997